This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Digitized by Google

A 469383 DUPL

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

SCRIPTORES ROMANI

TOMUS SEPTIMUS

M. T. CICERO

Digitized by Google

Digitized by Google

SCRIPTORES ROMANI.

TOMUS SEPTIMUS.

M. T. CICERO.

Digitized by Google

Digitized by Google

M. TVLLII

CICERONIS

OPERA OMNIA

EX RECENSIONE NOVISSIMA

IO. AVGVSTI ERNESTI

CVM EIVSDEM NOTIS

ET CLAVE CICERONIANA.

EDITIO PRIMA AMERICANA.

TOM: VII.

BOSTONIAE: WELLS ET LILLY.

MDCCCXV.

Digitized by Google

BOSTONIAE: [illegible]
Typographum.

Digitized by Google

J.L. Laurence
Bequest
12-20-26

M. TULLII CICERONIS

PRO

C. RABIRIO,

PERDUELLIONIS REO, AD QUIRITES ORATIO,

OCTAVADECIMA.

ARGUMENTUM.

Cum C. Mario et L. Valerio COSS. seditiosus Trib. pl. Saturninus, permissa COSS. SCto republica, interfectus esset, sex et triginta annis post, Cicerone Consule C. Rabirius perduellionis reus factus est a T. Attio Labieno, qui hominem sacrosanctum Saturninum a Rabirio interfectum dicebat. Causa acta est primo ad Duumviros ex antiquo more, sed sorte a praetore datos, non a populo, more et instituto Romano creatos. Ii erant Julius Caesar et Lucius Caesar. Julius Rabirium cupidissime condemnat. Hac acerbitate permotus Rabirius provocat ad populum. Itaque causa postea acta est ad populum in Campo Martio comitiatu maximo. Hic aut potius ante comitia in concione populi defendit Rabirium consul Cicero, sed in semihorae curriculum coactus a Tribuno Labieno. Sed nihilominus a populo condemnatus esset, nisi Metellus Celer, augur et praetor, cum a multitudine se non audiri, et Rabirium cupide condemnari videret, vexillum de Janiculo detraxisset, ut jam nihil sciscere populo liceret. Comitiis ergo tunc solutis, abjecit Labienus actionem, et Rabirius ita est liberatus.

ETSI, Quirites, non est meae consuetudinis, initio dicendi rationem reddere, qua de causa quemque defendam, propterea, quod cum omnibus civibus in eorum periculis semper satis justam mihi causam necessitudinis esse duxi: tamen in hac defensione capitis, famae, fortunarumque omnium C. Rabirii, proponenda ratio videtur esse officii mei: propterea quod, quae justissima mihi causa ad hunc defendendum esse visa est, eadem vobis ad absolvendum debet videri. 1

Digitized by Google

Nam me cum amicitiae vetustas, tum dignitas hominis, tum ratio humanitatis, tum meae vitae perpetua consuetudo, ad C. Rabirium defendendum est adhortata: tum vero, ut id studiosissime facerem, salus reipublicae, consulare officium, consulatus denique ipse, mihi [1] una vobiscum cum salute reipublicae commendatus, coëgit. Non enim C. Rabirium culpa delicti, [2] non invidia vitae, non denique veteres, justae, gravesque inimicitiae civium, in discrimen capitis vocaverunt: sed ut illud summum auxilium majestatis atque imperii, quod nobis a majoribus est traditum, de republica tolleretur: ut nihil posthac auctoritas senatus, nihil consulare imperium, nihil consensio bonorum contra pestem ac perniciem civitatis valeret, idcirco [3] [in his rebus evertendis] unius hominis senectus, infirmitas, solitudoque tentata est. Quamobrem, si est boni consulis, cum cuncta auxilia reipublicae labefactari convellique videat, ferre opem patriae, succurrere saluti fortunisque communibus, implorare civium fidem, suam salutem posteriorem salute communi ducere: est etiam bonorum et fortium

[1] *una vobiscum cum sal. reip.*] Nemo, quod sciam, hic haesit. Me primum offendit sonus in *vobiscum cum s.* deinde locum consideranti visum est *cum salute reipubl.* non esse a Cicerone: nam ante jam *salus reip.* commemorata est, inter ea, quae sibi commendata dicit, putavique esse notam glossatoris, quae in textum venerit. Ferrem tamen, si esset, *mihi a vobis cum salute reip. commendatus*, vel, *m. a v. una c. s.*

[2] *non invidia vitae.*] Sic habent edd. Rom. Br. Med. Junt. et hoc verum est: sic par est hoc membrum priori, *culpa delicti;* sic erat et in Ms. Franc. Aliae edd. vett. *invidia vitaeque:* ex quo Aldina fecit *invidia, vitaeque turpitudo:* in quo vel ipsa disparitas membrorum rem suspectam facit.

[3] *in his rebus evertendis.*] Haec verba me semper offenderunt, quae non modo salvo sensu abesse possunt, sed etiam non consentiunt cum reliqua oratione. Quale enim est, *ut ista tollerentur, idcirco in iis evertendis Rabirius tentatur?* Est a glossa verbi *idcirco.* Interpunctio vitiosa corruptionem induxit, quod in edd. pr. post *vocaverunt*, et post *valeret* punctum est.

Digitized by Google

civium, quales vos omnibus reipublicae temporibus exstitistis, intercludere omnes seditionum vias, munire praesidia reipublicae, summum in consulibus imperium, summum in senatu consilium, putare: ea qui secutus sit, laude potius et honore, quam poena et supplicio dignum judicare. Quamobrem labor in hoc defendendo, praecipue meus est: studium vero conservandi hominis, commune mihi vobiscum esse debebit. Sic enim existimare debetis, Quirites, post 2
hominum memoriam rem nullam majorem, magis periculosam, magis ab omnibus vobis providendam, neque a tribuno plebis susceptam, neque a consule defensam, neque ad populum Romanum esse delatam. Agitur enim nihil aliud in hac causa, Quirites, quam ut nullum sit posthac in republica publicum consilium, nulla bonorum consensio contra improborum furorem et audaciam: nullum extremis reipublicae temporibus perfugium et praesidium salutis. Quae cum ita sint, primum, quod in tanta dimicatione capitis, famae, fortunarumque omnium fieri necesse est, ab Jove Optimo Maximo, ceterisque diis deabusque immortalibus, quorum ope et auxilio multo magis haec respublica, quam ratione hominum et consilio, gubernatur, pacem ac veniam peto: precorque ab iis, ut hodiernum diem et ad hujus salutem conservandam, et ad rempublicam constituendam, illuxisse patiantur. Deinde vos, Quirites, quorum potestas proxime ad deorum immortalium numen accedit, oro atque obsecro, quoniam uno tempore vita C. Rabirii, hominis miserrimi atque innocentissimi, [4] et salus reipublicae,

[4] *et salus reip.*] Copulam *et* hic aures meae desideraverunt, ob superiora, *uno tempore*, post quam formulam copulae etiam in primo mem-

Digitized by Google

vestris manibus suffragiisque permittitur, adhibeatis in hominis fortunis misericordiam, in reipublicae salute sapientiam, quam soletis.

Nunc, quoniam, T. Labiene, diligentiae meae temporis angustiis obstitisti, meque ex comparato et constituto [5] spatio defensionis, in semihorae curriculum coëgisti, parebitur, et, quod iniquissimum est, accusatoris conditioni, et, quod miserrimum, inimici potestati. Quamquam in hac praescriptione semihorae patroni mihi partes reliquisti, consulis ademisti: propterea, quod ad defendendum propemodum [6] satis erit hoc mihi temporis, ad conquerendum parum. nisi forte de locis religiosis ac de lucis, quos ab hoc violatos esse dixisti, pluribus verbis tibi respondendum putas: quo in crimine nihil est umquam abs te dictum, nisi a C. Macro objectum esse crimen id C. Rabirio. In quo ego demiror, meminisse te, quid objecerit C. Rabirio Macer inimicus, oblitum esse,
3 quid aequi et jurati judices judicarint. An de peculatu facto, an de tabulario incenso, [7] longa oratio est exprimenda? quo in crimine propinquus C. Rabirii

bro ponuntur: essetque efficacius etiam loco, si esset *et vita et salus*. Tandem eam in altero membro reperi in ed. Junt. Itaque recepi.

[5] *spatio - - in - - curriculum.*] Eleganter *spatium* et *curriculum* distinguuntur, omninoque totus locus est valde concinnus.

[6] *satis erit hoc mihi temporis.*] Graevius malebat *s. e. mihi hoc temporis*: mihi videtur *hoc* delendum esse: *temporis* pendet a *satis*. quis dicit *hoc temporis mihi satis est?* mox et *verum* melius abesset, quod in hac forma certe languet, et alibi non additur. Edd. W. 1480, hic non habent *verum*, sed post *conquerendum*, *vero*: quae varietas docet, esse hoc verbum a glossatore. Itaque cum Lambino delevi.

[7] *longa oratio est exprimenda.*] Durius mihi hoc visum est et *expromenda* legendum, ante, quam a P. Manutio, Lambino et aliis post eum sic editum repereram: quod simile est ei, quod infra dicitur, *longam orationem comparare*. Sic *expromere* pro Dom. 23. est pro commemorare.

Digitized by Google

judicio clarissimo [8] C. Curtius, pro virtute sua, est honestissime liberatus: ipse vero Rabirius non modo in judicium horum criminum, sed ne in tenuissimam quidem suspicionem verbo est umquam vocatus. An de sororis filio diligentius respondendum est? quem ab hoc necatum esse dixisti, cum ad judicii moram [9] familiaris funeris excusatio quaereretur. [10] Quid enim est tam verisimile, quam cariorem huic sororis maritum, quam sororis filium fuisse? atque ita cariorem, ut alter vita crudelissime privaretur, cum alteri ad prolationem judicii biduum quaereretur? An de servis alienis contra legem Fabiam retentis, aut de civibus Romanis contra legem Porciam verberatis aut necatis plura dicenda sunt, cum tanto studio C. Rabirius totius Apuliae, singulari voluntate [11] Campaniae vicinitatis ornetur? cumque ad ejus propulsandum periculum non modo homines, sed prope regiones ipsae [12] concurrerint, aliquanto etiam latius excitatae, quam ipsius vicinitatis nomen ac termini postulabant? Nam quid ego ad id longam orationem comparem,

[8] *C. Curtius.*] Ex Or. pro Rab. Post. 2. 17. corrigunt quidam, ut Hotomannus, *C. Curius.* quod et edidit Lambinus: recte, ut opinor. vid. Hot. Obs. VI, 8. Fortasse et nomen hoc est loco alieno.

[9] *familiaris funeris excusatio*] nempe ex edicto praetoris, quod hanc excusationem dabat, ut est in Digest. 1, 2. de in jus vocando.

[10] *Quid est tam verisimile.*] Si lectio sana est, intelligendum hoc est ironice: quod tamen huic formae non satis aptum. Videtur excidisse *parum: Quid est tam parum verisimile?*

[11] *Campaniae vicinitatis.*] Sic edd. omnes, quas vidi; idque defendebat Guilielmius. Tamen *Campanae* legendum puto. Sallustius, et alii similiter dixere, *Galliae feminae*, etc. v. Cort. ad fr. Hist. p. 990. et Catil. 27. Sordes istae sunt, alienissimae a Ciceronis elegantia. Si tamen sic scripsit Cicero, *Campaniae* est genitivus qui a *vicinitas* regitur.

[12] *convenerint.*] Graevius e Ms. Fr. dedit *concurrerint:* quod est sane efficacius, et rei aptius. nam est fere proprium in hac sententia verbum. Itaque eum imitatus sum.

Digitized by Google

quod est [13] in eadem multae irrogatione perscriptum, hunc nec suae, nec alienae pudicitiae pepercisse? Quin etiam suspicor, eo mihi semihoram a Labieno praestitutam esse, ut [14] ne plura de pudicitia dicerem. Ergo ad haec crimina, quae patroni diligentiam desiderant, intelligis mihi semihoram istam nimium longam fuisse.

Illam alteram partem de nece Saturnini, nimis exiguam atque angustam esse voluisti: quae non oratoris ingenium, sed consulis auxilium implorat et flagitat. Nam de perduellionis judicio, quod a me sublatum esse criminari soles, meum crimen est, non Rabirii. Quod utinam, Quirites, ego id aut primus, aut solus ex hac republica sustulissem! utinam quod ille crimen esse vult, proprium testimonium meae laudis esset! Quid enim optari potest, quod ego mallem, quam me in consulatu meo carnificem de foro, crucem de campo sustulisse? Sed ista laus primum est majorum nostrorum, Quirites, qui, expulsis regibus, nullum in libero populo vestigium crudelitatis regiae retinuerunt: deinde multorum virorum fortium, qui vestram libertatem non acerbitate suppliciorum infestam, sed lenitate legum munitam esse voluerunt. Quamobrem uter nostrûm tandem, Labiene, popularis est? tune, qui civibus Romanis in concione ipsa carnificem, qui vincla adhiberi putas oportere: qui in

[13] *in eadem m. i. perscriptum.*] Nescio quomodo viris doctis, etiam Lambino, lectio altera librorum quorundam scr. et edd. vett. *praescriptum* tantopere placuerit, ut etiam in textum reciperent. mirifica est ratio Turnebi: quia crimina *ante* scribuntur in formula multae irrogandae, quam multa ipsa. Sicut dicitur aliquid in lege, in SCto, in tabulis, etc. perscriptum, sic et in formula multae irrogatae.

[14] *ne plura de pudicitia dicerem.*] Nempe indicat, Labienum sibi de pudicitia non bene conscium fuisse, ac timuisse, ne inde aliquid in se turpitudinis, Cicerone hanc criminationem late tractante, redundaret.

Digitized by Google

campo Martio, comitiis centuriatis, auspicato in loco, 4 crucem ad civium supplicium [15] defigi et constitui jubes: an ego, qui funestari concionem contagione carnificis veto? qui [16] expiandum forum populi Romani ab illis nefarii sceleris vestigiis esse dico? qui castam concionem, sanctum campum, inviolatum corpus omnium civium Romanorum, integrum jus libertatis defendo servari oportere? Popularis vero tribunus plebis, custos defensorque juris et libertatis. Porcia lex virgas ab omnium civium Romanorum corpore amovit: hic misericors flagella retulit. Porcia lex libertatem civium lictori eripuit: Labienus, homo popularis, carnifici tradidit. C. Gracchus legem tulit, ne de capite civium Romanorum [17] injussu vestro judicaretur: hic popularis a duumviris, injussu vestro, non judicari de cive Romano, sed indicta causa civem Romanum capitis condemnari coëgit. Tu mihi etiam legis Porciae, tu C. Gracchi, [18] tu horum libertatis, tu cujusquam denique hominis popularis mentionem facis, qui non modo suppliciis inusitatis, sed etiam verborum inaudita crudelitate, vio-

[15] *defigi et constitui.*] Liber Pithoei vetus habebat *destitui*, quod recepit Graevius. Est sane id verbum exquisitum et bene latinum: sed quod id h. l. significare potest, id est jam in *defigi*: aliudque h. l. est *constitui*. Nempe crux defigendo constituitur supplicio, estque adeo plus in *constitui*, quam in *defigi* vel *destitui*: idque est verbum proprium in hac re.

[16] *expiandum f. ab i. n. sc. vestigiis esse.*] *Nefarium scelus* est in condemnatione civis Rom. ad supplicium crucis per carnificem. *Scelus* capio pro re foeda, ut in adjectivo *sceleratus* saepe intelligitur, estque adeo ipse carnifex, cujus nullum vestigium relinqui vult in foro.

[17] *injussu vestro judicaretur.*] Nempe, quia judices, duumviri, a populo creati, et vice populi judicabant: quod et e sequentibus patet.

[18] *tu horum libertatis.*] *Horum* pertinere debet ad populum et cives, quorum concio aderat, quosque adeo demonstrat: sed id non bene convenit loco: praecedit enim Gracchi popularis hominis mentio, et statim sequitur, *tu cujusquam hominis popularis mentionem facis*, ut media pariter ad homines populares pertinere videantur: sed id vulgata verba non sinunt.

Digitized by Google

lare libertatem hujus populi, tentare mansuetudinem, commutare disciplinam conatus es? Namque haec tua, quae te hominem clementem popularemque delectant, I LICTOR: COLLIGA MANUS: [19] non modo hujus libertatis mansuetudinisque non sunt, sed ne Romuli quidem, aut Numae Pompilii: Tarquinii, superbissimi atque crudelissimi regis, ista sunt cruciatus carmina: quae tu, homo lenis ac popularis, libentissime commemoras. CAPUT OBNUBITO, ARBORI INFELICI SUSPENDITO. Quae verba, Quirites, jampridem in hac republica non solum tenebris vetustatis, verum etiam luce libertatis [20] oppressa sunt. An vero, si actio ista popularis esset, et, si ullam partem aequitatis haberet aut juris, [21] C. Gracchus eam reliquisset? Scilicet tibi graviorem dolorem [22] patrui tui mors attulit, quam C. Graccho fratris: et tibi acerbior ejus patrui mors est, quem numquam vidisti, quam illi ejus fratris, quicum concordissime vixerat: et [23] similis

[19] *quae non modo.*] *Quae* verum esse non potest, sed inculcatum est ab iis, qui seriem orationis non videbant; nempe repetitum ex antecedentibus, itemque mox ante *Tarquinii* particula *sed* insititia est, ut supra *verum:* tracta huc etiam e proximo ante. Et ea abest ab edd. Rom. Br. W. 1480. Med. Junt. Aldina prima habet. Delevi et hanc et *quae.*

[20] *oppressa sunt.*] Verbum hoc *tenebris* modo aptum, quae et *incumbere tergis*, etc. dicuntur: per *συζυγιαν* communicatur cum *luce.* *Lux* alias *revelare* et *retegere* dicitur, non *opprimere* aut *obruere.*

[21] *C. Gr. eam reliquisset?*] Non usus esset adversus Nasicam, ulcisci cupiens fratrem ab eo interfectum?

[22] *patrui tui - - fratris.*] Aut *tui* delendum, aut *fratris sui* scribendum. similis disparitas est mox, sed contra: *patrui - - fratris sui.* Ubi pariter aut *patrui tui* scribendum, aut *sui* delendum. Rectius erit delere pronomina, quam addere. nam, ubi ex omissione pronominis nulla ambiguitas oritur, a Latinis omittitur. Et aliis quoque locis librarii germanizantes addidere.

[23] *similis viri - - atque.*] Durius mihi hoc videtur. Forma quidem *similis, atque* etsi rarissima est, tamen non est contra latinitatis rationem. Supra Agr. I, 4. *simillime, atque in illa lege.* Sed non consentit *similis viri* cum *atque ille persequeretur*, quod ad rem, non ad personam pertinet. Vereor, ne hic vitium sit,

Digitized by Google

viri tu ulciscere patrui mortem, atque ille persequeretur fratris sui, si ista ratione agere voluisset: et par desiderium sui reliquit apud populum Romanum Labienus iste, [24] patruus vester, quisquis fuit, ac Ti. Gracchus reliquerat? An pietas tua major, quam Gracchi? an animus? an consilium? an opes? an auctoritas? an eloquentia? quae, si in illo minima fuissent, tamen [25] prae tuis facultatibus maxima putarentur. Cum vero his rebus omnibus C. Gracchus omnes vicerit, quantum intervallum tandem inter te atque illum interjectum putas? Sed moreretur prius acerbissima morte millies Gracchus, quam in ejus concione carnifex consisteret: quem non modo foro, sed etiam caelo hoc ac spiritu censoriae leges, atque urbis domicilio carere voluerunt. Hic se popularem dicere audet, me alienum a commodis vestris: cum iste omnes et suppliciorum et verborum acerbitates, non ex memoria vestra ac patrum vestrorum, sed ex annalium monumentis, atque ex regum commentariis conquisierit: ego omnibus meis opibus, omnibus consiliis, omnibus dictis atque factis repugnarim, et restiterim crudelitati? Nisi forte hanc conditionem vobis esse vultis, quam servi, si libertatis spem propositam non haberent, ferre nullo modo possent. Misera est ignominia judiciorum publicorum, misera multatio bonorum, miserum exsilium: sed tamen in omni calamitate retinetur aliquod vestigium libertatis.

[24] *patruus vester.*] Hoc puto esse additamentum librarii, e glossa natum. nam supervacuum erat hic addere, et nihil additum est *Ti. Gracchus*, quod ei respondeat, et concinnitas orationis desiderabat. Ceterum illud *quisquis fuit* additum est a Cicerone ad obscuritatem hominis notandam: Gracchi nomen clarum erat per se.

[25] *prae tuis facultatibus.*] *Facultatibus* quoque mihi semper suspectum fuit. *tua* opponuntur omnibus, quae de Gracchо dicta sunt: sed ea non omnia sunt ejusmodi, ut in ea facultatum nomen se genus cadat.

Digitized by Google

mors denique si proponitur, [26] in libertate morimur: carnifex vero, et obductio capitis, et nomen ipsum crucis, absit non modo a corpore civium Romanorum, sed etiam a cogitatione, oculis, auribus. harum enim omnium rerum, non solum [27] eventus atque perpessio, sed etiam conditio, exspectatio, mentio ipsa denique, indigna cive Romano atque homine libero est. An vero servos nostros horum suppliciorum omnium metu, dominorum benignitas una vindicta [28] liberabit: nos a verberibus, ab unco, a crucis denique terrore, neque res gestae, neque acta aetas, neque nostri honores vindicabunt? Quamobrem fateor, atque etiam, T. Labiene, profiteor, et prae me fero, te ex illa crudeli, importuna, non tribunicia actione, sed regia, meo consilio, virtute, auctoritate esse depulsum. Qua tu in actione quamquam omnia exempla majorum, omnes leges, omnem auctoritatem senatus, omnes religiones, atque auspiciorum publica jura neglexisti: tamen a me haec, in hoc tam exiguo meo tempore, non audies. liberum tempus nobis dabitur ad istam disceptationem.

§ Nunc de Saturnini crimine, ac de [29] clarissimi patrui tui morte dicemus. Arguis, occisum esse a C. Rabirio L. Saturninum: et id C. Rabirius multorum testimoniis, Q. Hortensio copiosissime defendente, antea falsum esse docuit. Ego autem, si mi-

[26] *in l. moriamur.*] Aut *morimur* scribendum, ut ante est *retinetur*, aut certe *moriemur*. Illud secutus sum.

[27] *eventus - - conditio*] v. Clav. in utroque verbo. De hoc et ad Flacc. 10.

[28] *liberabit.*] Edd. pr. *liberavit*: recte P. Manutius correxit *liberabit*: confusionem hanc libris vett. solennem alibi passim notavimus: et hic notamus ad firmandas tales correctiones, cum sipe libris fiunt, ut ipsius Manutii correctio facta est.

[29] *clarissimi patrui tui.*] Suspectum fuit quibusdam: sed est per tropiam dictum.

Digitized by Google

hi esset integrum, susciperem hoc crimen, agnoscerem, confiterer. Utinam hanc mihi facultatem causa concederet, ut possem hoc praedicare, C. Rabirii manu, L. Saturninum, hostem populi Romani interfectum! — Nihil me [30] clamor iste commovet, sed consolatur, cum indicat esse quosdam cives imperitos, sed non multos. numquam, mihi credite, populus Romanus hic, qui silet, consulem me fecisset, si vestro clamore perturbatum iri arbitraretur. Quanto jam levior est acclamatio! quin continetis vocem, indicem stultitiae vestrae, testem paucitatis. — Libenter, inquam, confiterer, si vere possem, aut etiam, si mihi esset integrum, C. Rabirii manu L. Saturninum esse occisum: et id facinus pulcherrimum esse arbitrarer: sed, quoniam id facere non possum, confitebor id, quod ad laudem minus valebit, ad crimen non minus. Confiteor, interficiendi Saturnini causa, C. Rabirium arma cepisse. Quid est, Labiene? quam a me graviorem confessionem, aut quod in hunc majus crimen exspectas? Nisi vero interesse aliquid putas inter eum, qui hominem occidit, et eum, qui cum telo occidendi hominis causa fuit. Si interfici Saturninum nefas fuit: arma sumta esse contra Saturninum, sine scelere non possunt. si arma jure sumta concedis; interfectum jure [31] concedas necesse est.

Paucula quaedam deesse videntur.

Fit senatus consultum, ut C. Marius, L. Valerius, 7 consules, adhiberent tribunos plebis et praetores,

[30] *clamor iste*, etc.] Nempe quidam ad haec verba clamorem tollebant, offensi ista professione. Locus est plenus gravitatis Ciceronianae.

[31] *concedas necesse est - - - Fit SCtum.*] Lacunam hic parvam fatam editores fere indicant. In ed. Med. scriptum est. in *Ms. vetustissimo* esse *lacunam unius chartae*: Sic et in Mss. Pall. duobus notatum reperit Gruterus.

Digitized by Google

quos eis videretur: operamque darent, ut imperium populi Romani, majestasque conservaretur. Adhibent omnes tribunos plebis praeter Saturninum, praetores praeter Glauciam: qui rempublicam salvam esse vellent, arma capere et se sequi jubent. Parent omnes. [32] ex aedificiis armamentariisque publicis arma populo Romano, C. Mario consule distribuente, dantur. Hic jam, ut omittam cetera, de te ipso, Labiene, quaero: cum Saturninus Capitolium teneret armatus, esset una C. Glaucia, C. Saufejus, etiam ille ex compedibus atque ergastulo Gracchus; addam (quoniam ita vis) eodem Q. Labienum, patruum tuum: in foro autem C. Marius, et L. Valerius Flaccus, consules, post cunctus senatus, atque ille senatus, quem etiam vos ipsi, qui hos patres conscriptos, qui nunc sunt, in invidiam vocatis, quo facilius de hoc senatu detrahere possitis, laudare consuevistis: cum equester ordo; at [33] quorum equitum, dii immortales! patrum nostrorum, atque ejus aetatis, quae tum magnam partem reipublicae atque omnem dignitatem judiciorum tenebat: cum omnes omnium ordinum homines, qui in salute reipublicae salutem suam repositam esse arbitrabantur, arma cepissent: quid tandem C. Rabirio faci-

[32] *ex aedificiis arm. publ.*] *Aedificiis* mihi semper suspectum fuit, nec credo esse a Cicerone: nimis generale est verbum pro h. l. et frigide redundat. Nonne et alia ex aedificiis petuntur? Primum conjeci *aedibus*, i. e. templis, quia exempla sunt ap. Livium armorum templis detractorum in necessitate et festinatione armandi homines. Venit et in mentem *officinis*, sc. armorum: quarum plures in urbe fuisse constat: idque magis placet. Edd. W. 1480. habent, *aede sui sucus*, ex quo meliorem lectionem alii eruant.

[33] *quorum equ. Romanorum.*] *Romanorum* mihi spurium semper visum. non solet in tali contextu, cum *ordinis equestris* mentio praecessit, addi, unde sua sponte *intelligitur*, non vulgares equites intelligi. Quia ab edd. W. 1480. abest, delevi.

Digitized by Google

endum fuit? De te ipso, inquam, Labiene, quaero: cum ad arma consules ex senatus consulto vocavissent: cum armatus M. Aemilius, princeps senatus, in comitio constitisset: qui, cum ingredi vix posset, non ad insequendum sibi tarditatem pedum, sed ad fugiendum impedimento fore putabat: cum denique Q. Scaevola, confectus senectute, [34] praepeditus morbo, mancus, et membris omnibus captus ac debilis, hastili nixus, et animi vim, et infirmitatem corporis ostenderet: cum L. Metellus, Ser. Galba, C. Serranus, P. Rutilius, C. Fimbria, Q. Catulus, omnesque, qui tum erant, consulares, pro salute communi arma cepissent: cum omnes praetores, [35] cuncta nobilitas ac juventus accurreret, [36] Cn. et L. Domitii, L. Crassus, Q. Mucius, C. Claudius, M. Drusus: cum omnes Octavii, Metelli, Julii, Cassii, Catones, Pompeji: cum L. Philippus, L. Scipio, cum M. Lepidus, cum D. Brutus, cum hic ipse P. Servilius, quo tu imperatore, Labiene, meruisti: cum hic Q. Catulus, admodum tum adolescens, cum hic C. Curio, cum denique omnes clarissimi viri cum consulibus essent: quid tandem C. Rabirium facere convenit? utrum inclusum atque abdi-

[34] *praepeditus morbo.*] Graevius praetulit lectionem Mss. P. Manutii et Franc. *perpetitus*, vulgatum levius quam pro re et ceteris verbis antecedentibus et sequentibus judicans. Quia verbum *praepeditus* aptum est morbo, per quem usus pedum liber ademtus erat, id tollere non sustinui, cum in eo omnes alii Mss. et editi libri consentiant. Etiam alibi in hoc verbo haesere librarii.

[35] *cuncta nobilitas ac juventus.*] *Juventus* pertinet ad eos nobiles, qui adhuc militarem aetatem habebant, et in equitibus numerebantur atque etiam militias equestres faciebant.

[36] *C. et L. Domitius.*] Recte judicavit Pighius legendum esse *Cn. et L. Domitii*, ut jam edidit at Aldus N. 1580. *Cn.* erat et in Ms. Fr. et est in ed. W. in quibus tamen Domitiorum nomen excidit, estque sic *Cn. et L. Crassus*, quod secuta est ed. 1480. Id quomodo factum, facile intelligitur. Edidi itaque cum Graevio *Cn. et L. Domitii*.

Digitized by Google

tum latere in occulto, atque ignaviam suam tenebrarum ac parietum custodiis tegere: an in Capitolium pergere, atque ibi se cum tuo patruo, et ceteris, ad mortem, propter vitae turpitudinem, confugientibus, congregare? an cum Mario, Scauro, Catulo, Metello, Scaevola, cum bonis denique omnibus coire, non modo salutis, verum etiam periculi socie-
8 tatem? Tu denique, Labiene, quid faceres tali in re ac tempore? cum ignaviae ratio te in fugam atque [37] in latebras impelleret: improbitas et furor L. Saturnini in Capitolium arcesseret: consules ad patriae salutem ac libertatem vocarent: quam tandem auctoritatem, quam vocem, cujus sectam sequi, cujus imperio parere potissimum velles? Patruus, inquit, meus cum Saturnino fuit. Quid? pater quicum? quid? propinqui vestri, equites Romani? quid? omnis praefectura, regio, vicinitas vestra? quid? ager Picenus universus, utrum tribunicium furorem, an consularem auctoritatem secutus est? Equidem hoc affirmo, quod tu nunc de tuo patruo praedicas, neminem umquam adhuc de sese esse confessum: nemo est, inquam, inventus tam profligatus, tam perditus, tam ab omni non modo honestate, sed etiam simulatione honestatis relictus, qui se in Capitolio fuisse cum Saturnino fateretur. At fuit vester patruus. Fuerit: et fuerit nulla desperatione rerum suarum, nullis domesticis vulneribus coactus: induxerit eum L. Saturnini familiaritas, ut amicitiam patriae praeponeret. idcircone oportuit C. Rabirium desciscere a republica? non comparere in illa arma-

[37] *in latebras impelleret.*] Malim *compelleret*, quod est proprium in hac forma verbum. nam *imp.* durius est.

Digitized by Google

ta multitudine bonorum? consulum voci atque imperio non obedire? Atqui videmus, [38] haec in rerum natura tria fuisse: ut aut cum Saturnino esset, aut cum bonis, aut lateret. Latere, mortis erat instar turpissimae: cum Saturnino esse, furoris et sceleris: virtus, et honestas, et pudor cum consulibus esse cogebat. Hoc tu igitur in crimen vocas, quod cum iis fuerit C. Rabirius, quos amentissimus fuisset, si oppugnasset; turpissimus, si reliquisset? At C. De- 9
cianus, de quo tu saepe commemoras, quia, cum hominem omnibus insignem notis turpitudinis, P. Furium, accusaret summo studio bonorum omnium, queri est ausus in concione de morte Saturnini, condemnatus est: et Sex. Titius, quod habuit imaginem L. Saturnini domi suae, condemnatus est. Statuerunt equites Romani illo judicio, improbum civem esse, et non retinendum in civitate, qui hominis, hostilem in modum seditiosi, imagine aut mortem ejus honestaret, aut desideria imperitorum misericordia commoveret, aut suam significaret imitandae improbitatis voluntatem. Itaque mihi mirum videtur, unde hanc tu, Labiene, imaginem, quam habes, inveneris. nam Sex. Titio damnato, qui istam habere auderet, inventus est nemo. Quod tu si audisses, aut si per aetatem scire potuisses: numquam profecto istam imaginem, quae domi posita, pestem atque exilium Sex. Titio attulisset, in Rostra atque in concionem attulisses, nec [39] tuas umquam rationes

[38] *haec tria in r. n. fuisse.*] Exquisita forma loquendi. nostri dicunt, possibilia fuisse: *dass nur diese drey fälle möglich gewesen.*

[39] *tuas rationes ad e. s. appulisses.*] Ingeniose P. Pithoeus conjiciebat *rates*, ut melius conveniret *navi Tiiii* et ceteris ex hoc genere tropis. Sed pluralis durus nimis est in oratione prosaica, et *nec tuas rationes* dixit pro *nec tu ad e. s. app.* quod est bene latinum; ut simi-

Digitized by Google

ad eos scopulos appulisses, ad quos Sex. Titii afflictam navem, et in quibus C. Deciani naufragium fortunarum videres. Sed in his rebus omnibus imprudentia laberis. causam enim suscepisti antiquiorem memoria tua: quae causa ante mortua est, quam tu natus esses: qua in causa tute profecto fuisses, si per aetatem esse potuisses, eam causam in judicium vocas. An non intelligis, primum quos homines et quales viros mortuos summi sceleris arguas? deinde quot ex iis, qui vivunt, eodem crimine in summum capitis periculum arcessas? Nam si C. Rabirius fraudem capitalem admisit, quod arma contra L. Saturninum tulit: huic quidem afferet aliquam deprecationem periculi aetas illa, qua tum fuit: Q. vero Catulum, patrem hujus, in quo summa sapientia, eximia virtus, singularis humanitas fuit: M. Scaurum, illa gravitate, illo consilio, illa prudentia, duos Mucios, L. Crassum, M. Antonium, qui tum extra urbem cum praesidio fuit; quorum in hac civitate longe maxima consilia atque ingenia fuerunt: ceteros pari dignitate praeditos, custodes gubernatoresque reipublicae, quemadmodum mortuos defendemus? Quid de illis honestissimis viris atque optimis civibus, equitibus Romanis, dicemus, qui tum una cum senatu salutem reipublicae defenderunt? quid de tribunis aerariis, ceterorumque ordinum omnium hominibus, qui tum arma pro communi libertate ceperunt? Sed quid ego de iis omnibus, qui consulari imperio paruerunt, loquor? de ipsorum consulum fama quid futurum est? L. Flaccum,

lis esset forma orationis, *tuae rationes, navis Titii*. saepeque Cicero hac periphrasi utitur ad illam similitudinem membrorum efficiendam.

Digitized by Google

hominem cum semper in republica, tum in magistratibus gerendis, [40] in sacerdotio caeremoniisque, quibus praeerat, diligentissimum, nefarii sceleris ac parricidii mortuum condemnabimus? adjungemus [41] ad hanc labem ignominiamque mortis, etiam C. Marii nomen? C. Marium, quem vere patrem patriae, parentem, inquam, vestrae libertatis, atque hujusce reipublicae possumus dicere, sceleris ac parricidii nefarii mortuum condemnabimus? Etenim, si C. Rabirio, quod iit ad arma, crucem T. Labienus in campo Martio defigendam putavit: quod tandem excogitabitur in eum supplicium, qui vocavit? Ac, si fides Saturnino data est, quod abs te saepissime dicitur: non eam C. Rabirius, sed C. Marius dedit; idemque violavit, si in fide non stetit. Quae fides, Labiene, qui potuit sine senatusconsulto dari? Adeone hospes hujusce urbis, adeone ignarus es disciplinae consuetudinisque nostrae, ut haec nescias? ut peregrinari in aliena civitate, non in tua magistratum gerere videare? Quid jam ista C. Mario, inquit, nocere possunt, [42] quoniam sensu et vita

[40] *in sacerdotio*, etc.] int. flaminio, aut pontificatu M.

[41] *ad hanc legem ignom. mortis.*] Sic est in ed. Gruteri: in eam venit ex ed. Lambiniana secunda majoris formae, in qua textus vetus restitutus, correctionibus Lambini in marginem ejectis, quam videtur basin suae fecisse Gruterus. In eam venit sine dubio errore operarum: nam edd. superiores omnes, etiam Lamb. prima, habent *labem*. Jac. Gronovius animadvertit Gruterianae errorem, (non ille tamen discernens editionem illam sub nomine Lambini ab altera et vera,) et voluit corrigi, sed operae non paruerunt. Graevius etiam nihil admonuit: sed ipse dedit *labem*, idque et nos restituimus. *Labes* illa et *ignominia mortis* est in eo, quod parricidio contaminati, ut parricidii rei, mortui essent. Ceterum lectio per se non est absurda; nam et post in eadem re dixit *conditionem mortis*. c. II. pr.

[42] *quoniam sensu*, etc.] In hac forma interrogandi, ratio non solet per *quoniam* addi. Conjeci Ciceronem dedisse *qui jam* vel *quando jam*.

Digitized by Google

caret? Itane vero? tantis in laboribus C. Marius periculisque vixisset, si nihil longius, quam vitae termini postulabant, spe atque animo de se, et gloria sua cogitasset? At credo, cum innumerabiles hostium copias in Italia fudisset, atque obsidione rempublicam liberasset, omnia sua secum una moritura arbitrabatur. Non est ita, Quirites: neque quisquam nostrûm in reipublicae periculis cum laude ac virtute versatur, quin spe posteritatis fructuque ducatur. Itaque cum multis aliis de causis virorum bonorum mentes divinae mihi atque aeternae videntur esse, tum maxime, quod optimi et sapientissimi cujusque animus ita praesentit in posterum. ut nihil, nisi sempiternum spectare videatur. Quapropter equidem et C. Marii, et ceterorum virorum sapientissimorum ac fortissimorum civium, mentes, quae mihi videntur ex hominum vita [43] ad deorum religionem et sanctimoniam demigrasse, testor, me pro illorum fama, gloria, memoria, non secus, ac [44] pro patriis fanis atque delubris propugnandum putare: ac, si pro illorum laude mihi arma capienda essent, non minus strenue caperem, quam illi pro communi salute ceperunt. Etenim, Quirites, exiguum nobis vitae curriculum
11 natura circumscripsit, [45] immensum gloriae. Quare,

[43] *ad deorum rel. et sanctim.*] Est periphrasis Deorum apta ad h. l. Simplex erat *ab hominibus ad Deos demigrasse.* Quia dixerat *hominum vita*, etiam alterum simili modo exprimendum erat: adiunxitque attributum, vitae Deorum consentiens, sententiae. Frustra ergo Lambinus correxit *regionem.*

[44] *pro patriis fanis atque delubris*] Haesi in *fanis.* Patrii Dii et patria saepe dici scio, non templa et aedes Deorum. Itaque *sacris* legendum conjeci.

[45] *immensum gloriae.*] In hoc loco Ciceronianam concinnitatem desidero, h. e. verbum quod τῷ *circumscripsit* ita opponatur, ut *immensum* τῷ *angusto*, v. c. *aperuit, patefecit.*

Digitized by Google

si eos, qui jam de vita decesserunt, ornabimus: justiorem nobis mortis conditionem relinquemus. Sed, si illos, Labiene, quos jam videre non possumus, negligis: ne his quidem, quos vides, consuli putas oportere? Neminem esse dico ex iis omnibus, qui illo die Romae fuerint, quem tu diem in judicium vocas, pubesque tum fuerit, quin arma ceperit, quin consules secutus sit. omnes ii, quorum tu ex aetate conjecturam facere potes, quid tum fecerint, abs te rei capitis, C. Rabirii nomine, citantur. At occidit Saturninum Rabirius. Utinam fecisset! non supplicium deprecarer, sed praemium postularem. Etenim, si Scaevae, servo Q. Crotonis, qui occidit L. Saturninum, libertas data est: quod equiti Romano praemium dari par fuisset? et, si C. Marius, quod fistulas, quibus aqua suppeditabatur Jovis Optimi Maximi templis ac sedibus, praecidi imperarat, quod in clivo Capitolino improborum civium

Desunt non pauca.

Digitized by Google

Digitized by Google

M. TULLII CICERONIS

CATILINARIAE

QUATUOR.

ARGUMENTUM.

L. Sergius Catilina, patricii generis, cum post Praeturam et Africam administratam repetundarum et inter sicarios, quamquam frustra, accusatus esset, bis Consulatum frustra petit. Idem etiam bis conjuravit contra rempublicam. Et prima quidem conjuratio, qua L. Torquatum et L. Cottam COSS. voluit interficere, casu diremta est: altera autem occultis consiliis agitata, in Consulatum Ciceronis erupit, cui ob hoc ipsum eo cupidius populus Romanus Consulatum mandavit, quod de ea rumor in vulgus exierat. Hic cum esset tota res ad Ciceronem a Q. Curio conjurato per Fulviam delata, et Catilinam nihilominus in senatu a. d. VIII. Id. Nov. vel ut aliis placet a. d. VI. Id. Nov. vidisset, ita indignitate rei commotus est Cicero, ut gravissime in ipsum oratione inveheretur, qua totam rem sibi cognitam esse ostenderet, eique ut urbe exiret, suaderet. Atque haec est *prima in Senatu habita oratio*. Huic orationi iratissimus cum respondisset Catilina, minatus: se incendium suum patriae ruina restincturum; e Senatu se proripuit, ac nocte proxima cum quibusdam consciis ex urbe abiit. Quo mane cognito, Cicero in concionem populi profectus, dum Senatus conveniret, habuit *secundam* Orationem, qua de abitu Catilinae triumphat. Sed quoniam intelligebat, quantum invidiae sibi conflasset partim ab his, qui nimis crudeliter ejectum a Cicerone Catilinam innocentem jactabant, partim vero ab iis, qui non dimittendum, sed puniendum fuisse putabant: hanc invidiam a se studet amoliri, cum conjurationem certo factam esse ostendendo, tum lenitatis suae rationem afferendo. Demonstrat praeterea, quantum periculi reipublicae immineat cum a Catilina tum inprimis ab reliquis conjuratis, qui in urbe remanserant, quorum sex genera facit, et de singulis quid sentiat, dicit. Paullo post legatorum Allobrogum a conjuratis sollicitatorum indicio cum comprehensi essent Lentulus ejusque socii, et, cognita ab Senatu re, in custodiam traditi, Cicero invidia levatus, *iterum*, forte pridie Non. Dec. prodiit in concionem, et quae a se deprehendendae conjurationis causa, quae ad pontem

Digitized by Google

Mulvium, quae in senatu acta, dicta, decreta sint, comprehensis conjuratis, demonstravit, et se populo commendavit, simulque ad supplicationem sibi togato primum reip. conservatae causa decretam celebrandam cohortatus est. Proximo die, Nonis Decembribus, in Senatu de poena conjuratorum agebatur. Hic cum duae essent sententiae, altera Silani, COS. designati, qui capitis poenam decernebat, altera vero Jul. Caesaris, qui mortis poenam removebat, ceterorum suppliciorum acerbitates omnes, inprimis vincula sempiterna, decernebat; Cicero Senatum *quarta* oratione ad severitatem cohortatus est, et Silani sententiam severiorem leniori Caesaris praeferendam esse docebat. Eum deinde consecutus Cato plane solvit Caesaris sententiam. Est itaque in Silani et Catonis sententiam SCtum factum, atque in carcere supplicium de conjuratis sumtum. Quo facto, domum pergentem universus senatus et populus est prosecutus, eumque Conservatorem non modo et Liberatorem, sed primum etiam Patrem Patriae appellavit, cum interea viae, per quas ibat, laetis ubique ignibus collucerent. Haec facta sunt Nonis Decembr. Atque hae sunt illae Nonae, quarum commemoratione toties, neque immerito, Cicero gloriatur.

Digitized by Google

M. TULLII CICERONIS

IN

L. CATILINAM PRIMA,

HABITA IN SENATU.

ORATIO NONADECIMA.

QUOUSQUE tandem abutêre, Catilina, patientia nostra? 1
quamdiu etiam furor iste tuus nos eludet? quem ad finem sese [1] effrenata jactabit audacia? nihilne te nocturnum praesidium Palatii, nihil urbis vigiliae, [2] nihil timor populi, nihil concursus bonorum omnium, nihil hic munitissimus [3] habendi senatus locus, nihil [4] horum ora vultusque moverunt? patere tua consilia non sentis? constrictam jam omnium horum conscientia teneri conjurationem tuam non vides? quid proxima, quid superiore nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris, quid consilii ceperis, quem nostrûm ignorare arbitraris? O tempora! o mores! Senatus haec intelligit, consul vidêt: hic tamen vivit. [5] Vivit?

[1] *effrenata jact. aud.*] Arbitror addendum *tua*, quod absorpsit finalis praecedentis verbi. Sic ante *furor tuus*, infra c. 10. init. *tua ista cupiditas effrenata*. Et oratio, sensu meo, fit concinnior.

[2] *nihil timor p. n. concursus.*] *Timor populi* est suspicantis et timentis gravia mala, quem sermonibus prae se ferebat: *concursus* autem ita dicitur, ut *concursatio*, quae est trepidantium et sollicitorum. v. Clav. Male libri quidam *consensus*, quod et Quintiliani libri IX, 3. habent, atque a nonnullis defenditur. Mss. optimi et edd. pr. *concursus* habent. Saepe occurrit apud Ciceronem *consensus bonorum*, unde illa lectio nata videtur; sed ille hic est alienus.

[3] *habendi senatus locus.*] Durum est hoc auribus meis. Puto *habendi senatum locus.*

[4] *horum ora vultusque*] sc. e quibus timor, angor animi et consternatio eminebat.

[5] *Vivit? immo vero etiam in s.*] Delevit Graevius *vero*: et abest ab libris nonnullis, qui hic fluctuant: plures tamen in vulgato consentiunt:

Digitized by Google

immo vero etiam in senatum venit: fit publici consilii particeps: notat et designat oculis ad caedem unumquemque nostrûm. Nos autem, viri fortes, satisfacere reipublicae videmur, si istius furorem ac tela vitemus. Ad mortem te, Catilina, duci, jussu consulis, jampridem oportebat: in te conferri pestem istam, quam tu in nos omnes jamdiu machinaris. An vero vir amplissimus, P. Scipio, pontifex maximus, Ti. Gracchum, mediocriter labefactantem statum reipublicae, privatus interfecit: Catilinam vero, orbem terrae caede atque incendiis vastare cupientem, nos consules perferemus? nam illa nimis antiqua praetereo, quod [6]C. Servilius Ahala Sp. Melium, novis rebus studentem, manu sua occidit. Fuit, fuit ista quondam in hac republica virtus, ut viri fortes acrioribus suppliciis civem perniciosum, quam acerbissimum hostem coërcerent. [7] Habemus senatusconsultum in te, Catilina, vehemens et grave: non deest reipublicae consilium, neque auctoritas hujus ordinis: nos, nos, dico aperte,
2 consules desumus. Decrevit quondam senatus, ut L. Opimius consul videret, ne quid respublica detrimenti caperet. nox nulla intercessit: interfectus est propter quasdam seditionum suspiciones C. Gracchus, clarissimo patre, avo, majoribus: occisus est cum liberis M. Fulvius, consularis. Simili senatusconsulto, C. Mario et L. Valerio, consulibus, permissa est respublica. [8]num

nisi quod quidam, ut W. *et* habent. At *immo vero* inservit etiam angendo, ut ad Att. XII, 42. *ferendus tibi in hoc error. ferendus? immo vero etiam adjuvandus.*

[6] *C. Servilius Ahala.*] Sic dedi pro Q. v. Clav. in *C. Serv.*

[7] *Habemus enim.*] Delevi *enim*, quod a pluribus libris abest. Non multo post est *Habemus enim*, recte: unde *enim* huc migrasse videtur. Sic et Graevius edidit.

[8] *num unum diem p. L. S. -- praetorem, mors*, etc.] Hic locus, ut vulgo legitur, sanus esse non potest per latinitatem. Nam latine non

Digitized by Google

unum diem postea L. Saturninum tribunum plebis, et C. Servilium praetorem, mors ac reipublicae poena remorata est? At nos vicesimum jam diem patimur hebescere aciem horum auctoritatis. Habemus enim hujusmodi senatusconsultum, verumtamen inclusum in tabulis, [9] tamquam gladium in vagina reconditum: quo ex senatusconsulto confestim interfectum te esse, Catilina, [10] convenit. Vivis: et vivis non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam. Cupio, patres conscripti, me esse clementem: cupio in tantis reipublicae periculis [11] me non dissolutum videri: sed jam me ipse inertiae nequitiaeque condemno. Castra sunt in Italia contra rempublicam in Etruriae faucibus collocata: crescit in dies singulos hostium numerus: eorum autem imperatorem castrorum, ducemque hostium, intra moenia, atque adeo in senatu [12] videmus, intestinam aliquam quotidie perniciem

dicitur, *poena remoratur* aut *moratur hominem*: sed vel, *dies moratur poenam*, vel *poena hominis moratur*, etc. nec quisquam exemplis idoneis et analogia linguae docebit, aliter esse. Ergo scribendum videtur *L. Saturnini tribuni pl. et C. Servilii pr.* Compendia scripturae in his nominibus errorem pepererunt.

[9] *tamquam gladium in v. rec.*] Sic edd. W. 1480. Ab aliis, ut edd. R. Br. etc. abest, ut et Mss. pluribus, *gladium*, unde et Gruterus omisit. Sed ratio latinitatis et concinnitatis non patitur abesse: aliter esset, si *inclusum* abesset. *verumtamen in tabulis tamquam in vagina reconditum*: quod sane est elegantius vulgato, quocunque modo legeris. Sed si manet *SCtum inclusum in tabb.* necessario sequi debet *tanquam gladium in vag. reconditum.*

[10] *convenit.*] In perfecto capiendum. forte fuit *conveniebat*, ut supra c. 1. *oportebat.* Sed ibi est *ad mortem duci*, hic *interfectum esse.* Frustra Muretus verbum ipsum, ut male latinum hoc sensu, reprehendebat.

[11] *me non dissolutum videri*] *me* habent non solum libri scr. quos Graevius memorat, sed etiam edd. vett. W. Br. 1480. etc. Male post omissum est. nisi vero lectio vera est *dissolutus.* Statim post *me ipse* pro *me ipsum* recte e Ms. restituit Graevius, quod et sine libro ullo sic correxissem.

[12] *videmus.*] Alii libri ut edd. R. Br. *videtis*, quod Graevius secutus est: nihil interest. Mox idem e Ms. edidit *in te interf.* putatque

Digitized by Google

reipublicae molientem. Si te jam, Catilina, comprehendi, si interfici jussero: credo, erit verendum mihi, ne non hoc potius omnes boni serius a me, quam quisquam crudelius factum esse dicat. Verum ego hoc, quod jampridem factum esse oportuit, certa de causa, nondum adducor, ut faciam. tum denique [13] interficiam te, cum jam nemo tam improbus, tam perditus, tam tui similis inveniri poterit, qui id non jure factum esse fateatur. Quamdiu quisquam erit, qui te defendere audeat, vives: et vives ita, ut nunc vivis, multis meis et firmis praesidiis obsessus, ne commovere te contra rempublicam possis. multorum te etiam oculi et aures non sentientem, sicut adhuc fecerunt, speculabuntur atque custodient.

3 Etenim quid est, Catilina, quod jam amplius exspectes, si neque nox tenebris obscurare coetus nefarios, nec privata domus parietibus continere [14] vocem conjurationis tuae potest? si illustrantur, si erumpunt omnia? Muta jam istam mentem: mihi crede: obliviscere caedis, atque incendiorum. teneris undique: luce sunt clariora nobis tua consilia omnia: quae etiam mecum licet recognoscas. Meministine, me ante diem XII Kalendas Novembr. dicere in senatu, [15] certo die fore in armis, qui dies futurus esset

μιφατικώτερον esse: quod mihi secus videtur. Sed in fine *dicat* recte pro *dicant*. Numerus solet proximum subjectum sequi.

[13] *interficiam te.*] In Mss. quibusdam repertum est *interficiere*, quod recepit Graevius, placebatque et Grutero et aliis. Mihi correctionem sapere videtur hominis, qui durius putaret vulgatum de Consule. Sed id efficacius est quam *interficiere*, et sic Latini dicebant in tali causa. Sic Lex Clodia de Cicerone exterminando, *quod cives Romanos indicta causa necasset*. Item Catil. II, 1. *Catilinam sustulissem* etc.

[14] *vocem conj.*] Graevius e Mss. quatuor *voces*. Si conjuratio per prosopopoeiam dicitur, *vocem* melius est.

[15] *certo die f. i. a.*] Mss. et edd. vett. quaedam *fore i. a. certo die*, quod secutus est Graevius. nihil interest.

Digitized by Google

[16] ante diem VI Kal. Novembris, C. Manlium, audaciae satellitem atque administrum tuae? Num me fefellit, Catilina, non modo res tanta, tam atrox, tam incredibilis, verum, [17] id quod multo magis est admirandum, dies? Dixi ego idem in senatu, caedem te optimatum contulisse in ante diem V Kalendas Novembris, tum cum multi principes civitatis Roma non tam sui conservandi, quam tuorum consiliorum reprimendorum causa profugerunt. Num infitiari potes, te illo ipso die meis praesidiis, mea diligentia circumclusum, commovere te contra rempublicam non potuisse, cum tu, discessu ceterorum, nostra tamen, qui remansissemus, caede contentum te esse dicebas? Quid? cum tute Praeneste Kalendis ipsis Novembris occupaturum nocturno impetu esse confideres: sensis ine, illam coloniam [18] meo jussu, praesidiis, custodiis, vigiliisque esse munitam? Nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas, quod ego [19] non modo non audiam, sed etiam non videam, planeque sentiam. Recognosce tandem mecum 4 [20] noctem illam superiorem. jam intelliges multo me

[16] *ante diem* VI. *Kal. N.*] Graevius tacite dedit *in ante diem*, quod et libri quidam ante: *in ante diem* XII. *Kal. N.* idque pro archaismo habet et probat utroque loco Gruterus. Occurrit et mox *in ante diem*: sed aliter atque hic, *caedem collatam esse in ante diem*: quod rectum est. Hic non placet, et *in* sine dubio e sequentibus huc tractum est.

[17] *id quod multo magis est admirandum.*] Quare dicat id esse admirandum, nemo dicat, praesertim cum ipse de se loquatur Cicero. Sapit notam glossatoris. Scripsisse videtur *verum ipse dies*.

[18] *meo jussu, meis praesidiis.*] *Meis* mihi suspectum semper est, et e superioribus huc tractum videtur. Haec praesidia, ut vigiliae et custodiae, erant Praenestinorum, sed jussu Ciceronis comparata. Non dubitavi, propter evidentiam, delere.

[19] *non modo non audiam, s. e. non videam.*] Sic e Mss. Cujacii edidit Gruterus: et sic conjecerat Lambinus. Edd. vett. et libri scr. habent neutro loco *non*. Graevius rursus ejecit. ait, *non modo* saepe dici pro *non modo non* recte, sed non in tali contextu. v. Clav. in *modo*. Saltem *non videam* deberet servari: et hoc fortasse verum est.

[20] *noctem illam superiorem.*] Hoc elegantius, quam vulgatum *illam superiorem noctem*. Sic Graevius dedit.

Digitized by Google

vigilare acrius ad salutem, quam te ad perniciem reipublicae. Dico te priori nocte venisse inter falcarios (non agam obscure) in M. Leccae domum: convenisse eodem complures ejusdem amentiae scelerisque socios. Num negare audes? Quid taces? convincam, si negas. video enim esse hic in senatu quosdam, qui tecum una fuere. O dii immortales! ubinam gentium sumus? [21] in qua urbe vivimus? quam rempublicam habemus? Hic, hic sunt, in nostro numero, patres conscripti, in hoc orbis terrae sanctissimo gravissimoque consilio, qui de meo, nostrûmque omnium interitu, qui de hujus urbis, atque adeo orbis terrarum exitio cogitent. Hosce ego video consul, et de republica sententiam rogo: et, quos ferro trucidari oportebat, eos nondum voce vulnero. Fuisti igitur apud Leccam illa nocte, Catilina: distribuisti partes Italiae: statuisti quo quemque proficisci placeret: delegisti, quos Romae relinqueres, quos tecum educeres: descripsisti urbis partes ad incendia: confirmasti, te ipsum jam esse exiturum: dixisti paullulum tibi esse [22] etiam tum morae, quod ego viverem. Reperti sunt duo equites Romani, qui te ista cura liberarent, et sese illa ipsa nocte paullo ante lucem [23] me meo in lectulo interfecturos pollicerentur. Haec

[21] *in qua urbe vivimus? quam remp.*] Hic ordo est in ed. W. 1480. etc. Aliae, R. Br. et posteriores invertunt. Illum ordinem bene restituit Graevius e Mss.

[22] *etiam tum morae.*] Graevius e Mss. suis edidit *etiam nunc.* male. Sermo est enim de re praeterita, in qua semper est *etiam tum.* v. c. de Or. II, 3. *cum etiam tum in lecto esset.* Verr. II, 39. *cum etiam tum de Sthenio integra - - res esset,* ut ipse Graevius ibi habet. Catil. II, 2. *re etiam tum probat.* At in re praesenti est *etiam nunc.* Res est non obscura aut rara. adeo facile fallit amor librorum nostrorum.

[23] *me meo in lectulo.*] Sic melius Graevius tacite edidit, pro *me in meo l.* nam amant latini hanc formam. Infr. c. 7. *Si me meis civibus,* etc.

Digitized by Google

ego omnia, vix dum etiam coetu vestro dimisso, comperi: domum meam majoribus praesidiis munivi atque firmavi: exclusi eos, quos tu mane ad me salutatum miseras, cum illi ipsi venissent; quos ego jam multis ac summis viris ad me [24] id temporis venturos esse praedixeram.

Quae cum ita sint, Catilina, perge quo coepisti: 5 egredere aliquando ex urbe: patent portae: proficiscere. nimium diu te imperatorem illa tua Manliana castra desiderant. educ tecum etiam omnes tuos: si minus, quam plurimos. purga urbem. magno me metu liberabis, dummodo inter me atque te murus intersit. nobiscum versari jam diutius non potes: non feram, non patiar, non sinam. Magna diis immortalibus habenda est [25] gratia, atque huic ipsi Jovi Statori, antiquissimo custodi hujus urbis, quod hanc tam taetram, tam horribilem, tamque infestam reipublicae pestem toties jam effugimus. Non est saepius in uno homine [26] salus summa periclitanda reipublicae. Quamdiu mihi, consuli designato, Catilina, insidiatus es, non publico me praesidio, sed privata diligentia defendi. cum proximis comitiis consularibus me consulem in campo, et competitores tuos interficere voluisti, compressi [27] tuos nefarios conatus amicorum

[24] *id temporis venturos.*] Pro vulg. *venturos id t. e.* cum Graevio edidi. est enim numerosius et Ciceronis mori convenientius, quam vulgatum, in quo est prope hexameter.

[25] *gratia.*] Hoc verbum in duobus Mss. Graevii erat post *urbis:* atque ita ille edidit. non male.

[26] *salus summa reip.*] Graevius invertit e libro Ms. *summa salus,* qui ordo est solennis. Sensum hujus formulae videant studiosi, si nondum tenent, in Clave, in *summus.*

[27] *tuos nefarios conatus.*] Graevius *conatus tuos nef.* malim *nef. tuos conatus.* Adjectiva augentia praeponuntur: ante: *tam infestam r. pestem.* mox cum *magna calamitate.* cf. c. 9. extr.

Digitized by Google

praesidio et copiis, nullo tumultu publice concitato: denique, quotiescumque me petisti, per me tibi obstiti: quamquam videbam, perniciem meam cum magna calamitate reipublicae esse conjunctam. nunc jam aperte rempublicam universam petis. Templa deorum immortalium, tecta urbis, vitam omnium civium, Italiam denique totam, ad exitium et vastitatem vocas.

Quare, quoniam id, [28] quod primum atque hujus imperii disciplinaeque majorum proprium est, facere nondum audeo: faciam id, quod est ad severitatem lenius et ad communem salutem utilius. nam, si te interfici jussero, [29] residebit in republica reliqua conjuratorum manus. sin tu (quod te jamdudum hortor) exieris, exhaurietur ex urbe tuorum comitum magna et perniciosa [30] sentina [reipublicae.] Quid est, Catilina? num dubitas id, me imperante, facere, quod jam [31] tua sponte faciebas? Exire ex urbe consul hostem jubet. interrogas me, [32] num in exsilium? non
6 jubeo: sed si me consulis, suadeo. Quid enim, Catilina, est, quod te jam in hac urbe delectare possit? in qua nemo est, extra istam conjurationem perdi-

[28] *quod primum, atque*, etc.] Leviter variant libri. Sed non est tanti. Sensus est: quo remedia adhiberi possunt, alterum vehemens, alterum lene: primum est, interficere perniciosum hominem, alterum ejicere ex urbe. Illud est imperii, i. e. potestatis consularis et disciplinae majorum: hoc prudentiae. Mox libri scripti fere *et ad com. s. u.* Vulgo *et* abest.

[29] *residebit in r. reliqua c. m.*] *reliqua* mihi suspectum est. nam friget nimis. An *aliqua*?

[30] *sentina reip.*] Mihi suspectum est *reipublicae*. Sufficit *ex urbe*. *Urbs* respondet *navi*: ut ex navi, sic ex urbe exhauritur sentina. Sic *sentina urbis* Catil. II, 4. et ad Att. I, 19. dicitur. Quorsum igitur additur *reipublicae*? Est haud dubie a glossatore.

[31] *tua sponte faciebas*] i. facere volebas. v. cap. superiori.

[32] *num in exsilium*] i. ut tibi redire non liceat, aut nunquam redeas.

Digitized by Google

torum hominum, qui te non metuat; nemo,[33] qui non oderit. Quae nota domesticae turpitudinis non inusta vitae tuae est? quod privatarum rerum dedecus[34] non haeret infamiae? quae libido ab oculis, quod facinus a manibus umquam tuis, quod flagitium a toto corpore abfuit? cui tu adolescentulo, quem corruptelarum illecebris irretisses, non aut ad audaciam ferrum, aut ad libidinem facem praetulisti? Quid vero? nuper, cum morte superioris uxoris novis nuptiis domum vacuefecisses,[35] nonne etiam alio incredibili scelere hoc scelus cumulasti? quod ego praetermitto, et facile patior sileri, ne in hac civitate tanti facinoris immanitas aut exstitisse, aut non vindicata esse videatur. Praetermitto ruinas fortunarum tuarum, quas omnes impendere tibi[36] proximis Idibus senties: ad illa venio, quae non ad privatam ignominiam[37] vitiorum tuorum, non ad[38] domesticam tuam difficultatem ac turpitudinem, sed[39] ad summam reipublicae, atque ad omnium nostrûm vitam salutemque pertinent. Potestne tibi[40] hujus vitae lux, Catilina,

[33] *qui non oderit.*] Graevius cum Vict. et Manut. addit *te*, et sic ed. W. Mihi languere videtur.

[34] *non haeret infamiae.*] *Infamiae* verum esse non potest, nec habet sensum commodum. Lambinus edidit, de conjectura, *in fama*. Gruterus malit *tuae famae*, quod et placet Graevio. Ego malim vel *famae*, vel *famae tae*, ut supra *vitae tuae*: nam et edd. W. 1480. habent *infamiae tuae*.

[35] *domum vacuam fecisses.*] Sic vulgati. Bene e libris scr. Graevius *vacuefecisses*.

[36] *proximis Idibus*] v. Clav. in *Idus*.

[37] *vitiorum tuorum.*] *Tuorum* cum Graevio ex edd. vett. restitui.

[38] *domesticam difficultatem*] sc. rei pecuniariae. v. Clav.

[39] *ad summam reip.*] Graevius e Ms. *summ. rempublicam*: non est necesse. v. Clav. in *summa*.

[40] *hujus vitae haec lux.*] Variant hic libri. Graevius delevit *hujus vitae*: non bene, respondent sibi *hujus vitae*, *hujus caeli*: adeoque salva concinnitate abesse non potest *hujus vitae*. Ego *haec* delevi, quod a nonnullis libris abest. nam et post est *spiritus*, non *hic spiritus*.

Digitized by Google

aut hujus caeli spiritus esse jucundus, cum scias, horum esse neminem, qui nesciat, te pridie Kalendas Jan. Lepido et Tullo consulibus, stetisse in comitio cum telo? manum, consulum et principum civitatis interficiendorum causa, paravisse? sceleri ac furori tuo non mentem aliquam, aut timorem tuum, sed [41] fortunam reipublicae obstitisse? Ac jam illa omto. neque enim sunt aut obscura, [42] aut non multo post commissa. Quoties tu me designatum, [43] quoties consulem interficere conatus es? quot ego tuas petitiones ita conjectas, ut vitari non posse viderentur, parva quadam declinatione, et, ut ajunt, corpore effugi. nihil agis, nihil assequeris, nihil moliris, quod mihi latere valeat in tempore: neque tamen [44] conari ac velle desistis. Quoties jam tibi extorta est sica ista de manibus? quoties vero excidit casu aliquo et elapsa est? tamen ea carere diutius non potes: quae quidem quibus abs te initiata sacris ac devota sit, nescio, quod eam [45] necesse putas consulis in corpore
7 defigere. Nunc vero, quae tua est ista vita? sic enim jam tecum loquar, non ut odio permotus esse videar, quo debeo, sed ut misericordia, quae tibi nulla debetur. Venisti paullo ante in senatum. quis te ex

[41] *fortunam reip.*] Graevius reposuit *Pop. Rom.* quod est usitatius. Sed et *fortuna urbis* ap. Liv. III, 7. Ceterum et alibi in hac forma *reip.* male irrepsit, ut Act. I. in Verr. c. 6.

[42] *aut non multo postea commissa.*] Recte e libris correxere viri docti *multa*. Sed *post* edidi, quod et ipsum libri quidam habent, ne eadem saepius terminatio concurrat.

[43] *quoties me consulem*] *me* a libris scr. melioribus abest. recte. Sicut *tu* non repetitur, sic nec *me* repeti debet. mox *non posse* dedi, quod et sine libris sic edi debebat.

[44] *conari ac velle.*] Graevius e suo libro *velle ac conari*. sed non semper ordo naturae ab oratoribus servatur in talibus.

[45] *necesse putas.*] *Esse* Lamb. et Graev. e Ms. addunt, *n. p. esse*.

Digitized by Google

hac tanta frequentia, ex tot tuis amicis ac necessariis salutavit? Si hoc post hominum memoriam contigit nemini, vocis exspectas contumeliam, cum sis gravissimo judicio taciturnitatis oppressus? Quid, quod adventu tuo ista subsellia [46] vacuefacta sunt? quod omnes consulares, qui tibi persaepe ad caedem constituti fuerunt, simul atque assedisti, partem istam subselliorum nudam atque inanem reliquerunt? Quo tandem animo hoc tibi ferendum putas? Servi mehercle mei si me isto pacto metuerent, ut te metuunt omnes cives tui, domum meam relinquendam putarem: tu tibi urbem non arbitraris? et, si me meis civibus injuria suspectum tam graviter atque offensum viderem; carere me adspectu civium, quam infestis oculis omnium conspici mallem: tu, cum conscientia scelerum tuorum agnoscas odium omnium justum, et jam tibi diu debitum, dubitas, quorum mentes sensusque vulneras, eorum adspectum praesentiamque vitare? Si te parentes timerent atque odissent tui, neque eos ulla ratione placare posses; ut opinor, ab eorum oculis aliquo concederes: nunc te patria, quae communis est omnium nostrûm parens, odit ac metuit, et jamdiu de te nihil judicat, [47] nisi de parricidio suo cogitare. Hujus tu neque auctoritatem verebere, neque judicium sequere, neque vim pertimesces? quae tecum, Catilina, sic agit, et quodammodo tacita loquitur. Nullum aliquot jam annis facinus exstitit, nisi per te: nullum flagitium sine te: tibi uni multorum civium neces, tibi vexatio direptioque

[46] *vacua facta sunt.*] E libris scr. cum Graevio edidi *vacuefacta*. Sic et edd. W. 1480.

[47] *nisi de parricidio s. c.*] An excidit *te* post *nisi*? Ante est *de te*, nunc *te de*.

Digitized by Google

sociorum impunita fuit ac libera: tu non solum ad negligendas leges ac quaestiones, verum etiam ad evertendas perfringendasque valuisti. Superiora illa, quamquam ferenda non fuerunt, tamen, ut potui, tuli: nunc vero me totam esse in metu propter te unum: quidquid increpuerit, Catilinam timeri: nullum videri contra me consilium iniri posse, quod a tuo scelere abhorreat; non est ferendum. Quamobrem discede, atque hunc mihi timorem eripe: [48] si est verus, ne opprimar; sin falsus, ut tandem aliquando timere
8 desinam. Haec si tecum, ut dixi, patria loquatur, nonne impetrare debeat, etiamsi vim adhibere non possit? Quid? quod tu te ipse in custodiam dedisti? quid? quod, vitandae suspicionis causa, apud M. Lepidum te habitare velle dixisti? a quo non receptus, etiam ad me venire ausus es: atque, ut domi meae te asservarem, rogasti. cum a me quoque id responsum tulisses, me nullo modo posse iisdem parietibus tuto esse tecum, qui magno in periculo essem, quod iisdem moenibus contineremur; ad Q. Metellum praetorem venisti. a quo repudiatus, ad sodalem tuum, virum optimum, M. Marcellum demigrasti: quem tu videlicet et ad custodiendum te diligentissimum, et ad suspicandum sagacissimum, et ad vindicandum fortissimum fore putasti. Sed quam longe videtur a carcere atque a vinculis abesse debere, [49] qui se ipse jam dignum custodia judicaverit? Quae cum ita sint, Catilina, dubitas, [50] si hic morari aequo animo non

[48] *si verus.*] Graevius e Mss. suis: *si est verus.* recte. Cogitavi, si *verum - - sin falsum.* Sed durius in hoc contextu videtur.

[49] *qui se ipsum - - judicaverit.*] Hic quoque corrigendum *se ipse*, ut *supra.*

[50] *si hic morari aequo a. n. p.*] Nescio, cur in hoc verbo *morari haeserint viri* docti, atque *emori* praetulerint, ut et Graevius fecit.

Digitized by Google

potes, abire in aliquas terras, et vitam istam, multis suppliciis justis debitisque ereptam, fugae solitudinique mandare?

Refer, inquis, ad senatum: id enim postulas, et, si hic ordo placere sibi decreverit, te ire in exsilium, [51] obtemperaturum te esse dicis. Non referam, id quod abhorret a meis moribus: et tamen faciam, ut intelligas, quid hi de te sentiant. Egredere ex urbe, Catilina: libera rempublicam metu: in exsilium, si hanc vocem exspectas, proficiscere. Quid est, Catilina? ecquid attendis, ecquid animadvertis horum silentium? patiuntur, tacent. quid exspectas auctoritatem loquentium, quorum voluntatem tacitorum perspicis? At si hoc idem huic adolescenti optimo, P. Sextio, si fortissimo viro, M. Marcello dixissem: jam mihi consuli, hoc ipso in templo, jure optimo senatus vim et manus intulisset. de te autem, Catilina, cum quiescunt, probant: cum patiuntur, decernunt: cum tacent, clamant. Neque hi solum, quorum tibi auctoritas est videlicet cara, vita vilissima: sed etiam illi equites Romani, honestissimi atque optimi viri, ceterique fortissimi cives, qui circumstant senatum, quorum tu et frequentiam videre, et studia perspicere, et voces paullo ante exaudire potuisti. quorum ego vix abs te jamdiu manus ac tela contineo: eosdem facile adducam, ut te haec, quae jampridem vastare studes, relinquentem, usque ad portas prosequantur.

Non jam est sermo de morte, quae aequo animo subeatur, sed de vita, quae aequo animo, propter illa tam multa odiosa et molesta, agi non possit: et vitam urbanam suadet cum solitaria commutare. Manifeste opponuntur *morari* et *abire*. *In aliquas terras* est *in alias quas*, ubi in solitudine vivere tranquille possit.

[51] *obt. te esse.*] Sensi requiri *te*, quod vulgatis abest. Reperi in edd. pr. Casu excidit e recentioribus.

Digitized by Google

9 [52] Quamquam quid loquor? te ut ulla res frangat? tu ut umquam te corrigas? tu ut ullam fugam meditere? tu ut ullum exsilium cogites? Utinam tibi istam mentem [53] dii immortales duint! tametsi video, si mea voce perterritus [54] ire in exsilium animum induxeris, quanta tempestas invidiae nobis, si minus in praesens tempus, recenti memoria scelerum tuorum, at in posteritatem impendeat. [55] Sed est mihi tanti; dummodo ista privata sit calamitas, et a reipublicae periculis sejungatur. [56] Sed tu ut vitiis tuis commoveare, ut legum poenas pertimescas, ut [57] temporibus reipublicae concedas, non est postulandum. [58] neque enim is es, Catilina, ut te aut pudor a turpitudine, aut metus a periculo, aut ratio a furore revocarit. Quamobrem, ut saepe jam dixi, proficiscere: ac, si mihi inimico, ut praedicas, tuo conflare vis invidiam; recta perge in exsilium: vix feram sermones hominum, si id feceris: vix molem istius invidiae, si in exsilium ieris jussu consulis, sustinebo. sin autem servire meae laudi et gloriae mavis; egredere cum importuna sceleratorum manu: confer te ad Manlium: concita

[52] *Quamquam quid loquor.*] Ed. R. Br. *Q quid est, quod loquar?* non male. Mox eaedem *tu ut ullum exilium*, ut et Graevius recte edidit, pro *ut ullum tu exilium.*

[53] *dii i. duint.*] Edd. pr. *donarent.* Victorius dedit *darent.* male. tempus est vitiosum. Gruterus recte e Mss. Cujacii *duint.* usitato in tali formula archaismo, etiam apud Livium.

[54] *ire in exilium animum i.*] An *in exsilium ire a. i.*

[55] *S. est mihi tanti.*] Graevius: *est tanti.* non male, et saepe sic alibi. Sed ubi in pluribus libris *mihi* reperitur, non deleverim. Sic et Cat. II, 7. ubi nihil mutavit Graevius. Edd. R. Br. *non est mihi tanti.*

[56] *Sed tu ut vitiis.*] *Tu* casu excidit in edd. quibusdam, ut Grut. Primae quidem habent.

[57] *temp. reip. concedas.*] Graevius e libris suis dedit *cedas*, et *concedas* sic dici negat. at vid. Clav. in *concedere.* Itaque vulgatum servavi.

[58] *neque e. is es, Catilina.*] Elegans est lectio Mss. Cujac. *Neque enim Catilina sis, si te*, etc.

Digitized by Google

perditos cives: secerne te a bonis: infer patriae bellum; exsulta impio latrocinio, ut a me non ejectus ad alienos, sed invitatus ad tuos isse videaris. Quamquam quid ego te invitem, a quo jam sciam esse praemissos, qui tibi ad forum Aurelium praestolarentur armati? [59]sciam pactam et constitutam esse cum Manlio diem? a quo etiam aquilam illam argenteam, quam tibi ac tuis omnibus perniciosam esse confido et funestam futuram, cui domi tuae sacrarium scelerum tuorum constitutum fuit, sciam esse praemissam? Tu ut illa diutius carere possis, quam venerari, ad caedem proficiscens, solebas? a cujus altaribus saepe [60]istam impiam dexteram ad necem civium transtulisti? Ibis tandem aliquando, quo te jampridem tua ista cupiditas effrenata ac furiosa rapiebat. neque enim tibi haec res affert dolorem, sed quandam incredibilem voluptatem. ad hanc te amentiam natura peperit, voluntas exercuit, fortuna servavit. numquam tu non modo otium, sed ne bellum quidem, nisi nefarium concupisti. nactus es ex perditis, atque ab omni non modo fortuna, verum etiam spe derelictis, conflatam improborum manum. Hic tu qua laetitia perfruere? quibus gaudiis exsultabis? quanta in voluptate bacchabere, cum in tanto numero tuorum neque audies virum bonum quemquam, neque videbis? At hujus vitae studium meditati illi sunt, qui feruntur, labores tui: jacere humi non modo ad obsidendum stuprum, verum etiam ad facinus obeundum: vigilare non solum insidiantem somno maritorum, [61]verum etiam bonis occiso-

[59] *sciam.*] Edd. vett. addunt *cum.*

[60] *istam impiam dextram.*] Sic recte Graevius pro *istam dextram impiam.* v. ad c. 5.

[61] *verum e. bonis occisorum.*] Graevius e Mss. edidit *otiosorum*, et sic est in ed. Aldi jun. Non bene. nam refertur ad superius, *ad facinus*

Digitized by Google

rum. Habes, ubi ostentes illam praeclaram tuam patientiam famis, frigoris, inopiae rerum omnium; quibus te brevi tempore confectum esse senties. Tantum profecì tum, [62] cum te a consulatu repuli, ut exsul potius tentare, quam consul vexare rempublicam posses: atque ut id, quod esset a te scelerate susceptum, latrocinium potius, quam bellum nominaretur.

11 Nunc, ut a me, patres conscripti, quandam prope justam patriae querimoniam detester ac deprecer: percipite, quaeso, diligenter, quae dicam, et ea penitus animis vestris mentibusque mandate. Etenim, si mecum patria, quae mihi vita mea multo est carior; si cuncta Italiae; si omnis respublica loquatur: M. Tulli, quid agis? tune eum, quem esse hostem comperisti, quem ducem belli futurum vides, quem exspectari imperatorem in castris hostium sentis, auctorem sceleris, principem conjurationis, evocatorem servorum et civium perditorum, exire patieris, ut abs te non emissus ex urbe, sed immissus in urbem esse videatur? nonne hunc in vincula duci, non ad mortem rapi, non summo supplicio mactari imperabis? Quid tandem impedit te? mosne majorum? at persaepe etiam privati in hac republica perniciosos cives morte multarunt: an leges, quae [63] de civium Romanorum supplicio rogatae sunt? at numquam in hac urbe ii, qui a republica defecerunt,

obeundum. Quare otiosi hic commemorentur, non intelligo: sensus est, ut occidat, et occisos spoliet.

[62] *cum te a cons. repuli.*] Nempe, cum ipse consul perfecit, ut ejus in comitiis consularibus ratio non haberetur. Male quidam intelliguut de comitiis, quibus Cicero competitor cum vicit. Competitores non repellunt, sed populus et magistratus.

[63] *de supplicio civium Rom.*] Male Graevius e libris scr. duobus recepit *civium reorum*, quod et edd. Rom. Br. habent. Quis sic loquitur? Est autem modus loquendi e legibus de jure Civium Rom. ut Porcia et aliis, in quibus aut simpliciter est *civis* nomen, aut cum adjuncto *Rom.* v. et infr. IV, 5. Amor librorum suorum decepit virum doctum, ut alios

Digitized by Google

civium jura tenuerunt: an invidiam posteritatis times? praeclaram vero populo Romano refers gratiam, qui te, hominem per te cognitum, nulla commendatione majorum, tam mature ad summum imperium per omnes honorum gradus extulit, si propter invidiam, aut alicujus periculi metum, salutem civium tuorum negligis. Sed, si quis est invidiae metus: num est vehementius ac fortitudinis invidia, quam inertiae ac nequitiae pertimescenda? An, cum bello vastabitur Italia, vexabuntur urbes, tecta ardebunt, tum te non existimas invidiae incendio conflagraturum? Hic ego 12 sanctissimis reipublicae vocibus, et eorum hominum, qui idem sentiunt, mentibus, pauca respondebo. Ego, si hoc optimum factu judicarem, patres conscripti, Catilinam morte multari: unius usuram horae gladiatori isti ad vivendum non dedissem. Etenim, si [64] summi viri, et clarissimi cives, Saturnini, et Gracchorum, et Flacci, et superiorum complurium sanguine non modo se non contaminarunt, sed etiam honestarunt: [65] certe mihi verendum non erat, ne quid, hoc [66] parricida civium interfecto, invidiae mihi in posteritatem redundaret. Quodsi ea mihi maxime impenderet: tamen hoc animo semper fui, ut invidiam virtute partam, gloriam, non invidiam putarem. Quamquam nonnulli sunt in hoc ordine, qui aut ea, quae imminent, non videant: aut ea, quae vident, dissimulent: qui spem Catilinae mollibus sententiis

[64] *summi viri et cl. cives.*] Ed. W. *summi et clar. viri.* Graevianum *summi et cl. viri cives* non placet.

[65] *certe mihi v. n. e.*] Sic Graevius bene pro *c. v. mihi n. e.* Sed mihi tamen verbum *mihi* suspectum est: nam et post est *mihi*, quo loco proprie stare debebat: *Si summi viri*, etc. *certe verendum non erat, ne quid - - - invidiae mihi i. p. redundaret.*

[66] *parricida civium.*] *Civium* glossam sapere videatur. at et *parricida liberûm* est ap. Liv. III, 50. vid. Clav.

Digitized by Google

aluerunt, conjurationemque nascentem non credendo corroboraverunt. quorum auctoritatem secuti multi, non solum improbi, verum etiam imperiti, si in hunc animadvertissem, crudeliter et regie factum esse dicerent. Nunc intelligo, si iste, quo intendit, in Manliana castra pervenerit, neminem tam stultum fore, qui non videat conjurationem esse factam, neminem tam improbum, qui non fateatur. Hoc autem uno interfecto, intelligo hanc reipublicae pestem paullisper reprimi, non in perpetuum comprimi posse. Quodsi se ejecerit, secumque suos eduxerit, et eodem ceteros undique collectos [67] naufragos aggregaverit: exstinguetur atque delebitur non modo haec tam adulta reipublicae pestis, verum etiam stirps ac semen malo-
13 rum omnium. Etenim jamdiu, patres conscripti, in his periculis conjurationis insidiisque versamur: sed, nescio quo pacto, omnium scelerum ac veteris furoris et audaciae maturitas in nostri consulatus tempus erupit. Quod si ex tanto latrocinio iste unus tolletur; videbimur fortasse ad breve quoddam tempus cura et metu esse relevati: periculum autem residebit, et erit inclusum penitus in venis atque in visceribus reipublicae. Ut saepe homines aegri morbo gravi cum aestu febrique jactantur, si aquam gelidam biberint, primo relevari videntur; deinde multo gravius vehementiusque afflictantur: sic hic morbus, qui est in republica, relevatus istius poena, vehementius, [68] civibus reli-

[67] *naufragos.*] Unde repente hic *naufragi*? An a glossatore e II, HI? Ita videtur. Sermo est de sociis Catilinae, extra urbem qui essent.

[68] *vivis reliquis.*] Sic edd. superiores: Graevius *reliquis vivis.* At unde hic *vivi*, et quare hi commemorantur diserte? Immo *reliquis civibus*, ut est in edd. R Br. Med. et sic edidi: nisi vero utrumque est a glossa, ut mihi visum est de *vivis* ante, quam lectionem *civibus* reperissem. Similiter mox *civis* per glossam in textum venit: *sit denique inscriptum in fronte uniuscujusque civis:* quod nos cum

Digitized by Google

quis, ingravescet. Quare, patres conscripti, secedant improbi, secernant se a bonis, unum in locum congregentur, muro denique, id quod saepe jam dixi, secernantur a nobis, desinant insidiari domi suae consuli, circumstare tribunal praetoris urbani, obsidere cum gladiis curiam, malleolos et faces ad inflammandam urbem comparare, sit denique inscriptum in fronte uniuscujusque, quid de republica sentiat. Polliceor hoc vobis, patres conscripti, tantam in nobis consulibus fore diligentiam, tantam in vobis auctoritatem, tantam in equitibus Romanis virtutem, tantam in omnibus bonis consensionem, ut Catilinae profectione omnia patefacta, illustrata, oppressa, vindicata esse videatis.

Hisce ominibus, Catilina, cum summa reipublicae salute et cum tua peste ac pernicie, cumque eorum exitio, qui se tecum omni scelere parricidioque junxerunt, proficiscere ad impium bellum ac nefarium. Tum tu, Jupiter, qui iisdem, quibus haec urbs, auspiciis a Romulo es constitutus; quem Statorem hujus urbis atque imperii vere nominamus: hunc et hujus socios a tuis aris ceterisque templis, a tectis urbis ac moenibus, a vita fortunisque civium omnium arcebis: et omnes inimicos bonorum, hostes patriae, latrones Italiae, scelerum foedere inter se ac nefaria societate conjunctos, aeternis suppliciis vivos mortuosque mactabis.

Graevio delevimus, qui in pluribus scriptis non reperit, ut nos non reperimus in edd. R. W. 1430. Br. Med. Ald. Cratandr. Primus addidit P. Victorius. Habent etiam edd. vett. *in frontem*.

Digitized by Google

Digitized by Google

M. TULLII CICERONIS

IN

L. CATILINAM SECUNDA,

AD QUIRITES.

ORATIO VICESIMA.

TANDEM aliquando, Quirites, L. Catilinam, furentem audacia, scelus anhelantem, pestem patriae nefarie molientem, vobis atque huic urbi ferrum flammamque minitantem, ex urbe vel ejecimus, vel emisimus, [1] vel ipsum egredientem verbis prosecuti sumus. Abiit, excessit, evasit, erupit. nulla jam pernicies a monstro illo atque prodigio moenibus ipsis intra moenia comparabitur. Atque hunc quidem unum hujus belli domestici ducem sine controversia vicimus. non enim jam inter latera nostra sica illa versabitur: non in campo, non in foro, non in curia, non denique intra domesticos parietes pertimescemus. loco ille motus est, [2] cum est ex urbe depulsus. palam jam cum hoste, nullo impediente, bellum justum geremus. Sine dubio perdidimus hominem, magnificeque vicimus, cum illum ex occultis insidiis in apertum latrocinium conjecimus. Quod vero non cruentum mucronem, ut voluit, extulit, quod vivis nobis egressus est, quod ei

[1] *vel ipsum egredientem verbis pros. s.*] *Ipsum* est sua sponte. v. Clav. In *verbis* haesere plures, feceruntque *urbe*, quod est in edd. R. Br. Med. Ald. Vict. etc. At edd. W. 1480. *verbis* habent, quod prima Hervagiana restituit: recte. *Prosequi verbis* dicitur ut *insequi verbis*, in partem h. l. deteriorem: intelliguntur mala omina, quae in fine Or. I. dixit.

[2] *cum est ex urbe depulsus.*] Graev. *ex urbe est depulsus.* v. ad Cat. III, init.

Digitized by Google

ferrum de manibus extorsimus, quod incolumes cives, quod stantem urbem reliquit: quanto tandem illum moerore afflictum esse et profligatum putatis? [3] Jacet ille nunc prostratus, Quirites, et se perculsum atque abjectum esse sentit, et retorquet oculos profecto saepe ad hanc urbem; quam ex suis faucibus ereptam esse luget: quae quidem laetari mihi videtur, quod tantam pestem evomuerit forasque projecerit.

2 At si quis est talis, quales esse omnes oportebat, qui in hoc ipso, in quo exsultat et triumphat oratio mea, me vehementer accuset, quod tam capitalem hostem non comprehenderim potius, quam emiserim: non est ista mea culpa, Quirites, sed temporum. Interemtum esse L. Catilinam, et gravissimo supplicio affectum jampridem oportebat: idque a me et mos majorum, et hujus imperii severitas, et respublica postulabat. Sed quam multos fuisse putatis, qui, quae ego deferrem, non crederent? quam multos, qui propter stultitiam non putarent? quam multos, [4] qui etiam defenderent? quam multos, qui propter improbitatem faverent? Ac si, sublato illo, depelli a vobis omne periculum [5] judicarem: jam pridem ego L. Catilinam non modo invidiae meae, verum etiam vitae periculo sustulissem. Sed cum viderem, ne vobis quidem omnibus re etiam tum probata, si illum, ut erat meritus, morte

[3] *Jacet ille nunc prostratus.*] Ursinus et Graevius protulere lectionem Mss. quorundam *prostratusque est*: sed ista est forma quasi legitima, pro, prostratus est et jacet, ut rana *rupta jacuit corpore* ap. Phaedrum, ut *victus jacet*, et similia.

[4] *qui etiam defenderent*] i. *eum*, ut in sequente membro *ei*. Suspicatus sum aliquid excidisse, quale est in antecedente et sequente membro, *propter stultitiam - - propter improbitatem*: nam solet Cicero similia membra facere: sed videtur consulto variasse, et tertium membrum simile fecisse primo, quartum tertio.

[5] *si judicarem.*] Refertur etiam ad tempus praesens; ut patet a verbo *jam pridem*: alias debuisset dicere *judicassem*.

Digitized by Google

multassem, fore, ut ejus socios invidia oppressus persequi non possem: rem huc deduxi, ut tum palam pugnare possetis, cum hostem aperte videretis. Quem quidem ego hostem, Quirites, quam vehementer foris esse timendum putem, licet hinc intelligatis, quod illud etiam moleste fero, quod ex urbe parum comitatus exierit. Utinam ille omnes secum suas copias eduxisset! [6] Tongilium mihi eduxit; quem [7] amare in praetexta calumnia coeperat: Publicium et Munatium; quorum aes alienum contractum in popina [8] nullum reipublicae motum afferre poterat: reliquit quos viros? quanto alieno aere? quam valentes? [9] quam nobiles? Itaque ego illum exercitum, [10] et 3 Gallicanis legionibus, et hoc delectu, quem in agro Piceno et Gallico Q. Metellus habuit, et his copiis, quae a nobis quotidie comparantur, magnopere contemno, collectum ex senibus desperatis, ex agresti luxuria, ex rusticis decoctoribus, ex iis, qui vadimonia deserere, quam illum exercitum, maluerunt: quibus ego non modo si aciem exercitus nostri, verum etiam si edictum praetoris ostendero, concident. Hos, quos video volitare in foro, quos stare ad curiam, quos etiam

[6] *Tongilium*] vulgo *Tongillum*. Illud libri vett. habent, edd. W.

[7] *amare in pr. calumnia coep.*] Si *calumnia* verum est, significare nihil potest, quam *simulatione*, ut Ursinus interpretatus est. Sed nuspiam sic *calumniam* dictam reperi, aut quisquam ostendit. Et tamen vix videtur hoc verbum esse a librariis.

[8] *nullum r. motum.*] Sic ed. R. Br. Med. at W. 1480. *metum*. Illud verius; nam utrumque bonum sensum habet.

[9] *quam nobiles.*] In vulgatis additum est *vos videtis* quod ex ed. R. Br. Med. fluxit. At omittunt edd. W. 1480. recte. Delevit et Graevius. *reliquit* non fert hoc additamentum.

[10] *et Gallicanis.*] Hic locus in edd. pr. mire interpolatus est et vitiosus. Lectio nunc vulgata est a Mureto. Quidam correxere *praeGall.* quod est facilius: alterum exquisitius.

Digitized by Google

in senatum venire: qui nitent unguentis, qui fulgent purpura, mallem secum suos milites eduxisset: qui si hic permanent, mementote, non tam exercitum illum esse nobis, quam hos, qui exercitum deseruerunt, pertimescendos. Atque hoc etiam sunt timendi magis, quod, quid cogitent, me scire sentiunt, neque tamen permoventur. Video, cui Apulia sit attributa, qui habeat Etruriam, qui agrum Picenum, qui Gallicum, qui sibi has urbanas insidias caedis atque incendiorum depoposcerit. omnia superioris noctis consilia [11] ad me delata esse sentiunt: patefeci in senatu hesterno die: Catilina ipse pertimuit, profugit: hi quid exspectant? nae illi vehementer errant, si illam meam pristinam lenitatem perpetuam sperant futuram.

4 Quod exspectavi, jam sum assecutus, ut vos omnes factam esse aperte conjurationem contra rempublicam videretis. nisi vero si quis est, qui Catilinae similes cum Catilina sentire non putet. Non est jam lenitati locus: severitatem res ipsa flagitat. unum etiam nunc concedam: exeant, proficiscantur, ne patiantur desiderio sui Catilinam miserum tabescere. demonstrabo iter: Aurelia via profectus est. si accelerare volent, ad vesperam consequentur. O fortunatam rempublicam, si quidem hanc sentinam hujus urbis ejecerit! Uno mehercule Catilina exhausto, relevata mihi et recreata respublica videtur. Quid enim mali aut sceleris fingi aut excogitari potest, quod non ille conceperit? quis tota Italia veneficus, quis gladiator, quis latro, quis sicarius, quis parricida, quis testamentorum

[11] *ad me delata esse sentiunt.*] Sic edd. W. 1480. at R. Br. Med. ceterae *perlata*. Illud melius esse facile quisque sentiet. Graevius etiam tacite edidit *sentiunt esse perlata*, quod est sane numerosius. Sed ante *patefeci* videtur excidisse *quae*.

Digitized by Google

subjector, quis circumscriptor, quis ganeo, quis nepos, quis adulter, quae mulier infamis, quis corruptor juventutis, quis corruptus, quis perditus inveniri potest, qui se cum Catilina non familiarissime vixisse fateatur ? quae caedes per hosce annos sine illo facta est ? quod nefarium stuprum non per illum ? Jam vero quae tanta in ullo umquam homine juventutis illecebra fuit, quanta in illo ? qui alios ipse amabat turpissime, aliorum amori flagitiosissime serviebat, aliis fructum libidinum, aliis mortem parentum, non modo impellendo, verum etiam adjuvando, pollicebatur. Nunc vero quam subito, non solum ex urbe, verum etiam ex agris, ingentem numerum perditorum hominum collegerat ? nemo, non modo Romae, sed nec ullo in angulo totius Italiae, oppressus aere alieno fuit, quem non ad hoc incredibile sceleris foedus adsciverit. Atque ut ejus diversa studia in dissimili ratione perspicere possitis; nemo est in ludo gladiatorio paullo ad facinus audacior, qui se non intimum Catilinae esse fateatur : nemo in scena levior et nequior, qui se non ejusdem prope sodalem fuisse commemoret. Atque idem tamen, stuprorum et scelerum exercitatione assuefactus, frigore, et fame, et siti, ac vigiliis perferendis, fortis ab istis praedicabatur, cum industriae subsidia, atque instrumenta virtutis, in libidine audaciaque [12] consumerentur. Hunc vero si sui fuerint comites secuti : si ex urbe exierint desperatorum hominum flagitiosi greges : o nos beatos, o rempublicam fortunatam, o praeclaram laudem consulatus mei ! Non enim jam sunt mediocres hominum

[12] *consumerentur.*] Fluxit hoc ex edd. R. Br. Med. At edd. W. 1480. rectius *consumeret*, quod et Graevius e Mss. suis recepit.

Digitized by Google

libidines, non humanae [13] ac tolerandae audaciae: nihil cogitant, nisi caedes, nisi incendia, nisi rapinas: patrimonia sua profuderunt: [14] fortunas suas obligurierunt: res eos jampridem, fides deficere nuper coepit: eadem tamen illa, quae erat in abundantia, libido permanet. Quodsi in vino et alea comissationes solum et scorta quaererent: essent illi quidem desperandi, sed tamen essent ferendi. hoc vero quis ferre possit, inertes homines fortissimis viris insidiari, stultissimos prudentissimis, [15] ebriosos sobriis, dormientes vigilantibus? qui mihi accubantes in conviviis, complexi mulieres impudicas, vino languidi, [16] confecti cibo, sertis redimiti, unguentis obliti, debilitati stupris, eructant sermonibus suis caedem bonorum, atque urbis incendia. Quibus ego confido impendere fatum aliquod: et poenas jamdiu improbitati, nequitiae, sceleri, libidini debitas, aut instare jam plane, aut certe jam appropinquare. Quos si meus consulatus, quoniam sanare non potest, sustulerit: non breve nescio quod

[13] *ac tolerandae audaciae.*] Hic ordo melior altero *audaciae ac toler.* uterque in libris vett. reperitur. Male edd. R. Br. *intolerandae:* quod tamen edd. Med. Cratandri, etc. secutae sunt. Mox *caedem* edd. W. 1480. aliae, etiam scr. libri, recepitque non bene Graevius, inter cetera pluralia. Semper alibi hic pluralis est. vid. III, 8.

[14] *fortunas s. obligurrierunt.*] Ed. W. 1480. *obligaverunt:* quod huic loco non convenit. Sed credo scribendum esse *obligurierunt*, quod et edd. quaedam posteriores et Aldi jun. qui primus recepit, habent. Sic et Muretus in Ms. vetere reperit. *Obligurio* nuspiam occurrit, quod sciam, et esset potius idem quod *ligurio*, quod est ab h. l. alienum.

[15] *ebriosos.*] Sic inde ab edd. R. Br. vulgo editum est. At edd. W. 1480. habent *ebrios*, quod Aldus jun. repetiit: male probat et restituit Graevius. Sermo est de hominibus deditis ebrietati, qui sunt *ebriosi*. *Ebrii* non insidiantur, quamquam nec *dormientes:* sed hi sunt somno dediti, negligentes, incuriosi; quomodo *dormire* et *dormitare* dici, vel Lexica docent.

[16] *confecti cibo.*] Sic edd. pr. Lectio recentior *conferti c.* est a Mureto: quod est *pleni*, ut Tusc. III, 19. *liber confertus voluptatibus.* Sed illud melius.

Digitized by Google

tempus, sed multa saecula propagarit reipublicae. Nulla est enim natio, quam pertimescamus: nullus rex, qui bellum populo Romano facere possit. omnia sunt externa unius virtute terra marique pacata: domesticum bellum manet: intus insidiae sunt: intus inclusum periculum est: intus est hostis. cum luxuria nobis, cum amentia, cum scelere certandum est. [17] Huic ego me bello, Quirites, profiteor ducem: [18] suscipio inimicitias hominum perditorum. quae sanari poterunt, quacumque ratione sanabo: quae resecanda erunt, non patiar ad perniciem civitatis [19] manere. Proinde aut exeant, aut quiescant: aut, si et in urbe, et in eadem mente permanent; ea, quae merentur, exspectent.

At etiam sunt, Quirites, qui dicant, a me in exsilium ejectum esse Catilinam. Quod ego si verbo assequi possem, istos ipsos ejicerem, qui haec loquuntur. [20] Homo videlicet timidus et permodestus vocem consulis ferre non potuit: simul atque ire in exsilium jussus est, [21] paruit, ivit. Hesterno die cum domi 6

[17] *Huic me bello ducem prof. Q.*] Hic ordo est ex ed. Rom. at W. 1480. melius: *H. me bello Quirites profiteor ducem.* Ed. R. et Br. etiam *o Quirites*, quod exortum est ex ultima in *bello*, in vetere ordine. Imitata est ed. Med. ut cetera.

[18] *suscipio inim.*] Scribendum esse puto *suscipiam*. id sensus postulat, et Futura sequentia.

[19] *manere.*] Sic edd. R. Br. Med. et inde ceterae. At edd. W. 1480. *manere*, quod et Scholiastes vetus et Mss. Graeviani habent. Id restitui. Nam *manere* dicitur quidem eleganter de vitio, quod manat ab uno membro animalis ad alia: sed non de membris ipsis. Et mihi, nondum inspectis libris, sic venit in mentem, ex latinitatis ratione legendum esse.

[20] *Homo enim videlicet t.*] Putavi *enim* delendum esse. Quia sic in edd. W. 1480. reperi, delevi. Sunt haec Ciceronis, non e persona adversariorum dicta.

[21] *paruit, ivit.*] Recepi cum Graevio lectionem Ms. Duisb. *ivit*, quia tamen sensum commodum habet, cum vulgatum *quievit* sit alienum, nec e libris antiquis, qui hic valde fluctuant, sed sine ullo sensu.

Digitized by Google

meae paene interfectus essem, senatum in aedem Jovis Statoris vocavi: rem omnem ad patres conscriptos detuli. Quo cum Catilina venisset: quis eum senator appellavit? quis salutavit? quis denique ita adspexit, ut perditum civem, ac non potius, ut importunissimum hostem? Quin etiam principes ejus ordinis partem illam subselliorum, ad quam ille accesserat, nudam atque inanem reliquerunt. Hic ego vehemens ille consul, qui verbo cives in exilium ejicio, quaesivi a Catilina, an nocturno conventu apud M. Leccam fuisset, necne. Cum ille, homo audacissimus, conscientia convictus, primo reticuisset: patefeci cetera; quid ea nocte egisset, [22] [ubi fuisset,] quid [23] in proximam constituisset, quemadmodum esset ei ratio totius belli descripta, edocui. Cum haesitaret, cum teneretur; quaesivi, quid dubitaret eo proficisci, quo jampridem pararat: cum arma, cum secures, cum fasces, cum tubas, cum signa militaria, cum Aquilam illam argenteam, cui ille etiam sacrarium scelerum domi suae fecerat, scirem esse praemissam. In exsilium ejiciebam, quem jam ingressum esse in bellum videbam? Etenim, credo, Manlius iste, centurio, qui in agro Fesulano castra posuit, bellum populo Romano suo nomine indixit: et illa castra nunc non Catilinam

Edd. pr. quidem habent vel *paruit: qui h. d.* ut W. 1480. etc. vel *paruit. Quod.* Videatur etiam aliquid excidisse. nam sequentia sunt abruptiora, ut Graevius bene sensit. *Sed res sic habet*, aut simile quid desiderari videtur. Nam incipit Cicero exponere, quid actum esset, sui defendendi caussa. Verum hujusmodi quid intelligi potest: et ab audientibus ex ipso pronunciandi modo intelligi poterat.

[22] *ubi fuisset.*] Haec insititia sunt. Muretus in suis libris non reperit. Uncis inclusi.

[23] *in proximam,*] Sic edidi, sensu jubente et latinitate. Et sic est etiam in edd. W. 1480. et sic in Ms. repererat Muretus. Sic et edidit Graevius e Ms. Fr.

Digitized by Google

ducem exspectant: et ille, ejectus in exsilium, [24] se Massiliam, ut ajunt, non in haec castra conferet. O 7 conditionem miseram, non modo administrandae, verum etiam conservandae reipublicae! Nunc, si L. Catilina, consiliis, laboribus, periculis meis circumclusus ac debilitatus, subito pertimuerit, sententiam mutaverit, deseruerit suos, consilium belli faciundi abjecerit, ex hoc cursu sceleris et belli, iter ad fugam atque in exsilium converterit: non ille a me spoliatus armis audaciae, non obstupefactus ac perterritus mea diligentia, non de spe conatuque depulsus, sed indemnatus, innocens, in exsilium ejectus a consule, vi et minis esse dicetur: et erunt, qui illum, si hoc fecerit, non improbum, sed miserum; me non diligentissimum consulem, sed crudelissimum tyrannum, existimari velint. Est mihi tanti, Quirites, hujus invidiae falsae atque iniquae tempestatem subire, dummodo a vobis hujus horribilis belli ac nefarii periculum depellatur. Dicatur sane ejectus esse a me, dummodo eat in exsilium. sed mihi credite, non est iturus. Numquam ego a diis immortalibus optabo, Quirites, invidiae meae levandae causa, ut L. Catilinam ducere exercitum hostium, atque in armis volitare audiatis: sed triduo tamen audietis: multoque magis illud timeo, ne mihi sit invidiosum aliquando, quod illum emiserim potius, quam quod ejecerim. sed cum sint homines, qui illum, cum profectus sit, ejectum esse dicant, iidem, si interfectus esset, quid dicerent? Quamquam isti, qui Catilinam Massiliam ire dictitant, non tam

[24] *se Massiliam, ut ajunt.*] Nescio quomodo. mihi hoc *ut ajunt* suspectum est. Non videtur satis consentire cum *credo:* et de illo sermone Catilinariorum post dicit. Atque etiam *ut ajunt*, non in hanc sententiam dicitur, sed ut dictitant, et similia. Valde vereor, ne sit a glossatoris nota, quam ex inferioribus duxerit.

Digitized by Google

hoc queruntur, quam verentur. Nemo est istorum tam misericors, qui illum non ad Manlium, quam ad Massilienses ire malit. Ille autem, si mehercule hoc, quod agit, numquam ante cogitasset, tamen latrocinantem se interfici mallet, quam exsulem vivere. nunc vero, cum ei nihil adhuc praeter ipsius voluntatem cogitationemque acciderit, nisi quod vivis nobis Roma profectus est: optemus potius, ut eat in exsilium, quam queramur.

8 Sed cur tamdiu de uno hoste loquimur: et de eo hoste, qui jam fatetur se esse hostem: et quem, quia, quod semper volui, murus interest, non timeo: de his, qui dissimulant, qui Romae remanent, qui nobiscum sunt, nihil dicimus? quos quidem ego, [25] si ullo modo fieri possit, non tam ulcisci studeo, quam sanare, et ipsos placare reipublicae; neque, id quare fieri non possit, si me audire volent, intelligo. Exponam enim vobis, Quirites, ex quibus generibus hominum istae copiae comparentur: deinde singulis [26] medicinam consilii atque orationis meae, si quam potero, afferam. [27] Unum genus est eorum, qui, magno in aere alieno, majores etiam possessiones habent: quarum amore adducti, [28] dissolvi nullo

[25] *si ullo modo fieri possit.*] Sic correxeram dudum latinitate ductus pro vulgato *posset*, cum sic reperi in edd. W. 1480.

[26] *medicinam consilii atque orationis*] i. e. consilii oratione explicandi et ad animum admovendi. Eleganter. Non bene Graevius conjicit *rationis*, cui et sensum parum commodum tribuit.

[27] *Unum genus est.*] Sic edd. vett. Temere excidit *genus* in posterioribus, ut Gruteriana.

[28] *dissolvi nullo modo possunt.*] Interpretantur bene Muretus et Manutius, liberari, sc. aere alieno. Sed insolens genus loquendi non illustrant. Nam *aes* quidem ipsum dicitur *dissolvi*, non homo, qui est in aere alieno. Debitores dicuntur *dissolvere*, cum creditoribus solvunt pecuniam. v. Clav. Et suspicatus sum saepe, sic corrigendum esse. At cum *dissolvi* dicitur *quis* simpliciter, id esse debet liberari ab aliquo malo, ut opinor: etsi id ipsum quoque insolens est. Nec *adduci* et *dissolvi* consentiunt. An *adstricti*? v. Parad. I, 2.

Digitized by Google

modo possunt. Horum hominum species est honestissima: sunt enim locupletes: voluntas vero et causa impudentissima. Tu agris, tu aedificiis, tu argento, tu familia, tu rebus omnibus ornatus et copiosus sis: et dubites de possessione detrahere, acquirere ad fidem? Quid enim exspectas? bellum? quid? ergo in vastatione omnium tuas possessiones sacrosanctas futuras putas? an tabulas novas? errant, qui istas a Catilina exspectant. [29] meo beneficio tabulae novae proferentur, verum auctionariae. neque enim isti, qui possessiones habent, alia ratione ulla salvi esse possunt. quod si maturius facere voluissent, neque (id quod stultissimum est) certare cum usuris fructibus praediorum; et locupletioribus his et melioribus civibus uteremur. Sed hosce homines minime puto pertimescendos, [30] quod aut deduci de sententia possunt; aut, si permanebunt, magis mihi videntur vota facturi contra rempublicam, quam arma laturi. Alterum genus est eorum, qui quamquam premuntur aere alieno, [31] dominationem tamen exspectant: rerum potiri volunt: honores, quos quieta republica desperant, perturbata consequi se posse arbitrantur. Quibus hoc praecipiendum videtur, unum scilicet et 9

[29] *meo beneficio tabulae novae prof. v. auctionariae.*] Nunquam hic concoquere potui tabulas novas: nam auctionariae tabulae nullo modo ac sensu *novae* dici possunt, ut opinor. Est dictum πάρεργον προσδοκίαν. Auditor exspectat *tabulas novas;* sed lepide decipitur, cum pro *novas* audit, *verum auctionarias.* Itaque *novas* delendum puto, quod per glossam additum est. Edd. pr. etiam habent *proferuntur.*

[30] *quod aut d.*] Hoc ex ed. R. Br. fluxit. Ed. W. habet *qui,* quod et Graevius e Ms. recepit: nihil interest.

[31] *dominationem exspectant.*] Frustra quidam corrigunt *expetunt.* Infra est: *se consules, dictatores aut etiam reges sperant futuros.*

Digitized by Google

idem, quod ceteris omnibus, ut desperent, [32] se id, quod conantur, consequi posse: primum omnium me ipsum vigilare, adesse, providere reipublicae. deinde magnos animos esse in bonis viris, magnam concordiam, [33] maximam multitudinem, magnas praeterea copias militum; deos denique immortales huic invicto populo, clarissimo imperio, pulcherrimae urbi, contra tantam vim sceleris, praesentes auxilium esse laturos. Quodsi jam sint id, quod cum summo furore cupiunt, adepti: num illi in cinere urbis, et sanguine civium, quae mente conscelerata ac nefaria concupierunt, se consules ac dictatores, aut etiam reges sperant futuros? non vident id se cupere, quod si adepti fuerint, fugitivo alicui, aut gladiatori concedi sit necesse? Tertium genus est aetate jam affectum, sed tamen exercitatione robustum: quo ex genere est ipse Manlius, cui nunc Catilina succedit. Hi sunt homines ex iis coloniis, [34] quas [Fesulis] Sulla constituit: quas ego universas civium esse optimorum, et fortissimorum virorum sentio: sed tamen hi sunt coloni, [35] qui se in insperatis repentinisque pecuniis sumtuosius insolentiusque jactarunt. hi dum aedificant, tamquam

[32] *se id, quod conantur, cons. p.*] In ed. W. 1480. *se* est ante *consequi*, quod est lenius. Deinde pro *conantur* est legendum, *conentur*.

[33] *maximam multitudinem.*] Hoc non ita referri potest ad verba *in bonis viris*, ut *animos* et *concordiam*. Itaque intelligendum *eorum*: sicut post est *copias militum*: sed est durius. Fortasse aliquid excidit.

[34] *quas Fesulis S. c.*] Brutus delet *Fesulis*. recte, ut opinor. nam Fesulis una colonia fuit. Additum est temere ex Or. III, 6. ubi vid.

[35] *qui se in insperatis - - - jactarunt.*] Addidi *in*, sine libris, latinitate jubente. Sic Rosc. A. 9. *in* bonis S. Roscii *se jactantem*. Aliud est *se jactare bonis*, si tamen bene dicitur; nam nullum exemplum notavi: aliud *in bonis*. Illud est gloriari, hoc abuti ad luxuriam, magnificentiam, quod hic locus desiderat. Arbitror me addere debuisse *in*, quod sequentis verbi prima syllaba abstulit, ut saepe factum est.

Digitized by Google

beati: dum praediis, lecticis, familiis magnis, conviviis apparatis delectantur, in tantum aes alienum inciderunt, ut, si salvi esse velint, Sulla sit iis ab inferis excitandus. qui etiam nonnullos agrestes, homines tenues atque egentes, in eandem illam spem rapinarum veterum impulerunt. Quos ego utrosque, Quirites, in eodem genere praedatorum direptorumque pono. Sed eos hoc moneo: desinant furere ac proscriptiones et dictaturas cogitare. Tantus enim illorum temporum dolor inustus est civitati, ut jam ista non modo homines, sed ne pecudes quidem mihi passurae esse videantur. Quartum genus est sane varium, et mistum, et turbulentum: qui jampridem premuntur; qui numquam emergent: qui partim inertia, partim [36] male gerendo negotio, partim etiam sumtibus, in vetere aere alieno vacillant: qui vadimoniis, judiciis, proscriptionibus bonorum defatigati, permulti et ex urbe et ex agris se in illa castra conferre dicuntur. Hosce ego non tam milites acres, quam infitiatores lentos esse arbitror. qui homines primum si stare non possunt, corruant: sed ita, ut non modo civitas, sed ne vicini quidem proximi sentiant. Nam illud non intelligo, quamobrem, si vivere honeste non possunt, perire turpiter velint: aut cur minore dolore perituros se cum multis, quam si soli pereant, arbitrentur. Quintum genus est parricidarum, sicariorum, denique omnium facinorosorum: quos ego a Catilina non revoco. nam neque divelli ab eo possunt: et

[36] *male gerendo negotio*] int. re familiari, sive in re rustica, sive in mercibus, sive sub usuris, etc. collocata pecunia. In omnibus dicitur saepe *male gerere rem*, interdum etiam ut h. l. *male gerere negotium*, cum non bene procedit res, non modo lucri nil fit, sed etiam damna gravia accipiuntur. Non bene Graevio placebat *negotia*, quod in Cod. quodam suo repererat. vide dicta ad Or. III. c. 8. *placandos deos*.

Digitized by Google

pereant sane in latrocinio, quoniam sunt ita multi, ut eos capere carcer non possit. Postremum autem genus est, non solum numero, verum etiam genere ipso atque vita: quod proprium est Catilinae, de ejus delectu, immo vero de complexu ejus ac sinu: quos pexo capillo, nitidos, aut imberbes, [37] aut bene barbatos videtis: manicatis et talaribus tunicis; velis amictos, non togis: quorum omnis industria vitae, et vigilandi labor in antelucanis cenis expromitur. In his gregibus omnes aleatores, omnes adulteri, omnes impuri impudicique versantur. hi pueri tam lepidi ac delicati, non solum amare et amari, neque cantare et saltare, sed etiam sicas vibrare, et spargere venena didicerunt: qui nisi exeunt, nisi pereunt, etiamsi Catilina perierit, scitote hoc in republica seminarium Catilinarium futurum. Verumtamen quid sibi isti miseri volunt? num suas secum mulierculas sunt in castra ducturi? quemadmodum autem illis carere poterunt, his praesertim jam noctibus? quo autem pacto illi Apenninum, atque illas pruinas ac nives perferent? nisi idcirco se facilius hiemem toleraturos putant, quod nudi in conviviis saltare didicerunt.

O bellum magnopere pertimescendum, cum hanc sit habiturus Catilina [38] scortorum cohortem praetoriam. Instruite nunc, Quirites, contra has tam praeclaras Catilinae copias vestra praesidia vestrosque exercitus: et primum gladiatori illi confecto et saucio,

11

[37] *aut bene barbatos*] de juvenibus dicitur adultioribus, qui majorem lanuginem habent, necdum barbam posuerunt, quibus opponuntur minus adulti, qui adhuc brevem lanuginem habent, quos ad Attic. I, 14. *barbatulos* vocat, hic *imberbes*. Male *paene barbatos* Manutius corrigit, probante Graevio.

[38] *scortorum coh.*] Sunt scorta masculina, pathici. Male quidam *scortatorum*, ut edd. Br. Med. etc.

Digitized by Google

consules imperatoresque vestros opponite: deinde contra illam naufragorum ejectam ac debilitatam manum, florem totius Italiae ac robur educite. Jam vero [39] urbes coloniarum ac municipiorum respondebunt Catilinae tumulis silvestribus. Neque vero ceteras copias, ornamenta, praesidia vestra, cum illius latronis inopia atque egestate conferre debeo. Sed, si, omissis his rebus omnibus, quibus nos suppeditamus, eget ille, senatu, equitibus Romanis, populo, urbe, aerario, vectigalibus, cuncta Italia, provinciis omnibus, exteris nationibus, [40] si, his rebus omissis, ipsas causas, quae inter se confligunt, contendere velimus: ex eo ipso, quam valde illi jaceant, intelligere possumus. Ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia: hinc pudicitia, illinc stuprum: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc scelus: [41] hinc constantia, illinc furor: hinc honestas, illinc turpitudo: hinc continentia, illinc libido: [42] denique aequitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes, certant cum iniquitate, cum luxuria, cum ignavia, cum temeritate, cum vitiis omnibus: postremo copiae cum egestate, bona ratio cum perdita, mens sana cum amentia, bona denique spes cum omnium rerum desperatione confligit. In hujusmodi certamine ac proelio, nonne, etiamsi hominum studia deficiant, dii ipsi

[39] *urbes coloniarum.*] *Urbes* opponuntur *tumulis*. Igitur frustra Muretus corrigit *viris*.

[40] *si, inquam, his r. o.*] *Inquam* delevi, quod ab omnibus edd. pr. abest. Ita et fecit olim Vict. et nuper Graevius.

[41] *hinc constantia.*] Est recta ratio ejusque usus, cui opponitur furor, in quo homines capti mente sibi non constant. v. Clav.

[42] *denique aequitas.*] Sic ed. R. Br. Med. et ceterae fere omnes, eas secutae: at ed. W. *hinc denique aequ.* quod Muretus et Graevius praetulere. Sed clarum est, hic incipi novam orationis formam.

Digitized by Google

immortales cogent ab his praeclarissimis virtutibus, tot
12 et tanta vitia superari? Quae cum ita sint, Quirites, vos, quemadmodum [43] jam antea, vestra tecta custodiis vigiliisque defendite: mihi, ut urbi sine vestro motu, ac sine ullo tumultu, satis esset praesidii, consultum ac provisum est. Coloni omnes municipesque vestri, certiores a me facti de hac nocturna excursione Catilinae, facile urbes suas finesque defendent: gladiatores, quam sibi ille maximam manum et certissimam fore putavit, [44] quamquam meliore animo sunt, quam pars patriciorum, potestate tamen nostra continebuntur. Q. Metellus, quem ego prospiciens hoc in agrum Gallicanum Picenumque praemisi, aut opprimet hominem, aut omnes ejus motus conatusque prohibebit. reliquis autem de rebus constituendis, maturandis, agendis, jam ad senatum referemus, quem vocari videtis.

Nunc illos, qui in urbe remanserunt, atque adeo qui contra urbis salutem omniumque vestrûm, in urbe a Catilina relicti sunt, quamquam sunt hostes, tamen, quia nati sunt cives, monitos etiam atque etiam volo. Mea lenitas adhuc si cui solutior visa est, hoc expectavit, ut id, quod latebat, erumperet. quod reliquum est, jam non possum oblivisci, meam hanc esse patriam, me horum esse consulem: mihi aut cum his vivendum, aut pro his esse moriendum. nullus est [45] portae custos, nullus insidiator viae: si qui exire

[43] *jam antea dixi.*] *Dixi* delevimus. nam non dixit antea, et Mureti Codice aberat.

[44] *quamquam meliore a. s. etc.*] *Tamen* videtur postulare *non meliore animo sunt*; atque etiam res ipsa. nam si meliore animo sunt, non est mirum, si contineri possunt imperio. Tum pro *potestate nostra* edd. pr. habent *vestra*. Sed illud melius est: nam de consulari potestate Ciceronis sermo est.

[45] *portae custos.*] Edd. W. 1480. *portis*, quod e Ms. Duisb. edidit et Graevius. Sed *viae* requirit *portae*.

Digitized by Google

volunt, consulere sibi possunt; qui vero in urbe se commoverit, cujus ego non modo factum, sed inceptum ullum conatumve contra patriam deprehendero: sentiet in hac urbe esse consules vigilantes, esse egregios magistratus, esse fortem senatum, esse arma, esse carcerem: quem vindicem nefariorum ac manifestorum scelerum majores nostri esse voluerunt. Atque 13
haec omnia sic agentur, Quirites, ut res maximae minimo motu, pericula summa nullo tumultu, bellum intestinum ac domesticum, post hominum memoriam crudelissimum ac maximum, me uno togato duce et imperatore, sedetur. quod ego sic administrabo, Quirites, ut, si ullo modo fieri poterit, ne improbus quidem quisquam in hac urbe poenam sui sceleris sufferat. sed si vis manifestae audaciae, si impendens patriae periculum me necessario de hac animi lenitate deduxerint: illud profecto perficiam, quod in tanto et tam insidioso bello vix optandum videtur, ut [46] ne quis bonus intereat, paucorumque poena vos jam omnes salvi esse possitis. Quae quidem ego neque mea prudentia, neque humanis consiliis fretus polliceor vobis, Quirites; sed multis, et non dubiis deorum immortalium significationibus, quibus ego ducibus in hanc spem sententiamque sum ingressus: qui jam non procul, ut quondam solebant, ab [47] externo hoste atque longinquo; sed hic praesentes suo numine atque auxilio sua

[46] *ne quis bonus i. - - vos jam o. s.*] Lectio haec est e R. Br. Med. sqq. Edd. W. 1480. *bonus quisquam*, quod praeferebat Muretus et Graevius, et abest *jam*. Graevius etiam e Ms. Fr. edidit *neque quisquam bonorum*, et delevit *jam*, libro eodem et Mureti auctoribus. *bonorum* est e correctione. cetera recte.

[47] *externo hoste.*] Sic pro *extero* dedimus ex edd. W. 1480. quod et in scriptis reperere Mur. et Graev. *Hostis externus* nemo dixit. *hostis externus* opponitur *interno*, non *exterus*: at *nationes exterae*, *regna extera* recte dicuntur.

Digitized by Google

templa atque urbis tecta defendunt: quos vos, Quirites, precari, venerari atque implorare debetis, ut, quam urbem pulcherrimam, florentissimam, potentissimamque esse voluerunt, hanc omnibus hostium copiis terra marique superatis, a perditissimorum civium nefario scelere defendant.

Digitized by Google

M. TULLII CICERONIS

IN

L. CATILINAM TERTIA,

AD QUIRITES.

ORATIO PRIMA ET VICESIMA.

REMPUBLICAM, Quirites, vitamque omnium vestrûm, bona, fortunas, conjuges, liberosque vestros, atque hoc domicilium clarissimi imperii, fortunatissimam pulcherrimamque urbem, hodierno die, deorum immortalium summo erga vos amore, laboribus, consiliis, periculisque meis, ex flamma atque ferro, ac paene ex faucibus fati ereptam, et vobis conservatam ac restitutam videtis. Et, si non minus nobis jucundi atque illustres sunt ii dies, quibus conservamur, quam illi, quibus nascimur; quod salutis certa laetitia est, nascendi incerta conditio, et quod sine sensu nascimur, [1] cum voluptate servamur: profecto, quoniam illum, qui hanc urbem condidit, [2] Romulum, ad deos immortales benivolentia famaque sustulimus, esse apud vos posterosque vestros in honore debebit is, qui eandem hanc urbem conditam amplificatamque servavit. 1

[1] *cum voluptate servamur.*] Pro *conservamur* e suis Mss. edidit Graevius: sic etiam edd. W. Id recepimus, non, ne bis brevi intervallo esset *conservamur*: nam et alia exempla hujus generis sunt, ut infr. c. 6. similiter bis *traderentur*: sed quia haec est Ciceroni usitatissima numeri forma. Itaque supra II. c. 1 non secutus sum Graevium, qui pro, *cum est ex urbe depulsus*, edidit *cum ex urbe est depulsus*. Mox eadem est forma: *amplificatamque servavit.*

[2] *Romulum.*] Delevit post Ald. jun. Graevius, quia in uno libro non repererat Muretus, ipse non in uno suo. Sapit sane glossam, si rem spectes. si numerum, non alienum est a Ciceronianae more et sano orationis: similiter sic occurrit infr. c. 8.

Digitized by Google

nam [3] toti urbi, templis, delubris, tectis ac moenibus subjectos prope jam ignes circumdatosque restinximus: iidemque gladios in rempublicam destrictos retudimus, mucronesque eorum a jugulis vestris [4] dejecimus. Quae quoniam in senatu illustrata, patefacta, comperta sunt per me; vobis jam exponam breviter, Quirites: ut et quanta, et quam manifesta, et qua ratione investigata et comprehensa sint, vos, qui ignoratis, [5] ex actis scire possitis.

Principio, ut Catilina paucis ante diebus erupit ex urbe, cum sceleris sui socios, hujusce nefarii belli acerrimos duces Romae reliquisset: semper vigilavi et providi, Quirites, quemadmodum in tantis et tam ab-
2 sconditis insidiis salvi esse possemus. Nam tum, cum ex urbe Catilinam ejiciebam, (non enim jam vereor hujus verbi invidiam, cum illa magis sit timenda, quod vivus exierit,) sed tum, cum illum exterminari volebam; aut reliquam conjuratorum manum simul exituram, aut eos, qui restitissent, infirmos sine illo ac debiles fore putabam. [6] Atque ego, ut vidi, quos max-

[3] *toti urbi.*] Sic e Mureti et suis libris Graevius pro *totius urbis*. Sic etiam ed. W. Aliae primae *totis urbis*. Estque Ciceroniani moris, genus primum ponere, deinde partes. Mox idem dedit e libris quibusdam *moenibus omnibus:* in quo duplex lectio conjungitur. Nam alii habent *tectis omnibus*, ut edd. R. Br. Med. alii *tectis ac moenibus*, ut ed. W.

[4] *dejecimus.*] Hoc praetulimus vulgato *rejecimus*, quia a Mureto et Graevio in libris scr. repertum est: et sic habet ed. W. tum quia exquisitius est pro prohibere, arcere. Sic noster Verr. V, 62. et Phil. I, 2. nam ibi *jugum a cervicibus dejicere* non alio sensu dicitur. Mox *comperta* edd. pr. sine *que*, ut et Graevius edidit e Mss. tribus.

[5] *et exspectatis.*] Non placet hoc. Non simpliciter sic *exspectare* dicitur. Est, ut opinor, correctio veteris lectionis *ex actis*, quod et Fulvius in libris quibusdam scriptis reperit, et habent edd. pr. omnes. Ego vetus *ex actis* restitui, quod esse a Cicerone non pro certo dicam, sed est tamen vulgato melius: ex iis, quae in senatu acta sunt, quaeque in sequentibus narrantur. *Exspectatis* primus edidit P. Victorius.

[6] *Atque ego ut v.*] Malim *At*, quod in Ms. reperit Graevius.

Digitized by Google

imo furore et scelere esse inflammatos sciebam, eos nobiscum esse, et Romae remansisse: in eo omnes dies noctesque consumsi, ut, quid agerent, quid molirentur, sentirem ac viderem: ut, quoniam auribus vestris, propter incredibilem magnitudinem sceleris, minorem fidem faceret oratio mea, rem ita comprehenderem, ut tum demum animis saluti vestrae provideretis, cum oculis maleficium ipsum videretis. Itaque ut comperi, legatos Allobrogum, belli Transalpini, et tumultus Gallici excitandi causa, a P. Lentulo esse sollicitatos, eosque in Galliam ad suos cives, [7] eodemque itinere, cum litteris mandatisque, ad Catilinam esse missos, comitemque iis adjunctum Vulturcium, atque huic datas esse ad Catilinam litteras: facultatem mihi oblatam putavi, ut, quod erat difficillimum, quodque ego [8] semper optabam a diis immortalibus, tota res non solum a me, sed etiam a senatu et a vobis manifesto deprehenderetur. Itaque hesterno die L. Flaccum et C. Pomtinum, praetores fortissimos, atque amantissimos reipublicae viros, ad me vocavi: [9] rem omnem exposui: quid fieri placeret, ostendi. Illi autem, qui omnia de republica praeclara atque egregia sentirent, sine recusatione, ac sine ulla mora negotium susceperunt, et, cum advesperasceret, occulte ad pontem Mulvium pervenerunt, atque ibi in proximis villis ita [10] bipartito fuerunt, ut Tiberis inter

[7] *eodemque itinere.*] Addidi copulam ex edd. W. 1480. reperit et in Ms. Graevius.

[8] *semper optabam.*] Scribendum est *optaram.* Tum non amplius optabat, cum rem ipsam teneret.

[9] *rem omnem exp.*] *Omnem* e Mss. tribus delevit Graevius. non male.

[10] *bipartito fuerunt.*] Sic recte pro *bipartiti*, verbo nihili, edidit Victorius, inde R. Steph. Camer. e Mss. Graevius.

Digitized by Google

eos et pons interesset. Eodem autem et ipsi sine cujusquam suspicione, multos fortes viros eduxerunt, et ego ex praefectura Reatina complures delectos adolescentes, [11] quorum opera in republica assidue utor, praesidio cum gladiis miseram. Interim tertia fere vigilia exacta, cum jam pontem Mulvium [12] magno comitatu legati Allobrogum ingredi incipe-
rent, unaque Vulturcius: fit in eos impetus: educuntur et ab illis gladii, et a nostris. res erat prae-
3 toribus nota solis: ignorabatur a ceteris. Tum, interventu Pomtini atque Flacci, pugna, quae erat commissa, sedatur. litterae, quaecumque erant in eo comitatu, integris signis, praetoribus traduntur: ipsi comprehensi, ad me, cum jam dilucesceret, deducuntur. Atque horum omnium scelerum improbissimum machinatorem Cimbrum Gabinium, statim ad me, nihildum suspicantem, vocavi. Deinde item arcessitur P. Statilius, et post eum C. Cethegus. tardissime autem Lentulus venit, credo quod litteris dandis, praeter consuetudinem, proxima nocte vigilarat. Cum vero summis ac clarissimis hujus civitatis viris, qui, audita re, frequentes ad me mane convenerant, litteras a me prius aperiri, quam [13] ad senatum deferri, placeret; ne, si nihil esset inventum, temere a me tantus tumultus

[11] *quorum opera in rep. assidue utor, praesidio.*] Ita recte ed. W. 1480 at ed R. Br. M. *q. o. ass. utor in R. P. praesidio.* Vitiosa interpunctio et compendium peperit vitium *reip.* Muretus in libris reperit *q. o. a. utor in republica, praesidio*, etc. quod secutus est Graevius. Waldarferi ordo melior videtur.

[12] *cum m. comitatu.*] *Cum* delevi. non est in edd. pr. nec erat in libris Graev.

[13] *ad senatum deferri placeret.*] Haec est vera lectio, quam ex ed. W. restitui. Nam hic nondum de referendo agebatur, sed de deferendis literis, ut res cognosci, et deinde super re cognita referri posset. *Deferri* mutatum est primum in *referri*, ut saepe in hoc verbo factum est, in ed. 1490. Br. Post *referrem* edidit Aldus jun. quod Lamb. et alii secuti sunt. Saltem debebat esse *deferrem*, ut paullo post.

Digitized by Google

injectus civitati videretur: negavi me esse facturum, ut de periculo publico non ad consilium publicum rem integram deferrem. Etenim, Quirites, si ea, quae erant ad me delata, reperta non essent: tamen ego non arbitrabar in tantis reipublicae periculis mihi esse nimiam diligentiam pertimescendam. Senatum frequentem celeriter, ut vidistis, coëgi. Atque interea statim, admonitu Allobrogum, C. Sulpicium, praetorem, fortem virum, misi, qui ex aedibus Cethegi, si quid telorum esset, efferret. ex quibus ille maximum sicarum numerum, et gladiorum extulit. Introduxi Vulturcium sine Gallis: fidem ei publicam, jussu senatus, dedi: hortatus sum, ut ea, quae sciret, sine timore indicaret. Tum ille, cum vix se ex magno timore [14] recreasset, dixit: a P. Lentulo se habere ad Catilinam mandata et litteras, ut servorum praesidio uteretur, et ad urbem quamprimum cum exercitu accederet: id autem eo consilio, ut, cum urbem omnibus ex partibus, quemadmodum descriptum distributumque erat, incendissent, caedemque infinitam civium fecissent: praesto esset ille, qui et fugientes exciperet, et se cum his urbanis ducibus conjungeret. Introducti autem Galli, jusjurandum sibi et litteras a P. Lentulo, Cethego, Statilio ad suam gentem datas esse dixerunt: atque ita sibi ab his et a L. Cassio esse praescriptum, ut equitatum in Italiam quam primum mitterent: pedestres sibi copias non defuturas: Lentulum autem sibi confirmasse ex fatis Sibyllinis aruspi-

[14] *recepisset.*] Ex uno vetere Mureti libro est receptum ab Aldo jun. et Grutero. Ceteri scr. edd. veteres *recreasset.* Id verbum visum efficacius est, quam pro hujus loci sententia; itaque glossa *recepisset* praelata est. Sed sic et Cicero dixit Tusc. I, 24. *collegit se et recreavit.* Nec vero credibile est, e *recepisset*, quod est verbum in hac re notissimum et usitatissimum, fecisse quem *recreasset.*

Digitized by Google

cumque responsis, se esse tertium illum Cornelium, ad quem regnum hujus urbis atque imperium pervenire esset necesse: Cinnam ante se et Sullam fuisse: eundemque dixisse, fatalem hunc esse annum ad interitum hujus urbis atque imperii, qui esset decimus annus post virginum absolutionem, post Capitolii autem incensionem vicesimus. Hanc autem Cethego cum ceteris controversiam fuisse dixerunt: quod Lentulo et aliis, [15] caedem Saturnalibus fieri, atque urbem incendi placeret; Cethego nimium id longum [16] videri. Ac, ne longum sit, Quirites, tabellas proferri jussimus, quae a quoque dicebantur datae. Primum ostendimus Cethego signum: cognovit. nos linum incidimus: legimus. Erat scriptum [17] ipsius manu Allobrogum senatui et populo, sese, quae eorum legatis confirmasset, esse facturum: orare, ut item illi facerent, quae sibi legati eorum recepissent. Tum Cethegus, qui paullo ante aliquid de gladiis ac sicis, quae apud ipsum erant deprehensae, respondisset, dixissetque, se semper bonorum ferramentorum studiosum fuisse, recitatis litteris debilitatus atque abjectus, conscientia convictus, repente conticuit. Introductus Statilius, cognovit [18] signum et manum suam. Recitatae sunt tabellae in eandem fere sententiam: confessus est.

[15] *caedem Saturn.*] Sic Gruterus edi volebat: operae non paruere, et vetus dedere *Sat. caedem.* illud et in ed. R. Br. Med. Ald. hoc repetiit Victorius.

[16] *videri*] quoniam hoc de Cethego manifestam habet conjunctionem cum antecedentibus, *quod Lentulo et aliis placeret:* nescio an *videretur* legendum sit. Si nulla esset talis conjunctio, nihil elegantius foret.

[17] *ipsius manu Allobrogum - - populo, sese.*] Sic interpungunt edd. pr. ut R. Br. Med. male recentiores *manu; A.* item recepi cum Graevio post *recepissent* pro *praecepissent*, quod prorsus est alienum.

[18] *signum et manum suam.*] Sic ed. W. quod melius, quam quod ex ed. R. Br. Med. venit *manum et signum suum.* Reperit et in Mss. Muretus et Graev. Sic est et mox.

Digitized by Google

Tum ostendi tabellas Lentulo: et quaesivi, cognoscereetne signum. Annuit. [19] Est vero, inquam, signum notum, imago avi tui, clarissimi viri, qui amavit unice patriam et cives suos: quae quidem te a tanto scelere etiam muta revocare debuit. Leguntur eadem ratione ad senatum Allobrogum populumque litterae. si quid de his rebus dicere vellet, feci potestatem. Atque ille primo quidem negavit: post autem aliquanto, toto jam indicio exposito atque edito, surrexit: quaesivit a Gallis, quid sibi esset cum iis: quamobrem domum suam venissent; itemque a Vulturcio. qui cum illi breviter constanterque respondissent, per quem ad eum, quotiesque venissent, quaesissentque ab eo, nihilne secum esset de fatis Sibyllinis locutus: tum ille subito, scelere demens, quanta conscientiae vis esset, ostendit. nam, cum id posset infitiari, repente praeter opinionem omnium confessus est. ita eum non modo ingenium illud, et dicendi exercitatio, qua semper valuit, sed etiam, propter vim sceleris manifesti atque deprehensi, impudentia, qua superabat omnes, improbitasque defecit. Vulturcius vero subito proferri litteras atque aperiri jussit, quas sibi a Lentulo ad Catilinam datas esse dicebat. Atque ibi vehementissime perturbatus Lentulus, tamen et signum suum et manum cognovit. erant autem scriptae sine nomine, sed ita: *Qui sim, ex eo, quem ad te misi, cognosces. cura, ut vir sis, et quem in locum sis progressus* [20] *cogita, et vide, quid jam tibi sit necesse. cura, ut omnium tibi auxilia adjungos, etiam infimorum.* Gabinius deinde

[19] *Est vero, i. signum notum.*] Sic edd. pr. sine *quidem*: quod in vulgatis est, nec h. l. vim habet.

[20] *cogita et vide.*] Hunc ordinem verborum habet ed. W. qui est melior vulgato *et cogita q. - - et vide*, quod est durum: nec Graevianum *vide et* placet.

Digitized by Google

introductus, cum primo impudenter respondere coepisset, ad extremum nihil ex iis, quae Galli insimulabant, negavit. Ac mihi quidem, Quirites, cum illa certissima sunt visa argumenta atque indicia sceleris, tabellae, signa, manus, denique uniuscujusque confessio, tum multo illa certiora, color, oculi, vultus, taciturnitas. sic enim obstupuerant, sic terram intuebantur, sic furtim nonnumquam inter se adspiciebant, ut non jam ab aliis indicari, [21] sed indicare se ipsi viderentur.

6 Indiciis expositis atque editis, Quirites, senatum consului, [22] de summa republica quid fieri placeret. Dictae sunt a principibus acerrimae ac fortissimae sententiae, quas senatus [23] sine ulla varietate est consecutus. Et quoniam nondum est perscriptum senatus consultum, ex memoria vobis, Quirites, quid senatus censuerit, exponam. Primum mihi gratiae verbis amplissimis aguntur, quod virtute, consilio, providentia mea, respublica periculis sit maximis liberata: deinde L. Flaccus et C. Pomtinus, praetores, quod eorum opera forti fidelique usus essem, merito ac jure

[21] *sed ipsi a se vid.*] Sic ed. W. quod bene latinum est. Sed aurea non implet, nec est soni Ciceroniani. Scripsisset certe: *non jam ab aliis, sed a se ipsi indicari vid.* Itaque praetuli lectionem edd. R. 1480. Br. Med. *sed indicare se ipsi v.* quod olim deseruit Aldus, restituit Graevius, nulla edd. veterum mentione facta. At illi libri veteres Mureti sunt, ut opinor, illi editi. Sed omnino Graevius in his orationibus edd. veteres, quas habuit, non contulit.

[22] *de summa republica.*] Hic recepi *summa rep.* pro *summa reip.* quod alias aeque bene dicitur, ut supra dictum, quia in ed. W. est *de summa republica salute:* nam *salute* est e glossa. Idem est in ed. R. Br. *summa R. P. salute.* Sed inde edd. 1480. Med. fecere *de summa reip. salute:* quod est exquisite latinum, sed in hoc genere relationis non usitatum. Aldus autem *salute* delevit, quem ceteri secuti sunt ad usque Graevium, qui *de summa rep.* dedit ex uno codice suo scr.

[23] *sine ulla varietate.*] Hoc malui edere, quia in hac re est usitatum, (v. Clav.) quam quod est in ed. W. *sine mora*, desertum ab omnibus deinceps editoribus. Id tamen considerandum, nam nec a glossatore, nec a correctore est.

Digitized by Google

laudantur: atque etiam viro forti, collegae meo, laus impertitur, quod eos, qui hujus conjurationis participes fuissent, [24] a suis et reipublicae consiliis removisset. Atque ita censuerunt, ut P. Lentulus, cum se praetura abdicasset, tum in custodiam traderetur: itemque uti C. Cethegus, L. Statilius, P. Gabinius, qui omnes praesentes erant, in custodiam traderentur: atque idem hoc decretum est in L. Cassium, qui sibi procurationem incendendae urbis depoposcerat: in M. Caeparium, cui ad sollicitandos pastores Apuliam esse attributam, erat indicatum: in P. Furium, qui est [25] ex his colonis, quos Fesulas L. Sulla deduxit: in Q. Manlium Chilonem, qui una cum hoc Furio semper erat in hac Allobrogum sollicitatione versatus: in P. Umbrenum, libertinum hominem, a quo primum Gallos [26] ad Gabinium perductos esse constabat. Atque ea lenitate senatus est usus, Quirites, ut ex tanta conjuratione, tantaque vi ac multitudine domesticorum hostium, novem hominum perditissimorum poena, republica conservata, reliquorum mentes sanari posse

24 *a suis et reip. consiliis rem.*] Graevius edidit *et a reip. cons.* Sed mihi alius vitii suspicio est. *Reipublicae consilia* quaenam sunt? An publica? Cur ergo non sic est? Antonius cum ante favisset Catilinae factioni, captus beneficiis Ciceronis et aliis, recessit ab ea, et nihil sibi cum iis commune esse voluit. Hoc est, *a suis consil. removit.* In ed. W. est *a suis r. p. consiliis r.* An eae literae sunt e nota marginis, quae indicaret, rem hanc pertinere ad statum civitatis publicum: vel voluit dare *de r. p.*

25 *ex his coloniis, quas Fesulas L. S. deduxit.*] Sic edd. pr. et scr. quod sciam omnes. Sed supra jam monuimus, in unam urbem non potuisse plures colonias deduci. Itaque conjeci olim *ex his colonis, quos*, etc. Atque et Brutus velut per conjecturam ad II, 9. sic corrigit. Sed quid opus conjecturis? Sic jam edidere Aldus, Vict. Cratand. R. Steph Sed Herv. et P. Manutius vetus restituere, unde in sequentes omnes venit, nemine animadvertente.

26 *ad G. perductos esse.*] Debebat esse *deductos.* Sed dixit in deterius *perductos*, quod obscene dicitur, v. Clav. in h. v. quia malo consilio eo deducti erant.

Digitized by Google

arbitraretur. Atque etiam supplicatio diis immortalibus pro singulari eorum merito, meo nomine decreta est, Quirites: quod mihi primum post hanc urbem conditam togato contigit: et his decreta verbis est, QUOD URBEM INCENDIIS, CAEDE CIVES, ITALIAM BELLO LIBERASSEM. Quae supplicatio [27] si cum ceteris conferatur, Quirites, [28] hoc intersit, quod ceterae bene gesta, haec una, conservata republica, constituta est. [29] Atque illud, quod faciendum primum fuit, factum atque transactum est. Nam P. Lentulus, [30] quamquam patefactus indiciis et confessionibus suis, judicio senatus, non modo praetoris jus, verum etiam civis amiserat, tamen magistratu se abdicavit: ut, quae religio C. Mario, clarissimo viro, non fuerat, quo minus C. Glauciam, de quo nihil nominatim erat decretum, praetorem occideret, ea nos religione in privato P. Lentulo puniendo liberaremur.

7 Nunc, quoniam, Quirites, sceleratissimi periculosissimique belli nefarios duces captos jam et comprehensos tenetis, existimare debetis, omnes Catilinae copias, omnes spes atque opes, his depulsis urbis periculis, concidisse. Quem quidem ego cum ex urbe pellebam, hoc providebam animo, Quirites, remoto

[27] *si cum ceteris conferatur.*] Edd. pr. addunt *supplicationibus.* Omisit primus Aldus, post hunc omnes ante Graevium. Sane malim *supplicatio* omitti, quam *supplicationibus.*

[28] *hoc intersit.*] Bene. Sic omnes edd. et scr. praeter duos Graev. Librarii non assecuti sunt, ut saepe. vim conjunctivi. Modestius est *intersit*, quam *interest* Graevii. τοῦτο διαφέρει αν.

[29] *Atque illud*, etc.] Est forma concludendi loci bene latina. Sic: *Atque haec dicta sunt*, et similia.

[30] *quamquam patefactus indiciis et conf. suis.*] Edd. pr. habent *patefactis:* quod mollius est, quam *patefactus*, si cum *indiciis* comparetur, et intelligantur indicia aliorum. Sed *cum suis ind. et conf.* durum est. Itaque *patefactus* praetuli, quod primus dedit Aldus.

Digitized by Google

Catilina, nec mihi esse P. [31] Lentuli somnum, nec L. Cassii adipem, nec Cethegi furiosam temeritatem pertimescendam. Ille erat unus timendus ex his omnibus, sed tamdiu, dum moenibus urbis continebatur. omnia norat, omnium aditus tenebat: appellare, tentare, sollicitare poterat, audebat: erat ei consilium ad facinus aptum: consilio autem neque lingua, neque manus deerat. Jam [32] ad certas res conficiendas certos homines delectos ac descriptos habebat. neque vero, cum aliquid mandaverat, confectum putabat. nihil erat, quod non ipse obiret, occurreret, vigilaret, laboraret: frigus, sitim, famem ferre poterat. Hunc ego hominem tam acrem, tam paratum, tam audacem, tam callidum, tam in scelere vigilantem, tam in perditis rebus diligentem, nisi ex domesticis insidiis in castrense latrocinium compulissem, (dicam id, quod sentio, Quirites,) non facile hanc tantam molem mali a cervicibus vestris depulissem. [33] Non ille nobis Saturnalia constituisset, neque tanto ante exitii et fati diem reipublicae denuntiasset, neque commisisset, ut signum, ut litterae suae testes denique manifesti sceleris deprehenderentur. quae nunc, illo absente, sic gesta sunt, ut nullum in privata domo furtum um-

[31] *Lentuli somnum*] pro semnolentia, ut supra *dormiens* pro somnolento: sic statim *adeps* pro tarditate. Miror, Graevio arrisisse lectionem Mss. suorum duorum *somnium*, quae etiam in ed. W. est. non hic de vana spe sermo est, sed de vitiis hominum, per quae ad res gerendas idonei non sunt.

[32] *ad certas res.*] Ita ed. W. recte, ut plures Mss. Mureti et Graevii. Errore operarum, ut opinor, irrepsit in ed. 1480, quae alias fere ed. W. sequitur, *ceteras*, et inde ad sequentes fluxit; quamquam et ed. R. sic habet.

[33] *Non ille nobis.*] Sic edd. pr. Aldus dedit *vobis*, nescio an consulto; quod inde in omnes edd. venit: quamquam et hoc rectum est. Dicitur enim utrumque enclitice, ut *mihi* et *tibi*. Eaedem edd. pr. habent mox *exitii et fati diem*, ut et scr. plures, non *exitium et fati diem*, ut recentiores, inde ab Aldo. Recte vetus restituit Graevius.

Digitized by Google

quam sit tam palam inventum, quam haec tanta [34] in republica conjuratio manifesto inventa atque deprehensa est. Quodsi Catilina in urbe ad hanc diem remansisset: quamquam, quoad fuit, omnibus ejus consiliis occurri atque obstiti, tamen, ut levissime dicam, dimicandum nobis cum illo fuisset, neque nos umquam, dum ille in urbe hostis fuisset, tantis periculis rempublicam, tanta pace, tanto otio, tanto silentio, liberassemus.

8 Quamquam haec omnia, Quirites, ita sunt a me administrata, ut deorum immortalium nutu atque consilio et gesta et provisa esse videantur. idque cum conjectura consequi possumus, quod vix videtur humani consilii tantarum rerum gubernatio esse potuisse: tum vero ita praesentes his temporibus opem et auxilium nobis tulerunt, ut eos paene oculis videre possemus. Nam, ut illa omittam, visas nocturno tempore ab occidente faces ardoremque caeli, ut fulminum jactus, ut terrae motus, [35] ut cetera, quae tam multa, nobis consulibus, facta sunt, ut haec, quae nunc fiunt, canere dii immortales viderentur: hoc certe, Quirites, quod sum dicturus, neque praetermittendum, neque relinquendum est. Nam profecto memoria tenetis, Cotta et Torquato consulibus, [36] complures in Capitolio res de caelo esse percussas, cum et simulacra

[34] *in republ.*] Sic esse legendum pro *in remp.* ex re et *privata domo*, cui hoc opponitur, patet. Sed sic et scr. fere habent. In edd. pr. est *in r. p.* unde Aldus fecit *in remp.*

[35] *ut cetera, quae tam multa.*] Vulgo *ceteraque, quae.* illud melius, quod in libris scr. reperit Muretus. Edd. pr. habent *quae ita nobis Coss.* unde forte melius *ita multa* Sed totus locus hic in libris varie legitur, ut interpolatus esse videatur.

[36] *complures in Capitolio res.*] Ita est in ed. W. quod non vidit, qui eam editionem in manibus habebat, Gruterus, qui hanc lectionem etiam in Mss. Pall. et duobus aliis reperit, et in nullo edito libro esse dixit, ceterum non contemnendam putavit. Nullae in Capitolio turres, et in sequentibus, ubi commemorantur res, quae fulmine percussae sunt, nulla turris mentio. Itaque non dubitavi recipere pro vulgato *turres*.

Digitized by Google

deorum immortalium [37] depulsa sunt, et statuae veterum hominum dejectae, et legum aera liquefacta. tactus est etiam ille, qui hanc urbem condidit, Romulus: quem inauratum in Capitolio parvum atque lactentem, uberibus lupinis inhiantem fuisse meministis. Quo quidem tempore, cum aruspices ex tota Etruria convenissent, caedes atque incendia, et legum interitum, et bellum civile ac domesticum, et totius urbis atque imperii occasum appropinquare dixerunt, nisi dii immortales omni ratione placati, suo nomine prope fata ipsa flexissent. Itaque illorum responsis tunc et ludi decem per dies facti sunt, neque res ulla, [38] quae ad placandum deos pertineret, praetermissa est: iidemque jusserunt, simulacrum Jovis facere majus, et in excelso collocare, et contra, atque ante fuerat, ad orientem convertere: ac se sperare dixerunt, si illud signum, quod videtis, solis ortum, et forum, curiamque conspiceret, fore, ut ea consilia, quae clam essent inita contra salutem urbis atque imperii, illustrarentur, ut a senatu populoque Romano perspici possent. Atque illud ita collocandum [39] consules illi locaverunt: sed tanta fuit operis tarditas, ut neque a superioribus con-

37 *depulsa sunt.*] Eleganter pro dejecta sunt, ut mox dicit: sic Caecin. 22. *a quo loco depulsus esset.* alibi *dejectus.* Nepos Themist. 5. *a gradu depulsus.* Miror Graevium praeferre *delapsa* e Ms. Franc.

38 *quae ad placandum deos.*] Ita edd. R. Br. Med. Ald. etc. sed edd. W. 1480. et Mss. plerique habent *placandos d.* quod praetulerim: etsi scio et alia exempla illius formae apud optimos scriptores occurrere. v. Drakenb. ad Liv. XL, 49. qui bene monet, gerundium participio non esse praeferendum, ubi libri hoc plures habeant.

39 *consules i. statuerunt.*] Valde hic libri variant. Ed. W. *collocavere:* voluit dare *locavere.* R. 1480. Br. Med. *voluere* vel *voluerunt.* Aldus fecit *statuerunt*, an e libris scr. nescio. Sed id nil differt a *voluerunt*, quod pro *statuerunt* dicitur, v. c. infr. IV, 4. extr. Gruterus voluit edere *locaverunt*, ut patet e nota ejus ad h. l. sed operae non paruerunt. Sic edidit Graevius: quem nos imitati sumus. Nam et res sic postulat, quia *operis tarditas* post memoratur. Locatio operum alias non est consulum, sed tum extra ordinem factum est.

Digitized by Google

sulibus, neque a nobis ante hodiernum diem collocare-
9 tur. Hic quis potest esse, Quirites, tam aversus a vero, tam praeceps, tam mente captus, qui neget, haec omnia, quae videmus, praecipueque hanc urbem, deorum immortalium nutu atque potestate administrari? Etenim cum esset ita responsum, caedes, incendia, interitumque reipublicae comparari, [40] et ea a perditis civibus, quae tum propter magnitudinem scelerum nonnullis incredibilia videbantur: ea non modo cogitata a nefariis civibus, verum etiam suscepta esse sensistis. Illud vero nonne ita praesens est, ut nutu Jovis Optimi Maximi factum esse videatur, [41] ut, cum hodierno die mane per forum meo jussu et conjurati, et eorum indices in aedem Concordiae ducerentur, eo ipso tempore signum statueretur? quo collocato, atque ad vos senatumque converso, omnia et senatus, et vos, quae erant contra salutem omnium cogitata, illustrata et patefacta vidistis. Quo etiam majore sunt isti odio supplicioque digni, qui non solum vestris domiciliis atque tectis, sed etiam deorum templis atque delubris sunt funestos ac nefarios ignes inferre conati: quibus ego si me restitisse dicam, nimium mihi sumam, et non sim ferendus. ille, ille Jupiter restitit: ille Ca-

[40] *et ea a perditis civibus.*] Haec lectio est ex ed. R. 1480. Br. etc. sed ed. W. habet *et a perditis c.* At libri scr. plures *et ea per cives*, quod Mureto et Grutero placebat, recepitque Graevius. Mihi tamen et sic aliquid duri habere oratio videtur. An verum est *comparari a perditis civibus*; vel potius totum illud *et ea*, etc. est glossema, cum mox in sequentibus sit *a nefariis civibus*. Aruspices rem, quid compararetur, dixere: res docuit, ea non per hostes, sed per cives improbos comparari. Si ante jam esset *a perditis civibus*, sive *per cives*, quorsum post illud adderetur? Ipsa illa varietas lectionis et fluctuatio glossema arguit.

[41] *ut, cum h. d.*] *ut* pendet a *factum esse*: alias deberet esse *quod*, ut referretur ad *illud*: quod mallem, nisi *statueretur* necessarium faceret *ut*. Ceterum hic locus mire vitiosus est in ed. W.

Digitized by Google

pitolium, ille haec templa, ille hanc urbem, ille vos omnes salvos esse voluit. Diis ego immortalibus ducibus hanc mentem, Quirites, voluntatemque suscepi, atque ad haec tanta indicia perveni. [42] Jam vero illa Allobrogum sollicitatio, sic a Lentulo ceterisque domesticis hostibus, tanta res, tam dementer credita et ignotis et barbaris, commissaeque litterae numquam essent profecto, nisi a diis immortalibus huic tantae audaciae consilium esset ereptum. Quid vero? ut homines Galli ex civitate male pacata, quae gens una restat, quae populo Romano bellum facere et posse et non nolle videatur, spem imperii et rerum amplissimarum ultro sibi a patriciis hominibus oblatam negligerent: vestramque salutem suis opibus anteponerent: [43] id non divinitus factum esse putatis? praesertim qui nos non pugnando, [44] sed tacendo superarent?

Quamobrem, Quirites, quoniam ad omnia pulvinaria supplicatio decreta est, celebratote illos dies cum conjugibus ac liberis vestris. Nam multi saepe honores diis immortalibus justi habiti sunt ac debiti, sed profecto justiores numquam. Erepti enim ex crudelissimo ac miserrimo interitu, et erepti sine caede, sine sanguine, sine exercitu, sine dimicatione, togati, me uno togato duce et imperatore vicistis. Etenim recordamini, Quirites, omnes civiles dissensiones, neque 10

[42] *Jam v. illa All. sollicitatio, sic,* etc.] Hic mihi videtur aliquid excidisse: nam *sollicitatio* non habet verbum, quod ei respondeat: v. c. *suscepta* aut simile, quod post *hostibus* ponatur, sive post *tam dementer*, si ante *tanta res* scribatur, ut est in ed. W.

[43] *id non divinitus.*] Sic pro *nonne* dedit Graevius e Mss. Sic et ed. W. estque efficacius sensu meo.

[44] *sed tacendo superarent.*] Vulgati inde ab ed 1480. *superare potuerunt.* sic et ed. R. In eo haesi olim. nam *potuerunt* non consentit latinitati, quae requirit *possent.* cum ed. W. nactus essem, reperi *superarent*, quod recepi, pro *essent superaturi*: nisi id factum est e *superare possent.*

Digitized by Google

solum eas, quas audistis, sed et has, quas vosmetipsi meministis et vidistis: L. Sulla P. Sulpicium oppressit: ex urbe ejecit C. Marium, custodem hujus urbis, multosque fortes viros partim ejecit ex civitate, partim interemit. Cn. Octavius, consul, armis ex urbe collegam suum expulit. omnis hic locus acervis corporum et civium sanguine redundavit. Superavit postea Cinna cum Mario. tum vero, clarissimis viris interfectis, lumina civitatis exstincta sunt. Ultus est hujus victoriae crudelitatem postea Sulla. nec dici quidem opus est, quanta deminutione civium, et quanta calamitate reipublicae. Dissensit M. Lepidus a clarissimo et fortissimo viro Q. Catulo. attulit non tam ipsius interitus reipublicae luctum, quam ceterorum. [45] Atque illae dissensiones erant hujusmodi, Quirites, quae non ad delendam, sed ad commutandam rempublicam pertinerent. non illi nullam esse rempublicam, sed in ea, quae esset, se esse principes: neque hanc urbem conflagrare, sed se in hac urbe florere voluerunt. Atque illae tamen omnes dissensiones, quarum nulla exitium reipublicae quaesivit, ejusmodi fuerunt, ut non reconciliatione concordiae, sed internecione civium dijudicatae sint. In hoc autem uno post

[45] *Atque illae diss. erant hujusmodi.*] Haec lectio ab ed. R. Br. 1480. Med. venit. Ed. W. habet *Atque illae tamen omnes dissensiones, quarum*, etc. quod et in Mss. reperere Gruterus et Muretus: et sic edidit Graevius. Puto autem additum hic esse *tamen omnes* a librariis e sequentibus. nec tamen necessario Cicero utrobique eadem forma usus est; qui repetit hoc *Atque illae d.* cum adjunctione *tamen omnes*, quia in verbis, *non illi - - voluerunt*, est parenthesis, post quam *tamen* est pro *inquam, igitur*, ut alibi. vid. Clav. in *tamen*. Ac nescio, an etiam illud *erant hujusmodi* h. l. sit a glossatore, qui formam totius orationis non satis intelligebat, nec parenthesin animadvertebat. Ea autem plane intelligitur non modo e mutato subjecto, sed etiam e repetitione primae sententiae, *quarum nulla exitium reipublicae quaesivit*. Itaque locum hunc sic constituerim: *Atque illae dissensiones, Quirites, quae non - - pertinerent: (non illi nullam - - voluerunt;) atque illae tamen omnes diss. quarum nulla*, etc.

Digitized by Google

hominum memoriam maximo crudelissimoque bello, quale bellum nulla umquam barbaria cum sua gente gessit, quo in bello lex haec fuit a Lentulo, Catilina, Cassio, Cethego constituta, ut omnes, qui salva urbe salvi esse possent, in hostium numero ducerentur; ita me gessi, Quirites, ut omnes salvi conservaremini: et, cum hostes vestri tantum civium superfuturum putassent, quantum infinitae caedi restitisset, tantum autem urbis, quantum flamma obire non potuisset; et urbem et cives integros incolumesque servavi.

Quibus pro tantis rebus, Quirites, nullum ego a 11
vobis praemium virtutis, nullum insigne honoris, nullum monumentum laudis postulo, praeterquam hujus diei memoriam sempiternam. in animis ego vestris omnes triumphos meos, omnia ornamenta honoris, monumenta gloriae, laudis insignia, condi et collocari volo. nihil me mutum potest delectare, nihil tacitum, nihil denique hujusmodi, quod etiam minus digni assequi possint. Memoria vestra, Quirites, nostrae res alentur, sermonibus crescent, litterarum monumentis inveterascent et corroborabuntur: [46] eandemque diem intelligo, quam spero aeternam fore, et ad salutem urbis, et ad memoriam consulatus mei propagatam; unoque tempore in hac republica duos cives exstitisse, quorum alter fines vestri imperii, non terrae, sed caeli regionibus terminaret; alter ejusdem imperii domici-

[46] *eandemque diem intelligo*, etc.] Hunc locum non satis sanum esse puto: nec rem conficit lectio Ms. Franc. ap. Graevium. Difficultas est in verbis *eandemque diem intelligo - - propagatam*. Nec sequentia, *unoque tempore - - duos cives exstitisse*, habent unde pendeant. Sed sine libris frustra conjecturae hic exerceantur. *Intelligo* est judico, arbitror, ut IV, 4. *alter intelligit*, etc. Sed deest, quod ab eo proxime pendeat ante *unoque tempore*. Omnino locus male habitus est, et in eo variant libri. Edd. R. Br. *omnique tempore - - duos dies.*

Digitized by Google

12 lium sedemque servaret. Sed, quoniam earum rerum, quas ego gessi, non est eadem fortuna atque conditio, quae illorum, qui externa bella gesserunt: quod mihi [47] cum his vivendum sit, quos vici ac subegi; isti hostes aut interfectos aut oppressos reliquerunt: vestrum est, Quirites, [48] si ceteris sua facta prosunt, mihi mea ne quando obsint, providere. mentes enim hominum audacissimorum sceleratae ac nefariae ne vobis nocere possent, ego providi: ne mihi noceant, vestrum est providere. Quamquam, Quirites, mihi quidem ipsi nihil jam ab istis noceri potest. magnum enim est in bonis praesidium, quod mihi in perpetuum comparatum est: magna in republica dignitas, quae me semper tacita defendet: magna vis est conscientiae, quam qui negligent, cum me violare volent, se ipsi indicabunt. Est etiam in nobis is animus, Quirites, ut non modo nullius audaciae cedamus, sed etiam omnes improbos ultro semper lacessamus. [49] Quodsi omnis impetus domesticorum hostium depulsus a vobis, se in me unum convertit: vobis erit providendum, Quirites, qua conditione posthac eos esse velitis, qui se pro salute vestra obtulerint invidiae periculisque omnibus. Mihi quidem ipsi quid est, quod jam ad vitae fructum possit acquiri, praesertim cum neque in honore

[47] *cum his vivendum.*] Ita pro *illis* e Mss. suis edidit Graevius, bene.

[48] *sic c. sua facta prosunt.*] Haec est lectio ed. W. quae et in Ms. Franc. erat, eaque vera. non enim necesse erat addi, qualia essent: intelligebatur per se. Glossatores adscripsere *recta*, id in textum male receptum. Potest *recta facta* e latinitate defendi: nam et *malum dictum* reperitur: sed correxere librarii *recte*, ut erat in libris Graevii, qui et sic edidit *facta sua*.

[49] *Quodsi omnis impetus - - depulsus - - convertit.*] Sic edd. pr. Aldus fecit, *omnes impetus - - depulsi - - converterint*. Vetus restituit Aldus jun. et Graevius, nisi, quod pro *convertit* dedere *converterit*, repertum a Graevio in libris. Sed et illud arbitror ferri posse.

Digitized by Google

vestro, neque in gloria virtutis, quidquam videam altius, quo quidem mihi libeat adscendere? Illud perficiam profecto, Quirites, ut ea, quae gessi in consulatu, privatus tuear atque ornem: ut, si qua est invidia in conservanda republica suscepta, laedat invidos, mihi valeat ad gloriam. denique ita me in republica tractabo, ut meminerim semper quae gesserim, curemque, ut ea virtute, non casu, gesta esse videantur. Vos, Quirites, quoniam jam nox est, veneramini illum Jovem, custodem hujus urbis ac vestrum, atque in vestra tecta discedite: et ea, quamquam jam periculum est depulsum, tamen aeque ac priori nocte, custodiis vigiliisque defendite. id ne vobis diutius faciendum sit, atque ut in perpetua pace esse possitis, [50] providebo, Quirites.

[50] *providebo Quirites.*] Addidi *Quirites* ex edd. pr. ut Graevius e Mss.

Digitized by Google

Digitized by Google

M. TULLII CICERONIS

IN

L. CATILINAM QUARTA,

HABITA IN SENATU.

ORATIO SECUNDA ET VICESIMA.

VIDEO, patres conscripti, in me omnium vestrûm ora atque oculos esse conversos. video, vos non solum de vestro ac reipublicae, verum etiam, si id depulsum sit, de meo periculo esse sollicitos. Est mihi jucunda in malis, et grata in dolore, vestra erga me voluntas: sed eam, per deos immortales! quaeso, deponite, atque obliti salutis meae, de vobis ac de liberis vestris cogitate. [1] Mihi quidem si haec conditio consulatus data est, ut omnes acerbitates, omnes dolores cruciatusque perferrem: feram non solum fortiter, sed etiam libenter, dummodo meis laboribus vobis populoque Romano dignitas salusque pariatur. Ego sum ille consul, patres conscripti, cui non forum, in quo omnis aequitas continetur; non campus, consularibus auspiciis consecratus; non curia, summum auxilium omnium gentium: non domus, commune perfugium; non lectus, ad quietem datus: non denique [2] haec sedes

[1] *Mihi quidem.*] *Quidem* delevit Graevius e suis Mss. nec est in edd. pr. Primus addidit Victorius. Mihi rectum videtur: nam in hac forma orationis, qua quid ad alterum proprie restringitur, semper additur. Alias non primo loco *mihi* posuisset, sed dixisset: *Quodsi mihi*, etc. Gr. ἐμοὶ μὲν δή τι, etc.

[2] *haec sedes honoris, sella curulis.*] Ultima spuria judicantur a viris doctissimis: idque ita manifestum esse, ut clarius esse non possit, estque glossa alterius, *sedes honoris*, nec ea vera. nam non modo, aut non

Digitized by Google

honoris, umquam vacua mortis periculo atque insidiis fuit. Ego multa tacui, multa pertuli, multa concessi, multa meo quodam dolore, in vestro timore, sanavi. Nunc, si hunc exitum consulatus mei dii immortales esse voluerunt, ut vos, patres conscripti, populumque Romanum ex caede misera, conjuges liberosque vestros, virginesque Vestales ex acerbissima vexatione; templa atque delubra, hanc pulcherrimam patriam omnium nostrûm ex foedissima flamma; totam Italiam ex bello et vastitate eriperem: quaecumque mihi uni proponetur fortuna, subeatur. Etenim, si P. Lentulus suum nomen, inductus a vatibus, fatale ad perniciem reipublicae fore putavit: cur ego non laeter, meum consulatum ad salutem reipublicae prope fatalem exstitisse? Quare, patres conscripti, consulite vobis, prospicite patriae, conservate vos, conjuges, liberos, fortunasque vestras, populi Romani nomen salutemque defendite: mihi parcere, ac de me cogitare desinite. Nam primum debeo sperare, omnes deos, qui huic urbi praesident, pro eo mihi, ac mereor, relaturos gratiam esse. deinde, [3] si quid obtigerit, aequo animo paratoque moriar. neque enim turpis mors forti viro potest accidere, neque immatura consulari, nec misera sapienti. Nec tamen ego sum [4] ille ferreus, qui fratris carissimi atque amantissimi praesentis moerore non

tam sella, sed locus est ille princeps in senatu, ubi sedebat, praesidebat, penes quem essent fasces. Signum glossae etiam est, quod in libris quibusdam additur *id est*. Delevi.

[3] *si quid obtigerit.*] Alias Latini in hac quidem sententia semper dicunt, *si quid acciderit?* non *s. q. obtigerit* aut *contigerit:* etsi *contingere* interdum et in deteriorem partem dicitur. Itaque si ullum vestigium alius lectionis in libris esset, corrigerem. Et tamen credo esse vitiosum.

[4] *ille ferreus.*] Rarior usus pronominis observetur, pro talis, ejusmodi.

Digitized by Google

movear, horumque omnium lacrymis, [5] a quibus me circumsessum videtis. neque meam mentem non domum saepe revocat exanimata uxor, abjecta metu filia, et parvulus filius, quem mihi videtur amplecti respublica tamquam obsidem consulatus mei: neque ille, qui exspectans hujus exitum diei, adstat in conspectu meo gener. moveor his rebus omnibus, sed in eam partem, ut salvi sint vobiscum omnes, etiamsi vis aliqua me oppresserit, potius, quam et illi, et nos [6] una reipublicae peste pereamus. Quare, patres conscripti, incumbite ad reipublicae salutem: circumspicite omnes procellas, quae impendent, nisi providetis. [7] Non Ti. Gracchus, qui iterum tribunus plebis fieri voluit: non C. Gracchus, qui agrarios concitare conatus est: non L. Saturninus, qui C. Memmium occidit, in discrimen aliquod, atque in vestrae severitatis judicium adducitur: tenentur ii, qui ad urbis incendium, ad vestram omnium caedem, ad Catilinam accipiendum, Romae restiterunt, tenentur litterae, signa, manus, denique uniuscujusque confessio: sollicitantur Allobroges: servitia excitantur: Catilina arcessitur: id est initum consilium, ut, interfectis omnibus, nemo ne ad deplorandum quidem reipublicae nomen, atque ad lamentandam tanti imperii calamitatem relinquatur.

[5] *a quibus me circumsessum videtis.*] P. Manutius intelligit senatores amicos. Immo *videtis* pertinet ad senatores omnes. Intelligendi sunt equites et alii, qui Ciceronis sellam circumstabant, immo totum senatum, securitatis caussa, cum de poena conjuratorum agebatur, ut doceat Sallustius, Plutarchus, etc. *Circumsessus* non proprie accipiendum, sed circumdatus, ut alibi.

[6] *una reip. peste per.*] Sic Mss. et edd. vett. Lambinus dedit vulgatum *una cum rep. pereamus*, quod temere Gruterus servavit. Vetus jam restituit Graevius.

[7] *Non T. Gracchus, qui*, etc.] Pro *qui* et hic et mox ed. W. habet *quod*. illud melius est. Post ante *tenentur* delevi *sed* cum Graevio. abest ab edd. pr. estque sic elegantius.

Digitized by Google

3 Haec omnia indices detulerunt, rei confessi sunt; vos [8] multis jam judiciis judicastis: primum, quod mihi gratias egistis singularibus verbis: et mea virtute atque diligentia, perditorum hominum patefactam esse conjurationem decrevistis: deinde quod P. Lentulum, ut se abdicaret praetura, coëgistis: tum quod eum, et ceteros, de quibus judicastis, in custodiam dandos censuistis, maximeque, quod meo nomine supplicationem decrevistis: qui honos togato habitus ante me est nemini. postremo hesterno die praemia legatis Allobrogum, Titoque Vulturcio dedistis amplissima. Quae sunt omnia ejusmodi, ut ii, qui in custodiam nominatim dati sunt, sine ulla dubitatione a vobis damnati esse videantur.

Sed ego institui referre ad vos, patres conscripti, tamquam integrum, et de facto, quid judicetis, et de poena, quid censeatis. illa praedicam, quae sunt consulis. Ego magnum in republica versari furorem, et nova quaedam misceri et concitari mala jampridem videbam: sed hanc tantam, tam exitiosam haberi conjurationem a civibus, numquam putavi. Nunc, [9] quidquid est, quocumque vestrae mentes inclinant atque sententiae, statuendum vobis ante noctem est. Quantum facinus [10] ad vos delatum sit, videtis. huic si paucos putatis affines esse, vehementer erratis.

[8] *multis jam judiciis judicastis.*] Bynkershoekius corrigi volebat *indiciis*. v. Vonck. Lect. p. 53. Male. *multis judiciis* est multis rebus, quas postea commemorat, e quibus intelligebatur, quid judicarent, quae res dicuntur saepe *judicia* apud Ciceronem. v. Clav.

[9] *quidquid est, quocumque v. m. inclinant.*] Primum *quocumque* est pro *quo*: deinde debet legi *inclinent*, pendet enim hoc a *quidquid est*, nec hoc separatim accipi potest. Graevius e Mss. addidit *se*, non male.

[10] *ad vos delatum sit.*] Male recentiores edd. *nos*. nam Cicero detulerat ad senatum.

Digitized by Google

Latius opinione disseminatum est hoc malum: manavit non solum per Italiam, verum etiam transcendit Alpes, et obscure serpens, multas jam provincias occupavit. Id opprimi sustentando ac prolatando nullo pacto potest. quacumque ratione placet, celeriter vobis vindicandum est. Video duas adhuc esse sententias: unam D. Silani, qui censet, eos, [11] qui haec delere conati sunt, morte esse multandos: alteram C. Caesaris, qui mortis poenam removet, ceterorum supplicio- 4
rum omnes acerbitates amplectitur. Uterque et pro sua dignitate et pro rerum magnitudine in summa severitate versatur. Alter eos, qui nos omnes, qui populum Romanum vita privare conati sunt, qui delere imperium, qui populi Romani nomen exstinguere, punctum temporis frui vita, et hoc communi spiritu, non putat oportere: atque hoc genus poenae saepe in improbos cives in hac republica esse usurpatum recordatur. [12] Alter intelligit, mortem a diis immortalibus non esse supplicii causa constitutam, sed aut necessitatem naturae, aut laborum ac miseriarum quietem esse. Itaque eam sapientes numquam inviti, fortes etiam saepe libenter oppetiverunt. Vincula vero, et ea sempiterna, certe ad singularem poenam nefarii sceleris inventa sunt. [13] Municipiis dispertiri jubet. Habere videtur ista res iniquitatem, si imperare velis: difficultatem, si rogare. decernatur tamen, si placet.

[11] *qui haec conati sunt.*] Scribendum videtur *sint*, sic et paullo post.

[12] *Alter intelligit*] v. ad III, 11.

[13] *Itaque m. d. jubet.*] *Itaque* additum est ad connexionem, male. non est in Mss. nec in edd. vett. Alii aliter explere tentarunt, ut Graevius, qui e Ms. Duisb. addidit *quae*. Ego edidi ut est in Mss. et edd. *municipiis d. jubet.* Refer ad *alter*. *Alter intelligit: mun. d. jubet.* Similiter mox, *Adjungit gravem poenam.*

Digitized by Google

Ego enim suscipiam, et, ut spero, reperiam, qui id, quod salutis omnium causa statueritis, [14] non putent esse suae dignitatis recusare. Adjungit gravem poenam municipibus, si quis eorum vincula ruperit: horribiles custodias circumdat, et digna scelere hominum perditorum sancit: ne quis eorum poenam, quos condemnat, aut per senatum, aut per populum levare possit: eripit etiam spem, quae sola [15] hominem in miseriis consolari solet. bona praeterea publicari jubet: vitam solam relinquit nefariis hominibus: quam si eripuisset, [16] multas uno dolore, animi atque corporis, et omnes scelerum poenas ademisset. Itaque ut aliqua in vita formido improbis esset posita, apud inferos ejusmodi quaedam illi antiqui supplicia impiis constituta esse voluerunt: quod videlicet intelligebant, his remotis, non esse mortem ipsam pertimescendam.

5 Nunc, patres conscripti, ego mea, video, quid intersit. Si eritis secuti sententiam C. Caesaris: quoniam hanc is in republica viam, quae popularis habetur, secutus est, fortasse minus erunt, hoc [17] auctore et cognitore hujusce sententiae, mihi populares impetus pertimescendi: sin illam alteram; nescio, an amplius mihi negotii contrahatur. Sed tamen meorum periculorum rationes utilitas reipublicae vincat. Habemus enim a C. Caesare, sicut ipsius dignitas et majo-

[14] *non putet.*] Correxi *putent*: nam non de uno municipe, sed de pluribus sermo est, ut facile quisque intelligit.

[15] *hominem.*] Mss. quidam et P. Victorius *homines*, quod sequitur Graevius. nil refert.

[16] *multas uno d.*] Quidam libri scr. habent *multos*: unde vel *dolores* intelligi vel addi volunt. non est necesse, ut agnoscit Gruterus ipse, cui illud placebat.

[17] *a. et cognitore.*] Sic ed. W. Aliae primae *monitore*, male. Illud restituit e Mss. Lambinus et Grut.

Digitized by Google

rum ejus amplitudo postulabat, sententiam, tamquam obsidem perpetuae in rempublicam voluntatis. Intellectum est, quid intersit [18] inter levitatem concionatorum, et animum vere popularem, saluti populi consulentem. Video de istis, qui se populares haberi volunt, abesse non neminem, ne de capite videlicet civium Romanorum sententiam ferat. is et nudiustertius in custodiam cives Romanos dedit, et supplicationem mihi decrevit, et indices hesterno die maximis praemiis affecit. Jam hoc nemini dubium est, qui reo custodiam, [19] quaesitori gratulationem, indici praemium decrevit, quid de tota re et causa judicarit. At vero C. Caesar intelligit, legem Semproniam esse de civibus Romanis constitutam: qui autem reipublicae sit hostis, eum civem esse nullo modo posse: denique ipsum latorem legis Semproniae, [20] injussu populi poenas reipublicae dependisse. Idem ipsum Lentulum largitorem et prodigum, non putat, cum de pernicie populi Romani, exitio hujus urbis, tam acerbe, tamque crudeliter cogitarit, appellari posse popularem. Itaque homo mitissimus atque lenissimus non dubitat P. Lentulum aeternis tenebris vinculisque

[18] *inter levitatem.*] Edd. primae fluctuant inter *levitatem* et *lenitatem*. illud edd. R. W. 1480. Ald. etc. hoc Br. errore operarum frequenti. nam sequitur alias Romanam. Hinc Med. unde praefert Graevius: etiam tacite edidit Gruterus. Sed *levitatem* verum est, quae semper popularibus tribuitur, nunquam *lenitas*: et *animo vere populari* non potest opponi *lenitas*, quae non est in vitio.

[19] *quaesitori gr.*] *Quaesitor* hic improprie dicitur, nam Cicero non erat quaesitor, qui proprie dicitur, quia conjuratos dixit reos, se quaesitorem appellavit.

[20] *jussu populi.*] Sine dubio scribendum est *injussu p.* nam Gracchus, legis hujus lator, non jussu populi, sed per vim a P. Nasica interemtus est, ut sciunt omnes. Atque hoc addidit Cicero, ut intelligeretur, etiam hos conjuratos injussu populi interfici posse. Res ita evidens est, ut in textum recipere correctionem hanc non dubitaverim. Muretus putat causae servientem dixisse *jussu populi*: sed manifeste falsum dicens, quod omnes sciant falsum esse, non servit causae suae.

Digitized by Google

mandare: et sancit in posterum, ne quis hujus supplicio levando se jactare, et in pernicie populi Romani posthac popularis esse possit. adjungit etiam publicationem bonorum, ut omnes animi cruciatus et corporis, etiam egestas ac mendicitas consequatur.

6 Quamobrem sive hoc statueritis; dederitis mihi comitem ad concionem, [21] populo carum atque jucundum. sive Silani sententiam sequi malueritis; facile me atque vos a crudelitatis vituperatione defendetis; atque obtinebo, eam multo leviorem fuisse. Quamquam, patres conscripti, quae potest esse in tanti sceleris immanitate punienda crudelitas? ego enim de meo sensu judico. Nam ita mihi salva republica vobiscum perfrui liceat, ut ego, quod in hac causa vehementior sum, non atrocitate animi moveor, (quis enim est me mitior?) sed singulari quadam humanitate et misericordia. Videor enim mihi hanc urbem videre, lucem orbis terrarum atque arcem omnium gentium, subito uno incendio concidentem: cerno animo sepulta in patria, miseros atque insepultos acervos civium: versatur mihi ante oculos adspectus Cethegi, et furor in vestra caede bacchantis. Cum vero mihi proposui regnantem Lentulum, sicut ipse se ex fatis sperasse confessus est, purpuratum esse hunc Gabinium, cum exercitu venisse Catilinam, tum lamentationem matrumfamilias, tum fugam virginum atque puerorum, ac vexationem virginum Vestalium perhorresco: et, quia mihi vehementer haec videntur misera atque miseranda, idcirco in eos, qui ea perficere voluerunt, me severum vehementemque

[21] *populo carum.*] Delevi *Romano* ex edd. W. 1480. et scholiaste vetere, quod ab h. l. est alienum. Omisit etiam tacite Graevius.

Digitized by Google

[22] praebeo. Etenim quaero, si quis paterfamilias, liberis suis a servo interfectis, uxore occisa, incensa domo, supplicium de servis non quam acerbissimum sumserit: utrum is clemens ac misericors, an inhumanissimus et crudelissimus esse videatur? mihi vero importunus ac ferreus, qui non dolore ac cruciatu nocentis suum dolorem cruciatumque lenierit. Sic nos in his hominibus, qui nos, qui conjuges, qui liberos nostros trucidare voluerunt: qui singulas uniuscujusque nostrûm domos, et hoc universum reipublicae domicilium delere conati sunt: qui id egerunt, ut gentem Allobrogum in vestigiis hujus urbis, atque in cinere deflagrati imperii collocarent: si vehementissimi fuerimus, misericordes habebimur: sin remissiores esse voluerimus, summae nobis crudelitatis in patriae civiumque pernicie fama subeunda est. Nisi vero cuipiam L. Caesar, vir fortissimus et amantissimus reipublicae, crudelior nudiustertius visus est, cum sororis suae, feminae electissimae, virum praesentem et audientem, vita privandum esse dixit, cum avum jussu consulis interfectum, filiumque ejus impuberem, legatum a patre missum, in carcere necatum esse dixit: quorum, quod simile factum? quod initum delendae reipublicae consilium? largitionis voluntas tum in republica versata est, et partium quaedam contentio. Atque illo tempore hujus avus Lentuli, clarissimus vir, armatus

[22] *praebeo.*] Graevius edidit *praebebo*, quod in suis Mss. reperit, ut et Gruterus in tribus. Sic et edd. R. 1480. Br. Med. Ald. quas non inspexit Graev. *Praebeo* restituit Petrus Victorius, quod est in ed. W. idque verum est. Sermo est non de futuro, sed de praesenti. Supra jam dixerat, *in hac causa vehementior sum.* Hic quoque librorum suorum amor virum recti judicii decepit. Paullo post male *non* abest edd. pr. in quibus et alia hic vitia sunt, ut *sanxerit* in ed. R. Br. In Graeviana casu omissa videtur. nam nihil monet: et sententia ratioque subjecta necessariam facit negationem.

Digitized by Google

Gracchum est persecutus: ille etiam grave tum vulnus accepit, [23] ne quid de summa republica minueretur: hic ad evertenda fundamenta reipublicae Gallos [24] arcessit, servitia concitat, Catilinam vocat, attribuit nos trucidandos Cethego, ceteros cives interficiendos Gabinio, urbem inflammandam Cassio, totam Italiam vastandam diripiendamque Catilinae. [25] Veremini, censeo, ne in hoc scelere tam immani ac nefando, [26] nimis aliquid severe statuisse videamini; cum multo magis sit verendum, ne remissione poenae crudeles in patriam, quam ne severitate animadversionis nimis vehementes in acerbissimos hostes fuisse videamur.

7 [27] Sed ea, quae exaudio, patres conscripti, dissimulare non possum. [28] Jaciuntur enim voces, quae

[23] *ne quid de summa rep.*] Sic ed. W. ut et Mss. quidam habent. Edd. R. 1480 Br. ex libris tamen, *de summa dignitate reip.* Est ab h. l. aliena dignitas: agebatur res, quae valde ad salutem reip. pertineret.

[24] *arcessit - - concitat - - vocat.*] Haec pro perfectis *arcessivit - - concitavit - - evocavit* dedi cum Graevio, qui sic in quatuor Mss. reperit: ita et ed. W. estque efficacius. *evocandi* verbum est alienum, immo advocabat Catilinam.

[25] *Veremini, censeo.*] E vestigiis ed. W. quae habet *Vere enim censeo*, corrigo *Veremini*, quod et ante ex re et sententia conjeceram. Tum *censeo* intelligendum est, credo, quod Lambinus reponi volebat. *Censere* pro putare, credere dicitur sane, etsi raro, ut Brut. 91; at ironice et sine regimine dici, nondum alibi reperi.

[26] *nimis aliquid severe statuisse.*] Mihi semper *aliquid* suspectum fuit, conjecique delendum esse. Reperi deinde in ed. W. *nimis aliquid severius st.* in ed. 1480. *n. a. severi.* eo magis interpolatus locus visus est: Legendum aut *nimis severe*, aut *aliquid severius*, deleto *nimis*. Ambigo, utrum praeferendum sit. Pro *nefando* edd. quaedam vett. *nefario.* leve est.

[27] *Sed ea, quae exaudio.*] Ex edd. quibusdam pr. ut W. addidi *ea*, quod aut hic aut ante *dissimulare* esse debet. Sic et Graevius tacite edidit. *Exaudio* de fama rarum est.

[28] *Jactantur* e. *voces.*] Sic edd. vett. omnes, praeter unam W. quae habet *jaciuntur*, quod in pluribus Mss. repertum recepit Graevius: quem nos imitati sumus: nec sensu non discrepant, ut Grutero et Graevio visum. *Jaciuntur* hic aptius est, atque minus altero *jactantur*. *Jactantur* conveniret inimicorum Ciceronis insolentiae, amicis Catilinae. At hic loquuntur viri boni, amici causae Ciceronis, sed

Digitized by Google

perveniunt ad aures meas, eorum, qui vereri videntur, ut habeam satis praesidii ad ea, quae vos statueritis hodierno die, [29] transigunda. Omnia et provisa, et parata, et constituta sunt, patres conscripti, cum mea summa cura atque diligentia, tum multo etiam majore populi Romani, ad summum imperium retinendum, et ad communes fortunas conservandas, voluntate. Omnes adsunt omnium ordinum homines, omnium denique aetatum: plenum est forum, plena templa circa forum, pleni omnes aditus hujus loci ac templi. Causa enim est post urbem conditam haec inventa sola, in qua omnes sentirent unum atque idem, praeter eos, qui cum sibi viderent esse pereundum, cum omnibus potius, quam soli perire voluerunt. Hosce ego homines excipio et secerno libenter. neque enim in improborum civium, sed in acerbissimorum hostium numero habendos puto. Ceteri vero, dii immortales! qua frequentia, quo studio, qua virtute ad communem dignitatem salutemque consentiunt? Quid ego hic equites Romanos, commemorem? qui vobis [30] ita summam ordinis consiliique concedunt, ut vobiscum de amore reipublicae certent: quos ex multorum annorum dissensione [31] ad hujus ordinis societatem concordiamque revocatos, hodiernus dies vobiscum atque haec causa conjungit: quam conjunctionem si

timidi. Hi interdum inter amicos sic loquebantur: quod est *facere voces*. v. Clav. in h. v.

29 *transigunda.*] Ed. W. 1480. *transeunda*. quod non spreverim. v. Cort. ad Sall. Cat. c. 1. ubi pariter Mss. inter *transire* et *transigere* fluctuant.

30 *ita summam ordinis consiliique*] i. e. locum primum inter ordines, et jus de rep. deliberandi ac decernendi; exquisita latinitate.

31 *ad hujus ordinis societatem*] i. e. conjunctionem in republ. quam communem sibi cum senatu putant, praesertim postquam judicia communia utrique fuere.

Digitized by Google

in consulatu confirmatam meo, perpetuam in republica tenuerimus; confirmo vobis, nullum posthac malum civile ac domesticum ad ullam reipublicae partem esse venturum. Pari studio defendendae reipublicae convenisse video tribunos aerarios, fortissimos viros: scribas item universos: quos cum casu haec dies ad aerarium frequentasset, video [32] ab exspectatione sortis ad communem salutem esse conversos. Omnis ingenuorum adest multitudo, etiam tenuissimorum. Quis est enim, cui non haec templa, adspectus urbis, possessio libertatis, lux denique haec ipsa, et hoc commune patriae solum, cum sit carum, tum vero dulce
8 atque jucundum? Operae pretium est, patres conscripti, libertinorum hominum studia cognoscere; [33] qui virtute sua fortunam civitatis consecuti, hanc vere suam patriam esse judicant: quam quidam hinc nati, et summo nati loco, non patriam suam, sed urbem

[32] *ab exspectatione sortis.*] Graevius addidit e Mss. *amore debitae pecuniae*, quae manifeste est nota glossatoris. Recte *sortem* interpretantur de sortitione scribarum; cujus quisque proximo anno scriba esse deberet. Ceterum ex ed. *W.* dedi *haec dies* pro *hic d.* Edd. pr. etiam habent *frequentes advocavit*: aliae item, ut Mss. quidam *fr. advocasset.* Victorius edidit *frequentasset*: inde ceteri deinceps. Plusquamperfectum mihi hic non satis placet. Secundum analogiam debebat esse *frequentarit*, vel etiam *frequentavit*, sicut in altera lectione est *advocavit*, omninoque illud *cum* suspectum est, quod illam temporis varietatem attulit. Veram Ciceronis manum puto esse: *scribas item universos, quos casu haec d. a ae. frequentavit, video*, etc.

[33] *qui virtute sua fortunam civ. consecuti.*] In hoc loco finctuant valde libri scr. et edd. De scriptis adiri notae Grut. et Graev. possunt: de edd. videbimus, quos illi praetermisere. Ergo lectio ea, quam nos recepimus, est in edd. *W.* 1480. Vict. Graev. Altera est, *qui fortunam civitatis cons.* in edd. Br. Med. Ald. Lamb. etc. tertia; *qui fortuna sua jus civitatis consecuti*: quae debetur Mureto, recepta et a Grutero. omnes sunt bene latinae, sed una prima est Cicerone digna, quia 1. sola habet acumen per antitheta, *virtutem* et *fortunam*: 2. sola satis honesta est libertinis. nam sola laudem habet: altera, *qui fortuna sunt civitatis jus consecuti*, etiam offensionem, quod eorum fortunae tribuit rem, quae etiam in stultis et improbis esse potest. *Jus civitatis* est glossa. *Civitatem* autem potuit exprimere per *fortunam civitatis*, quia, etsi quis per virtutem consequitur libertatem et jus civ. tamen in eo est fortunae etiam bonum, quis non semper virtus accipit, quod meretur.

Digitized by Google

hostium esse judicaverunt. Sed quid ego hujusce ordinis homines commemorem, quos privatae fortunae, quos communis respublica, quos denique libertas ea, quae dulcissima est, ad salutem patriae defendendam excitavit? servus est nemo, qui modo tolerabili conditione sit servitutis, qui non audaciam civium perhorrescat; qui non haec stare cupiat: qui non tantum, quantum audet, et quantum potest, conferat ad communem salutem, voluntatis. Quare si quem vestrûm forte commovet hoc, quod auditum est, lenonem quendam Lentuli concursare circum tabernas, pretio sperare sollicitari posse animos egentium atque imperitorum: est id quidem coeptum atque tentatum: sed nulli sunt inventi tam aut fortuna miseri, aut voluntate perditi, qui non ipsum illum sellae atque operis et quaestus quotidiani locum; qui non cubile ac lectulum suum; qui denique non cursum hunc otiosum vitae suae, [34] salvum esse vellent. multo vero maxima pars eorum, qui in tabernis sunt: [35] immo vero (id enim potius est dicendum) genus hoc universum, amantissimum est otii. etenim omne eorum instrumentum, omnis opera ac quaestus, frequentia civium [36] sustinetur, alitur otio: quorum si quaestus,

[34] *salvum esse velint.*] Scrib. *vellent:* pendet enim ab *inventi sunt.* pleraeque pr. etiam vitiosius *velit.*

[35] *immo vero.*] Est a P. Victorio: nam priores omnes *nisi vero:* quod miror Graevium reduxisse. nam si hoc verum esset, *enim* mox locum habere non posset, sed esse deberet: *nisi vero potius dicendum est genus h. u.* Et tamen non satis aptum *nisi vero;* quod non in augendo dicitur, ut *immo vero.*

[36] *sustinetur*] al. *sustentatur* veteres et recentiores. nil admodum refert. Sed tamen facilius illud in hoc mutetur a librariis, quam hoc in illud. *Sustinere* sic est etiam ad Att. II, 16.

Digitized by Google

occlusis tabernis, minui solet, quid tandem incensis [37] futurum est?

' Quae cum ita sint, patres conscripti, vobis populi Romani praesidia non desunt: vos ne populo Romano
9 deesse videamini, providete. Habetis consulem ex plurimis periculis et insidiis, atque ex media morte, non ad vitam suam, sed ad salutem vestram reservatum: omnes ordines ad conservandam rempublicam mente, voluntate, studio, virtute, voce, consentiunt; obsessa facibus et telis impiae conjurationis, vobis supplex manus tendit patria communis: vobis se, vobis vitam omnium civium, vobis arcem et Capitolium, vobis aras Penatium, vobis illum [38] ignem Vestae perpetuum ac sempiternum, vobis omnia templa deorum atque delubra, vobis muros atque urbis tecta commendat. Praeterea de vestra vita, de conjugum vestrarum ac liberorum anima, de fortunis omnium, de sedibus, de focis vestris, hodierno die vobis judicandum est. Habetis ducem, memorem vestri, oblitum sui; [39] quae non semper facultas datur: habetis omnes ordines, omnes homines, universum populum Romanum, id quod in civili causa hodierno die primum videmus, unum atque idem sentientem. Cogitate, quantis laboribus fundatum imperium, quanta

[37] *futurum est.*] Sic edd. pr. At. Mss. plures *f. fuit*, quod Grutero placebat et recepit Graevius. Si quid esset mutandum, corrigerem *esset*. nam non de praeterito sermo est, sed de futuro. et eo valde inclino: quia non de eo, quod futurum erat, loquitur, sed ex hypothesi, si incenderentur.

[38] *ignem V. perp. ac sempiternum.*] Sic edd. vett. Mss. plures habent tantum *ignem V. semp.* quod recepere Lamb. et Graevius: nempe quia nil admodum differunt. Non sensere, numerum et concinnitatem secutum esse Ciceronem: *ignem perp. ac semp. - - templa Deorum atque delubra - - muros atque urbis tecta.*

[39] *quae - - datur.*] Edd. R. 1480. Br. Med. Ald. addunt: *ut sui oblitus, alii memoretur.* quae est nota glossatoris; ut opinor: quam delevit Victorius. Ed. una W. non habet.

Digitized by Google

virtute stabilitam libertatem, quanta deorum benignitate auctas exaggeratasque fortunas [40] una nox paene delerit. Id ne umquam posthac non modo confici, sed ne cogitari quidem possit a civibus, hodierno die providendum est. Atque haec, non ut vos, qui mihi studio paene praecurritis, excitarem, locutus sum: sed ut mea vox, quae debet esse in republica princeps, officio functa consulari videretur.

Nunc ante quam [41] P. C. ad sententiam redeo, de me pauca dicam. Ego, quanta manus est conjuratorum, quam videtis esse permagnam, tantam me inimicorum multitudinem suscepisse video: sed eam esse judico [42] turpem et infirmam, contemtam et abjectam. Quodsi aliquando, alicujus furore et scelere concitata manus ista plus valuerit, quam vestra ac reipublicae dignitas: me tamen meorum factorum atque consiliorum numquam, patres conscripti, poenitebit. Etenim mors, quam illi mihi fortasse minitantur, omnibus est parata: vitae tantam laudem, quanta vos me vestris decretis honestastis, nemo est assecutus. [43] Ceteris enim semper bene gestae, mihi

[40] *una nox paene delerit.*] Mss. Colon. et Erf. *quam p. delerit.* recepit Graev.

[41] *P. C.*] addidit e Ms. Erf. Graev. sed est etiam in edd. W. 1480.

[42] *t. et infirmam, contemtam et abj.*] Delevi *et* ante *cont.* nam sibi respondent haec concinne: *turpem, contemtam; infirmam, abjectam:* itaque copula locum ibi non habet. Atque abest ab edd. R. W. 1480. Br. Med. Ald. Vict. Videtur errore irrepsisse, ut in ed. Manut. 1540. et per negligentiam servata esse.

[43] *Ceteris e. semper b. gestae - - conservatae r. g.*] Gruterus *semper* deleri volebat, sed in textu delere neglexit. Graevius delevit. Ego servavi, quia respondet *uni. Ceteris semper* (pro omnibus) *mihi uni.* Si *semper* non addidisset, satis fuisset *mihi.* Tum ex Mss. quidam habent *gesta - - conservata*, quod placebat Grutero, recepit Graevius. Edd. vett. in *gestae* et *conservatae* consentiunt. idque verum est. nempe si de se et judicio suo loqueretur, ablativi veri essent: sed in eo esset gloriatio Ciceronis: loquitur autem de judicio senatus, qui decrevit gratulationem ob conservatam remp. quae est *gratulatio conservatae reip.* Ac profecto illam lectionem non in hanc mutassent librarii. Duriusculi sunt isti genitivi, sed sunt nonnulla alia exempla.

Digitized by Google

uni conservatae reipublicae gratulationem decrevistis. Sit Scipio clarus ille, cujus consilio atque virtute Hannibal in Africam redire, atque ex Italia decedere coactus est: ornetur alter eximia laude Africanus, qui duas urbes huic imperio infestissimas, Karthaginem Numantiamque delevit: habeatur vir egregius, L. Paullus ille, cujus currum rex potentissimus quondam, et nobilissimus, Perses honestavit: sit in aeterna gloria Marius, qui bis Italiam obsidione et metu servitutis liberavit: anteponatur omnibus Pompejus, cujus res gestae atque virtutes, iisdem, quibus solis cursus, regionibus ac terminis continentur. Erit profecto inter horum laudes aliquid loci nostrae gloriae: nisi forte majus est patefacere nobis provincias, quo exire possimus, quam curare, ut etiam illi, qui absunt, habeant, quo victores revertantur. Quamquam est uno loco conditio melior aeternae victoriae, quam domesticae: quod hostes alienigenae aut oppressi serviunt, aut recepti beneficio se obligatos putant: qui autem ex numero civium, dementia aliqua depravati, hostes patriae semel esse coeperunt, eos, cum a pernicie reipublicae repuleris, nec vi coërcere, nec beneficio placare possis. Quare mihi cum perditis civibus aeternum bellum susceptum esse video: quod ego vestro, bonorumque omnium auxilio, memoriaque tantorum periculorum, quae non modo in hoc populo, qui servatus est, sed etiam in omnium gentium sermonibus ac mentibus semper haerebit, a me atque a meis facile propulsari posse confido. neque ulla profecto tanta vis reperietur, quae conjunctionem vestram equitumque Romanorum, et tantam conspirationem bonorum omnium perfringere et labefactare possit.

11 Quae cum ita sint, patres conscripti, pro imperio, pro

Digitized by Google

exercitu, pro provincia, quam neglexi, pro triumpho, ceterisque laudis insignibus, quae sunt a me, propter urbis vestraeque salutis custodiam, repudiata, pro clientelis hospitiisque provincialibus, quae tamen urbanis opibus non mirore labore tueor, quam comparo: pro his igitur omnibus rebus, pro meis in vos singularibus studiis, proque hac, quam conspicitis, [44] ad conservandam rempublicam diligentia, nihil aliud a vobis, nisi hujus temporis, totiusque mei consulatus memoriam postulo: quae dum erit vestris mentibus infixa, firmissimo me muro septum esse arbitrabor. Quodsi meam spem vis improborum fefellerit atque superaverit; commendo vobis parvum meum filium: cui profecto satis erit praesidii, non solum ad salutem, verum etiam ad dignitatem, si ejus, qui haec omnia suo solus periculo conservaverit, illum esse filium memineritis. Quapropter de summa salute vestra, populique Romani, patres conscripti, de vestris conjugibus ac liberis, de aris ac focis, de fanis ac templis, de totius urbis tectis ac sedibus, de imperio, de libertate, de salute Italiae, deque universa republica decernite diligenter, ut instituistis, ac fortiter. [45] Habetis enim eum consulem, qui et parere vestris decretis non dubitet, et ea, quae statueritis, quoad vivet, defendere [46] et per se ipsum praestare possit.

[44] *ad conserv. remp.*] Edd. W. 1480. *ad conservandum populum R.*

[45] *Habetis enim eum cons.*] Sic bene edd. W. et 1480. Sequentes omisere *eum*. Graevius restituit, sed delevit *enim*.

[46] *et per se ipsum praestare possit*] i. e. efficere, ut non mutentur. Sed hoc videtur jactantius dictum. In Ms. antiquo erat: *praestare quoad possit*: unde Graevius fieri volebat, *et per se ipsum, quoad possit, praestare*. rectissime. Ita concinnitas fit Ciceroniana, *quoad vivet - - quoad possit*. Vitium ortum est ex eo, quod putarunt librarii, *praestare* pendere a verbo *possit*: sed pendet a *non dubitet*.

Digitized by Google

Digitized by Google

M. TULLII CICERONIS

PRO

L. MURENA ORATIO,

TERTIA ET VICESIMA.

ARGUMENTUM.

Consulibus Cicerone et Antonio, cum Cicerone comitia consularia habente Decimus Silanus et L. Murena essent in futurum annum designati, repulsam autem tulisset Serv. Sulpicius: ea contumelia commotus Sulpicius, ambitus Murenam accusavit cum tribus subscriptoribus, M. Catone, Cn. Postumio et Serv. Sulpicio adolescente. Tribus ergo actionibus, pro illius temporis more, causa est perorata. Prima actione defensus est a Q. Hortensio, altera a M. Crasso, tertia a Cicerone consule. In tota igitur oratione hoc agitur, ut cum ceterae criminationes retundantur, tum inprimis illa de tribubus largitione corruptis. Antequam ipsam causam ingreditur, satisfacit M. Catoni et Serv. Sulpicio; quorum alter negabat fas esse, Ciceronem consulem, qui de ambitu legem tulisset, defendere reum de ambitu; alter autem conquestus erat, Murenae causam a summo amico suo contra se suscipi. Deinde ad singulas accusationis partes accedit, quae omnino tres erant; prima in reprehensione vitae, altera in contentione dignitatis, h. e. utrum Sulpicius an vero Murena dignior consulatu, tertia in criminibus ambitus versabatur. Habet autem haec oratio plurimum suavitatis et artis. Nam illa contentio Jurisconsulti cum Imperatore, et reprehensio juris scientiae ac philosophiae Stoicae longe jucundissima est, sed ita comparata, ut non posset magnopere aut Sulpicium aut Catonem offendere, quamquam Plutarchus commemorat, Catonem, cum ita disputaret Cicero, dixisse omnibus audientibus, ut erat in isto genere magna Romae libertas: *O! dii boni, quam ridiculum Consulem habemus.* Ceterum juvat de hac Stoicae philosophiae reprehensione audire, Cicero quid dixerit L. IV. de Fin. B. et M. c. 27. *Omnia peccata paria dicitis. Non ego jam tecum ita loquar, Cato, ut iisdem his de rebus, cum L. Murenam, te accusante defenderem. Apud imperitos tum illa dicta sunt: aliquid etiam coronae datum. Nunc agendum subtilius.* De artificio autem, quo Sulpicium et Cato-

Digitized by Google

nem reprehendit, ita Quintilianus L. XI. c. 1: *Multum est difficultatis, ubi ipsos, contra quos dicimus, veremur offendere. Duae simul hujusmodi personae Ciceroni pro Murena dicenti obstiterunt, M. Catonis et Serv. Sulpicii. Quam decenter tamen Sulpicio, cum omnes concessisset virtutes, scientiam petendi consulatus ademit! quid enim aliud esset, quo se homo nobilis et juris antistes victum magis ferret? Ut vero rationem suae defensionis reddidit? Cum se studuisse petitioni Sulpicii contra honorem Murenae, non idem debere accusationi contra caput, diceret: Quam molli autem articulo tractavit Catonem? cujus naturam summe admiratus, non ipsius vitio, sed Stoicae sectae, quibusdam rebus duriorem videri faciam volebat, ut inter eos non forensem contentionem, sed studiosam disputationem crederes incidisse.* Itaque nec mirum, si Murena absolutus est, quod ex Orat. pro Flacco c. 13. intelligitur: *Nonne ipse Pompejo auctore, Silano et Murena COSS. decrevimus.*

1 [1] Quae deprecatus a diis immortalibus sum, judices, more institutoque majorum, illo die, quo [2] auspicato, comitiis centuriatis, L. Murenam consulem renuntiavi; ut ea res mihi magistratuique meo, populo plebique Romanae, bene atque feliciter eveniret: eadem precor ab iisdem diis immortalibus ob ejusdem hominis consulatum una cum salute obtinendum, et ut vestrae mentes atque sententiae cum populi Romani voluntatibus suffragiisque consentiant, eaque res vobis, populoque Romano, pacem, tranquillitatem, otium, concordiamque afferat. Quodsi illa [3] sollemnis comitiorum precatio consularibus auspiciis consecrata, tantam habet in se vim et religionem, quantam reipublicae dignitas postulat: idem

[1] *Quae deprecatus a d. i. sum.*] *Deprecatus* edd. pr. Aldus induxit *precatus*, ex Or. ad Quir. p. Red. ut opinor: vetus restituit Gruterus. *Sum* ultimo loco posui e Ms. Gu. quae est collocatio Ciceroniana, ut in Or. ad Qu. p. R. 1. et sic affert Quintil. IX, ult. Vulgo *depr. sum a d. i.*

[2] *auspicato.*] Ad hoc intelligendum lege de Nat. D. II, 14. de Divin. I, 17.

[3] *sollemnis com. precatio*] v. ad Herenn. IV, 3. Liv. XXXIX, 15.

Digitized by Google

ego sum precatus, ut eis quoque hominibus, quibus hic consulatus, [4] me rogante, datus esset, ea res fauste, feliciter, prospereque eveniret. Quae cum ita sint, judices, et cum omnis deorum immortalium potestas aut translata sit ad vos, aut certe communicata vobiscum: idem consul eum vestrae fidei commendat, qui antea diis immortalibus commendavit; ut ejusdem hominis voce et declaratus consul, et defensus, beneficium populi Romani cum vestra atque omnium civium salute tueatur. Et quoniam in hoc officio studium meae defensionis ab accusatoribus atque etiam ipsa susceptio causae reprehensa est: antequam pro L. Murena dicere instituo, pro me ipso pauca dicam; non quo mihi potior, hoc quidem in tempore, sit officii mei, quam hujusce salutis defensio, sed ut, meo facto vobis probato, majore auctoritate ab hujus honore, fama, fortunisque omnibus, inimicorum impetus propulsare possim.

Et primum M. Catoni, vitam ad certam rationis nor- 2
mam dirigenti, et diligentissime perpendenti momenta officiorum omnium, de officio meo respondebo. Negat fuisse rectum Cato, me et consulem, et legis ambitus latorem, et tam severe gesto consulatu, causam L. Murenae attingere. cujus reprehensio me vehementer movet, non solum ut vobis, judices, quibus maxime debeo, verum etiam ut ipsi Catoni, gravissimo atque integerrimo viro, rationem facti mei probem. A quo tandem, M. Cato, est aequius consulem defendi, quam a consule? Quis mihi in republica potest aut debet

[4] *me rogante*] sc. ut comitiorum praeside. v. Clav. in *rogare*, et *rogator*.

Digitized by Google

esse conjunctior, quam is, cui respublica [5]a me una traditur sustinenda, magnis meis laboribus et periculis sustentata? Quodsi in iis rebus repetendis, quae mancipi sunt, is periculum judicii praestare debet, qui se nexu obligavit: profecto etiam rectius in judicio consulis designati, is potissimum consul, qui consulem declaravit, auctor beneficii populi Romani defensorque periculi esse debebit. Ac, si, ut nonnullis in civitatibus fieri solet, patronus huic causae publice constitueretur: is potissime honore affecto defensor daretur, qui eodem honore praeditus non minus afferret ad dicendum auctoritatis, quam facultatis. [6]Quodsi portu solventibus, ii, qui jam in portum ex alto invehuntur, praecipere summo studio solent et tempestatum rationem, et praedonum, et locorum; quod natura fert, ut eis faveamus, qui eadem pericula, quibus nos perfuncti sumus, [7]ingrediantur: quo tandem me animo esse oportet, prope jam ex magna jactatione terram videntem, in hunc, cui video maximas reipublicae tempestates esse subeundas? Quare si est boni consulis, non solum videre, quid agatur, verum etiam providere, quid futurum sit: ostendam alio loco, quantum salutis communis intersit, duos consules in republica Kalendis

[5] *a me una traditur sust.*] Omnes scr. et edd. *una*. Lamb. conjecit *uno*, quod Graevius recepit, qui in Ms. Fr. sed e correctione reperat, *una* int. cum consulatus ponore. *Uno* explicat Graevius, non ab Antonio simul; quod mihi parum commodum videtur. Malim utique plane abesse: sed libri non sinunt.

[6] *Quodsi portu solventibus.*] Delevi cum Graevio *e*, quod ab edd. pr. et Ms. Gu. abest. Victorius e Quintil. V, 11. recepit: ap. quem est mox in vulgatis *quod natura fert*, pro *affert*, (etsi et ed. Jens. et Ms. Goth. ibi *affert* habet,) quod probant Muretus, Lambinus, Graevius. *Affert* quidem vitiosum est: sed, utrum Cicero, *natura fert*, scripserit, an, *natura ita fert*, ambigo. Intera *fert* recepi.

[7] *ingrediantur.*] Male Graevius e Ms. Fr. recepit lectionem germanizantem *ingrediuntur*.

Digitized by Google

Jan. esse. Quod si ita est, non tam me officium debuit ad hominis amici fortunas, quam respublica consulem ad communem salutem defendendam vocare. Nam 3 quod legem de ambitu tuli, certe ita tuli, ut eam, quam mihimetipsi jampridem tulerim [8] de civium periculis defendendis, non abrogarem. Etenim si largitionem factam esse confiterer, idque recte factum esse defenderem; facerem improbe, etiamsi alius legem tulisset: cum vero nihil commissum contra legem esse defendam, quid est, quod meam defensionem latio legis impediat? Negat esse ejusdem severitatis, Catilinam, exitium reipublicae intra moenia molientem, verbis et paene imperio urbe expulisse: et nunc pro L. Murena dicere. Ego autem has [9] partes lenitatis et misericordiae, quas me natura ipsa docuit, semper egi libenter: illam vero gravitatis severitatisque personam non appetivi. sed ab republica mihi impositam sustinui, sicut hujus imperii dignitas, in summo periculo civium, postulabat. Quodsi tum, cum respublica vim et severitatem desiderabat, vici naturam, et tam vehemens fui, quam cogebar, non quam volebam: nunc, cum omnes me causae ad misericordiam atque ad humanitatem vocent, quanto tandem studio debeo naturae meae consuetudinique servire? Ac de officio defensionis meae, ac de ratione accusationis tuae, fortasse etiam alia in parte orationis dicendum nobis erit.

Sed me, judices, non minus [10] hominis sapientissimi atque ornatissimi, Ser. Sulpicii, conquestio, quam Ca-

[8] *de civium periculis defendendis.*] *Defendendis* mihi interdum glossam olere visum est. Concinnius sibi respondent de more Ciceronis *lex de ambitu* et lex *de amicorum periculis.*

[9] *partes, quas me natura i. docuit.*] Eleganter *docuit*, verbum de scena proprium, ex qua verbum *partes* sumtum. v. Clav.

[10] *hominis sapientissimi.*] Arbitror pertinere ad scientiam juris, propter quam *sapientes* dicti JCti: quamquam et Philosophus fuit.

Digitized by Google

tonis accusatio commovebat: qui gravissime et acerbissime ferre dixit, me familiaritatis necessitudinisque oblitum, causam L. Murenae contra se defendere. Huic ego, judices, satisfacere cupio, vosque adhibere arbitros. Nam cum grave est, vere accusari in amicitia, tum, etiamsi falso accuseris, non est negligendum. Ego, Ser. Sulpici, me in petitione tua tibi omnia studia atque officia, pro nostra necessitudine, et debuisse confiteor, et praestitisse arbitror. nihil tibi, consulatum petenti, a me defuit, quod esset aut ab amico, aut a gratioso, aut a consule postulandum. Abiit illud tempus: mutata ratio est. sic existimo, sic mihi persuadeo, me tibi contra honorem L. Murenae, quantum tu a me postulare ausus sis, tantum debuisse: contra salutem, nihil debere. Neque enim, si tibi tum, cum peteres consulatum, affui, idcirco nunc, cum Murenam [11] ipsum petas, adjutor eodem pacto esse debeo. Atque hoc non modo non laudari, sed ne concedi quidem potest, ut amicis nostris accu-
4 santibus, non etiam alienissimos defendamus. Mihi autem cum Murena, judices, et vetus, et magna amicitia est, quae in capitis dimicatione a Ser. Sulpicio non idcirco obruetur, quod ab eodem in honoris contentione superata est. Quae si causa non esset, tamen vel dignitas hominis, vel honoris ejus, quem adeptus est, amplitudo, summam mihi superbiae crudelitatisque [12] famam inussisset, si hominis, et suis et populi Romani ornamentis amplissimi, causam tanti periculi repudi-

[11] *ipsum petas.*] Forte rectius *petis*. Est enim de tempore sermo, non causae commemoratio. Videntur librarii aut correctores mutasse in *petas*, ut praecedenti *peteres* conformarent.

[12] *famam inussisset.*] Proprium verbum in hac forma est *notam*. Ed. W. *imprimisset*.

Digitized by Google

assem. Neque enim jam mihi licet, neque est integrum, ut meum laborem hominum periculis sublevandis non impertiam. Nam cum praemia mihi tanta pro hac industria sint data, quanta antea nemini: labores, per quos ea ceperis, cum adeptus sis, deponere, esset hominis et astuti et ingrati. Quodsi licet desinere, si te auctore possum, si nulla inertiae, nulla superbiae turpitudo, nulla inhumanitatis culpa suscipitur: ego vero libenter desino. Sin autem fuga laboris desidiam, repudiatio supplicum superbiam, amicorum neglectio improbitatem coarguit: nimirum haec causa est ejusmodi, quam nec industrius, nec misericors, nec officiosus deserere possit. Atque hujusce rei conjecturam de tuo ipsius studio, Servi, facillime ceperis. Nam si tibi necesse putas, etiam adversariis amicorum tuorum, de jure consulentibus, respondere; et, si turpe existimas, te advocato, illum ipsum, [13] quem contra veneris, causa cadere: noli tam esse injustus, ut, cum tui fontes vel inimicis tuis pateant, nostros rivulos etiam amicis putes clausos esse oportere. Etenim, si me tua familiaritas ab hac causa removisset, et, si hoc idem Q. Hortensio, M. Crasso, clarissimis viris, si item ceteris, a quibus intelligo tuam gratiam magni aestimari, accidisset: in ea civitate consul designatus defensorem non haberet, in qua nemini umquam infimo majores nostri patronum deesse voluerunt. Ego vero, judices, ipse me existimarem nefarium, si amico, crudelem, si misero, superbum, si consuli defuissem. Quare quod dandum est amicitiae, large dabitur a me, ut tecum agam, Servi, non secus, ac si meus esset frater, qui mihi est caris-

[13] *quem contra veneris*] int. alio tempore.

Digitized by Google

simus, isto in loco. quod tribuendum est officio, fidei, religioni, id ita moderabor, ut meminerim, me contra amici studium pro amici periculo dicere.

5 Intelligo, judices, tres, totius accusationis partes fuisse, et earum unam in reprehensione vitae, alteram in contentione dignitatis, tertiam in criminibus ambitus esse versatam. Atque harum trium partium prima illa, quae gravissima esse debebat, ita fuit infirma et levis, ut illos lex magis quaedam accusatoria, [14] quam vera maledicendi facultas de vita L. Murenae dicere aliquid coëgerit. Objecta est enim Asia: quae ab hoc non ad voluptatem et luxuriam expetita est, sed in militari labore peragrata. qui si adolescens, patre suo imperatore, non meruisset; aut hostem, aut patris imperium timuisse, aut a parente repudiatus videretur. An, cum sedere in equis triumphantium praetextati potissimum filii soleant, huic donis militaribus patris triumphum decorare fugiendum fuit, [15] ut rebus communiter gestis paene simul cum patre triumpharet? Hic vero, judices, et fuit in Asia, et viro fortissimo, parenti suo, magno adjumento in periculis, solatio in laboribus, gratulationi in victoria fuit. Et, si habet Asia suspicionem luxuriae quandam; non Asiam numquam vidisse, sed in Asia continenter vixisse, laudandum est. Quamobrem non Asiae nomen objiciendum Murenae fuit, ex qua laus familiae, memoria generi, honos et gloria nomini constituta est: sed aliquod aut in Asia susceptum, aut ex Asia [16] depor-

[14] *quam vera m. d. f.*] quod in promtu habuissent, quae vere potuissent exprobrare. *facultas* est ut *facultas pecuniae* et similia. v. Clav. et *male dicere* etiam dicitur, cum vera flagitia objiciuntur. v. c. 6. init.

[15] *ut rebus comm.*] *ut* pendet a *decorare*.

[16] *deportatum flagitium*] int. meretricem aut res furto ablatas.

Digitized by Google

tatum flagitium ac dedecus. Meruisse vero stipendia in eo bello, quod tum populus Romanus non modo maximum, sed etiam solum gerebat, virtutis: patre imperatore libentissime meruisse, pietatis: finem stipendiorum, patris victoriam ac triumphum fuisse, felicitatis fuit. maledicto quidem idcirco nihil in hisce rebus loci est, quod omnia laus occupavit. Saltatorem 6 appellat L. Murenam Cato. Maledictum est, si vero objicitur, vehementis accusatoris: sin falso, maledici conviciatoris. Quare cum ista sis auctoritate, non debes, M. Cato, arripere maledictum ex trivio, aut [17] ex scurrarum aliquo convivio, neque temere consulem populi Romani saltatorem vocare: sed conspicere, quibus praeterea vitiis affectum esse necesse sit eum, cui vere istud objici possit. Nemo enim fere saltat sobrius, nisi forte insanit: neque in solitudine, neque in convivio moderato atque honesto. tempestivi convivii, amoeni loci, multarum deliciarum comes est extrema saltatio. Tu mihi arripis id, quod necesse est omnium vitiorum esse postremum: relinquis illa, quibus remotis, hoc vitium omnino esse non potest. nullum turpe convivium, non amor, non comissatio, non libido, non sumtus ostenditur. et, cum ea non reperiantur, quae voluptatis nomen habent, quaeque vitiosa sunt: in quo ipsam luxuriam reperire non potes, in eo te umbram luxuriae reperturum putas? Nihil igitur in vitam L. Murenae dici potest? nihil,

[17] *ex sc. aliquo convicio.*] Suspicatus sum *convivio*: post sic Lambinum edidisse reperi, repugnante Grutero; qui tamen *convicium* non bene explicat. *Aliquo* quidem in vulgata lectione friget. Opponuntur maledicta, quae ipsa sunt convicia partim ex usu plebis, partim ex usu scurrarum: illa ad flagitia gravia pertinent, haec ad ridendum magis pertinent. Hinc et concinnitas: maledicta *e trivio* et *e convivio*. Non jam dubito, veram esse correctionem. Sic Off. 1, 40. *dicta convivii*.

Digitized by Google

inquam, omnino, judices. Sic a me consul designatus defenditur, ut ejus nulla fraus, nulla avaritia, nulla perfidia, nulla crudelitas, [18] nullum petulans dictum in vita proferatur. Bene habet: jacta sunt fundamenta defensionis. Nondum enim nostris laudibus, quibus utar postea, sed prope inimicorum confessione, virum
7 bonum, atque integrum hominem defendimus. Quo constituto, facilior est mihi aditus ad contentionem dignitatis: quae pars altera fuit accusationis.

Summam video esse in te, Ser. Sulpici, dignitatem generis, integritatis, industriae, ceterorumque ornamentorum omnium, quibus fretum ad consulatus petitionem aggredi par est. Paria cognosco esse ista in L. Murena, atque ita paria, ut neque ipse dignitate vinci potuerit, neque te dignitate superarit. Contemsisti L. Murenae genus: extulisti tuum. Quo loco si tibi hoc sumis, nisi qui patricius sit, neminem bono esse genere natum: facis, ut rursus plebs in Aventinum sevocanda esse videatur. Sin autem sunt amplae et honestae familiae plebejae: et proavus L. Murenae, et avus, praetores fuerunt, et pater cum amplissime atque honestissime ex praetura triumphasset, hoc faciliorem huic gradum consulatus adipiscendi reliquit, quod is jam patri debitus, a filio petebatur. [19] Tua vero nobilitas, Ser. Sulpici, tametsi summa est, tamen hominibus litteratis et historicis est notior: populo vero et suffragatoribus obscurior. Pater enim fuit equestri loco: avus nulla illustri laude cele-

[18] *n. pet. dictum in vita proferatur.*] *In vita* alienum est ab h. l. letur temere repetitum e superioribus, *in vitam dici potest*, ubi ed. habet *in vita*.

[9] *Tua nobilitas t. summa est.*] Orta quippe a Ser. Sulpicio, qui 10 decimo post reges exactos consul fuit. v. Brut. 16.

Digitized by Google

bratus. Itaque non ex sermone hominum recenti, sed ex annalium vetustate eruenda est memoria nobilitatis tuae. Quare ego te semper in nostrum numerum aggregare soleo, quod virtute industriaque perfecisti, ut, cum equitis Romani esses filius, summa tamen amplitudine dignus putarere: nec mihi umquam minus in Q. Pompejo, novo homine, et fortissimo viro, virtutis esse visum est, quam in homine nobilissimo, M. Aemilio. Etenim ejusdem animi atque ingenii est, posteris sui, quod Pompejus fecit, amplitudinem nominis, quam non acceperit, tradere: et, ut Scaurus, memoriam prope intermortuam generis sui, virtute renovare. Quamquam ego jam putabam, judices, 8
multis viris fortibus ne ignobilitas objiceretur generis, meo labore esse perfectum: [20] qui, non modo Curiis, Catonibus, [21] Pompejis, antiquis illis, fortissimis viris, novis hominibus, sed his recentibus, Mariis, et Didiis, et Coeliis commemorandis, jacebant. Cum ego vero tanto intervallo claustra ista nobilitatis refregissem, ut aditus ad consulatum posthac, sicut apud majores nostros fuit, non magis nobilitati, quam virtuti, pateret: non arbitrabar, cum ex familia vetere et illustri consul designatus ab equitis Romani filio, consule, defenderetur, de generis novitate accusatores esse dicturos. Etenim mihi ipsi accidit, ut cum duobus patriciis, altero improbissimo atque audacissimo, al-

[20] *qui, n. m. Curiis - - commemorandis jacebant.*] *Jacebant* quid sit, v. in Clave. At paullo durius dixit *Curiis commemorandis*, pro cum, vel quanquam, commemorarent Curios, etc scil. ut ostenderent, novitatem generis sibi obesse non debere, cum multis aliis non obfuerit. Sed haec forma etiam alibi est apud Ciceronem.

[21] *Pompejis.*] In his haeret P. Manutius, quod putat ante Q. Pompejum intelligi, qui Cicerone adolescente Consul fuit, adeoque in antiquis commemorari non potuit: in quo errat: intelligendusque Q. Pompejus Auli filius, qui a. u. 612. Consul fuit. v. Burm. ad Vellej. III, 1, 4.

Digitized by Google

tero modestissimo atque optimo viro, peterem: superavi tamen dignitate Catilinam, gratia Galbam. Quodsi id crimen homini novo esse deberet: profecto mihi neque inimici, neque invidi defuissent. Omittamus igitur de genere dicere, cujus est magna in utroque dignitas: videamus cetera.

Quaesturam una petiit, et sum ego factus prior. Non est respondendum ad omnia. neque enim quemquam vestrûm fugit, cum multi pares dignitate fiant; unus autem primum solus possit obtinere: non eundem esse ordinem dignitatis et renuntiationis: propterea quod renuntiatio gradus habeat, dignitas autem sit persaepe eadem omnium. Sed quaestura utriusque propemodum pari momento sortis fuit. Habuit hic lege Titia provinciam tacitam et quietam: tu illam, [22] cui, cum quaestores sortiuntur, etiam acclamari solet, Ostiensem, non tam gratiosam, et illustrem, quam negotiosam et molestam. Consedit utriusque nomen in quaestura. nullum enim vobis sors campum dedit, in quo excurrere virtus cognoscique posset. Reliqui temporis spatium in contentionem vocatur.
9 ab utroque [23] dissimillima ratione tractatum est. Servius hic nobiscum hanc urbanam militiam respondendi, scribendi, cavendi, plenam sollicitudinis ac stomachi, secutus est: jus civile didicit: multum vigilavit: laboravit: praesto multis fuit: multorum stultitiam perpessus est: arrogantiam pertulit: diffi-

[22] *cui - - etiam acclamari solet.*] Est *aquaria*, quam Cicero appellat Vatin. 5. Ei acclamabatur, nempe ridendi caussa, propter ambiguitatem verbi. v. dicta in Clave v. *aquarius*, et add. Lips. Lect. Ant. c. 12.

[23] *diss. ratione tractatum est.*] Graevius praefert lectionem Ms. Fr. *certatum est*, nempe deceptus verbo *contentionem*, quod de certamine capit e propria significatione, cum sit h. l. comparatio. Nec illo tempore certamen inter Sulpicium et Murenam fuit.

Digitized by Google

cultatem exsorbuit: vixit ad aliorum arbitrium, non ad suum. Magna laus, et grata hominibus, unum hominem elaborare in ea scientia, quae sit multis profutura. Quid Murena interea? fortissimo et sapientissimo viro, summo imperatori, legatus L. Lucullo fuit: qua in legatione duxit exercitum: signa contulit: manum conseruit: magnas copias hostium fudit: urbes partim vi, partim obsidione cepit: Asiam istam refertam, et eandem delicatam, sic obiit, ut in ea neque avaritiae, neque luxuriae vestigium reliquerit: maximo in bello sic est versatus, ut hic multas res et magnas sine imperatore gesserit, nullam sine hoc imperator. Atque haec, quamquam praesente L. Lucullo loquar, tamen, ne ab ipso, propter periculum nostrum, concessam videamur habere licentiam fingendi, publicis litteris testata sunt omnia; quibus L. Lucullus [24] tantum laudis impertiit, quantum neque ambitiosus imperator, neque invidus, tribuere alteri in communicanda gloria debuit. Summa in utroque est honestas, summa dignitas: quam ego, si mihi per Servium liceat, pari atque eadem in laude ponam. sed non licet. agitat rem militarem: insectatur totam hanc legationem: assiduitatis et operarum harum quotidianarum putat esse consulatum. Apud exercitum mihi fueris, inquit, tot annos? forum non attigeris? abfueris tamdiu? et, cum longo intervallo veneris, eum iis, qui in foro [25] habitarunt, de dignitate contendas? Primum ista nostra assiduitas, Servi, nescis, quantum interdum afferat hominibus fastidii, quantum satietatis. mihi quidem vehementer expediit, positam in

[24] *tantum laudis impertit.*] Scribendum haud dubie *impertiit*: nam sequitur *debuit*. Syllabae duae junctae communi vocali saepe in Mss. in unam contractae: ut et consona litera semel modo scribitur.

[25] *habitarunt.*] Ms. Gu. *habitaverint*: forte melius.

Digitized by Google

oculis esse gratiam. sed tamen ego mei satietatem magno meo labore superavi, et tu idem fortasse; verumtamen utrique nostrum desiderium nihil obfuisset. Sed, ut, hoc omisso, ad studiorum atque artium contentionem revertamur: qui potest dubitari, quin ad consulatum adipiscendum multo plus afferat dignitatis, rei militaris, quam juris civilis gloria? Vigilas tu de nocte, ut tuis consultoribus respondeas: ille, ut eo, quo intendit, mature cum exercitu perveniat. te gallorum, illum buccinarum cantus exsuscitat. tu actionem instituis, ille aciem instruit. tu caves, ne tui consultores; ille, ne urbes aut castra capiantur. Ille tenet et scit, ut hostium copiae; tu, ut aquae pluviae arceantur: ille exercitatus est in propagandis finibus; tu in regendis: ac nimirum (dicendum est enim, quod sentio) rei militaris virtus praestat ceteris omnibus.
10 Haec nomen populo Romano, haec huic urbi aeternam gloriam peperit: haec orbem terrarum parere huic imperio coëgit: omnes urbanae res, omnia haec nostra praeclara studia, et haec forensis laus et industria, latent in tutela ac praesidio bellicae virtutis. simul atque increpuit suspicio tumultus; artes illico nostrae conticescunt.

Et, quoniam mihi videris istam scientiam juris, tamquam filiolam osculari tuam, non patiar te in tanto errore versari, ut istud nescio quid, quod tantopere didicisti, praeclarum aliquid esse arbitrere. Aliis ego te virtutibus, continentiae, gravitatis, justitiae, fidei, ceteris omnibus, consulatu et omni honore semper dignissimum judicavi. quod quidem jus civile didicisti; non dicam, operam perdidisti: sed illud dicam, nullam esse in illa disciplina munitam ad consulatum viam. Omnes enim artes, quae nobis populi

Digitized by Google

Romani [26] studia conciliant, et admirabilem dignitatem, et pergratam utilitatem debent habere. Summa 11
dignitas est in iis, qui militari laude antecellunt. omnia enim, quae sunt in imperio, et in statu civitatis, ab iis defendi et firmari putantur. summa etiam utilitas: siquidem eorum consilio et periculo, cum republica, tum etiam nostris rebus perfrui possumus. Gravis etiam illa est et plena dignitatis, [27] dicendi facultas, quae saepe valuit in consule deligendo, posse consilio atque oratione, et senatus, et populi, et eorum, qui res judicant, mentes permovere. Quaeritur consul, qui dicendo nonnumquam comprimat tribunicios furores, qui concitatum populum flectat, qui largitioni resistat. Non mirum, si ob hanc facultatem homines saepe etiam non nobiles consulatum consecuti sunt: praesertim cum haec eadem res plurimas gratias, firmissimas amicitias, maxima studia pariat. quorum in isto vestro artificio, Sulpici, nihil est. Primum dignitas in tam tenui scientia quae potest esse? res enim sunt parvae, prope in singulis litteris atque interpunctionibus verborum occupatae. Deinde, etiamsi quid apud majores nostros fuit in isto studio admirationis, id, enuntiatis vestris mysteriis, totum est contemtum et abjectum. Posset agi lege, necne, pauci quondam sciebant. fastos enim vulgo non hebebant. [28] erant in magna potentia, qui consule-

[26] *studia conciliant.*] Sensus latinitatis legitimae jubet legere *concilient.*

[27] *dicendi facultas, quae valuit - - posse.*] Verba *posse consilio*, etc. non bene cohaerent et apta sunt antecedentibus. Nihil melius jam habeo, quam deleri *quae.* Gravis etiam est dicendi facultas. Saepe valuit in del. consule, posse, etc.

[28] *erant in magna potentia*] v. Clav. Huc refer illud Ovidii: *nulla potentia longa est:* ubi est felicitas a gratia.

Digitized by Google

sulebantur: a quibus etiam [30] dies, tamquam a Chaldaeis, petebatur. Inventus est scriba quidam Cn. Flavius, qui cornicum oculos confixerit, et singulis diebus ediscendos fastos populo proposuerit, et ab [31] ipsis cautis jurisconsultis eorum sapientiam compilarit. Itaque irati illi, quod sunt veriti, ne, dierum ratione [32] pervulgata et cognita, sine sua opera lege posset [33] agi, notas quasdam composuerunt, ut omni-
12 bus in rebus ipsi interessent. Cum hoc fieri bellissime posset: Fundus Sabinus, meus est: immo meus: deinde judicium: noluerunt. [34] FUNDUS, inquit, QUI EST IN AGRO, QUI SABINUS VOCATUR. Satis verbose. cedo, quid postea? EUM EGO EX JURE QUIRITIUM MEUM ESSE AJO. Quid tum? [35] INDE EGO TE EX JURE MANU CONSERTUM VOCO. Quid huic [36] tam

[30] *dies - - petebantur.*] Conjeci quondam *petebatur*. Reperi nunc in Ms. Guelf. id melius videtur meo sensu. Nam *dies* in singulari in tali re aptior. Mox mihi durius est: *inventus est, qui confixerit - - proposuerit - - compilarit:* pro quo latinitatis legitima ratio postulabat, *configeret, proponeret, compilaret.*

[31] *i. cautis JCtis.*] Edd. pr. ut et Ms. *cautis*. Vera lectio est ab Aldo, quem omnes secuti sunt.

[32] *pervulgata*, etc.] Graevius secutus est Ms. Fr. et edd. quasdam vett. *promulgata*, quod et Vict. Camerar. praeferebant. Mihi hoc verbum privati hominis facto non videtur convenire: nec uspiam sic reperi.

[33] *agi, notas composuerunt.*] Sic primum reperi in ed. Mediol. Superiores omnes *vero ac eadem*, vel *v. ac aedem*, etiam Veneta 1499. deterius etiam Ms. Guelf. *Notae* quae sint intelligendae, vid. in Clave.

[34] *fundus, qui est.*] J. M. Brutus corrigit *Fundum*. Vulgatum antiquitatis plus redolet.

[35] INDE EGO TE.] Sic Gruterus, omisso IBI, edidit, sic et edd. vett. plures, W. P. Manut. Victor. Lamb. In Ms. Gu. est *ibi*, sed m. s. deletum. At ed. R. 1480. Br. 1499. Med. servant *ibi*, quos secutus est, Graevius. *Inde ibi*, si verum est, quod non pro certo negem, est pleonasmus, pro *inde loco*, quod dicitur, ut *ibi loci*. Et *ibidem* pro *ex eodem loco*, est apud Plaut. Merc. II, 3. 10. *ibidem adnutat*. Ceterum constantiae causa et in altera formula IBI delevi, quod h. l. et ed. W. habet.

[36] *tam loquaciter litig.*] Ad has verbosas formulas verborum forte et respexit Ovidius Am. I, 12 23. cum *vadimonia garrula* dixit. Item infr. c. 14. sapientia *verbosa* JCtorum.

Digitized by Google

loquaciter litigioso responderet ille, unde petebatur, non habebat. Transit idem jureconsultus, [37] tibicinis Latini modo: UNDE TU ME, inquit, EX JURE MANU CONSERTUM VOCASTI, INDE EGO TE REVOCO. Praetor interea, ne pulchrum se ac beatum putaret, atque aliquid ipse sua sponte loqueretur, ei quoque carmen compositum est, cum ceteris rebus absurdum, tum vero [38] in illo: SUIS UTRISQUE [39] SUPERSTITIBUS, [PRAESENTIBUS] ISTAM VIAM DICO: [40] INITE VIAM. Praesto aderat sapiens ille, qui inire viam doceret: REDITE VIAM. eodem duce redibant. Haec jam tum apud illos barbatos, ridicula, credo, videbantur. homines, cum recte atque in loco constitissent, juberi abire: ut, unde abissent, eodem statim redirent. Iisdem ineptiis fucata sunt illa omnia, [41] QUANDO TE IN JURE CONSPICIO. et haec, [42] SED ANNE TU DICIS, QUI CAUSA VINDICAVERIS? quae dum erant occulta,

[37] *tibicinis Latini modo.*] Hoc explicavi in Clav. v. *tibicen.* Quare Latinus tibicen dicatur, patet e Liv. IX, 30. Nempe Romani cives nulli tibicines, sed e Latinis, et haruspices omnes ex Hetruscis.

[38] *in illo: suis utrisque.*] Sic est in Ms. Gu. ed. W. Edd. R. 1480. Br. etc. *nullo usui*, vel *usu:* quod et recepit Graevius. Ego *tum v. in illo* servavi, quia alias nihil est, quod verbis *cum ceteris rebus* respondeat.

[39] *superstitibus praesentibus.*] Hotomanno et Manutio *praesentibus* e glossa natum videtur, probante conjecturam Graevio; quod *superstites* sunt *praesentes.* nec nobis displicet. Clare Festus, *superstites* significare *testes praesentes.* Uncis inclusi.

[40] *inite viam.*] Priscianus L. XVIII. p. 1168. *ite viam:* et *ire viam* est bene latinum. Placebat Camerario, Lambino. Placet et mihi: sed quia et vulgatum latinum est, et in eo libri consentiunt, id servavi.

[41] *Quando t. i. j. conspicio.*] Pro Caecin. 19. est *quandoquidem* in hac formula; ibi v. Est autem tantum initium formulae; sequebatur, *postulo an suas auctor:* unde l. c. dicitur actio in auctorem praesentem.

[42] *sed anne tu dicis, qui causa vindicaveris.*] Sic Ms. Gu. edd. pr. nisi quod in edd. transpositum est *qui*, et factum *causam qui*, etiam *judicaveris.* Gruterus frustra in ed. pr. esse dicit *quia.* In ed. 1480. habet errore operarum. Mihi placet judicium eorum, qui delent *qui*, ut Ant. Augustinus Em. II, 2. Cujacius Obs. IV, 33. Victor. IV, 23. et Manut. ad Verr. IV, 24. quod et sequitur Graevius. De formula *dicis causa* v. Clav. in *dicis c.*

Digitized by Google

necessario ab eis, qui ea tenebant, petebantur: postea vero pervulgata, atque in manibus jactata et excussa, inanissima prudentiae reperta sunt: fraudis autem et stultitiae plenissima. Nam cum permulta praeclare legibus essent constituta, ea jureconsultorum ingeniis pleraque corrupta ac depravata sunt. [43] Mulieres omnes, propter infirmitatem consilii majores in tutorum potestate esse voluerunt: hi invenerunt genera tutorum, [44] quae potestate mulierum continerentur. [45] Sacra interire illi noluerunt: horum ingenio senes ad coëmtiones faciendas, interimendorum sacrorum causa, reperti sunt. In omni denique jure civili aequitatem reliquerunt, verba ipsa tenuerunt: ut, quia in alicujus libris, exempli causa, id nomen invenerant, putarunt, omnes mulieres, quae coëmtionem facerent, Cajas vocari. Jam illud mihi quidem mirum videri solet, tot homines, tam ingeniosos, per tot annos etiam nunc statuere non potuisse, utrum [46] diem tertium, an perendinum: judicem, an arbitrum: rem, an litem dici
13 oporteret. Itaque (ut dixi) dignitas in ista scientia consularis numquam fuit; quae tota ex rebus fictis commenticiisque constaret: gratiae vero multo etiam minores. Quod enim omnibus patet, et aeque prom-

[43] *Mulieres*, etc.] v. pro Caecin. 25. et ibi Hotom.

[44] *quae potestate m. cont.*] Nempe quos sibi ipsae optassent ex testamento viri, ut bene docet Cujac. Obs. VII, 11.

[45] *Sacra interire i. n.*] Intelligenda sacra familiaria. v. de Legg. II, 19. de *senibus ad coëmtiones* v. Clav. in *coëmtio*. itemque de *mulieribus, quae coëmtionem facerent*. Ceterum vulgata lectio hujus loci de nomine mulierum sana est, nec addito *Cajae* nomine interpolandus in principio, ut est in ed. pr. et Mss. quibusdam, etiam Guelf. *Ut Gaja*. Junt. *ut quia Caja* non patitur *id nomen*, quod refertur ad sequens: *Cajas vocari*.

[46] *diem tertium, an perendinum*, etc.] Respicit ad JCtorum formulas: *in diem tertium seu perendinum: judicem arbitrumve peto ut des: quam rem sive litem dicere oportet*: quae apud Brissonium sunt, et apud Probum singularum literarum notis indicatae.

Digitized by Google

tum est mihi, et adversario meo, id esse gratum nullo pacto potest. Itaque non modo beneficii collocandi spem, sed etiam illud, quod aliquandiu fuit, LICET CONSULERE, [47] jam perdidistis. Sapiens existimari nemo potest in ea prudentia, quae neque extra Romam usquam, neque Romae, rebus prolatis, quidquam valet. peritus ideo haberi nemo potest, quod in eo, quod sciunt omnes, nullo modo possunt inter se discrepare. difficilis autem res ideo non putatur, quod et perpaucis et minime obscuris litteris continetur. Itaque, si mihi, homini vehementer occupato, stomachum moveritis, triduo me jurisconsultum [48] esse profitebor. Etenim quae de scripto aguntur, scripta sunt omnia: neque tamen quidquam [49] tam anguste scriptum est, quo ego non possim, [50] QUA DE RE AGITUR, addere. Quae consuluntur autem, minimo periculo respondentur. Si id, quod oportet, responderis; idem videare respondisse, quod Servius. sin aliter; etiam controversum jus nosse et tractare videare. Quapropter non solum illa gloria militaris vestris formulis atque actionibus anteponenda est, verum etiam dicendi consuetudo longe et multum isti vestrae exercitationi ad honorem [51] antecellet. Itaque mihi videntur plerique initio multo hoc maluisse: post, cum id assequi non

[47] *jam perdidistis.*] Indicat non amplius tum moris fuisse, in adeundis JCtis et consulendis hoc humanitatis caussa dicere.

[48] *esse profitebor.*] Delendum *esse* puto, ut Or. 9. Nam simpliciter dicitur, se profiteri philosophum, Grammaticum, etc. ut Tusc. II, 12.

[49] *tam anguste.*] Est obscure: supra dixit, *minime obscuris literis continetur.* Pro *addere* quidam libri *videre*, ut est etiam in Ms. Gu. sed a manu secunda.

[50] *qua de re agitur*] i. e. causam, quae nominibus personarum, locorum, rerum, etc. continetur.

[51] *antecellet.*] Lambinus correxit *antecellit*, quia praecedit *anteponenda est*: sed et futurum h. l. ferri posse videtur.

Digitized by Google

potuissent, istuc potissimum sunt delapsi. Ut ajunt in Graecis artificibus, eos [52] auloedos esse, qui citharoedi fieri non potuerint: sic nonnullos videmus, qui oratores evadere non potuerunt, eos ad juris studium devenire. Magnus dicendi labor, magna res, magna dignitas, summa autem gratia. Etenim a vobis salubritas quaedam; ab iis, qui dicunt, salus ipsa petitur. Deinde vestra responsa atque decreta, et evertuntur saepe dicundo, et sine defensione oratoris firma esse non possunt: [53] in qua re si satis profecissem, parcius de ejus laude dicerem: nunc nihil de me dico, sed de iis, qui in dicendo magni sunt aut fuerunt.

14 Duae sunt artes, quae possunt locare homines in amplissimo gradu dignitatis: una imperatoris, altera oratoris boni. ab hoc enim pacis ornamenta retinentur: ab illo belli pericula repelluntur. Ceterae tamen virtutes ipsae per se multum valent: justitia, fides, pudor, temperantia; quibus te, Servi, excellere omnes intelligunt: sed nunc de studiis ad honorem dispositis, non de insita cujusque virtute disputo. Omnia ista nobis studia de manibus excutiuntur, simulatque aliquis motus novus bellicam canere coepit. Etenim, ut ait ingeniosus poëta, et auctor valde bonus, [54] proeliis promulgatis, [55] *pellitur e medio*, non solum ista

[52] *auloedos esse.*] Sic edd. pr. Mss. Victorius. P. Manut. 1540. dedit *auletas*, (non Naugerius, i. e. Aldina prima, ut Camerarius ait,) et Aldus jun. Vulgatum magis placet h. l.

[53] *in qua re.*] Sic primum edidit Junta, quem Hervagius et Victorius secuti sunt. In ceteris vett. *in qua*. quod nihili est, debetque esse aut *in quo*, aut *in qua re*.

[54] *proeliis promulgatis*] verba sunt Ennii; saltem *promulgare*. nam id tali sensu est poëticum.

[55] *pellitur e medio.*] Edd. pr. *tollitur*, usque ad Lambinum, qui e Ms. *pellitur* edidit, ut est etiam ap. Gellium, XX, 9. Sic et Ms. noster, in quo manus sec. superscripsit *tollitur*. Contra mox pro *spernitur* ed. W. habet *pellitur*.

Digitized by Google

vestra verbosa simulatio prudentiae, sed etiam ipsa illa domina rerum, *sapientia: vi geritur res: spernitur orator*, non solum odiosus in dicendo, ac loquax, verum etiam *bonus: horridus miles amatur:* vestrum vero studium totum jacet. *Non ex jure* [56] *manu consertum,* [57] *sed mage ferro*, inquit: *rem repetunt.* Quod si ita est, cedat, opinor, Sulpici, forum castris, otium militiae, stilus gladio, umbra soli: sit denique in civitate ea prima res, propter quam ipsa est civitas omnium princeps. Verum haec, Cato, nimium nos nostris verbis magna facere demonstrat: et oblitos esse, bellum illud omne Mithridaticum cum mulierculis esse gestum. quod ego longe secus existimo, judices: deque eo pauca disseram. neque enim causa in hoc continetur.

Nam, si omnia bella, quae cum Graecis gessimus, contemnenda sunt: derideatur de rege Pyrrho triumphus M'. Curii: de Philippo, T. Flaminini: de Aetolis, M. Fulvii: de rege Perse, L. Paulli: de Pseudophilippo, Q. Metelli: de Corinthiis, L. Mummii: sin

[56] *manu consertum.*] Restitui *manu* ex edd. vett. et Mss. etiam Gu. *Manum* est primum editum a P. Manutio 1540. Sic et ap. Gellium XX, 10. edd. pr. *manu.* Steph. dedit *manum*, quod ceteri secuti sunt. *Manu* est etiam in epp. ad Div. VII. Or. I, 10, (ubi in nota lege *at* pro *aut*,) et omnibus locis, ubi haec Ennii verba commemorantur. Est autem *manu* intelligendum *manus*, quod et hic requiritur. litera *s* elisa est, non ut syllaba corriperetur, sed ut mollior esset compositio. Viri docti v. c. ad Liv. II, 42. notarunt, promiscue dici *manum* et *manus conserere*, allatis multis exemplis. Sed non animadverterunt, pluralem esse semper, ubi sermo est de pluribus, et singularem, ubi de uno vel homine vel exercitu. Itaque ubi, cum unus dicitur conserere, in edd. est *manus*, semper notatum reperi var. lectionem *manum*. Ergo hic debebat esse *manus*, non *manum*, si plene scribendum erat.

[57] *sed mage ferro.*] *Mage* abest edd. pr. additum est e Gellio, non Mss. libris: etiam nostro abest. nec necesse erat id addi a Cicerone, cum ad sententiam nil prodesset. Atque et ap. Gellium legendum potius *magi*? judicat Gronovius, quod in Ms. erat *magis*, ut h. l. in Franc. Nempe Ennius scripsit *magis*, ut *horridus* ante, non *horridu'*, sed pronunciari volebat *magi*, *horridu*.

Digitized by Google

haec bella gravissima victoriaeque eorum bellorum gravissimae fuerunt: cur Asiaticae nationes, atque ille a te hostis contemnitur? Atqui, ex veterum rerum monumentis, vel maximum bellum populum Romanum cum Antiocho gessisse video: cujus belli victor L. Scipio, [58] parta cum Publio fratre gloria, quam laudem ille, Africa oppressa, cognomine ipso prae se ferebat, eandem hic sibi ex Asiae nomine assumsit. Quo quidem in bello virtus enituit egregia M. Catonis, proavi tui: quo ille, quum esset, [59] ut ego mihi statuo, talis, qualem te esse video, numquam [60] [cum Scipione] esset profectus, si cum mulierculis bellandum esse arbitraretur. Neque vero cum P. Africano senatus egisset, ut legatus fratri proficisceretur: cum ipse, paullo ante, Hannibale ex Italia expulso, ex Africa ejecto, Karthagine oppressa, maximis periculis rempublicam [61] liberasset, nisi illud grave bellum et ve-

[58] *parta cum P. fr. gloria.*] Edd. vett. et Mss. plerique, etiam Gu. *si qua p.* Guilielmius corrigebat *sic quasi partita*: quod placet Grutero. Etiam Lambinus conjiciebat *partita*. Vulgatum sanum est. *hic* fecit speciem *αναντιποδοτου*, quae tolleretur, eo verbo sublato: sed id addit Cicero, ut esset, quod responderet *τω ille* ad concinnitatem. *ille* est pro *hic*, ut alibi quoque fit. si de vulgari ratione dixisset, quam laudem *hic*, etc. subjecisset, *eandem ipse s.* Ita nihil difficultatis fuisset.

[59] *ut ego mihi statuo.*] Mss. ap. Grut. et Guelf. edd. pr. *statuam.* Vulgatum est ab Aldo: in quo *mihi* est durum. Si *statuam* verum est, sensus est, ut ego judicem de meo sensu, ut dicam, quod ipse sentio.

[60] *cum Scipione.*] At M. Cato non est cum Scipione profectus, sed cum Acilio Glabrione, ut patet e Livio XXXVI, 21. rediitque Romam ante abitum Scipionis, et ibi fuit, quo tempore vicit Scipio Antiochum. ibid. XXXVII, 57. Wesselingius Obss. p. 260. putat esse Ciceronem memoria lapsum. Ego vero *cum Scipione* puto esse a glossatore, qui putavit, de eodem bello, qua nempe per Scipionem gestum est, sermonem esse. Itaque uncis inclusi. Nec hoc Cicero ignorabat, quod dixi, nec opus erat addi, si maxime in exercitu Scipionis fuisset.

[61] *liberavisset.*] Scripti et edd. fluctuant inter hoc et *liberasset.* [s. Gu. edd. W. 1480. Junt. habent hoc, illud edd. R. Br. Med. Ald. c. Quia Cicero formam contractam solet praeferre, nisi numerus teram formam aptiorem reddit, eam praetuli. Paullo post pro *efferit* Ms. Franc. *egerit.* non sane male, ut Graevius etiam judicavit.

Digitized by Google

hemens putaretur. Atqui, si diligenter, quid Mithri- 15
dates potuerit, et quid effecerit, et qui vir fuerit, consideraris: [62] omnibus regibus, quibuscum populus Romanus bellum gessit, hunc regem nimirum antepones. quem L. Sulla, maximo et fortissimo exercitu, [63] pugna excitatum, non rudis imperator, ut aliud nihil dicam, bello invectum totam in Asiam, [64] cum pace dimisit: quem L. Murena, pater hujusce, vehementissime vigilantissimeque vexatum, repressum magna ex parte, non oppressum reliquit: qui rex, sibi aliquot annis sumtis ad confirmandas rationes et copias belli, tantum ipse opibus conatuque invaluit, ut se Oceanum cum Ponto, Sertorii copias cum suis conjuncturum putaret. Ad quod bellum duobus consulibus ita missis, ut alter Mithridatem persequeretur, alter Bithyniam tueretur: alterius res et terra et mari calamitosae, vehementer et opes regis et nomen auxerunt: L. Luculli vero res tantae exstiterunt, ut neque majus bellum commemorari possit, neque majore consilio et virtute gestum. Nam, cum totius impetus belli ad Cyzicenorum moenia constitisset, eamque urbem sibi Mithridates Asiae januam fore putavisset,

[62] *omnibus regibus, quibuscum.*] Quidam *omnibus, quibuscum Regibus.* Mox in *nimirum* haesere viri docti frustra. Dictum est pro sine dubio. v. Clav. in h. v.

[63] *pugna excitatum.*] Hic valde, sed sine commodo sensu, variant libri scr. et edd. pr. Haec lectio est ab Aldo. Gruterus totum abesse posse judicat. Sed videtur hic aliquid dictum, cui in altero, de Murena, responderet *veh. vigil. vexatum.* Suspicor, quod dixit Cicero h. l. pertinere ad pugnam felicem Sullae cum duce Mithridatis Archelao in Graecia: ea excitatum Mithridatem ad rem majori vi et impetu in Asia gerendam. Sed aliquid vitii inest, et forte verbum aliquod excidit. Mox delevi *cum* ante *bello*, quod insertum est ab iis, qui *excitaret* aut *cum p. exacerbasset*, ut Junta, edidere. Edd. primae quaedam, ut R. W. Br. habent etiam *bellum*.

[64] *cum pace dimisit.*] Hoc oratorie dictum. Nam Sulla cum eo pacem fecit, non quod ei non par esset, aut eum non posse superari putaret, sed quod Romam festinaret ad turbas novas comprimendas.

Digitized by Google

qua effracta et revulsa, tota pateret provincia: perfecta ab Lucullo haec sunt omnia; ut urbs fidelissimorum sociorum defenderetur, [65] et omnes copiae regis diuturnitate obsidionis consumerentur. Quid? illam pugnam navalem ad Tenedum, cum contento cursu, acerrimis ducibus, hostium classis Italiam spe atque animis inflata peteret; mediocri certamine et parva dimicatione commissam arbitraris? Mitto proelia: praetereo oppugnationes oppidorum. expulsus regno tandem aliquando, tantum tamen consilio atque auctoritate [66] valuit, ut se, rege Armeniorum
16 adjuncto, novis opibus copiisque renovarit. Ac, si mihi nunc de rebus gestis esset nostri exercitus imperatorisque dicendum, plurima et maxima proelia commemorare possem. sed non id agimus. Hoc dico: si bellum hoc, si hic hostis, si ille rex contemnendus fuisset; neque tanta cura senatus et populus Romanus suscipiendum putasset, neque tot annos gessisset, neque tanta gloria L. Luculli: neque vero ejus belli conficiendi curam tanto studio populus Romanus ad Cn. Pompejum detulisset: cujus ex omnibus pugnis, quae sunt innumerabiles, vel acerrima mihi videtur illa, [67] quae cum rege commissa est, et summa contentione pugnata. qua ex pugna cum se ille eripuisset, et Bosporum confugisset, quo exercitus adire non posset: etiam in extrema fortuna et fuga, nomen tamen retinuit regium. Itaque ipse Pompejus, regno possesso, ex omnibus oris ac notis sedibus hoste pulso, ta-

[65] *ut omnes copiae.*] Recte Graevius e Ms. Fr. rescripsit *et.*

[66] *valuit, ut - - renovarit.*] Ms. Fr. *renovaret.* non male: sed et sic ferri potest. Sic mox *tantum i. u. a. posuit*, ut *judicarit.*

[67] *quae cum rege commissa est.*] De hac pugna vid. Dion. Cassium l. 1, 32. et Appian. in Mithridatico p. 240. et Plutarch. in l.

Digitized by Google

men tantum in unius anima posuit, ut, cum omnia, quae ille tenuerat, adierat, sperarat, victoria possideret; tamen non ante, [68] quam illum vita expulit, bellum confectum judicarit. Hunc tu hostem, Cato, contemnis, quocum per tot annos, tot proeliis, tot imperatores bella gesserunt? cujus expulsi et ejecti vita tanti aestimata est, ut, morte ejus nuntiata, tum denique [69] bellum confectum arbitraretur? Hoc igitur in bello L. Murenam, legatum fortissimi animi, summi consilii, maximi laboris cognitum esse defendimus: et hanc ejus operam non minus ad consulatum adipiscendum, quam hanc nostram forensem industriam, dignitatis habuisse.

At enim in praeturae petitione prior renuntiatus 17
est Servius. Pergitisne vos, [70] tamquam ex syngrapha, agere cum populo, ut, quem locum semel honoris cuipiam dederit, [71] eundem reliquis honoribus debeat? Quod enim fretum, quem Euripum tot motus, tantas, tam varias habere putatis agitationes fluctuum; quantas perturbationes et quantos aestus habet ratio comitiorum? [72] Dies intermissus unus,

[68] *quam illum vita expulit.*] Videtur e compendiaria scriptura esse *expulit* pro *expulisset.*

[69] *bellum confectum arbitraretur.*] Accipiunt passive dictum *arbitraretur*, ut est aliquot locis apud Plautum, nusquam apud prosaicos veteres. Istae sordes sunt latinae, indignae Cicerone, praesertim in oratione, quae in foro dicta est, aut concione senatuve. Ego credo, Lambinum recte judicasse, Ciceronem scripsisse *arbitraremur.* Et cum ita in libris quibusdam, ut ait, reperisset, miror quare non ita correxerit, qui et multa de sola conjectura correxit.

[70] *tanquam ex syngrapha.*] Ms. Guelf *syngrapho:* quae varietas et in aliis libris occurrit. v. viros doctos, inpr. Burmannum ad Sueton. Caes. 23. Vulgatum verum est.

[71] *eundem reliquis honoribus debeat.*] Proprie non *honoribus*, sed homini debet locum. Itaque conjeci, *eundem in r. h. debeat;* sed potest intelligi *honoribus ejus.*

[72] *Dies intermissus unus.*] *Unus* abest Mss. Fr. et Guelf. Sane potest abesse, ut Graevius judicat, sed Cicero libenter, augendi causa, addit.

Digitized by Google

aut nox interposita, saepe perturbat omnia: et totam opinionem parva nonnumquam commutat aura rumoris. Saepe etiam sine ulla aperta causa fit aliud, atque existimamus, ut nonnumquam ita factum esse etiam populus admiretur: [73] quasi vero non ipse fecerit. Nihil est incertius vulgo, nihil obscurius voluntate hominum, nihil fallacius ratione tota comitiorum. Quis [74] L. Philippum summo ingenio, opera, gratia, nobilitate, a M. Herennio superari posse arbitratus est? quis Q. Catulum, humanitate, sapientia, integritate antecellentem, [75] a Cn. Manlio? quis M. Scaurum, hominem gravissimum, civem egregium, fortissimum senatorem, [76] a Q. Maximo? non modo horum nihil ita fore putatum est, sed ne cum esset factum quidem, quare ita factum esset, intelligi potuit. Nam ut tempestates saepe certo aliquo caeli signo commoventur, saepe improviso nulla ex certa ratione, obscura aliqua ex causa excitantur: sic in hac comitiorum tempestate populari, saepe intelligas, quo signo commota sit; saepe ita obscura est, ut casu excitata esse videatur. Sed tamen, si est reddenda ratio, duae res vehementer in praetura desideratae sunt,

[73] *quasi vero n. i.*] Haec forma dicitur in irridendo: quod hic est alienum. itaque suspicatus sum, *vero* additum esse a glossatore aut librario. Ed. W. *quasi vero ipse non f.*

[74] *L. Philippum - - - ab M. Herennio s. p.*] Nempe orator summus a mediocri. v. in Brut. 45. *Opera* intellige, forensi, ut bene Gruterus, qui hanc lectionem defendit adversus eos, qui cum Hotomanno correxere *opibus*. Est ea, quae alias *industria* proprie dicitur.

[75] *a Cn. Manlio*] homine ignobili. v. Planc. 5. Ed. W. *Manilio*, solita confusione. In praenomine hominis etiam varietas est, aliis M. aliis C. appellantibus. v. si placet, Interpretes ad Vell. II, 12. ubi et *Mallius* scriptum reperitur, et Cortium ad Sallust. Catil. 24. P. Manutius autem h. l. *Mallio* legi vult, ad Or. pro Planc. 5.

[76] *a Q. Maximo*] eo, qui cognomine *Eburnus* dictus est, per jocum, propter insignem candorem.

Digitized by Google

quae ambae [77] in consulatu Murenae profuerunt: una, exspectatio muneris, quae et rumore nonnullo, et studiis sermonibusque competitorum creverat: altera, quod ii, quos in provincia ac legatione omnis et liberalitatis et virtutis suae testes habuerat, nondum decesserant. Horum utrumque ei fortuna ad consulatus petitionem reservavit. nam et L. Luculli exercitus, qui ad triumphum convenerat, idem comes L. Murenae praesto fuit: et munus amplissimum, quod petitio praeturae [78] desiderabat, praetura restituit. Num tibi haec parva videntur adjumenta et subsidia consulatus? voluntas militum? quae cum per se valet multitudine, cum apud suos gratia; tum vero in consule declarando multum etiam apud universum populum Romanum auctoritatis habet. suffragatio militaris? imperatores enim comitiis consularibus, non verborum interpretes deliguntur. quare gravis est illa oratio, *me saucium recreavit: me praeda donavit: hoc duce castra cepimus, signa contulimus: numquam iste plus militi laboris imposuit, quam sibi sumsit ipse; cum fortis, tum etiam felix.* Hoc quanti putas esse ad famam hominum ac voluntatem? etenim, si tanta illis comitiis religio est, ut adhuc semper [79] omen valuerit praerogativum: quid mirum est, in hoc felicitatis famam sermonemque valuisse? Sed, si haec leviora 19

[77] *in consulatu tum Mur.*] Semper me offendit hoc *tum*, quod in *praetura* ferrem, non in re proxime gesta. natum est e repetitione ultimae syllabae in *consulatu*, et prima litera *Murenae*. In Ms. Guelf. adeo est *consulatum* a m. pr. Non dubito, quin delendum sit.

[78] *desiderabat.*] Nescio an vera latinitas desideret *desiderarat.*

[79] *omen valuerit praerogativum*] i. praerogativam semper secuti sumus in suffragiis ferendis, propter bonum omen, quod in ejus suffragio esse putamus, quia sorte deligitur, in quo numinis aliqua vis intelligitur. de quo v. Gronov. Obs. IV, 1.

Digitized by Google

ducis, quae sunt gravissima, et hanc urbanam suffragationem militari anteponis noli: ludorum hujus elegantiam, et scenae magnificentiam valde contemnere: quae huic admodum profuerunt. Nam quid ego dicam, populum ac [80] vulgus imperitorum ludis magnopere delectari? minus est mirandum. quamquam huic causae id satis est. sunt enim populi ac multitudinis comitia. Quare si populo ludorum magnificentia voluptati est, non est mirandum, eam L. Murenae apud populum profuisse. Sed si nosmetipsi, qui et ab delectatione omni negotiis impedimur, et in ipsa occupatione delectationes alias multas habere possumus, ludis tamen oblectamur et ducimur; quid tu admirere de multitudine indocta? L. Otho, vir fortis, meus necessarius, equestri ordini restituit non solum dignitatem, sed etiam voluptatem. Itaque lex haec, quae ad ludos pertinet, est omnium gratissima, quod honestissimo ordini, cum splendore, fructus quoque jucunditatis est restitutus. Quare delectant homines, mihi crede, ludi, etiam illos, qui dissimulant, non solum eos, qui fatentur: quod ego in mea petitione sensi. nam nos quoque habuimus scenam competitricem. Quodsi ego, qui trinos ludos aedilis feceram, tamen Antonii ludis commovebar: tibi, qui casu nullos feceras, nihil hujus istam ipsam, quam irrides, argenteam scenam, adversatam putas? Sed haec sane sint paria omnia: sit par forensis opera militari: sit par militari suffragatio urbana: sit idem, magnificentissimos et nullos umquam fecisse ludos; quid? in ipsa praetura nihilne existimas inter tuam et istius

[80] *vulgus imperitorum.*] An *v. imperitum*, ut infra *multitudo indocta?* Sic sane vulgo dicitur, et melius id est. Illud intellige vulgus, quod constat imperitis.

Digitized by Google

sortem interfuisse? Hujus sors ea fuit, quam omnes tui necessarii tibi optabamus, juris dicundi: in qua gloriam conciliat magnitudo negotii; gratiam, aequitatis largitio: qua in sorte sapiens praetor, qualis hic fuit; offensionem vitat aequabilitate decernendi, benivolentiam adjungit lenitate audiendi. Egregia et ad consulatum apta provincia, in qua laus aequitatis, integritatis, facilitatis, ad extremum ludorum voluptate concluditur. Quid tua sors? tristis, atrox: quaestio peculatus, ex altera parte, lacrymarum et squaloris, ex altera, [81] plena catenarum atque indicum. cogendi judices inviti, retinendi contra voluntatem: [82] scriba damnatus, ordo totus alienus: Sullana gratificatio reprehensa: multi viri fortes, et prope pars civitatis offensa est: lites severe aestimatae: cui placet, obliviscitur: cui dolet, meminit. Postremo tu in provinciam ire noluisti. non possum id in te reprehendere, quod in me ipso et praetor et consul probavi. Sed tamen L. Murenae provincia multas bonas gratias cum optima existimatione attulit. habuit proficiscens dilectum in Umbria: dedit ei [83] facultatem respublica liberalitatis: qua usus, multas sibi tribus, quae muni- 20

[81] *plena catenarum atque indicum.*] *Catenarum*, quae intentantur ab accusatoribus: *indicum*, qui ab iisdem inducuntur adversus reum. Mss. et edd. variant inter *indicum* et *judicum*: Ms. Gu. *judicum* habet, ut edd. W. 1480. P. Manut. Vict. Aldi Nep. at *indicum* R. Br. Med. Junt. Ald. Bas. etc. *Judices* etiam sunt in jurisdictione: *indices* in solis quaestionibus. Itaque *indicum* verum est.

[82] *scriba damnatus*] in caussa peculatus: historia non traditur: ceterum *ordo* est ordo scribarum, qui offensus est damnatione sodalis sui. Cetera pertinent ad donationes Sullanas de pecuniis publicis, quae tum repetebantur ab iis, qui acceperant pro opera Sullae navata: de qua re et supra vidimus.

[83] *facultatem liberalitatis.*] Liberalitas est in lenitate et clementia delectus, cujus demonstrandae occasionem acceperit, cum ei delectus mandatus esset ita, ut eum acerbe facere necesse non esset. Ea re sibi municipia et tribus istarum regionum conciliavit.

Digitized by Google

cipiis Umbriae conficiuntur, adjunxit. [84] ipsa autem in Gallia, ut nostri homines desperatas jam pecunias exigerent, aequitate diligentiaque perfecit. Tu interea Romae scilicet amicis praesto fuisti. fateor: sed tamen illud cogita, nonnullorum [85] amicorum studia minui solere in eos, a quibus provincias contemni intelligant.

21 Et, quoniam ostendi, judices, parem dignitatem ad consulatus petitionem, disparem fortunam provincialium negotiorum in Murena atque in Sulpicio fuisse: dicam jam apertius, in quo meus necessarius fuerit inferior Servius, et ea dicam, vobis audientibus, amisso jam tempore, quae ipsi soli, re integra, saepe dixi. Petere consulatum nescire te, Servi, persaepe tibi dixi: et in iis rebus ipsis, quas te magno et forti animo et agere et dicere videbam, tibi solitus sum dicere, magis te fortem senatorem mihi videri, quam sapientem candidatum. Primum accusandi terrores et minae, quibus tu quotidie uti solebas, sunt fortis viri; sed et populi opinionem [86] a spe adipiscendi avertunt, et amicorum studia debilitant. Nescio quo pacto semper hoc fit: neque in uno aut altero animadversum est, sed jam in pluribus: simul atque candidatus accusationem meditari visus est, ut honorem despe-

[84] *ipse autem in Gallia.*[Quare *ipse* hic addatur, nulla causa est: nam ante non est sermo de alio. Scribendum est *ipsa autem in G.* Superiora sunt facta in *Umbria*, in qua delectus habendus fuit, cum ad provinciam ipsius non pertineret. *In ipsa autem provincia* cives multos sibi conciliavit, efficiendo lenibus remediis, ut ad pecunias suas pervenirent; ut post fecit Cicero in Cilicia: de quo narrat in epistolis ad Att. Non arbitror quemquam de hac correctione dubitaturum.

[85] *amicorum studia*, etc.] Nempe eorum, qui legationes, praefecturas, tribunatus, centurionatus cuperent habere, et sperarant se impetraturos.

[86] *a spe adipiscendi a.*] *Adipiscendi* exquisitius refertur ad candidatum: populus amittit spem, candidatum adepturum honorem, quem petit, putatque quisque, suffragium suum ei nil profuturum; eamque ob causam alium creat suffragio suo.

Digitized by Google

rasse videatur. Quid ergo ? acceptam injuriam persequi non placet ? imo vehementer placet : sed aliud tempus est petendi, aliud persequendi. petitorem ego, praesertim consulatus, magna spe, magno animo, [87] magnis copiis et in forum et in campum deduci volo : non placet mihi inquisitio candidati, praenuntia repulsae : non testium potius, quam suffragatorum comparatio : non minae magis, quam blanditiae : non declamatio potius, quam [88] persalutatio : praesertim cum jam hoc novo more omnes fere domos omnium concursent, et ex vultu candidatorum conjecturam faciant, quantum quisque animi et facultatis habere videatur. Videsne tu illum tristem ? demissum ? jacet, diffidit, abjecit hastas. Serpit hic rumor: [89] *scis tu, illum accusationem cogitare ? inquirere in competitores ? testes quaerere ? alium faciam, quoniam sibi hic ipse desperat.* Ejusmodi candidatorum amici intimi debilitantur, studia deponunt, [90] aut testatam rem abjiciunt, aut suam operam et gratiam judicio et accusationi reservant. Accedit eodem, ut etiam 22
ipse candidatus totum animum atque omnem curam, operam, diligentiamque suam in petitione non possit ponere. adjungitur enim accusationis cogitatio, non parva res, sed nimirum omnium maxima. magnum

[87] *magnis copiis*] amicorum, clientium, etc. Vid. ad h. l. intelligendum libellum de petitione consulatus c. 5.

[88] *persalutatio.*] Sic edidit Gruterus e Mss. pro *salutatio*. quod tum erat in plerisque. Sed sic et edd. R. Br. Med. item Ms. noster Guelf.

[89] *scis tu illum.*] Lambinus corrigit *Nescis:* quod sane recte hic diceretur. Sed ut ante *Videsne* dixit, sic et h. l. *scis* dicere potuit.

[90] *aut testatam rem abj.*] Non satisfaciunt, quae viri docti dicunt ad hanc lectionem explicandam, nec correctiones, ut Lamb. *totam*, aut *certam*, quod est in edd. R. Br. Med. Puto scribendum *desperatam*.

Digitized by Google

est enim, te comparare ea, quibus possis hominem e civitate, praesertim non inopem, neque infirmum, exturbare: qui et per se, et per suos, et vero etiam per alienos defendatur. omnes enim ad pericula propulsanda concurrimus. et qui non aperte inimici sumus, etiam alienissimis, in capitis periculis, amicissimorum officia et studia praestamus. Quare ego expertus et petendi, et defendendi, et accusandi molestiam, sic intellexi; in petendo, studium esse acerrimum: in defendendo, officium: in accusando, laborem. Itaque sic statuo, fieri nullo modo posse, ut idem accusationem et petitionem consulatus diligenter adornet atque instruat. unum sustinere pauci possunt, utrumque nemo. Tu, cum te de curriculo petitionis deflexisses, animumque ad accusandum transtulisses, existimasti, te utrique negotio satisfacere posse? vehementer errasti. quis enim dies fuit, posteaquam in istam accusandi denuntiationem ingressus es, quem tu non
23 totum in ista ratione consumseris? Legem ambitus flagitasti, quae tibi non deerat. erat enim severissime scripta Calpurnia. gestus est mos et voluntati et dignitati tuae. sed tota illa lex accusationem tuam, si haberes nocentem reum, fortasse armasset: petitioni vero refragata est. [91] Poena gravior in plebem tua voce efflagitata est. commoti animi sunt tenuiorum. Exsilium in nostrum ordinem: concessit senatus postulationi tuae: sed non libenter duriorem fortunae communi conditionem, te auctore, constituit. [92] Morbi

[91] *Poena gravior in plebem.*] In homines tenuiores, operas campestres et alios, qui servissent Candidato in ambitu. v. c. 32.

[92] *Morbi excusationi.*] Haerent et fluctuant in hoc explicando. P. Manutii quidem ratio ad comitia referentis, quasi necessitas imposita esset obeundorum comitiorum, valde aliena est. Sermo est de ambitus judicio. Itaque referendum est ne ad reum quidem: non patiun-

Digitized by Google

excusationi poena addita est: voluntas offensa multorum, quibus aut contra valitudinis commodum laborandum est, aut incommodo morbi etiam ceteri vitae fructus relinquendi. Quid ergo? [93] haec quis tulit? is, qui auctoritati senatus, voluntati tuae paruit: denique is tulit, [94] cui minime proderant. Illa, quae mea summa voluntate senatus frequens repudiavit, mediocriter adversata tibi esse existimas? [95] confusionem suffragiorum flagitasti, prorogationem legis Maniliae, aequationem gratiae, dignitatis, suffragiorum. Graviter homines honesti, atque in suis civitatibus et municipiis gratiosi tulerunt, a tali viro esse pugnatum, ut omnes et dignitatis et gratiae gradus tollerentur. Idem editicios judices esse voluisti, ut [96] odia occulta civium, quae tacitis nunc discordiis

tur sequentia: sed ad testes, ad judices, ad ceteros, quorum praesentia opus est accusatori ad damnandum reum. Indicat verbum *laborare*. *Ceteri vitae fructus*, qui relinquendi sint excusanti morbum, indicant, poenam pertinuisse eo, ut, qui hac excusatione in ea caussa uteretur, is ab honoribus, et aliis commodis civis R. excluderetur.

[93] *haec quis tulit? is.*] Intelligendus ipse Cicero, v. Clavis, in Lege *Tullia*. et infr. c. 32.

[94] *cui minime proderant.*] Guilielmius conjecit *probarunt*; nempe hanc legem, qui ferri volebant a Consule: aut intellecto *se*. Id est durius. Vulgatum quidem verum non est. Ciceroni quidem ista non nocebant, aut nocere poterant. An *proderat*? sc. talia talisse, quod illius legis invidia in ipsum recideret, qui tulisset.

[95] *confusionem suffr. - - prorog. legis Maniliae.*] De confusione suffr. vid. Clav. in *confusio*. Sed *prorogatio legis Manitiae* oratorie et invidiose dicta est a Cicerone. Sulpicius postularat, ut in centuriatis comitiis suffragia infimorum civium eandem vim haberent, ac ceterorum, qui in centuriis classium primum suffragia ferrent. Id postulatum quia simile erat ei, quod Manilius rogarat, ut libertini in omnibus tribubus suffragia ferrent, comitiis tributis, id comparat cum lege Manilia et ejus prorogationem appellat; cum Sulpicius proprie ejus legis prorogationem non postulasset, nec ejus legis mentionem fecisset: qua re invidiam facit Sulpicio et ejus postulato. Nam lex Manilia valde invisa fuerat optimatibus, ut patet ex Asconio in Cornelianam, quia libertinos ingenuis pares faciebat, ut illorum benevolentia non minus quam ceterorum expeteretur.

[96] *odia occulta - - erumperent*] sc. cum possent judices in reos dare, quos scirent ei esse inimicos, atque ita odium suum in reos ostenderent ac proferrent.

Digitized by Google

continentur, in fortunas optimi cujusque erumperent. Haec omnia, tibi accusandi viam muniebant, adipiscendi obsaepiebant.

Atque ex omnibus illa plaga est injecta petitioni tuae, non tacente me, maxima: de qua ab homine ingeniosissimo et copiosissimo, Hortensio, multa gravissime dicta sunt. Quo etiam mihi durior locus est dicendi datus: ut, cum ante me et ille dixisset, et vir summa dignitate, et diligentia, et facultate dicendi, M. Crassus, ego in extremo non partem aliquam agerem causae, sed de tota re dicerem, quod mihi videretur. itaque in iisdem rebus fere versor, et, [97] quod possum, 24 judices, occurro vestrae sapientiae. Sed tamen, Servi, quam te securim putas injecisse petitioni tuae, cum tu populum Romanum in eum metum adduxisti, ut pertimesceret, ne consul Catilina fieret, dum tu accusationem [98] comparares, deposita atque abjecta petitione? Etenim te inquirere videbant, tristem ipsum: moestos amicos, observationes, testificationes, seduc-

[97] *quod possum, occurro vestrae sapientiae.*] Viri docti, fortasse, quod non viderent perspicue, quid esset *occurrere sapientiae judicum*, corrigere hunc locum tentarunt. Primus Hotomannus Obs. II, 13. qui legendum censebat *satietati:* quod recepit Lambinus, quia in Ms. repererat *sapietati*, quod et in alio repertum est. Vulgatum defendit Gruterus, sed simpliciter rejicienda correctione, sine explicatione vulgatae. Correctio utique Hotomanni non videtur convenire rei. Nam si voluisset Cicero *satietati occurrere*, i. e. cavere, ne fastidium moveretur istis rebus iterum audiendis, plane transiisset, aut tantum tetigisset rem, ut factum erat in iis, quae dixerat; aut dixisset *ita versaber, ut, quoad possum, occurram satietati.* Et quid est *occurro satietati vestrae?* nunquam in tali sententia pronomen additur, quod quidem meminerim. Sed vulgatae sensus satis commodus est: ego post Hortensium et Crassum dico de illa re; nam de omni re debeo dicere; cum illi de partibus caussae dixerint. Sed ego in ea re servio, quoad possum, vobis, judices, (per periphrasin eleganter dixit, *sapientiae vestrae,*) ut, re breviter repetita et cognita, possitis recte judicare. Eleganter hoc sensu dicitur *occurrere:* vid. Clav.

[98] *comparares.*] Ms. Gu. *compares*, ex compendio scil. Lambinus corrigebat *comparas* e Miloniana, *uxor dum se comparat.* Sed hic aliud contextus postulat.

Digitized by Google

tiones testium, secessionem subscriptorum animadvertebant: quibus rebus certe ipsi candidatorum vultus obscuriores videri solent. Catilinam interea alacrem atque laetum, stipatum choro juventutis, [99] vallatum indicibus atque sicariis, inflatum [100] cum spe militum, tum collegae mei, quemadmodum dicebat ipse, promissis, circumfluente colonorum Arretinorum et Fesulanorum exercitu. quam turbam, dissimillimo ex genere, distinguebant homines [1] perculsi Sullani temporis calamitate. Vultus erat ipsius plenus furoris: oculi, sceleris: sermo, arrogantiae: sic ut ei jam exploratus et domi conditus consulatus videretur. Murenam contemnebat: Sulpicium accusatorem suum numerabat, competitorem: ei vim denuntiabat: reipublicae minabatur. Quibus rebus qui timor bonis 25 omnibus injectus sit, quantaque desperatio reipublicae, si ille factus esset, nolite a me commoneri velle: vosmetipsi vobiscum recordamini. meministis enim, cum illius nefarii gladiatoris voces percrebuissent, quas habuisse in concione domestica dicebatur, cum miserorum fidelem defensorem negasset inveniri posse, nisi eum, qui ipse miser esset: integrorum et fortunatorum promissis saucios et miseros credere non oportere: quare qui consumta replere, erepta recuperare vellent, spectarent, quid ipse deberet, quid possideret, quid auderet: minime timidum, et valde calamitosum

[99] *vallatum indicibus*] cf. Sull. 24. Graevius *indices* hic non concoquebat: sed vid. Clav. in *index*. Male Lamb. *audacibus*.

[100] *cum spe militum, tum collegae m.*] *Tum* abest Ms. Gu. absorptum ab ultima syllaba verbi praecedentis; sicut alibi e temeraria repetitione additum est.

[1] *perculsi S. t. calamitate.*] Recte post Lambinum Graevius e Fr. *Ms.* dedit *perculsi*. Nam calamitate percelluntur homines, non percutiuntur. Sed haec duo verba saepissime confunduntur: quamquam saepius *perculsis* pro *percussis*, quam hoc pro illo.

Digitized by Google

esse oportere eum, qui esset futurus dux et signifer calamitosorum. Tum igitur, his rebus auditis, meministis fieri senatusconsultum, referente me, ne postero die comitia haberentur, ut de his rebus in senatu agere possemus. Itaque postridie, frequenti senatu, Catilinam excitavi, atque eum de his rebus jussi, si quid vellet, quae ad me allatae essent, dicere. Atque ille, ut semper fuit apertissimus, non se purgavit, sed indicavit atque induit. tum enim dixit, duo corpora esse reipublicae: unum debile, [2] infirmo capite: alterum firmum, sine capite: huic, cum ita de se meritum esset, caput, se vivo, non defuturum. Congemuit senatus frequens, neque tamen satis severe, pro rei indignitate, decrevit. nam partim ideo fortes in decernendo non erant, quia nihil timebant: partim, quia timebant. Tum erupit e senatu, triumphans gaudio, quem omnino vivum illinc exire non oportuerat: praesertim cum idem ille in eodem ordine paucis diebus ante, Catoni, fortissimo viro, judicium minitanti ac denuntianti, respondisset, si quod esset in suas fortunas incendium excitatum, id se non aqua, sed ruina
26 restincturum. His tum rebus commotus, et quod homines jam tum conjuratos cum gladiis in campum deduci a Catilina sciebam, descendi in campum cum firmissimo praesidio fortissimorum virorum, et cum illa lata insignique lorica, non quae me tegeret, (etenim sciebam Catilinam non latus aut ventrem, sed caput et collum solere petere,) verum ut omnes boni animadverterent, et cum in metu et periculo consulem

[2] *infirmo capite.*] Corpus est senatus cum optimatibus: caput intelligo Ciceronem, quod infirmum dixit, quia non esset imperator fortis, rei militari innutritus, sed timidus. Cicero se ipse *ducem* adversus Catilinam profitetur in Catilinariis. *Firmo* corrigebat P. Manutius, intelligebatque Pompejum.

Digitized by Google

viderent, id quod est factum, ad opem praesidiumque meum concurrerent. Itaque cum te, Servi, remissiorem in petendo putarent, Catilinam et spe et cupiditate inflammatum viderent: omnes, qui illam ab republica pestem depellere cupiebant, ad Murenam se statim contulerunt. [3] Magna est autem comitiis consularibus repentina voluntatum inclinatio, praesertim cum incubuit ad virum bonum, et multis aliis adjumentis petitionis ornatum. qui cum honestissimo patre atque majoribus, modestissima adolescentia, clarissima legatione, praetura probata in jure, grata in munere, ornata in provincia, petisset diligenter, et ita petisset, ut neque minanti cederet, neque cuiquam minaretur: huic mirandum est, magno adjumento Catilinae subitam spem consulatus adipiscendi fuisse?

Nunc mihi tertius ille locus est orationis de ambitus criminibus, perpurgatus ab iis, qui ante me dixerunt, a me, quoniam ita Murena voluit, retractandus: quo in loco Postumio, familiari meo, ornatissimo viro, de divisorum indiciis, et de deprehensis pecuniis, adolescenti ingenioso et bono, Ser. Sulpicio, de equitum centuriis, M. Catoni, homini in omni virtute excellenti, de ipsius accusatione, de senatusconsulto, de republica respondebo. Sed pauca, quae meum animum repente moverunt, prius de L. Murenae fortuna conquerar. Nam cum saepe antea, judices, et ex aliorum miseriis, et ex meis curis laboribusque quotidianis, fortunatos eos homines judicarem, qui remoti a studiis ambitionis, otium ac tranquillitatem vitae se- 27

[3] *Magna est - - - repentina inclinatio.*] Durior videtur duorum epithetorum conjunctio, si non est alterum participium: sed proprie *magna* non est epitheton inclinationis, sed subjecti *repentina incl.* praedicatum, ideoque ferendum: i. e. magnam vim habet, magnum momentum facit.

Digitized by Google

cuti sunt: tum vero in his L. Murenae tantis, tamque improvisis periculis ita sum animo affectus, ut non queam satis neque communem omnium nostrûm conditionem, neque hujus eventum fortunamque miserari: qui primum, dum ex honoribus continuis familiae majorumque suorum unum adscendere gradum dignitatis conatus est, venit in periculum, ne et ea, quae relicta, et haec, quae ipso parta sunt, amittat, deinde, propter studium novae laudis, etiam in veteris fortunae discrimen adducitur. [4] Quae cum sint gravia, judices, tum illud acerbissimum est, quod habet eos accusatores, non qui odio inimicitiarum ad accusandum, sed qui studio accusandi ad inimicitias descenderunt. Nam, ut omittam Servium Sulpicium, quem intelligo non injuria L. Murenae, sed honoris contentione permotum: accusat paternus amicus, Cn. Postumius, vetus, ut ait ipse, vicinus ac necessarius: qui necessitudinis causas complures protulit, simultatis nullam commemorare potuit: accusat Ser. Sulpicius, sodalis filii, cujus ingenio paterni omnes necessarii munitiores esse debebant: accusat M. Cato, qui quamquam a Murena nulla re unquam alienus fuit, tamen ea conditione nobis erat in hac civitate natus, ut ejus opes et ingenium praesidio multis etiam alienissimis, [5] vix cuiquam inimico, exitio esse deberent. Respondebo igitur Postumio primum, qui nescio quo pacto mihi

[4] *Quae cum sunt gravia.*] Ms. Guelf. *sint.* bene. Sic et edd. W. 1480. Mox verbo *habet* non convenit *descenderent.* Ed. W. habet *descenderunt*, quod praetuli. melius tamen puto *descenderint*, quia *habet* conjunctivum requirit.

[5] *vix cuiquam inimico exitio esse deberet.*] Haec lectio est ab Lambino, e vestigiis Memmiani libri, quam omnes recte secuti sunt. Sed ille dedit *deberent.* refertur enim ad *opes et ingenium.* Itaque sic edidi.

Digitized by Google

videtur praetorius candidatus in consularem, quasi desultorius in [6] quadrigarum curriculum incurrere. cujus competitores si nihil deliquerunt: dignitati eorum concessit, cum petere destitit. sin autem eorum aliquis largitus est: expetendus amicus est, qui alienam potius injuriam, quam suam persequatur.

Ea omnia, quae et Postumio, et Ser. Sulpicio, adolescenti, responsa sunt, desiderantur.

Venio nunc ad M. Catonem, quod est firmamentum 28
ac robur totius accusationis: qui tamen ita gravis est accusator et vehemens, ut multo magis ejus auctoritatem, quam criminationem pertimescam. In quo ego accusatore, judices, primum illud deprecabor, ne quid L. Murenae dignitas illius, ne quid exspectatio tribunatus, ne quid totius vitae splendor et gravitas noceat: denique ne ea soli huic obsint bona M. Catonis, quae ille adeptus est, ut multis prodesse posset. Bis consul fuerat P. Africanus, et duos terrores hujus imperii, Karthaginem Numantiamque, deleverat, cum accusavit L. Cottam. erat in eo summa eloquentia, summa fides, summa integritas, auctoritas tanta, [7] quanta in ipso imperio populi Romani, quod illius opera tenebatur. Saepe hoc majores natu dicere audivi, hanc accusatoris eximiam dignitatem plurimum L. Cottae profuisse. Noluerunt sapientissimi homines, qui tum rem illam judicabant, ita quemquam cadere in judicio, ut nimiis adversarii viribus abjectus videretur.

[6] *quadrigarum curriculum.*] Pantagathus habebat *quadrigarium c.* Sic et Ms. Gu. sed a m. sec.

[7] *quanta in ipso i.*] *Ipso* abest a quibusdam edd. pr. et Msss. etiam nostro a m. pr. delevitque Graevius. Posset sane abesse, sed efficacius tamen est *in ipso i. p. R.* Itaque non sustinui tollere.

Digitized by Google

Quid? Ser. Galbam (nam traditum memoriae est) nonne proavo tuo, fortissimo atque florentissimo viro, M. Catoni, incumbenti ad ejus perniciem, populus Romanus eripuit? Semper in hac civitate nimis magnis accusatorum opibus et populus universus, et sapientes ac multum in posterum prospicientes judices restiterunt. Nolo accusator in judicium potentiam afferat, non vim majorem aliquam, non auctoritatem excellentem, non nimiam gratiam. Valeant haec omnia ad salutem innocentium, ad opem impotentium, ad auxilium calamitosorum: in periculo vero, et in pernicie civium, repudientur. Nam si quis hoc forte dicet, Catonem descensurum ad accusandum non fuisse, nisi prius de causa judicasset: iniquam legem, judices, et miseram conditionem instituet periculis hominum, si existimabit, judicium accusatoris in reum pro aliquo praejudicio valere oportere.

29 Ego tuum consilium, Cato, propter singulare animi mei de tua virtute judicium, vituperare non audeo: nonnulla in re forsitan conformare et leviter emendare possim. *Non multa peccas*, inquit ille fortissimo viro senior magister: *sed, si peccas, te regere possum.* At ego te verissime dixerim, peccare nihil, neque ulla in re te esse hujusmodi, ut corrigendus potius, quam leviter inflectendus esse videare. Finxit enim te ipsa natura ad honestatem, gravitatem, temperantiam, magnitudinem animi, justitiam, ad omnes denique virtutes magnum hominem et excelsum. [g] Accessit his tot doctrina non moderata, nec mitis, sed, ut mihi videtur, paullo asperior, et durior, quam veritas aut

[g] *Accessit his tot doctrina.*] Durius mihi semper visum est *his tot*. Ms. Guelf. habet *istuc*: quod mihi valde arridet. Olim conjeceram *his dotibus* sc. naturae.

Digitized by Google

natura patiatur. Et quoniam non est nobis haec oratio habenda aut cum imperita multitudine, aut in aliquo conventu agrestium: audacius paullo de studiis humanitatis, quae et mihi et vobis nota et jucunda sunt, disputabo. In M. Catone, judices, haec bona, quae videmus, divina et egregia, ipsius scitote esse propria. quae nonnumquam requirimus, ea sunt omnia non a natura, sed a magistro. Fuit enim quidam summo ingenio vir, Zeno, cujus inventorum aemuli Stoici nominantur. Hujus sententiae sunt et praecepta ejusmodi: sapientem gratia numquam moveri, numquam cujusquam delicto ignoscere: neminem misericordem esse, nisi stultum et levem: viri non esse, neque exorari, neque placari: solos sapientes esse, si distortissimi sint, formosos: si mendicissimi, divites: si servitutem serviant, reges: nos autem, qui sapientes non sumus, fugitivos, exsules, hostes, insanos denique esse dicunt: omnia peccata esse paria: omne delictum, scelus esse nefarium: nec minus delinquere eum, qui gallum gallinaceum, cum opus non fuerit, quam eum, qui patrem suffocaverit: sapientem nihil opinari, nullius rei poenitere, nulla in re falli, sententiam mutare numquam. Haec homo ingenio- 30
sissimus, M. Cato, auctoribus eruditissimis inductus, arripuit: neque disputandi causa, ut magna pars, sed ita vivendi. Petunt aliquid publicani? cave quidquam habeat momenti gratia. Supplices aliqui veniunt, miseri et calamitosi? sceleratus et nefarius fueris, si quidquam, misericordia adductus, feceris. Fatetur aliquis se peccasse, et ejus delicti veniam petit? nefarium est facinus, ignoscere. At leve delictum est. omnia peccata sunt paria. Dixisti quippiam: fixum

Digitized by Google

et statutum est. Non re ductus es, sed opinione: sapiens nihil opinatur. Errasti aliqua in re. male dici putat. Hac ex disciplina nobis illa sunt. Dixi in senatu me nomen consularis candidati delaturum. Iratus dixisti. numquam, inquit, sapiens irascitur. At temporis causa. Improbi, inquit, hominis est, mendacio fallere; mutare sententiam, turpe est; exorari, scelus; misereri, flagitium. Nostri autem isti, (fatebor enim, Cato, me quoque in adolescentia, diffisum ingenio meo, quaesisse adjumenta doctrinae,) nostri, inquam, illi a Platone et Aristotele, moderati homines et temperati, ajunt, apud sapientem valere aliquando gratiam: viri boni esse misereri: distincta genera esse delictorum, et dispares poenas: esse apud hominem constantem ignoscendi locum: ipsum sapientem saepe aliquid opinari, quod nesciat: irasci nonnumquam: exorari eundem et placari: quod dixerit, interdum, si ita rectius sit, mutare: de sententia decedere aliquando: omnes virtutes mediocritate quadam
31 esse moderatas. Hos ad magistros si qua te fortuna, Cato, cum ista natura detulisset: non tu quidem vir melior esses, nec fortior, nec temperantior, nec justior, (neque enim esse potes,) sed paullo ad lenitatem propensior. non accusares nullis adductus inimicitiis, nulla lacessitus injuria, pudentissimum hominem, summa dignitate atque honestate praeditum: putares, cum in ejusdem anni custodia te atque L. Murenam fortuna posuisset, aliquo te cum hoc reipublicae vinculo esse conjunctum: quod atrociter in senatu dixisti, aut non dixisses, aut seposuisses, aut mitiorem in partem interpretarere. Ac te ipsum (quantum ego opinione auguror,) nunc et animi quodam impetu con-

Digitized by Google

citatum, et vi naturae atque ingenii elatum, et recentibus praeceptorum studiis flagrantem jam, usus flectet, dies leniet, aetas mitigabit. Etenim isti ipsi mihi videntur vestri praeceptores et virtutis magistri, fines officiorum paullo longius, quam natura vellet, protulisse: ut, cum ad ultimum animo contendissemus, ibi tamen, [9] ubi oporteret, consisteremus. Nihil ignoveris. Immo aliquid, non omnia. Nihil gratiae causa feceris. Immo resistito gratiae, cum officium et fides postulabit. Misericordia commotus ne sis. Etiam; in dissolvenda severitate: sed tamen est laus aliqua humanitatis. In sententia permaneto. Vero; nisi [10] sententiam alia vicerit melior. Hujuscemodi Scipio ille fuit, quem non poenitebat facere idem, quod tu: habere eruditissimum hominem, [11] et paene divinum domi: cujus oratione et praeceptis, quamquam erant eadem ista, quae te delectant, tamen asperior non est factus, sed (ut accepi a senibus) lenissimus. Quis vero C. Laelio comior? quis jucundior, eodem ex studio isto? quis illo gravior? sapientior? Possum de L. Philippo, de C. Gallo dicere haec eadem: sed te domum jam deducam tuam. Quemquamne existi-

[9] *ubi oporteret, consisteremus.*] Correxeram dudum e temporum ratione *oporteret*, pro vulgato *oportet*, cum id reperi in edd. R. 1480. Br. Med. Junt. denique in Ms. Guelf. Itaque sic edidi.

[10] *sententiam alia v. m.*] Mss. quidam, in his Guelf. addunt *sententia*. edd. vett quaedam habent hoc, *sententiam* non item. Si *sententia* addidisset Cicero, *alia*, ut opinor, omisisset. Forte utrumque est a glossarum varietate. Ed. Junt. etiam *nisi sententiam alia major vicerit sententia*, in quibus perspicua est glossatoris manus. Brevitas aptissima huic loco foret: *nisi vicerit melior.*

[11] *et paene domi.*] Variant h. l. scr. et edd. Quidam addunt *divinum: et paene divinum domi.* Alii omittunt *domi*, pro quo pugnat Gruterus. Graevius restituit *divinum domi. et paene domi* non sane verum esse credo: saltem *et* abesset. Edidi *et paene divinum domi*, ut Graevius: nec tamen praestem *domi*.

Digitized by Google

mas Catone, proavo tuo, commodiorem,[12] comiorem, moderatiorem fuisse, ad omnem rationem humanitatis? de cujus praestanti virtute cum vere graviterque diceres, domesticum te habere dixisti exemplum ad imitandum. Est illud quidem exemplum tibi propositum domi: sed tamen naturae similitudo illius ad te magis, qui ab illo ortus es, quam ad unumquemque nostrûm pervenire potuit: ad imitandum vero tam mihi propositum exemplar illud est, quam tibi. Sed, si illius comitatem et facilitatem tuae gravitati severitatique adsperseris: non ista quidem erunt meliora, quae nunc sunt optima, sed certe condita jucundius.

32 Quare, ut ad id, quod institui, revertar, tolle mihi e causa nomen Catonis: remove ac praetermitte auctoritatem, quae in judiciis aut nihil valere, aut ad salutem debet valere: congredere mecum criminibus ipsis. Quid accusas, Cato? quid affers in judicium? quid arguis? Ambitum accusas? non defendo. Me reprehendis, quod idem defendam, quod lege punierim. Punivi ambitum, non innocentiam. ambitum vero ipsum vel tecum accusabo, si voles. Dixisti, senatusconsultum, me referente, esse factum, si mercede corrupti obviam candidatis issent, si conducti sectarentur,[13] si gladiatoribus vulgo locus tributim, et item prandia si vulgo essent data; contra legem Calpurniam factum videri. Ergo ita senatus judicat, contra legem facta haec videri, si facta sint: decernit, quod

[12] *comiorem.*] *Communiorem* habent quidam Mss. etiam Guelf. a m. s. edd. R. Br. Med. recepitque Graevius. nil interest. Post quidem eidem Catoni tribuit *comitatem.*

[13] *si gl. v. locus tributim.*] *Tributim* Lambinus restituit. Edd. pr. omnes, praeter W. habent, sic et Mss. et Gu. a m. pr. P. Vict. et Manut. 1540. ex ed. W. ut opinor, edidere rursus *tributus*, quos secuti sunt postea alii. *tributim* verum est: sic et paullo post dixit.

Digitized by Google

nihil opus est, dum candidatis morem gerit. nam factum sit, necne, vehementer quaeritur. si factum sit, quin contra legem sit, dubitare nemo potest. Est igitur ridiculum, quod est dubium, id relinquere incertum: quod nemini dubium potest esse, id judicare. Atque id decernitur omnibus postulantibus candidatis: ut ex senatusconsulto, neque cujus intersit, neque contra quem sit, intelligi possit. Quare doce, a L. Murena illa esse commissa: tum egomet tibi, contra legem commissa esse, concedam. Multi obviam pro- 33
dierunt de provincia decedenti, consulatum petenti: solet fieri. Eccui autem non proditur revertenti? quae fuit ista multitudo? Primum, si tibi istam rationem non possim reddere: quid habet admirationis, tali viro advenienti, candidato consulari, obviam prodisse multos? quod nisi esset factum, magis mirandum videretur. Quid, si etiam illud addam, quod a consuetudine non abhorret, rogatos esse multos? num aut criminosum sit, aut mirandum, qua in civitate rogati, infimorum hominum filios, prope de nocte, ex ultima saepe urbe, deductum venire soleamus, in ea non esse gravatos homines, prodire hora tertia in campum Martium, praesertim talis viri nomine rogatos? Quid, [14] si omnes societates venerunt, quarum ex numero multi hic sedent judices? quid, si multi homines nostri ordinis honestissimi? quid, si illa officiosissima, quae neminem patitur non honeste in urbem introire, tota natio candidatorum? si denique

[14] *si omnes societates*] publicanorum. nam judices ex iis esse multos dicit. Societates in vectigalibus alicujus provinciae, ut Asiae, Syriae conducendis. Voluit dicere de equestri ordine: expressit per societates, quia gratiosus apud equites fuit, ob societates in provincia bene tractatas. Mox *hic* abest Ms. Guelf. m. pr. ed. R. Br. Med. Ald. bene, ut opinor.

Digitized by Google

ipse accusator noster Postumius obviam cum bene magna caterva sua venit: quid habet ista multitudo admirationis? Omitto clientes, vicinos, tribules, exercitum totum Luculli, qui ad triumphum per eos dies venerat: hoc dico, frequentiam in isto officio gratuitam, non modo dignitati ullius umquam, sed ne voluntati quidem defuisse. At sectabantur multi. Doce, mercede: concedam esse crimen. hoc quidem
34 remoto, quid reprehendis? Quid opus est, inquit, sectatoribus? A me tu id quaeris, quid opus sit eo, quo semper usi sumus? Homines tenues unum habent in nostrum ordinem aut [15] promerendi, aut referendi beneficii locum, hanc in nostris petitionibus operam atque assectationem. neque enim fieri potest, neque postulandum est a nobis, aut ab equitibus Romanis, ut suos necessarios candidatos [16] sectentur totos dies: a quibus si domus nostra celebratur, si interdum ad forum deducimur, si uno basilicae spatio honestamur, diligenter observari videmur et coli: tenuiorum et non occupatorum amicorum est ista assiduitas: quorum copia bonis et beneficis deesse non solet. Noli igitur eripere hunc inferiori generi hominum fructum officii, Cato: sine eos, qui omnia a nobis sperant, habere ipsos quoque aliquid, quod nobis tribuere possint. Si nihil erit, praeter ipsorum suffragium, tenue est: [17] si, ut suffragentur, nihil valent gratia.

[15] *prom. aut referendi b*] Vulgata lectio *proferendi* sensum non habet huic loco aptum: id quidem certum est. Edidi ergo conjecturam P. Manutii, receptam a Lambino, probatam Graevio, ut saltem intelligeretur. quod edidissem. In Ms. Guelf. est *proferendi*, sed superscriptum *e* super *o*.

[16] *sectentur*.] Ms. Guelf. addit et *praecant*, sed m. s.

[17] *si, ut suffragantur, nihil*, etc.] Hoc quidem vitiosum est. nam, *si, ut suff agantur*, quid est? Ms. Gu. habet *suffragentur*, quod et F. Ursinus commemorat, ediderintque Ald. Nepos 1580. Lamb. Id

Digitized by Google

Ipsi denique, ut solent loqui, non dicere pro nobis, non spondere, non vocare domum suam possunt: atque haec a nobis petunt omnia: neque ulla re alia, quae a nobis conseqhuntur, nisi opera sua, compensari putant posse. Itaque et legi Fabiae, quae est de numero sectatorum, et [18] senatus consulto, quod est L. Caesare consule factum, restiterunt. [19] nulla est enim poena, quae possit observantiam tenuiorum ab hoc vetere instituto officiorum excludere. At spectacula sunt tributim data, et ad prandium vulgo vocati. Etsi hoc factum a Murena omnino, judices, non est; ab ejus amicis autem more et modo factum est; tamen admonitus re ipsa, recordor, quantum hae [20] quaestiones, in senatu habitae, punctorum nobis, Servi, detraxerint. Quod enim tempus fuit aut nostra aut patrum nostrorum memoria, quo haec, sive ambitio est, sive liberalitas, non fuerit, ut locus et in circo [21] et in foro daretur amicis et tribulibus? [22] haec

verum est. Sensus est: si nihil erit, nisi ut suffragentur, id quoque parum est; quia non sunt gratiosi, adeoque eorum suffragatio nihil prodesse potest.

[18] *SCto - - restiterunt.*] SCtum fuit, de assectatione coërcenda, ut lex ferretur. Ei restitere per tribunum plebis Q. Mucium, qui intercessit. v. Ascon. ad Or. in Toga Candida.

[19] *nulla est enim poena*, etc.] Hoc non refertur ad praecedentia, nec rationem eorum habet. Videtur aliquid ante excidisse, cujus ratio reddatur, v. c. et frustra his assectationibus repugnabimus.

[20] *quaestiones in senatu habitae*] inquisitiones de istis rebus, an et a quibus factae sint, ut iis modus lege statueretur. *quaestionem habere* de judiciis proprie dicitur in causis publicis. Sed et a senatu quarundam rerum quaestiones habitae, sed aliter et in aliis caussis, quam quae ad judicia pertinerent; ut e Livio discimus.

[21] *et in foro*] intellige de ludis gladiatoriis, qui ante, quam amphitheatrum esset, in foro et in circo facti. nam amphitheatrum demum aedificatum est circa tempora libertatis sublatae.

[22] *haec homines*, etc.] Haec sunt corrupta, nec sine libris novis corrigi possunt. In Ms. Gu. spatium unius versus inane relictum est inter *tenuiores* et *qui*. Idem pro *a* habet ut edd. pr. *ea*. Fuit *qui ea a suis*, etc.

Digitized by Google

homines tenuiores primum, nondum qui a suis tribulibus vetere instituto assequebantur.

Deest nonnihil.

35 Praefectum fabrûm semel locum tribulibus suis dedisse: quid statuetur in viros primarios, qui in circo [23] totas tabernas, tribulium causa, compararunt? Haec omnia sectatorum, spectaculorum, prandiorum item [24] crimina, a multitudine in tuam nimiam diligentiam, Servi, conjecta sunt: in quibus tamen Murena [25] ab senatus auctoritate defenditur. Quid enim? Senatus num obviam prodire crimen putat? non; sed mercede: [26] convince. num sectari multos? non; sed conductos: doce. num locum ad spectandum dare? aut ad prandium invitare? minime. sed vulgo, passim. quid est vulgo? universos. Non igitur, si L. Natta, summo loco adolescens, qui, et quo animo jam sit, et qualis vir futurus sit, videmus, [27] in equitum

[23] *totas tabernas.*] Non hic intelligendae *tabernae*, quae in exterbis circi porticibus fuere, (Tacit. Ann. XV, 38.) sed temporariae intra circum exstructae in suprema parte et porticibus internis, unde tenuiores spectare possent.

[24] *crimina - - conjecta sunt.*] Non usitato modo dicitur, sed hoc sensu, te auctorem istorum criminum fuisse, te de his rebus, ut criminibus, questum esse, et de iis inquiri, iis caveri lege volnisse.

[25] *ab s. auct.*] Ms. Gu. et edd. quaedam veteres *a S. a.* Credo *a* ortum esse vitiosa repetitione finalis in *Murena.* nam ambiguitatem facit, cum *a* in hac phrasi etiam sit *contra.* at hic sensus est: per auctoritatem senatus, quod ille scil. nihil contra ista decrevit, quae obesse Murenae possent.

[26] *convince.*] Hotomannus addi, sive repeti vult *mercede*, et paulo post *conductos: mercede convince - - conductos doce*, quod recepit Lambinus. Id sane planius foret: sed intelligi ista verba possunt.

[27] *in equitum centuriis voluit esse - - gratiosus.*] Causa dicitur pro factis, i. e. pro iis, quae liberaliter fecit Natta adversus equites, per quae apud ipsos gratiosus fieret, ut conviviis. Is voluit gratiosus esse in centuriis equitum, primum, ut eas vitrico suo, Murenae, conciliaret, deinde, ut et post sibi faverent. Sic Brutus dicitur *in centuriis equitum regnare, eas tenere*, ad Div. XI, 16. et earum suffragia aliis conciliare posse.

Digitized by Google

centuriis voluit esse et ad hoc officium necessitudinis, et ad reliquum tempus, gratiosus, id erit ejus vitrico fraudi, aut crimini: nec, si virgo Vestalis, hujus propinqua et necessaria, [28] locum suum gladiatoribus concessit huic, [29] non et illa pie fecit, et hic a culpa est remotus. omnia haec sunt officia necessariorum, commoda tenuiorum, munia candidatorum.

At enim agit mecum austere et stoice Cato. negat verum esse, allici benivolentiam cibo: negat, judicium hominum in magistratibus mandandis corrumpi voluptatibus oportere. Ergo ad cenam, petitionis causa, si quis vocat, condemnetur. quippe, inquit, tu mihi summum imperium, [30] summam auctoritatem, tu gubernacula reipublicae petas fovendis hominum sensibus, et deliniendis animis, et adhibendis voluptatibus? Utrum lenocinium, inquit, a grege delicatae juventutis, an orbis terrarum imperium a populo Romano petebas? Horribilis oratio: sed etiam usus, vita, mores, civitas ipsa respuit. Neque tamen Lacedaemonii, auctores istius vitae atque orationis, qui quotidianis epulis in robore accumbunt: neque vero Cretes, quorum nemo gustavit umquam cubans, melius, quam Romani homines, qui tempora voluptatis laborisque dispertiunt, respublicas suas retinuerunt:

[28] *locum suum gladiatoribus.*] Rescripsi *gladiatoribus*, i. e. cum ludi gladiatorii fierent, pro *gladiatorium:* nam *locus gladiatorius* pro loco in ludis glad. latine non bene dicitur. Sic restituit jam Lambinus e Mss. nec displicebat Grutero. Vestales autem locum praecipuum et in primis gradibus habebant, honoris causa. cum igitur locum suum ea permisit Murenae, ut eum assignaret, cui in eo gratificari posset.

[29] *non et illa*, etc.] *non* intelligendum etiam in altero membro, ubi etiam ante *remotus* repetiit Lambinus, non necessario.

[30] *summam auctoritatem.*] Puto et hic *tu* repetendum esse, ut in membro tertio: *tu summam auct.* Sic video et Lambino placuisse, et id Ciceronis consuetudini consentit.

Digitized by Google

[31] quorum alteri, uno adventu nostri exercitus, deleti sunt; alteri nostri imperii praesidio disciplinam suam
36 legesque conservant. Quare noli, Cato, majorum instituta, quae [32] res ipsa, quae diuturnitas imperii comprobat, nimium severa oratione reprehendere. Fuit eodem ex studio vir eruditus, apud patres nostros, et honestus homo et nobilis, Q. Tubero. is, cum epulum Q. Maximus, Africani patrui sui nomine, populo Romano daret, rogatus est a Maximo, ut triclinium sterneret, cum esset Tubero ejusdem Africani sororis filius. Atque ille, homo eruditissimus, ac Stoicus, stravit pelliculis haedinis lectulos Punicanos, et exposuit vasa Samia: quasi vero esset Diogenes Cynicus mortuus, et non divini hominis Africani mors honestaretur; quem cum supremo ejus die Maximus laudaret, gratias egit diis immortalibus, quod ille vir in hac republica potissimum natus esset: necesse enim fuisse, ibi esse terrarum imperium, ubi ille esset. Hujus in morte celebranda graviter tulit populus Romanus hanc perversam sapientiam Tuberonis. Itaque homo integerrimus, civis optimus, cum esset L. Paulli nepos, P. Africani, ut dixi, sororis filius, his haedinis pelliculis praetura dejectus est. Odit populus Romanus privatam luxuriam, publicam magnificentiam diligit: non amat profusas epulas; sordes et [33] inhumanitatem multo minus. distinguit rationem

[31] *quorum alteri*, etc.] Cretes: hi statim in potestatem Rom. venere, cum primum exercitus Rom. eo venisset, duce Metello, qui ab illa insula victa *Creticus* est appellatus. *Unus adventus ex.* est una expeditio; quae tamen tres annos duravit. nec necesse est cum P. Manutio dicere, oratorie rem augeri.

[32] *res ipsa publica.*] Delevi *publica*, quod a glossatore est. Non dixisset *r. ipsa publ.* sed *res publica.* Abest *publica* a Mss. ap. Gruterum, ab Guelf. edd. R. Br. Med. Aldi, post quam revocarunt ex edd. W. 1480. Vict. et P. Manut. etc.

[33] *inhumanitatem.*] Quomodo hoc verbum hic dicatur, v. in Clav.

Digitized by Google

officiorum ac temporum; vicissitudinem laboris ac voluptatis. Nam, quod ais, nulla re allici hominum mentes oportere ad magistratum mandandum, nisi dignitate: hoc tu ipse, in quo summa est dignitas, non servas. Cur enim quemquam, ut studeat tibi, ut te adjuvet, rogas? Rogas tu me, ut mihi praesis, ut committam ego me tibi. Quid tandem? istuc me rogari oportet abs te, an te potius a me, ut pro mea salute laborem periculumque suscipias? Quid? quod habes nomenclatorem, in eo quidem fallis et decipis. nam, si nomine appellari abs te cives tuos, honestum est: turpe est eos notiores esse servo tuo quam tibi. [34] sin etiam noris, tamen per monitorem appellandi sunt, cur ante petis, quam insusurravit? aut quid, cum admoneris, tamen, quasi tute noris, ita salutas? quid, posteaquam es designatus, multo salutas negligentius? Haec omnia ad rationem civitatis si dirigas, recta sunt: sin perpendere ad disciplinae praecepta velis, reperiantur pravissima. Quare nec plebi Romanae eripiendi fructus isti sunt ludorum, gladiatorum, conviviorum, quae omnia majores nostri comparaverunt: nec candidatis ista benignitas adimenda est, quae liberalitatem magis significat quam largitionem.

37 At enim te ad accusandum respublica adduxit. Credo, Cato, te isto animo, atque ea opinione venisse. sed tu imprudentia laberis. Ego quod facio, judices, cum amicitiae dignitatisque L. Murenae gratia facio, tum me pacis, otii, concordiae, libertatis, salutis, vitae denique omnium nostrûm causa facere clamo atque

[34] *sin etiam noris, tamen.*] Recte Lambinus corrigit *etiamsi noris.* alii aliter sententiam expediunt, sed hoc simplicissimum est.

Digitized by Google

testor. Audite, audite consulem, judices, nihil dicam arrogantius, tantum dicam, totos dies atque noctes de republica cogitantem. Non usque eo L. Catilina rempublicam despexit atque contemsit, ut ea copia, quam secum eduxit, se hanc civitatem oppressurum arbitraretur. latius patet illius sceleris contagio, quam quisquam putat; ad plures pertinet. Intus, intus, inquam, est equus Trojanus: a quo numquam, me consule, dormientes opprimemini. Quaeris a me, quid ego Catilinam metuam. Nihil: et curavi, ne quis metueret: sed copias illius, quas hic video, dico esse metuendas: nec tam timendus est nunc exercitus L. Catilinae, quam isti, qui illum exercitum deseruisse dicuntur. non enim deseruerunt: sed ab illo in speculis atque insidiis relicti, in capite atque in cervicibus nostris restiterunt. Hi et integrum consulem, et [35] bonum imperatorem, et natura, et fortuna, cum reipublicae salute conjunctum, dejici de urbis praesidio, et de custodia civitatis, vestris sententiis, deturbari volunt. quorum ego ferrum et audaciam rejeci in campo, debilitavi in foro, compressi etiam domi meae saepe, [36] judices; his vos si alterum consulem tradideritis, plus multo erunt vestris sententiis, quam suis gladiis consecuti. Magni interest, judices, id quod ego multis repugnantibus egi atque perfeci, esse Kalendis Jan. in republica duo consules. [37] Nolite arbi-

[35] *bonum imperatorem.*] Murenam.

[36] *judices, his.*] Male edd. vulgatae *judices. His v. His* refertur ad *quorum.*

[37] *Nolite arbitrari*, etc.] Sine dubio vitiosus est hic locus in vulgatis, idque agnoscunt viri docti, qui varias rationes emendandi inierunt, sicut et libri scr. variant. Ego puto, solum *aut* ante *non lex* vitiosum esse, idque natum a vitiosa interpunctione. Locum sic puto constituendum: *consules, nolite arbitrari, mediocribus consiliis aut usitatis viis. Non lex improba*, etc. Nempe mediocria consilia et usitatae

Digitized by Google

trari, mediocribus consiliis, aut usitatis viis, aut *. non lex improba, non perniciosa largitio, non auditum aliquando aliquod malum reipublicae quaeritur. Inita sunt in hac civitate consilia, judices, urbis delendae, civium trucidandorum, nominis Romani exstinguendi. Atque haec cives, cives, inquam, (si eos hoc nomine appellari fas est,) de patria sua et cogitant et cogitaverunt. horum ego quotidie consiliis occurro, audaciam debilito, sceleri resisto. Sed vos moneo, judices: in exitu est jam meus consulatus: nolite mihi subtrahere vicarium meae diligentiae: nolite adimere eum, cui rempublicam cupio tradere incolumem, ab his tantis periculis defendendam. Atque 38 ad haec mala, judices, quid accedat aliud, non videtis? te, te appello, Cato: nonne prospicis tempestatem anni tui? jam enim hesterna concione intonuit vox perniciosa [38] [designati] tribuni, collegae tui: contra quem multum tua mens, multum omnes boni providerunt, qui te ad tribunatus petitionem vocaverunt. Omnia, quae per hoc triennium agitata sunt, jam ab eo tempore, quo a L. Catilina et Cn. Pisone initum consilium senatus interficiendi scitis esse; in hos dies, in hos menses, in hoc tempus erumpunt,

viae sunt Ciceronis. Nam et alibi sic de se loquitur. Sin hoc non placet, dicamus post illud *aut* aliquid excidisse, (post quod et in Mss. quibusdam punctum est apud Gruterum,) v. rem agi, remp. peti, etc. quod fortasse melius est.

[38] *designati tribuni, c. t.*] *Tribuni* delevit Victorius, quem secutus est Graevius, qui et in Ms. Fr. non repererat. *Designatus collega* non commode dicitur, estque proprium epitheton nominibus magistratuum. Malim *designati* deleri, quod et venit in mentem Lambino. Si jam intonuerat ejus vox, ut Cicero dicit, tribunatum jam adierit necesse est. nam alias concionem habere non potuit. Adibant autem tribb. pl. magistratum a. d. IV. Id. Dec. estque adeo haec Ciceronis oratio dicta post illum diem. unde et intelligitur, si Murena damnatus esset, unum tantum consulem initio anni futurum fuisse. Et ipse dicit, consulatum suum esse in exitu. Hoc arbitratus sum ita videri esse, ut verbum *designati* saltem uncis includerim.

Digitized by Google

Qui locus est, judices, quod tempus, qui dies, quae hox, cum ego non ex istorum insidiis ac mucronibus, non solum meo, sed multo etiam magis divino consilio eripiar atque evolem? Neque isti me meo nomine interfici, sed vigilantem consulem de reipublicae praesidio demovere volunt: nec minus vellent, Cato, te quoque aliqua ratione, si possent, tollere: id quod, mihi crede, et agunt, et moliuntur. Vident, quantum in te sit animi, quantum ingenii, quantum auctoritatis, quantum reipublicae praesidii: sed cum consulari auctoritate et auxilio spoliatam vim tribuniciam viderint, tum se facilius inermem et debilitatum te oppressuros arbitrantur. Nam ne sufficiatur consul, non timent. Vident, in tuorum potestate collegarum fore: sperant sibi Silanum, clarum virum, sine collega, te sine consule, rempublicam sine praesidio objici posse. His tantis in rebus, tantisque in periculis, est tuum, M. Cato, qui non mihi, non tibi, sed patriae natus es, videre quid agatur, retinere adjutorem, defensorem, socium in republica, consulem non cupidum, consulem (quod maxime tempus hoc postulat) fortuna constitutum ad amplexandum otium: scientia, ad bellum gerendum: animo et usu, ad quod velis negotium.

Quamquam hujusce rei potestas omnis in vobis sita est, judices: totam rempublicam vos in hac
39 causa tenetis, vos gubernatis. Si L. Catilina cum suo consilio nefariorum hominum, quos secum eduxit, hac de re posset judicare, condemnaret L. Murenam: si interficere posset, occideret. Petunt enim rationes illius, ut orbetur auxilio respublica: ut minuatur contra suum furorem imperatorum copia: ut major facultas tribunis plebis detur, depulso adversario, seditionis

Digitized by Google

ac discordiae concitandae. Idemne igitur delecti amplissimis ex ordinibus honestissimi atque sapientissimi viri judicabunt, quod ille importunissimus gladiator, hostis reipublicae judicaret? Mihi credite, judices, in hac causa non solum de L. Murenae, verum etiam de vestra salute sententiam feretis. In discrimen extremum venimus: nihil est jam, unde nos reficiamus, aut ubi lapsi resistamus. non solum minuenda non sunt auxilia, quae habemus, sed etiam nova, si fieri possit, comparanda. Hostis est enim non apud Anienem, quod bello Punico gravissimum visum est, sed in urbe, in foro: (dii immortales! sine gemitu hoc dici non potest:) non nemo etiam in illo sacrario reipublicae, in ipsa, inquam, curia non nemo hostis est. Dii faxint, ut meus collega, vir fortissimus, hoc [39] Catilinae nefarium latrocinium armatus opprimat! ego togatus, vobis, bonisque omnibus adjutoribus, hoc, quod conceptum respublica periculum parturit, consilio discutiam et comprimam! Sed quid tandem fiet, si haec elapsa de manibus nostris, in eum annum, qui consequitur, redundarint? Unus erit consul, et is non in administrando bello, sed in sufficiendo collega occupatus. hunc jam qui impedituri sint, * * illa pestis immanis, importuna Catilinae prorumpet, qua poterit: et jam populo Romano minatur: in agros suburbanos repente advolabit: versabitur in castris furor, in curia timor, in foro conjuratio, in campo exercitus, in agris vastitas: omni autem in sede ac loco ferrum flammamque metuemus. Quae jamdiu comparantur, eadem ista omnia, si ornata suis

[39] *Catilinae.*] Alii *Catilina*, ut Lambinus, Ms. 'Fr. quod melius puto: quia et sequitur *minatur*, *advolabit*. In Ms. Guelf. est et lacuna post *qua poterit*, et abest *et jam populo Rom.*

Digitized by Google

praesidiis erit respublica, facile et magistratuum consiliis et privatorum diligentia opprimentur.

40 Quae cum ita sint, judices, primum reipublicae causa, qua nulla res cuiquam potior debet esse, vos, pro mea summa et vobis cognita in rempublicam diligentia, moneo, pro auctoritate consulari hortor, pro magnitudine periculi obtestor, ut otio, ut paci, ut saluti, ut vitae vestrae et ceterorum civium, consulatis : deinde ego [40] fidem vestram, vel defensoris et amici officio adductus, oro atque obsecro, judices, ut ne hominis miseri, et cum corporis morbo, tum animi dolore confecti, L. Murenae, recentem gratulationem nova lamentatione obruatis. modo maximo beneficio populi Romani ornatus, fortunatus videbatur, quod primus in familiam veterem, primus in municipium antiquissimum, consulatum attulisset; nunc idem squalore sordidus, confectus morbo, lacrymis ac maerore perditus, vester est supplex, judices, vestram fidem obtestatur, misericordiam implorat, vestram potestatem ac vestras opes intuetur. Nolite, per deos immortales ! judices, hac eum re, qua se honestiorem fore putavit, etiam ceteris ante partis honestatibus atque omni dignitate fortunaque privare. [41] Atque

[40] *fidem vestram vel def. et a.*] Mss. ap. Grut. *fide in vos vel*, etc. Ms. Gu. habuit a m. pr. *fidem vel defens.* manus sec. fecit *fide in vos.* Veram lectionem puto esse *fidem vestram def. et a. o.* Nam *vel* quidem hic locum non habet, estque ortum e compendio verbi *vestram*, quod varie lectum est. P. Manutius dubitabat dici posse *oro atque obsecro fidem*, cui assentiebatur Graevius. Frustra. Plautus Amphitr. I, 1. 217. *obsecro tuam fidem :* diciturque ita ut *obtestor*, et in aliis formis.

[41] *Atque ita vos M.* etc.] In hoc loco semper haesi, et vereor etiam nunc, ne vitiosus sit. Nempe illud *ita* requirit in sequentibus *ut*, si id maxime intelligere velimus in consequente *sit apud vos modestiae locus*, etc. Primum ante deberet esse *laeserit, violaverit, fuerit :* deinde illa *sit apud vos*, etc. magis conveniunt Ciceronis personae, quam Murenae. Optimum et lenissimum remedium sit, punctum facere post *nec militiae*

Digitized by Google

ita vos Murena, judices, orat atque obsecrat, si injuste neminem laesit; si nullius aures voluntatemve violavit; si nemini, ut levissime dicam, odio, nec domi, nec militiae, fuit. Sit apud vos modestiae locus; sit demissis hominibus perfugium, sit auxilium pudori. Misericordiam spoliatio consulatus magnam habere debet, judices. una enim eripiuntur cum consulatu omnia. Invidiam vero his temporibus habere consulatus ipse nullam potest. objicitur enim concionibus seditiosorum, insidiis conjuratorum, telis Catilinae: ad omne denique periculum, atque ad omnem invidiam solus opponitur. Quare quid invidendum Murenae, aut cuiquam nostrûm sit in hoc praeclaro consulatu, non video, judices. Quae vero miseranda sunt, ea et mihi ante oculos versantur, et vos videre et perspicere potestis. Si (quod Jupiter 41
omen avertat) hunc vestris sententiis affixeritis: quo se miser vertet? domumne? ut eam imaginem clarissimi viri, parentis sui, quam paucis ante diebus laureatam in sua gratulatione conspexit, eandem deformatam ignominia lugentemque videat? an ad matrem, quae misera modo consulem osculata filium suum, nunc cruciatur et sollicita est, ne eundem paullo post spoliatum omni dignitate conspiciat? Sed quid ego matrem, aut domum appello, quem nova poena legis et domo, et parente, et omnium suorum consuetudine conspectuque privat? Ibit igitur in exsilium miser? quo? ad Orientisne partes, in quibus annos multos legatus fuit, et exercitus duxit, et res maximas gessit? At habet magnum dolorem, unde cum honore decesseris, eodem cum ignominia reverti.

fuit. Ita reliqua erunt Ciceronis. Atque ita feci. Sic est in edd. R. Br. Med. quamquam in istis edd. interpunctio non est certa et constans.

Digitized by Google

An se in contrariam partem terrarum abdet, ut Gallia transalpina, quem nuper summo cum imperio libentissime viderit, eundem lugentem, moerentem, exulem videat? In ea porro provincia, quo animo C. Murenam, fratrem suum, adspiciet? qui hujus dolor? qui illius moeror erit? quae utriusque lamentatio? quanta autem perturbatio fortunae atque sermonis, quod, quibus in locis paucis ante diebus factum esse consulem Murenam, nuntii litteraeque celebrassent, et unde hospites atque amici gratulatum Romam [42] concurrerint, repente eo accedat ipse nuntius suae calamitatis? Quae si acerba, si misera, si luctuosa sunt, si alienissima a mansuetudine et misericordia vestra, judices: conservate populi Romani beneficium: reddite reipublicae consulem: date hoc ipsius pudori, date patri mortuo, date generi et familiae, date etiam Lanuvio, municipio honestissimo: quod in hac tota causa frequens moestumque vidistis. Nolite a sacris patriis [43] Junonis Sospitae, cui omnes consules facere necesse est, domesticum et suum consulem potissimum avellere. Quem ego vobis, si quid habet aut momenti commendatio, aut auctoritatis confirmatio mea, consul consulem, judices, ita commendo, ut cupidissimum otii, studiosissimum bonorum, acerrimum contra seditionem, fortissimum in bello, inimicissimum huic conjurationi, quae nunc rempublicam labefactat, futurum esse promittam et spondeam.

[42] *concurrerint.*] Ms. Gu. a m. pr. *cucurrerint.* Mox *repente excidet* idem, ut alii. *eo* necessarium est propter superius *unde.*

[43] *Junonis Sospitae.*] In Ms. Guelf. fuit a pr. m. *Suspitae.* an pro *Sispitae?*

Digitized by Google

M. TULLII CICERONIS

PRO

L. FLACCO ORATIO,

QUARTA ET VICESIMA.

ARGUMENTUM.

Caesare et Bibulo Coss. accusatus est de repetundis L. Flaccus, qui Asiam triennium pro Praetore obtinuerat, a D. Laelio. Inter ejus defensores (nam tum tribus fere actionibus causae perorabantur, uti e Cicerone discimus,) fuit Cicero; quo Consule Praetor fuerat Flaccus, Ciceronemque in vindicanda conjuratione juverat. Defensionis autem haec est ratio, ut partim a superioris vitae innocentia, a summis in rempubl. meritis ducatur, partim a Graecorum testium in universum omnium, tum horum inprimis, levitate, qui contra Flaccum testimonii dicendi causa ex Asia Romam venerant. In quo cum videretur eos offendere aut certe minime consentientes habere, qui Graecos vehementer admirabantur, summo artificio magnam Graecis laudem concedit ingenii, inventarum et perfectarum artium, eloquentiae, fidem autem negat. Diluuntur deinde etiam alia crimina; tanquam, quod aurum avertisse, quod Judaei Hierosolymam mittere solebant quotannis, religionis causa, et civibus Rom. quibusdam injuriam fecisse dicebatur.

CUM in maximis periculis hujus urbis atque imperii, gravissimo atque acerbissimo reipublicae casu, socio atque adjutore consiliorum periculorumque meorum, L. Flacco, caedem a vobis, conjugibus, liberis vestris, vastitatem a templis, delubris, urbe, Italia depellebam: sperabam, judices, [1] honoris potius L. Flacci me adju-

[1] *honoris potius.*] Faërnus malebat *honorum*, quod in Mss. quibusdam invenerat; nempe ut melius responderet *miseriarum*: nec displicebat Graevio. Male. v. Clav. in h. v. Unus consulatus reliquus erat Flacco. nam praetor tum erat.

Digitized by Google

torem futurum, quam miseriarum deprecatorem. Quod enim esset praemium dignitatis, quod populus Romanus, cum hujus majoribus semper detulisset, huic denegaret: cum L. Flaccus veterem Valeriae gentis in liberanda patria laudem, prope quingentesimo anno reipublicae, retulisset? Sed si forte aliquando aut beneficii hujus obtrectator, aut virtutis hostis, aut laudis invidus exstitisset: existimabam, L. Flacco multitudinis potius imperitae, nullo tamen cum periculo, quam sapientissimorum et lectissimorum virorum judicium esse subeundum. Etenim, quibus auctoribus et defensoribus omnium tum salus esset non civium solum, verum etiam gentium defensa ac retenta, [2] neminem umquam putavi per eos ipsos periculum hujus fortunis atque insidias creaturum. Quodsi esset aliquando futurum, ut aliquis de L. Flacci pernicie cogitaret: numquam tamen existimavi, judices, D. Laelium, optimi viri filium, optima ipsum spe praeditum summae dignitatis, eam suscepturum accusationem, quae sceleratorum civium potius odio et furori, quam ipsius virtuti atque [3] institutae adolescentiae conveniret. Etenim cum a clarissimis viris justissimas inimicitias saepe cum bene meritis civibus depositas esse vidissem, non sum arbitratus, quemquam amicum reipublicae, posteaquam L. Flacci amor in patriam perspectus esset, novas huic inimicitias, nulla accepta injuria, denuntiaturum. Sed, quoniam, judices, multa nos et in nostris rebus et in republica fefellerunt: ferimus ea, quae sunt ferenda. tantum a vobis

[2] *neminem unquam putavi per eos ipsos.*] Facilior esset oratio, si esset sic: *per eos ipsos nem. u. p.*

[3] *institutae adolescentiae*] i. e. initiis adolescentiae, quae adhuc fuere. Frustra Graevius addi volebat *sic*.

Digitized by Google

petimus, ut omnia reipublicae subsidia, totum statum civitatis, omnem memoriam temporum praeteritorum, salutem praesentium, spem reliquorum, in vestra potestate, in vestris sententiis, in hoc uno judicio positam esse et defixam putetis. Si umquam respublica consilium, gravitatem, sapientiam, providentiam judicum imploravit: hoc tempore, hoc, inquam, tempore implorat. Non estis de Lydorum, aut Mysorum, 2 aut Phrygum, qui huc compulsi concitatique venerunt, sed de vestra republica judicaturi, de civitatis statu, de communi salute, de spe bonorum omnium, si qua reliqua est etiam nunc, quae fortium civium mentes cogitationesque sustentet. omnia alia perfugia bonorum, praesidia innocentium, subsidia reipublicae, consilia, auxilia, [4]jura ceciderunt. Quem enim alium appellem? quem obtester? quem implorem? Senatumne? at is ipse auxilium petit a vobis, et confirmationem auctoritatis suae vestrae potestati permissam esse sentit. an equites Romanos? judicabitis principes ejus ordinis quinquaginta, quid cum omnibus senseritis. an populum Romanum? [5]at is quidem omnem suam de nobis potestatem tradidit vobis. Quamobrem, nisi hoc loco, nisi apud vos, nisi per vos, judices, non auctoritatem, quae amissa est, sed salutem nostram, quae spe exigua extremaque pendet, tenuerimus: nihil est praeterea, quo confugere possimus: nisi forte, quae res hoc judicio tentetur, quid agatur, cui causae fundamenta jaciantur, judices, non videtis. Damna-

[4] *jura ceciderunt.*] Sic cum Graevio edidimus ex ipsius Mss. item Guelf. et edd. pr. veteribusque usque ad Manutium. Recentiores *occiderunt.*

[5] *at i. q. de nobis p. tradidit vobis.*] *De nobis* pro *bonis* bene Ms. Memmii. nam respondet mox *tenuerimus.*

Digitized by Google

tus est is, qui Catilinam, signa patriae inferentem, interemit: quid est causae, cur non is, qui Catilinam [6] ex urbe repulit, pertimescat? repetitur ad poenam, qui indicia communis exitii excepit: cur sibi confidat is, qui ea proferenda et patefacienda curavit? socii consiliorum, ministri, comitesque vexantur: quid auctores, quid duces, quid principes sibi exspectent? Atque utinam inimici nostri ac bonorum omnium, mecum potius contendant! utrum tum omnes boni, duces nostri, an comites fuerint ad communem conservandam salutem *

Permulta desunt.

3 Hunc igitur virum, Laeli, quibus tandem rebus oppugnas? Fuit, P. Servilio imperatore, in Cilicia tribunus militum. ea res siletur. Fuit M. Pisoni quaestor in Hispania. vox de quaestura nulla missa est. Bellum Cretense ex magna parte gessit, atque una cum summo imperatore sustinuit. muta est hujus temporis accusatio. Praeturae jurisdictio, res varia et multiplex ad suspiciones et simultates, non attingitur. [7] ea vero, in summo et periculosissimo reipublicae tempore, etiam ab inimicis laudatur. At a testibus laeditur. Antequam dico, a quibus, [8] qua spe, qua re concitatis, qua levitate, qua egestate, qua perfidia, qua audacia praeditis; dicam de genere universo, et de conditione omnium nostrûm. Per deos immortales! judices, vos, quomodo is, qui anno ante Romae jus

[6] *ex urbe repulit.*] Suspicabar *depulit.*

[7] *ea vero in s.*] Mss. plerique, etiam noster, et ed. W. *at vero*, quod Graevius recepit. placebat et Grutero. Sed nimis vicinum est aliud *at*, unde huc tractum videtur.

[8] *qua spe, qua vi.*] Delevi verba, *qua vi*, quae absunt a Mss. plerisque etiam Gu. et ed. W.

Digitized by Google

dixerat, anno post in Asia jus dixerit, a testibus quaeretis ignotis? ipsi conjectura nihil judicabitis? In tam varia jurisdictione tam multa decreta, tot hominum gratiosorum laesae voluntates. quae est umquam jacta non suspicio, quae tamen solet esse falsa, sed iracundiae vox, aut doloris? Et is est reus avaritiae, qui in uberrima re turpe compendium, in maledicentissima civitate, in suspiciosissimo negotio, maledictum omne, non modo crimen effugit? Praetereo illa, quae praetereunda non sunt: nullum hujus in privatis rebus factum avarum, nullam in re pecuniaria contentionem, nullam in re familiari sordem posse proferri. Quibus igitur testibus ego hosce possum refutare, nisi vobis? [9] Timolites ille vicanus, homo non modo nobis, sed ne inter suos quidem notus, vos docebit, qualis sit L. Flaccus? quem vos modestissimum adolescentem, provinciae maximae sanctissimum virum, nostri exercitus fortissimum militem, diligentissimum ducem, temperatissimum legatum quaestoremque cognoverunt? quem vos praesentes constantissimum senatorem, justissimum praetorem, [10] atque amantissimum reipublicae civem judicastis? De quibus vos aliis testes 4
esse debetis, de iis ipsi alios testes audietis? At quos testes? primum dicam (id quod est commune) Graecos: non quo nationi huic ego unus maxime fidem derogem. nam, si quis umquam de nostris hominibus

[9] *Timolites ille vicanus.*] Ex *vicanus*, quod in Mss. et edd. est, Turneb. Adv. XXX, 4. fecit nomen proprium *Vicanus*, quod et recepit Lamblnus. P. Manutius etiam *Tmolites*: quod non est necesse. Sane de nomine proprio valde est probabile, eo usum h. l. Ciceronem: centies in Verrinis haec forma est. Per contemtum civem Timolitem vocatum vicanum, ut videtur Graevio, non valde placet.

[10] *atque amantissimum.*] Sic e vestigiis Ms. Guelf. edidi pro *ac amant.* Graevius e Ms. Fr. et ed. 1472. cui adde ed. W. 1480. dedit *et.* quod et ipsum rectum est.

Digitized by Google

a genere isto, studio ac voluntate non abhorrens fuit; me et esse arbitror, et magis etiam tum, cum plus erat otii, fuisse: sed sunt in illo numero multi boni, docti, pudentes, qui ad hoc judicium deducti non sunt; multi impudentes, illiterati, leves, quos variis de causis video concitatos. Verumtamen hoc dico de toto genere Graecorum: tribuo illis litteras, do multarum artium disciplinam, non adimo sermonis leporem, ingeniorum acumen, dicendi copiam: denique etiam, si qua sibi alia sumunt, non repugno: testimoniorum religionem et fidem numquam ista natio coluit; totiusque hujusce rei quae sit vis, quae auctoritas, quod pondus, ignorant. Unde illud est? DA MIHI TESTIMONIUM MUTUUM. [11] num Gallorum, num Hispanorum putatur? totum istud Graecorum est: ut etiam, qui graece nesciunt, hoc, quibus verbis a Graecis dici soleat, sciant. Itaque videte, quo vultu, qua confidentia dicant: tum intelligetis, qua religione dicant. numquam nobis ad rogatum respondent: semper accusatori plus, quam ad rogatum. numquam laborant, quemadmodum probent, quod dicunt: sed quemadmodum se explicent dicendo. Iratus Flacco dixit M. Lurco, quod (ut ipse ajebat) libertus erat ejus turpi judicio condemnatus. nihil dixit, [12] quod laederet eum, cum cuperet. impediebat enim religio. tamen id, quod dixit, quanto cum pudore, quo tremore et pallore dixit? Quam promtus homo P. Septimius? quam iratus de judicio, et de villico? tamen haesitabat; tamen ejus iracundiae religio nonnumquam repugnabat. Inimicus M. Cae-

[11] *num Gallorum, num H.*] Ed. W. *non - - non.* male.

[12] *quod laederet eum.*] *Eum* abest pluribus Mss. etiam nostro, et ed. W. Ceterae omnes habent, meaeque aures id requirunt. Itaque non secutus sum Graevium, qui delevit.

Digitized by Google

lius, quod, cum in re manifesta [13] putasset nefas esse, publicanum judicare contra publicanum, sublatus erat e numero recuperatorum. tamen tenuit se, neque attulit in judicium quidquam ad laedendum, nisi voluntatem. Hi si Graeci fuissent, ac nisi nostri mores ac disciplina plus valerent, quam dolor ac simultas: omnes se spoliatos, vexatos, fortunis eversos esse dixissent. Graecus testis cum ea voluntate processit, ut laedat: non jurisjurandi, sed laedendi verba meditatur. vinci, refelli, coargui putat esse turpissimum: ad id se parat: nihil aliud curat. Itaque non optimus quisque, nec gravissimus, sed impudentissimus loquacissimusque deligitur. Vos autem in privatis minimarum rerum judiciis testem diligenter expenditis. etiam si formam hominis, si nomen, si tribum nostis, mores tamen exquirendos putatis. [14] qui autem dicit testimonium ex nostris hominibus, ut se ipse sustentat! ut omnia verba moderatur! ut timet, ne quid cupide, ne quid iracunde, ne quid plus minusve, quam sit necesse, dicat! [15] Num illos item putatis? quibus jusjurandum jocus est: testimonium ludus: existimatio vestra tenebrae: laus, merces, gratia, gratulatio [16] proposita est omnis in impudenti mendacio. Sed non dilatabo

[13] *putasset*] int. Flaccus, qui in provincia, cum judicium esset de publicano, judicem admittere noluit publicanum.

[14] *qui autem testim. d.*] Sic edd. pr. omnes praeter W. quae habet *cum*. Mss. fere *tum*, quod recepit Gruterus. neutrum convenit sententiae, et verbis *ex nostris hom.*

[15] *Num illos item putatis.*] Sic Ms. noster, non *idem*, in quo intelligi deberet *facere*.

[16] *proposita est omnis in i. m.*] Graevius conjicit *omnibus*. Ita Ms. Gu. sed *omnis* verum est, nec opus erat addi *omnibus*. Enimvero *proposita* mihi suspectum est, malimque *posita*: quod sensum meliorem facit, et auget mirifice invidiam. ipsum impudens mendacium ducunt pro mercede, laude.

Digitized by Google

orationem meam. etenim [17] potest esse infinita, si mihi libeat totius gentis in testimoniis dicendis explicare vanitatem. sed propius accedam : de his vestris testibus dicam. Vehementem accusatorem nacti sumus, judices, et inimicum in omni genere odiosum ac molestum : quem spero [18] his rebus fore magno usui et amicis et reipublicae. sed certe inflammatus incredibili cupiditate, hanc causam accusationemque suscepit. qui comitatus in inquirendo ? comitatum dico ? immo vero quantus exercitus ? [19] quae jactura ? qui sumtus ? quanta largitio ? Quae quamquam utilia sunt causae, timide tamen dico ; quod vereor, ne Laelius ex his rebus, quas sibi suscepit gloriae causa, putet aliquid, oratione mea, sermonis in sese, aut invidiae
6 esse quaesitum. Itaque hanc partem totam relinquam : tantum a vobis petam, judices, ut, si quid ipsi audistis communi fama atque sermone, de vi, de manu, de armis, de copiis : memineritis, quarum rerum invidia, [20] lege hac recenti ac nova, certus est

[17] *posset esse infinita.*] Sic edd. inde a Mediol. priores *potest*, ut habent Mss. etiam noster. id restituit Graevius. Conjeceramus olim *possit*, propter *libeat*, quod non patitur *posset*. Sed libros secuti sumus.

[18] *his rebus.*] Mss. fere, etiam noster, *verbis*. Faërnus corrigebat *moribus*. alius apud eum : *aliis rebus*, qui non putabat iis rebus ac moribus posse esse utilem. *Rebus* defendit Victorius. Sane nihil refert, quid ex iis sequare : *verbis* ferri non potest. *Rebus* primus dedit Junta, forte e Colotiano libro, quem Aldus cum ceteris secutus est. Nempe, si vehemens, odiosus et molestus erit in causis justis, hominibus improbis urgendis ; proderit amicis et reip. Talis Archidemus ap. Xenoph. Mem. Socr. II, 4. 6. qui odiosus et molestus erat Sycophantae. Sic Cicero Act. I. Verr. 12. se profitetur hominibus improbis *accusatorem odiosum, assiduum et acerbum adversarium.*

[19] *quae jactura, qui sumtus, quanta largitio ?*] Idem ter dicit : sed et alibi *jactura* et *sumtus* junguntur. v. Clav. in *jactura*. Ms. noster vitiose *religio*.

[20] *lege hac recenti ac nova.*] Lex recens, et novas res constituens est *Julia* de repetundis, quam eo ipso anno, quo haec caussa acta est, tulerat Julius Caesar Consul. Deinde *est* Faërnus corrigebat bene *sit* : quod et nobis in mentem venit ex ratione legitimae latinitatis.

Digitized by Google

inquisitioni comitum numerus constitutus. Sed, ut hanc vim omittam, quanta illa sunt? quae quoniam accusatorio jure et more sunt facta, reprehendere non possumus, queri tamen cogimur: primum, quod,[21] distributis partibus, sermo est tota Asia dissipatus, Cn. Pompejum, quod L. Flacco est vehementer inimicus, contendisse a Laelio, paterno amico ac pernecessario, [22]ut hunc hoc judicio arcesseret: omnemque ei suam auctoritatem, gratiam, copias, opes ad hoc negotium conficiendum detulisse. Id hoc verisimilius Graecis hominibus videbatur, qui paullo ante [23]in eadem provincia familiarem Laelium Flacco viderant. Pompeji autem auctoritas cum apud omnes tanta est, quanta esse debet, tum excellit in ista provincia, quam nuper et praedonum et regum bello liberavit. Adjunxit illa, ut eos, qui domo exire nolebant, [24]testimonii denunciatione terreret: qui domi stare non poterant, largo et liberali viatico commoveret. Sic adolescens, ingenii plenus, locupletes metu, tenues

[21] *distributis partibus*] est, missis certis hominibus, qui partibus provinciae certis rumorem istum spargerent. Sed et res et verbum *tota* locum vitii suspectum putes facere, ut J. Gronovio fecit, qui ea verba e c. 7 huc tracta putat. Sed ille locus longius hinc abest, quam ut per errorem oculorum librarius ea verba huc transtulerit. Sufficiebat sane *tota Asia*: sed fortasse Cicero voluit vehementiorem cupiditatem accusatoris, de qua ante dixit, indicare, qui etiam dimiserit certos homines, qui hanc famam spargerent, et, ne qua pars Asiae ab illo rumore libera maneret, inter eos distribuerit partes Asiae.

[22] *ut hunc hoc jud. a.*] Ms. Guelf. *ut hoc judicio hunc arc.* quod mollius videtur: etsi non ignoro usitatum esse, idem verbum diverso casu conjungere.

[23] *familiarem L. in eadem pr. Flacco v.*] Haec quidem colloeatio dura est, quae tam longe a *familiarem* dirimit *Flacco*. Ms. Gu. edd. W. 1430. *qui p. a. in eadem provincia familiarem Laelium Flacco v.* quod est mollius, ideoque recepi. Forte dederat Cicero etiam *familiarem Flacco Laelium.*

[24] *testim. denunciatione terreret*] quod poena esset constituta legibus, si quis dicere testimonium nollet, cum esset legitime denunciatum. Mox *qui domi stare non poterant*, sunt obaerati, qui argentur a creditoribus, etc. Mox dicuntur *egentes*.

Digitized by Google

praemio, [25] stultos errore permovit : sic sunt expressa ista praeclara, quae recitantur, psephismata, non sententiis, neque auctoritatibus declarata, [26] nec jurejurando constricta, sed porrigenda manu, profundendoque clamore multitudinis concitatae.

7 O morem praeclarum, disciplinamque, quam a majoribus accepimus, si quidem teneremus ! sed nescio quo pacto jam de manibus elabitur. [27] Nullam enim illi nostri sapientissimi et sanctissimi viri vim concionis esse voluerunt. quae scisceret plebis, aut quae populus juberet ; summota concione, distributis partibus, tributim et centuriatim descriptis ordinibus, classibus, aetatibus, auditis auctoribus, re multos dies promulgata et cognita, juberi vetarique voluerunt. Graecorum autem totae respublicae sedentis concionis temeritate administrantur. Itaque, ut hanc Graeciam, quae jamdiu suis consiliis perculsa et afflicta est, omittam : illa vetus, quae quondam opibus, imperio, gloria floruit, hoc uno malo concidit, libertate immoderata ac licentia concionum. Cum in theatro imperiti homines, rerum omnium rudes ignarique consederant : tum bella inutilia suscipiebant ; tum seditiosos homines reipublicae praeficiebant : tum optime meritos cives e civitate ejiciebant. Quodsi haec Athenis tum, cum illae non solum in Graecia, sed prope cunctis gentibus enitebant, accidere sunt

[25] *stultos errore*] falsa opinione de Pompeji voluntate.

[26] *nec jurej. constr. sed porrig. m.*] *non j. j. constricta*, ut testimonia legibus Rom. Mox c. 7. est psephisma *jurati senatus. porrigenda manu* quid sit, paullo post ipse Cicero docet.

[27] *Nullam illi n.*] J. Gronovius monet, Victorium addidisse *enim* : nec abnuit, si e libris sit. Graevius repudiat, quod nec in Faërni editione sit, nec in Mss. Franc. At cur non inspexere edd. vett. Graevius primam illam suam, et Med. Omnes edd. vett. habent. Primus omisit P. Manutius 1540. forte casu. Ego restitui, consentitque et Ms. Guelf.

Digitized by Google

solita : quam moderationem putatis in Phrygia aut in Mysia concionum fuisse ? Nostras conciones illarum nationum homines plerumque perturbant. Quid, cum soli sunt ipsi, tandem fieri putatis ? Caesus est virgis Cymaeus ille Athenagoras, qui in fame frumentum exportare erat ausus. Data concio Laelio est. processit ille, et Graecus apud Graecos non de culpa sua dixit, sed de poena questus est. porrexerunt manus : psephisma natum est. Hoc testimonium est ? Nuper epulati, paullo ante omni largitione saturati, Pergameni, quod Mithridates, qui multitudinem illam non auctoritate, sed sagina tenebat, se velle dixit, id sutores, id zonarii conclamarunt. Hoc testimonium est civitatis ? Ego testes a Sicilia publice duxi verum erant ea testimonia non concitatae concionis, sed jurati senatus. Quare jam non est mihi contentio cum teste : vobis videndum est, sintne haec testimonia putanda. Adolescens bonus, honesto loco natus, 8 disertus, cum maximo ornatissimoque comitatu venit in oppidum Graecorum : postulat concionem : locupletes homines et graves, ne sibi adversentur, testimonii denunciatione deterret : egentes et leves [28] spe legationis et viatico publico, privata etiam benignitate prolectat. opifices et tabernarios, atque illam omnem faecem civitatum, quid est negotii concitare,

[28] *spe legationis et viatico publ.*] *Legatio* intelligenda est de iis, qui publice a senatu mittuntur, ut testimonium dicant nomine civitatis, quod genus saepe est in Verrinis : et quia sequitur *viatico publico*, bene ea lectio convenit, quae est in Mss. plerisque, etiam nostro, et edd. W. Aldi seqq. Sed ceterae R. 1480. Br. Med. Junt. habent *largitionis*. Et haec quoque lectio bona est, et a Lambino in Ms. Memm. reperta, quem unum commemorat pro hac lectione, non inspexit edd. vett. Ego tamen *legationis* praetulerim, quia id difficilius intelligitur et facilius mutari potuit, quam *largitionis*, praesertim cum id insit in viatico publico, et in *privata benignitate*. Sed eligat quisque ipse.

Digitized by Google

in eum praesertim, qui nuper summo cum imperio fuerit, summo autem in amore esse, propter nomen ipsum imperii, non potuerit? Mirandum vero est, homines eos, quibus odio sunt nostrae secures, nomen acerbitati, scriptura, decumae, portorium morti, libenter arripere facultatem laedendi, quaecumque detur. Mementote igitur, cum audietis psephismata, non audire vos testimonia; audire temeritatem vulgi, audire vocem levissimi cujusque, audire strepitum imperitorum, audire concionem concitatam levissimae nationis. Itaque perscrutamini penitus naturam rationemque criminum: jam nihil praeter spem, nihil praeter terrorem ac minas reperietis. *

Deesse videntur nonnulla.

9 In aerario nihil habent civitates, nihil in vectigalibus. duae rationes conficiendae pecuniae, aut versura, aut tributo. nec tabulae creditoris proferuntur, nec tributi confectio ulla recitatur. Quam vero facile falsas rationes inferre, et in tabulas, quodcumque commodum est, referre soleant, ex Cn. Pompeji litteris ad Hypsaeum, et Hypsaei ad Pompejum missis, quaeso cognoscite. LITTERAE POMPEJI, ET HYPSAEI. Sathne vobis coarguere his auctoribus dissolutam Graecorum consuetudinem licentiamque impudentem videmur? nisi forte, qui Cn. Pompejum, qui praesentem, qui nullo impellente, fallebant, eos, urgente Laelio, in absentem, et in L. Flaccum aut timidos fuisse aut religiosos putamus. Sed fuerint incorruptae litterae domi: nunc vero, quam habere auctoritatem, aut quam fidem possunt? Triduo lex ad praetorem deferri, judicum signis obsignari jubet. tricesimo die vix defe-

Digitized by Google

runtur. Ne corrumpi tabulae facile possint, idcirco lex obsignatas in publico poni voluit. at obsignantur corruptae. Quid refert igitur, tanto post ad judices deferantur, an omnino non deferantur?

Quid, si testium studium cum accusatore sociatum est? tamenne isti testes habebuntur? Ubi est igitur illa exspectatio, quae versari in judiciis solet? nam antea, cum dixerat accusator acriter et vehementer, cumque defensor suppliciter demisseque responderat: tertius ille erat exspectatus locus testium, qui aut sine ullo studio dicebant, aut cum dissimulatione aliqua cupiditatis. Hoc vero quid est? Una sedent, ex accusatorum subselliis surgunt, non dissimulant, non verentur. De subselliis queror? una ex domo prodeunt. si verbo titubarint, quo revertantur, non habebunt. An quisquam esse testis potest, quem accusator sine cura interroget, nec metuat, ne sibi aliquid, quod ipse nolit, respondeat? Ubi est igitur illa laus oratoris, quae vel in accusatore antea, vel in patrono spectari solebat? Bene testem interrogavit: callide accessit: reprehendit: quo voluit, adduxit: convicit et elinguem reddidit. Quid tu istum roges, Laeli, qui, priusquam hoc, TE ROGO, dixeris, [20] plura etiam effundat, quam tu ei domi ante praescripseris? Quid ego autem defensor rogem? nam aut oratio testium refelli solet, aut vita laedi. Qua disputatione orationem refellam ejus, qui dicit, DEDIMUS: nihil amplius? In hominem dicendum est igitur, cum oratio argumentationem non habet. Quid dicam in ignotum? Querendum est ergo et deplorandum, id quod jamdudum facio, de omni

[20] *plura etiam effundat.*] Sic, aut *effuderit* legendum semper putavi ex re et latinitate vera. Nunc, quia in Ms. Guelf. est *effundat*, (cui tamen manus sec. superscripsit e,) id recepi.

Digitized by Google

accusationis iniquitate: primum de communi genere testium. dicet enim natio minime in testimoniis dicendis religiosa. propius accedo. nego esse ista testimonia, quae tu ipse psephismata appellas: sed et fremitum egentium, et motum quendam temerarium Graeculae concionis. Intrabo etiam magis. [30] qui gessit, non adest: qui numerasse dicitur, [31] non est deductus: privatae litterae nullae proferuntur: publicae retentae sunt in accusatorum potestate. summa est in testibus. hi vivunt cum inimicis: adsunt cum adversariis: habitant cum accusatoribus. Utrum hic tandem disceptationem et cognitionem veritatis, an [32] innocentiae labem aliquam ac ruinam fore putatis? Multa enim sunt ejusmodi, judices, ut etiamsi in homine ipso, de quo agitur, negligenda sint, tamen [33] in conditione atque in exemplo pertimescenda vide-
11 antur. Si quem infimo loco natum, nullo splendore vitae, nulla commendatione famae defenderem: tamen

[30] *qui gessit, non adest*] int. negotium; qui pecunias quaesivit apud negotiatores et confecit.

[31] *non est deductus*] v. Clav. in h. v. Intelligendus autem A. Sentilius e c. 15.

[32] *i. labem a. aut ruinam.*] Puto scribendum *ac ruinam*. Nam *labes* idem est, quod *ruina*. Vitium ortum est ab iis, qui *labem* pro macula capiebant. Sic Dom. 1. *labes ac flamma*. Et respondet hoc superioribus: *disceptationem et cognitionem*.

[33] *in conditione atque in exemplo.*] Graevius edidit *imitatione*, secutus auctoritatem *P. Victorii*, quem, ut religiosissimum criticum, putat sumsisse e bonis Mss. At ille sumsit e Juntina, quae prima sic habet: superiores omnes *conditione*. Victorium olim et alii secuti sunt, P. Manut. C. Stephanus, Hervagius. Unde *Junta* hanc lectionem sumserit, nescio. forte e sequentibus: *imitationem exempli*. Est autem vitiosa; *conditione* verum est. Pertimescenda sunt ista primum, quia periculosam faciunt conditionem civium romanorum, cum ita eorum fortunae obnoxiae fiunt hominibus talibus: eaque est usitata Ciceroni et exquisita latinitas. Exempla alia sunt in Clave. Et si *conditione* tollatur, nihil jam erit, quo referantur in sequentibus: *ne ignotis testibus - - civem ac supplicem vestrum dederetis*. Nam hoc ita refertur ad *conditione*, ut sequens alterum, *ne periculosam imitationem exempli - - proderetis*, ad *exemplum*.

Digitized by Google

civem a civibus communis humanitatis jure ac misericordia deprecarer, ne ignotis testibus, ne incitatis, ne accusatoris consessoribus, convivis, contubernalibus; ne hominibus, levitate Graecis, crudelitate barbaris, civem ac supplicem vestrum dederetis: ne periculosam imitationem exempli reliquis in posterum proderetis. Sed, cum L. Flacci res agatur, cujus ex familia qui primus consul factus est, primus in hac civitate consul fuit: cujus virtute regibus exterminatis, libertas in republica constituta est: quae usque ad hoc tempus [34] honoribus, imperiis, rerum gestarum gloria, continuata permansit: cumque ab hac peremni contestataque virtute majorum, non modo non degenerarit L. Flaccus, [35] sed, id quod maxime florere in generis sui gloria viderat, laudem patriae in libertatem vindicandae praetor adamarit: in hoc ego reo ne quod perniciosum exemplum prodatur, pertimescam, in quo, etiamsi quid errasset, omnes boni connivendum esse arbitrarentur? Quod quidem ego non modo non postulo, sed contra, judices, vos oro et obtestor, ut totam causam, quam maxime intentis oculis, (ut ajunt) acerrime contemplemini. [36] nihil religione testatum, nihil

[34] *honoribus, imperiis.*] Ita dedi cum Graevio pro *imperio*, e Ms. S. Victoris, et lectione librorum scr. et edd. *imperii*, ut W. Sic et edidit Lambinus, placebatque Faërno. *Honores et imperia* bene junguntur, ut *magistratus et imperia* passim. v. Graev. ad h. l.

[35] *sed, id quod max. fl.* etc.] Haec est lectio edd. pr. nempe Rom. quam Br. Med. Ald. Victorius sequuntur. At ed. W. 1486. *in qua maxime florere generis sui gloriam*, quod ego praetulerim, sed tamen sic, ut pro *qua* sit *quo*. Ms. Gu. *in quod*. Ea quidem lectio melior est latinitate. Nam *id floret in ejus gloria* bene latine dici, dubitare licet. certe hanc formam non observavi.

[36] *nihil religione - - veritate - - dolore expr.*] Est elegantissimus e concinnitate locus, in quo omnia genera argumentorum inartificialium exprimuntur. Nam *religio* pertinet ad testimonia juratorum hominum - - *veritas* ad tabulas, literas publicas et privatas - - *dolor* ad quaestiones per tormenta.

Digitized by Google

veritate fundatum, nihil dolore expressum: contraque omnia corrupta libidine, iracundia, studio, pretio, perjurio reperientur.

12 Etenim jam universa istorum cognita cupiditate, accedam ad singulas querelas criminationesque Graecorum. Classis nomine pecuniam civitatibus imperatam queruntur: quod nos factum, judices, confitemur. Sed, si hoc crimen est: aut in eo est, quod non licuerit imperare: aut in eo, quod non opus fuerit navibus: aut in eo, quod nulla, hoc praetore, classis navigarit. Licuisse ut intelligas, cognosce, quid, me consule, senatus decreverit, cum quidem nihil a superioribus continuorum annorum decretis decesserit. SENATUSCONSULTUM. Proximum est ergo, ut, opus fuerit classe, necne, quaeramus. Utrum igitur hoc Graeci statuent, aut ullae exterae nationes, an vestri praetores, [37] vestri duces, vestri imperatores? Equidem existimo, in ejusmodi regione atque provincia, quae mari cincta, portibus distincta, insulis circumdata esset, non solum praesidii, sed etiam ornandi imperii causa, navigandum fuisse. Haec enim ratio ac magnitudo animorum in majoribus nostris fuit, ut, cum in privatis rebus, suisque sumtibus, minimo contenti, tenuissimo cultu viverent, in imperio atque in publica dignitate omnia ad gloriam splendoremque revocarent. Quaeritur enim in re domestica continentiae laus: in publica dignitatis. Quodsi etiam praesidii causa classem habuit, quis erit tam iniquus, qui reprehendat? Nulli erant praedones. Quid? nullos fore, quis praestare poterat? Minuis, inquit, gloriam Pom-

[37] *vestri duces.*] Sic edd. vett. omnes praeter W. quae habet *judices*, ut plerique Mss. etiam Gu. stulte.

Digitized by Google

peji. Immo tu auges molestiam. Ille enim classes praedonum, urbes, portus, receptacula sustulit: pacem maritimam summa virtute atque incredibili celeritate confecit: illud vero neque suscepit, neque suscipere debuit, ut, si qua uspiam navicula praedonum apparuisset, accusandus videretur. Itaque ipse in Asia, cum omnia jam bella terra marique confecisset, classem tamen iisdem istis civitatibus imperavit. Quod si tum statuit opus esse, cum ipsius praesentis nomine tuta omnia et pacata esse poterant; quid, cum ille decessisset, Flacco existimatis statuendum et faciendum fuisse? Quid nos hic? nonne ipso Pompejo 13
auctore, Silano et Murena consulibus, decrevimus, ut classis in Italia navigaret? nonne eo ipso tempore, cum L. Flaccus in Asia remiges imperabat, nos hic in mare superum et inferum [38] sestertium ter et quadragies erogabamus? Quid postremo anno? nonne M'. Curio et P. Sextilio quaestoribus, pecunia in classem est erogata? quid? hoc omni tempore equites in ora maritima non fuerunt? Illa est enim gloria divina Pompeji: primum praedones eos, qui tum, cum illi bellum maritimum gerendum datum est, toto mari dispersi vagabantur, redactos esse omnes in potestatem: deinde Syriam esse nostram, Ciliciam teneri, Cyprum [39] per Ptolemaeum regem nihil audere: prae-

[38] *sest. ter et qu. rogabamus.*] Correximus cum Lambino *erogabamus*, etsi libri alii omnes *rogabamus* habent. Similiterque ap. Liv. XXII, 23. pro *rogaretur*, in tali sensu, viri doctissimi corrigunt *erogaretur*. Gruterus intelligi vult *populum:* idque probat Drakenborchius ad l. c. Sed in sumtibus ex aerario faciendis non rogatur populus, sed ad senatum refertur, ac decernitur. Si tamen esset talis rogatio, a tribuno certe populari facta esset; quod fuisset contra jus et auctoritatem senatus. Ita Cicero non dixisset: *nos rogabamus*, quod ad senatum necessario pertinet.

[39] *per Ptolemaeum regem*] nempe eum, contra quem Clodia post lex facta est. v. Clav. in Ptol. n. 3. et *Leges Clodiae.*

Digitized by Google

terea Cretam Metelli virtute esse nostram: nihil esse, unde proficiscantur. nihil quo revertantur: omnes sinus, promontoria, litora, insulas, urbes maritimas, claustris imperii nostri contineri. Quodsi, Flacco praetore, nemo in mari praedo fuisset, tamen hujus diligentia reprehendenda non esset. idcirco enim, quod hic classem habuisset, existimarem non fuisse. Quid, si L. Oppii, L. Agrii, C. Cestii, equitum Romanorum, hujus etiam clarissimi viri, Cn. Domitii, qui in Asia tum legatus fuit, testimonio doceo, eo ipso tempore, quo tu ipse negas classem habendam fuisse, complures a praedonibus esse captos? tamen Flacci consilium in remigibus imperandis reprehendetur? Quid, si etiam occisus est a piratis Adramitenus, homo nobilis, cujus est fere nobis omnibus nomen auditum, Atinas pugil, Olympionices? hoc est apud Graecos (quoniam de eorum gravitate dicimus) prope majus, et gloriosius, quam Romae triumphasse? At neminem cepisti. Quam multi orae maritimae clarissimi viri praefuerunt, qui cum praedonem nullum cepissent, mare tamen tutum praestiterunt? casus est enim in capiendo, locus, eventus, occasio. defendendi facilis est cautio, non solum latibulis occultorum locorum, sed etiam tempestatum moderatione et conversione.

14 Reliquum est, ut quaeratur, utrum ista classis, cursu et remis, an sumtu tantum et litteris navigarit. Num id igitur negari potest, cujus rei cuncta testis est Asia, bipartito classem distributam fuisse, ut una pars supra Ephesum, altera infra Ephesum navigaret? hac classe M. Crassus, vir amplissimus, ab Aeno in Asiam, his navibus Flaccus ex Asia in Macedoniam navigavit. In quo igitur praetoris est diligentia requirenda? in

Digitized by Google

numero navium, et in descriptione aequabili sumtus? dimidium ejus, quo Pompejus erat usus, imperavit. Num potuit parcius? Descripsit autem pecuniam ad Pompeji rationem, quae fuit accommodata L. Sullae descriptioni: qui, [40] cum in omnes Asiae civitates pro portione pecunias descripsisset; illam rationem in imperando sumtu et Pompejus et Flaccus secutus est. neque est adhuc tamen ea summa completa. [41] Non refert vero. Quid lucretur? [42] cum enim genus imperatae pecuniae suscipit: id, quod tu crimen esse vis, confitetur. Qui igitur probari potest, in ea pecunia non referenda, crimen sibi ipsum facere, in qua crimen esset nullum, si referret? At enim negas fratrem meum, qui L. Flacco successerit, pecuniam ullam in remiges imperasse. Equidem Quinti fratris mei laude delector: sed aliis magis, gravioribus atque majoribus. aliud quiddam statuit, aliud vidit. existimavit, quocumque tempore auditum quid esset de praedonibus,

[40] *cum omnes Asiae civitates proportione in provincias descripsisset.*] Haec vulgata lectio evidenter vitiosa est, nec ullum sensum commodum habet, qui sit aptus antecedentibus et consequentibus, et latinitati. Ineptum enim est *in provincias civitates describere*. Immo provinciae describuntur in civitates: *describere* enim est *partiri, dividere*. Sermo autem est de divisione pecuniae solvendae in partes, quae singulis civitatibus imponentur. Ergo verum est, quod ingenium Lambini reperit et edidit, frustra obloquente Grutero, *in omnes Asiae civitates pro portione pecunias descripsisset*. Nam statim idem est in applicatione: *illam rationem* (descriptionem Sullae) *imperando sumtu* (i. e. pecuniis) *secutus est*. Nihil potest sensu meo esse evidentius. Itaque recepi. Et id saltem intelligi potest, vulgatum nullo modo.

[41] *Non refert vero.*] Nempe in tabulas acceptorum et expensorum, quas exhibeat, ut, quomodo usus sit pecunia, appareat. Est objicientis. Respondet defensor: non id facit lucrandi caussa, aut id ei nihil prosit.

[42] *cum genus imp. pec. suscipit.*] Edd. pr. omnes *genus*, praeter ed. W. quae habet *onus*, quod post unus Lambinus revocavit, et deinde Graevius: estque id in plerisque Mss. Saltem vestigium ejus, ut in Guelf. *honus*. Neque tamen unus sum id recipere: habet enim speciem glossae, ortae a verbo *suscipit*, quod proprie de onere dicitur. Sed id intelligi in *genus imperatae pecuniae* potest, quod qui confitetur, suscipit onus criminis. v. Clav. in *suscipere*.

Digitized by Google

quam vellet subito, se classem comparaturum. denique hoc primus frater meus in Asia fecit, ut hoc sumtu remigum civitates levaret. crimen autem tum videri solet, cum aliquis sumtus instituit eos, qui antea non erant instituti, non cum successor aliquid immutat de institutis priorum. Flaccus, quid alii postea facturi essent, scire non poterat: quid fecissent, videbat.

15 Sed, quoniam [43] de communi totius Asiae crimine dictum est, aggrediar jam ad singulas civitates: ex quibus sit sane nobis prima civitas Acmonensis. Citat praeco voce maxima legatos Acmonenses. Procedit unus Asclepiades. [44] prodeant. Etiamne praeconem mentiri coëgisti? est enim, credo, is vir iste, ut civitatis nomen sua auctoritate sustineat: damnatus turpissimis judiciis domi, notatus litteris publicis: cujus de probris, adulteriis ac stupris exstant Acmonensium litterae: quas ego non solum propter longitudinem, sed etiam propter turpissimam obscoenitatem verborum, praetereundas puto. Dixit publice data drachmarum CCVI [45] millia. dixit tantum: nihil ostendit, nihil protulit: sed adjunxit id, quod certe, quoniam erat domesticum, docere debuit, se privatim drachmarum CCVI millia dedisse. Quantum sibi ablatum homo impudentissimus dicit, tantum

[43] *de communi totius Asiae crimine.*] Sic habent edd. ante Gruterum, qui e suis Mss. quibuscum consentit Guelf. edidit *totius communis Asiae.* Cogitabat *commune Asiae*, ut Graevius, qui tamen *totius*, ut glossam, delevit. Antiqua lectio vera est; *commune Asiae crimen* est, quod Asia provincia universa in Flaccum conjicit: sequentur crimina singularum civitatum.

[44] *prodeant.*] Faërnus putabat excidisse *ceteri.* melius Graevius, ante *procedit* ponendum esse.

[45] *millia*] hic et post verbum hoc abest Mss. quibusdam, etiam nostro, et edd. pr. Addidit Aldus. Sane id et alibi omissum est in libris, vel quod notam ejus verbi non intelligebant librarii, vel quod finalis antecedentis verbi eam absorpserat.

Digitized by Google

numquam est ausus, ut haberet, optare. Ab A. Sextilio dicit se dedisse, et a suis fratribus. Potuit dare Sextilius. nam fratres quidem, consortes sunt mendicitatis. Audiamus igitur Sextilium: fratres denique ipsi prodeant: quam volent, impudenter mentiantur: et, quod numquam habuerint, dedisse se dicant. tamen aliquid fortasse coram producti dicent, in quo reprehendantur. Non deduxi, inquit, Sextilium. Cedo tabulas. non deportavi. Fratres saltem exhibe. [46] non denunciavi. Quod ergo unus Asclepiades, fortuna egens, vita turpis, existimatione damnatus, impudentia atque audacia fretus, sine tabulis, sine auctore [47] jecerit, id nos, quasi crimen, aut testimonium pertimescamus? Idem laudationem, quam nos ab Acmonensibus Flacco datam proferebamus, falsam esse dicebat. cujus quidem laudationis jactura exoptanda nobis fuit. Nam, ut signum publicum inspexit praeclarus iste auctor suae civitatis, solere suos cives ceterosque Graecos, [48] ex tempore quod opus sit, obsignare dixit. Tu vero tibi habeto istam laudationem. nec enim Acmonensium testimonio Flacci

[46] *non denunciavi*] v. Clav. in h. v. item de verbis *deportare* et *exhibere*.

[47] *jecerit*.] Hic quoque libri veteres *legerit*, ut aliis locis, v. c. Rosc. Com. 9. *legerit* explicant *recitare de tabulis*, frustra. Crimina non recitantur de literis et tabulis, sed argumenta criminis confirmandi. Sane infra c. 17. est de *tabulis publicis recitat*, quo utitur ad defendendam illam lectionem Graevius. Sed ibi sermo est de tabulis publici testimonii, quae recitari debent. Denique Asclepiades diserte dicitur *sine tabulis dixisse*. Ergo non legit aut recitavit. Itaque lectionem *jecerit*, quae est a Victorio, servavi. Est, in Flaccum dixit.

[48] *ex tempore, quod opus sit, obsignare d.*] Male in edd. vulgatis post *ex tempore* interpungitur: Non, ex tempore obsignant, quod est nihili, sed eas literas obsignant, quae ex tempore fiunt, quas temporis ratione postulante faciunt, non sua sponte et consulto. Infra quidem est, *nihil temporis causa scripsisse aut obsignasse*: sed ibi *temporis causa* proprie pertinet ad *scripsisse*.

Digitized by Google

vita et dignitas nititur. das enim mihi, quod haec causa maxime postulat, nullam gravitatem, nullam constantiam, nullum firmum in graecis hominibus consilium, nullam denique esse testimonii fidem. Nisi vero hactenus ista formula testimonii atque orationis tuae [49] describi ac distingui potest, ut Flacco absenti aliquid civitates tribuisse dicantur: Laelio praesenti, per se agenti, vi legis, jure accusationis, opibus praeterea suis terrenti ac minanti, [50] nihil temporis causa
16 scripsisse aut obsignasse videantur. Equidem in minimis rebus saepe res magnas vidi, judices, deprehendi ac teneri, ut in hoc Asclepiade. [51] Haec, quae est a nobis prolata laudatio, obsignata erat creta illa Asiatica; quae fere est omnibus nota nobis: qua utuntur omnes non modo in publicis, sed etiam in privatis litteris, quas quotidie videmus mitti a publicanis, saepe unicuique nostrûm. Neque enim testis ipse signo inspecto falsum nos proferre dixit, sed levitatem totius Asiae protulit, de qua nos et libenter et facile concedimus. Nostra igitur laudatio, quam ille temporis causa nobis datam dicit, datam quidem confitetur, consignata creta est: in illo autem testimonio,

[49] *describi ac distingui.*] De verbo *describere*, ut synonymo alterius *distinguere*, v. Clav. in h. v.

[50] *nihil temporis causa.*] Haereo in verbo *nihil*. Nam videtur velle docere, testimonium pro Flacco plus valere posse, quam quod contra eum expressum sit a Laelio. In illo dando liberi fuere, in hoc coacti, idque temporis, i. e. necessitatis praesentis causa, dedisse videntur. Ita aut delendum sit *nihil*, aut corrigendum *nonnihil*. Nisi vero totum est ironicum, propter manifestam absurditatem, si absenti testimonium temporis causa dedisse dicantur, praesenti et terrenti nihil temporis causa dederint: quod praetulerim, ne corrigi quid sine libris debeat.

[51] *Haec, quae est a n. p.*] *Est* addidi cum Graevio, quod in Mss. suis Faërnus, Lambinus, Graevius, nos in Gu. reperimus. Est vero in omnibus edd. pr. Casu excidit in ed. P. Manutii 1540, quem secuti videntur Gryph. Steph. etc. quod non animadversum peperit notas criticas.

Digitized by Google

quod accusatori dicitur datum, [52] ceram esse vidimus. Hic ego, judices, si vos Acmonensium decretis, si ceterorum Phrygum litteris permoveri putarem, vociferarer, et, quantum maxime [53] possem, contenderem: testarer publicanos, excitarem negotiatores, vestram etiam conscientiam implorarem: cera deprehensa, considerem totius testimonii fictam audaciam manifesto comprehensam atque oppressam teneri. Nunc vero non insultabo vehementius, nec volitabo in hoc insolentius, neque in istum nugatorem, tanquam in aliquem testem, invehar, neque in toto Acmonensium testimonio, sive hic confictum est, ut apparet, sive missum domo est, ut dicitur, commovebor. Etenim, quibus ego istam laudationem remittam, quoniam sunt (ut Asclepiades dicit) leves, horum testimonium non pertimescam.

Venio nunc ad Dorylensium testimonium: qui pro- 17
ducti, tabulas se publicas ad speluncas perdidisse dixerunt. O pastores, nescio quos, cupidos litterarum! siquidem nihil istis, praeter litteras, abstulerunt. Sed aliud esse causae suspicamur, ne forte isti parum versuti esse videantur. Poena est, ut opinor, [54] Dorylaei gravior, quam apud alios, falsarum et corruptarum litterarum. si veras protulissent, criminis nihil erat: si falsas, erat poena. bellissimum putarunt, dicere amissas. Quiescant igitur, et me hoc in lucro ponere,

[52] *ceram esse vidimus.*] Sic pro vulgato *videmus*, quod facit clausulam hexametri, dedimus e Mss. Faërni, Francii, Guelf. ed. W.

[53] *possem, contenderem.*] Guilielmius conjiciebat *possem contendere*, sc. voce; quod placebat Grutero. puto verum esse. nam sic solet Cicero.

[54] *Dorylaei.*] Sic Mss. vetustiores et meliores, etiam noster, item edd. pr. praeter Med. in qua erratum fuit operarum, *Dorylensium*. nam sequitur fere ed. Brix. id erratum servavit et propagavit Victorius: nec tamen omnes eum secuti sunt, ut Ald. N.

Digitized by Google

atque aliud agere patiantur. Non sinunt. supplet enim ille nescio quis, et privatim dicit se dedisse. Hoc vero ferri nullo modo potest. Qui de tabulis publicis recitat iis, quae in accusatoris potestate fuerunt, non debet habere auctoritatem: sed tamen judicium fieri videtur, cum tabulae illae ipsae, cujusquemodi sunt, proferuntur. cum vero is, quem nemo vestrûm vidit unquam; nemo, qui mortalis esset, audivit; tantum dicit DEDI: dubitatis, judices, quin ab hoc ignotissimo Phryge nobilissimum civem vindicetis. Atque huic eidem nuper tres equites Romani honesti et graves, cum in causa liberali eum, qui asserebatur, cognatum suum esse diceret, non crediderunt. Qui hoc evenit, ut, qui locuples testis doloris et sanguinis sui non fuerit, idem sit gravis auctor injuriae publicae? Atque hic Dorylensis nuper cum efferretur magna frequentia, [55] consessuque vestro, mortis illius invidiam in L. Flaccum Laelius conferebat. Facis injuste, Laeli, si putas periculo nostro vivere tuos contubernales: praesertim quod tua negligentia factum arbitremur. homini enim Phrygi, qui arborem fici numquam vidisset, fiscinam ficorum objecisti: cujus mors te ex aliqua parte relevavit. edacem enim hospitem amisisti. Flacco vero quid profuit, qui valuit tamdiu, dum huc prodiret? mortuus est, [56] aculeo

[55] *consessuque vestro.*] Cum vos in judicio sederetis, et funus praeter judicium duceretur.

[56] *aculeo jam dimisso.*] Libri scr. plures *demisso*, ut etiam Gu. alius *emisso*. *Dimisso* melius est, in quo et amissio inest. Post edidi *At* pro *Ut*, quod a Gruteri libris est; alienum ab h. l. sic et Graevius fecit, *Columen actionis tuae*. Ursinus in Ms. Vatic. quo usus erat Faërnus, esse dixit *accusationis*, quod ei videbatur melius: et *actionis* potest e compendio natum esse, ut in Epitoma Liviana L. VII. ubi v. Drakenb. Potest quidem et *accusatio* esse glossa *actionis*: sed tamen *accusatio* aptior *columini*, quam *actio*. Similem locum meminimus esse apud nostrum, ubi aliquis per irrisionem dicitur *totam accusationem humeris suis sustinere*.

Digitized by Google

jam dimisso, ac dicto testimonio? At istud columen actionis tuae, Mithridates, posteaquam, biduum retentus testis a nobis, effudit, quae voluit, omnia, reprehensus, convictus, fractusque discessit, ambulat cum lorica: metuit homo doctus et sapiens, ne L. Flaccus nunc scelere se alliget, cum jam testem illum effugere non possit: ut, qui ante dictum testimonium sibi temperarit, cum tamen aliquid assequi posset, is nunc id agat, ut ad falsum avaritiae testimonium, verum etiam maleficii crimen adjungat. Sed de hoc teste, [57] totoque Mithridatico crimine, disseruit et subtiliter et copiose Q. Hortensius: nos, ut instituimus, ad reliqua pergamus.

Caput est omnium Graecorum concitandorum, qui 18
cum accusatoribus sedet, Heraclides ille Temnites, homo ineptus et loquax, sed (ut sibi videtur) ita doctus, ut etiam [58] magistrum illorum se esse dicat: et, qui ita sit ambitiosus, ut omnes vos, nosque quotidie persalutet. Temni usque ad illam aetatem in senatum venire non potuit: et, qui se artem dicendi traditurum etiam ceteris profiteatur, ipse omnibus turpissimis judiciis convictus est. Pari felicitate una legatus venit Nicomedes, qui neque in senatum ulla conditione pervenire potuit, et furti et pro socio damna-

[57] *totoque Mithridatico crimine.*] Non dubitavi addere *crimine*, quod in Mss. reperere Faërnus et Lamb. in aliis excidit. nam vulgata sine hoc verbo nullum sensum habet. Graevius volebat *crimine* vel *negotio* intelligi, sed contra consuetudinem latinae linguae.

[58] *magistrum illorum.*] Sic edd. pr. usque ad Mediol. quae dedit *aliorum*, quam secuti sunt Junt. Ald. Victorius, etc. Vetus restituit Gruterus e Mss. suis, estque et in nostro. Sane id pronomen jam aliquoties cum *alius* confundi vidimus, sumusque proclives ad illam lectionem et hoc loco recipiendam: sed quia tamen *illorum* commode ad *accusatores* referri potest, qui paullo ante commemorantur, libros scriptos potius secutus sum. Si quis malit *aliorum*, sinam eum judicio suo uti: praesertim cum ei faveat mox, *se artem dicendi ceteris traditurum profiteatur*.

Digitized by Google

tus est. Nam princeps legationis Lysanias, adeptus est ordinem senatorium: sed cum [59] rempublicam nimium amplecteretur, peculatus damnatus, et bona, et senatorium nomen amisit. Hi tres etiam [60] aerarii nostri tabulas falsas esse voluerunt. nam servos novem se professi sunt habere, cum omnino sine comite venissent. Decreto scribendo primum video affuisse Lysaniam: cujus fratris bona, quod is populo non solvebat, praetore Flacco, publice venierunt. praeterea Philippus est, Lysaniae gener, et Hermobius: cujus frater Poles, [61] item pecuniae publicae est condemna-
19 tus. Dicunt se Flacco, et iis, qui simul essent, drachmarum XV millia dedisse. Cum civitate mihi res est acerrima, (et [62] conficientissima litterarum:) in qua

[59] *remp. nimium amplecteretur*] lepida ambiguitas. *remp.* refert ad aerarium et pecuniam publicam, et intelligit *furtum* pec. publicae.

[60] *aerarii nostri tabb.* etc.] i. fraudem fecerunt, cum in lautiis plus accepere, quam debebant: novem servos in comitatu suo qui dicerent esse, cum nullum haberent. Patet hinc, etiam talibus legatis civitatum provincialium locum et lautia data.

[61] *item pec. publ. est condemnatus*] *item* retulerim potius ad id, quod de Pole dixit, quam ad peculatum. Non solvebat aerario, quod debebat.

[62] *conficientissima literarum.*] Hoc totum abest a Ms. Guelf. ut ab ed. W. Alii habent *acerrima literarum*. Ms. S. Dionysii et Franc. *conficiendarum literarum diligentissima*, quod post Lambinum recepit Graevius. Et solet haec diligentia literarum conficiendarum a Cicerone in Verrinis laudari et in privatis et in civitatibus. Sed mihi totum hoc, quocumque modo legatur, a glossatoribus videtur esse. Primum, per veram latinitatem, *conficiens literarum* non potest esse, qui conficit literas s. tabulas, sed habens vim efficiendi vel conficiendi. Tale est illud ipsum, quod Graevius adfert e V. de Fin. B. et M. *bonorum corporis conficientia*, i. e. per quae bona corporis consequimur, quae habent vim illa bona efficiendi. Ergo *conficientissima literarum* non potest esse a Cicerone. Alterum *conf. lit. diligentissima* bene latinum est: sed quorsum hic commemoratur ea diligentia? ad quam, nihil est in sequentibus, quod proprie referatur, nec insit in *acerrima*; immo ipsa diligentia conf. lit. quoad hic intelligi debet, est in eo verbo. Nam *acerrima* profecto nihil est aliud quam *diligentissima in pecuniis publicis tractandis*: estque paullo etiam plus, quod in diligente labor et cautio, in acri etiam studium intelligitur. Off. I, 4. etiam junguntur *acer et diligens*: *si acres ac diligentes esse volumus, intelligemus saepe magna ex parvis*: sive ut synonyma: sive, ut in illo studium, in hoc cura intelligatur. Sed ad diligentiam in pecuniis tractandis etiam

Digitized by Google

numus commoveri nullus potest sine quinque [63] praetoribus, tribus quaestoribus, quatuor mensariis, qui apud illos a populo creantur. Ex hoc tanto numero deductus est nemo: et, cum illam pecuniam nominatim Flacco datam referant; [64] majorem etiam aliquam cum huic iidem darent, in aedem sacram reficiendam se perscripsisse dicunt: quod minime convenit. nam aut omnia [65] occulte referenda fuerunt, aut aperte omnia. cum perscribunt nominatim Flacco: nihil timent, nihil verentur. cum operi publico referunt, iidem homines subito eundem, quem contemserant, pertimescunt. Si praetor dedit, ut est scriptum: a quaestore numeravit: quaestor a mensa publica: mensa aut ex vectigali, aut ex tributo. Numquam erit istud simile criminis, nisi mihi totam rationem omni [66] et personarum genere, et litterarum explicaris.

literae pertinent, et in patre familias Romano diligente, profecto non modo cura quaerendae et conservandae rei familiaris inest, sed etiam confectio curiosa literarum s. tabularum. Itaque credo, illud de diligentia conficiendarum literarum, et varietatem ejus exprimendi, esse a glossatoribus, qui interpretari vellent *acerrima* accommodate ad rem praesentem, et nossent, Ciceronem saepe in Verrinis, de confectione tabularum, ut necessaria in re pecuniaria publica et privata, dicere, ejus negligentiam reprehendere, etc. Cum deinde et a Mss. vel totum, vel ex parte absit, puto id legitime deleri posse. Ceterum, tantum uncis inclusi.

[63] *praetoribus - - quaestoribus - - mensariis, qui*, etc.] Multitudo eorum, qui in pecuniis erogandis adhibentur, est argumentum magnae diligentiae, *praetores*, non more Rom. sed pro magistratibus dicuntur. Gr. στρατηγοί, quod verbum sic et in Actis Apost. occurrit. Diligentia etiam in *mensariis* cernitur, i. e. iis, qui pecunias solvunt et accipiunt in mensa: quod a populo creantur, ut fiant, quorum fides perspecta est populo, cum Romae et aliis locis sint ministri quaestorum, qui ab ipsis legantur.

[64] *majorem aliam.*] Mss. et edd. pr. *aliquam*. i. e. aliam quam, ut saepe. miror hic Gruterum non, ut solet, libros secutum esse. Sed id saepe mutatum est a librariis etiam.

[65] *occulte referenda*] i. e. sub nomine ficto et caussa falsa, ut occultetur fraus et donatio.

[66] *et personarum genere et literarum.*] *Personarum*, nominibus eorum, qui dedere et accepere: *literarum* quid sit, nemo explicavit:

Digitized by Google

[67] Vel, quod est in eodem decreto scriptum, homines clarissimos civitatis, amplissimis usos honoribus, hoc praetore circumventos. Cur hi neque in judicio adsunt, neque in decreto nominantur? non enim credo significari isto loco illum, [68] qui se erigit, Heraclidem. [69] Utrum enim in clarissimis est civibus is, quem [70] judicatum hic duxit Hermippus? qui hanc ipsam legationem, quam habet, non accepit a suis civibus, [71] sed usque Tmolo petivit? cui nullus honos in sua civitate habitus est umquam. res autem ea, quae tenuissimis committebatur, [72] huic uni in vita commissa sola est. Custos, T. Aufidio praetore, frumento publico est positus. pro quo cum a [73] P. Varino praetore pecuniam accepisset: celavit suos cives, [74] ultroque iis sumtum

nec ipse satis intelligo. Videtur eo pertinere, ut in erogatione pecuniae apud illam civitatem triplex perscriptio esse debeat, praetoris, quaestoris et mensarii, triplexque genus tabularum, per quas intelligeretur, mensarium solvisse jussum a quaestore, quaestorem jussisse jussu praetoris, utque omnium tabulae inter se consentirent.

[67] *Vel quod*, etc.] est exemplum aliud perscriptionis non accuratae et explicatae, quia nec personae nominantur, nec earum tabulae proferuntur.

[68] *qui se erigit*] i. e. subsellio surgit, velut admirans vel dicturus aliquid contra.

[69] *Utrum enim.*] Sic omnes libri, pro *num*, ut aliis quibusdam locis. v. Clavem in h. v.

[70] *judicatum hic duxit Hermippus*] v. infra c. 20. extr. et Clav. in *ducere*.

[71] *sed usque Tmolo petivit.*] Inde a Tmolo venit Temnum, et se obtulit civitati ad legationem, cum nemo esset, qui vellet ire, v. c. 8. ut aliquid lucraretur.

[72] *huic uni - - commissa sola est.*] Non commodum sensum hoc habet. nam quomodo *uni sola* commissa est res talis, cum ante dicat tenuissimis committi solitas esse res tales. Videtur legendum, *huic una - - commissa soli est*: unum genus id rerum, quod esset tenue, et tenuissimis alias committebatur, ei ita commissum est, ut socios in negotio gerendo non haberet. *In vita* est, quoad vixit.

[73] *P. Varino*] v. de scriptura nominis Clavem.

[74] *ultroque iis sumtum intulit.*] P. Manutius interpretatur: atque etiam insuper sumtus factos in rationibus scripsit: nam hoc est *intulit*. Sed quosnam sumtus? in quam rem? nempe res ad illud frumentum

Digitized by Google

intulit. Quod posteaquam Temni, litteris a P. Varino missis, cognitum atque patefactum est; cumque eadem de re Cn. Lentulus, qui censor fuit, Temnitarum patronus, litteras misisset: Heraclidem istum Temni nemo postea vidit. Atque, ut ejus impudentiam perspicere possitis, causam ipsam, quae levissimi hominis animum in Flaccum incitavit, quaeso, cognoscite. Fundum Cymaeum Romae mercatus est de pupillo Meculonio. Cum verbis se locupletem faceret; haberet nihil praeter illam impudentiam, quam videtis: [75] pecuniam sumsit mutuam a Sex. Stola, judice hoc nostro, primario viro, qui et rem agnoscit, neque hominem ignorat: qui tamen [76] credidit P. Fulvii Veratii, lectissimi hominis, fide. [77] Ei cum solveret, sumsit a C. et M. Fufiis, equitibus Romanis, primariis viris. Hic hercule, cornici oculum, ut dicitur. nam hunc Hermippum, hominem eruditum, civem suum, cui debebat esse notissimus, percussit. ejus enim

pertinet, quod praetor, pecunia data, acceperat: ipse Heraclides per vim ablatum scripserat. Intelligendi sumtus in frumento avehendo, quo Varinus voluisset.

[75] *pecuniam sumsit mutuam a Sexto Stola.*] Faërnus in libro antiquo pro *mutuam* reperit *tum*, quod est et in Ms. Guelf. Eo alludit ed. W. quae habet *tamen*, et R. Br. 1480. quae habent *mutuum*. mihi quidem hoc melius videtur. nam *pecuniam sumere*, sine *mutuum*, elegantius est, et sic est statim post. Nec inane est illud *tum*: sed refertur ad sequentia, ubi dicitur iterum sumsisse pecuniam ab Fufiis, ut solveret creditori primo: quod non viderunt, qui *tum* rejecere. Pro *Stola* edd. pr. *Scola*.

[76] *credidit P. F. Veratii, l. h. fidei.*] Primum Muretus in Ms. vetere reperit *Neratii*, quod est notius nomen. Sed tamen et *Veratii*, quamquam rarius, occurrunt. Tum *fide* in Ms. Vat. reperit Faërnus, quod cum Graevio recepimus. Nam sic et post est, et non bene dicitur *credere alicujus fidei*.

[77] *Ei cum solveret*] int. Heraclides, cum Stolae redderet pecuniam: nam sic *solvere alicui* supra est c. 18. extr. et alibi. Mox *Fusiis* ex nota observatione debebit esse vel *Furiis* vel *Fufiis*. Atque etiam non multo post Codex noster habet *de nomine Fuffiano*. In Ms. Gu. desunt omnia, quae sunt inter hoc nomen et post *a Fusiis*. Oculus a primo ad alterum aberravit, ut saepe factum est.

Digitized by Google

fide sumsit a Fufiis. Securus Hermippus Temnum proficiscitur, cum iste sese pecuniam, quam hujus fide sumserat, a discipulis suis diceret Fufiis persoluturum. habebat enim rhetor iste adolescentes quosdam locupletes, quos dimidio redderet stultiores, quam acceperat, ubi nihil possent discere, nisi ignorantiam litterarum: neminem quidem adeo infatuare potuit, ut ei numum ullum crederet. Itaque, cum Roma clam esset profectus, multosque minutis mutuationibus fraudavisset, in Asiam venit, Hermippoque percontanti de nomine Fufiano, respondet, [78] se omnem pecuniam Fufiis persolvisse. Interim, neque ita longo intervallo, libertus a Fufiis cum litteris ad Hermippum venit: pecunia petitur ab Hermippo. Hermippus ab Heraclide petit; ipse tamen Fufiis satisfacit absentibus, et fidem suam liberat: hunc aestuantem et tergiversantem judicio ille persequitur: a recuperatoribus causa cognoscitur. Nolite existimare, judices, non unam, et eandem omnibus in locis esse fraudatorum et infitiatorum impudentiam, fecit eadem omnia, quae nostri debitores solent. negavit sese omnino versuram ullam fecisse Romae: Fufiorum se affirmavit numquam omnino nomen audisse: Hermippum vero ipsum, prudentissimum atque optimum virum, veterem amicum atque hospitem meum, splendidissimum atque ornatissimum civitatis suae, probris omnibus maledictisque vexavit. Sed cum se homo volubilis quadam praecipiti celeritate dicendi illa oratione jactaret, repente, testimoniis Fufiorum nominibusque recitatis, homo audacissimus pertimuit, loquacissimus obmutuit. Itaque recupera-

[78] *se omnem*] ab his verbis lacuna est in Ms. Gu. usque ad verba c. 23. in princ. *Sed exponam, quid in re sit.*

Digitized by Google

tores contra istum rem minime dubiam prima actione judicaverunt. Cum judicatum non faceret, addictus Hermippo, et ab hoc ductus est. Habetis et honestatem hominis, et auctoritatem testimonii, et causam omnem simultatis. Atque is ab Hermippo missus, cum ei pauca mancipia vendidisset, Romam se contulit: deinde in Asiam rediit, cum jam frater meus Flacco successisset, ad quem adiit, causamque ita detulit; recuperatores, vi Flacci coactos et metu, falsum invitos judicavisse. Frater meus, pro sua aequitate prudentiaque, decrevit, ut, si judicatum negaret, in duplum iret. si metu coactos diceret, haberet eosdem recuperatores. Recusavit: et, quasi nihil esset actum, nihil judicatum, ab Hermippo ibidem mancipia, quae ipse ei vendiderat, petere coepit. M. Gratidius, legatus, ad quem est aditum, actionem se daturum negavit: re judicata stari ostendit placere. Iterum iste, cui nullus esset usquam consistendi locus, Romam se retulit: persequitur Hermippus, qui numquam istius impudentiae cessit. petit Heraclides a C. Plotio senatore, viro primario, qui legatus in Asia fuerat, mancipia quaedam, quae se, cum judicatum esset, per vim vendidisse dicebat. Q. Naso, vir ornatissimus, qui praetor fuerat, judex sumitur: qui cum sententiam secundum Plotium se dicturum ostenderet, [79] ab eo judice abiit, et quod [80] judicium lege 21

[79] *et ab eo judice abiret, quod j.*] Haec manifeste vitiosa sunt; nam sensum non habent. Edidi cum Graevio e Ms. Faërni, *ab eo judice abiit, et quod. Et* ortum e repetitione finalis in verbo praecedente: ex *abiit et* factum *abiret.*

[80] *judicium lege non erat*] i. e. non judicium, quod proprie dicitur, in quo ex lege agitur, adeoque arbitrium. Intelligitur ex eo, quod dixit, *judex sumitur*: qui est arbiter. nam is modo sumitur, judex datur.

Digitized by Google

non erat, causam totam reliquit. Satisne vobis, judices, videor ad singulos testes accedere, neque, ut primo constitueram, tantummodo cum universo genere confligere? Venio ad Lysaniam ejusdem civitatis, peculiarem tuum, Deciane, testem: quem tu, cum ephebum Temni cognosses, [81] quoniam te nudus delectarat, semper nudum esse voluisti. [82] Abduxisti Temno Apollonidem: pecuniam adolescentulo, grandi foenore, fiducia tamen accepta, occupavisti. hanc fiduciam commissam tibi dicis: tenes hodie ac possides. Eum tu testem spe recuperandi fundi paterni venire ad testimonium dicendum coëgisti: qui quoniam testimonium [83] nondum dixit, quidnam sit dicturus, exspecto. Novi genus hominum, novi consuetudinem, novi libidinem. Itaque, etsi teneo, quid sit dicere paratus, nihil tamen contra disputabo prius, quam dixerit. totum enim convertet atque alia finget. Quamobrem et ille servet, quod paravit: et ego me ad id, quod attulerit, integrum conservabo.

22 Venio nunc ad eam civitatem, in quam ego multa et magna studia et officia contuli; et quam meus frater in primis colit atque diligit: quae si civitas per viros bonos gravesque homines querelas ad vos detulisset, paullo commoverer magis. nunc vero quid putem? Trallianos Maeandrio causam commisisse, homini egenti, sordido, sine honore, sine existimatione, sine censu? Ubi erant illi Pythodori, Aetideni, Le-

[81] *quoniam te nudus delectarat.*] Est ambiguitas faceta in verbo *nudus;* in quo proprie respicitur ad *ephebum*, qui nudus exercetur; sed innuitur aliquid obscoeni: *semper nudum*, privatum bonis omnibus.

[82] *Abduxisti T. Apollonidem.*] Intelligenda est urbs, in quam Lysaniam suum abduxit. Mox *fiducia accepta* est hypotheca, et quidem fundi paterni.

[83] *nondum dixit.*] *Nondum* est e conjectura Faërni, recepta a Lambino et Grutero. Delevit Graevius, sed non explicavit sententiam loci. Sententia necessario requirit *nondum*.

Digitized by Google

pisones, ceteri homines apud nos noti, inter suos nobiles? ubi illa magnifica et gloriosa ostentatio civitatis? Nonne esset putidum, si hanc causam agerent severe, non modo legatum, sed Trallianum omnino dici Maeandrium? [84] huic illi legato, huic publico testi patronum suum jam inde a patre, atque majoribus, L. Flaccum, [85] mactandum civitatis testimonio tradidissent? Non est ita, judices, non est profecto. Vidi ego in quodam judicio nuper Philodorum testem Trallianum, vidi Parrhasium, vidi Archidemum, quod quidem idem hic mihi Maeandrius, quasi ministrator, aderat, subjiciens, quid in suos cives, civitatemque, si vellem, dicerem. nihil enim illo homine levius, [86] nihil egentius, nihil inquinatius. Quare si hunc habent auctorem Trallliani doloris sui, si hunc custodem litterarum, si hunc testem injuriae, si hunc [87] auctorem querelarum; remittant spiritus, comprimant animos suos, sedent arrogantiam, fateantur in Maeandrii persona esse expressam faciem civitatis. sin istum semper illi ipsi domi proterendum esse et conculcandum putaverunt: desinant putare, auctoritatem esse in eo [88] testimonio, cujus auctor inventus est nemo.

[84] *huic tali legato*] *huic illi legato* edd. pr. recte. non qualitas legati aut testis, sed hominis spectatur.

[85] *mactandum c. testimonio tr.*] *Mactandum* non accipio jugulandum, sed, ut dicimus, malis, maledictis, conviciis mactare. pro Cael. *quo etiam majore malo es mactandus.*

[86] *nihil egentius.*] Vix huic loco aptum est *egentius.* Vitia enim commemoranda sunt.

[87] *auctorem querelarum.*] Camerarius malebat *actorem.* Et sane incommodum est, bis idem verbum dici. Cur enim non dixit supra *auctorem doloris et querelarum*, ut paullo post? At in illo bella est gradatio, *custos, testis, actor.*

[88] *testimonio, cujus auctor i. e. nemo.*] i. e. qui Maeandrio testimonium dicendum mandarunt. Sic mox, *neque illius testimonii auctores esse voluerunt.*

Digitized by Google

23 Sed exponam, quid in re sit, ut, quamobrem ista civitas [89] neque severe Flaccum oppugnarit, neque benigne defenderit, scire possitis. Erat ei Castriciano nomine irata; de quo toto respondit Hortensius: invita solverat Castricio pecuniam, jamdiu debitam. Hinc totum odium, hinc omnis offensio. [90] Quo cum venisset Laelius ad iratos, et illud Castricianum vulnus dicendo refricuisset; [91] exsiluerunt principes, neque in illa concione adfuerunt, neque ipsius decreti ac testimonii auctores esse voluerunt. usque eo orba fuit ab optimatibus illa concio, ut princeps principum esset Maeandrius: cujus lingua, quasi flabello seditionis, illa tum est egentium concio ventilata. Itaque civitatis pudentis, ut ego semper existimavi, et gravis, ut ipsi existimari volunt, justum dolorem querelasque cognoscite. Quae pecunia fuerit apud se, [92] Flacci patris nomine, collata a civitatibus, hanc a se esse ablatam queruntur. Alio loco quaeram, quid licuerit Flacco: nunc tantum a Trallianis requiro, quam pecuniam a se ablatam queruntur, suamne dicant, sibi a civitatibus collatam in usum suum. cupio audire. non, inquit, dicimus. Quid igitur? delatam ad nos, creditam nobis L. Flacci patris nomine, ad hujus dies festos atque ludos. Quid tum? Hanc te, inquit, capere non licuit. Jam id videro:

[89] *neque severe opp.*] mittendo homine idoneo, cui fides haberi posset.

[90] *Quo cum venisset Laelius.*] Durius est *quo*, quod ad civitatem referri debet, quae est ab h. l. paullo remotior.

[91] *exsiluerunt principes.*] Haec lectio est e Ms. uno H. Stephani: ceteri scr. et edd. vett. *siluerunt*. Utinam explicassent, quid esset *exsiluerunt*, qui id receperunt. Significat, statim, festinanter surrexere et abiere. Sedibus exsilire et similia passim occurrunt.

[92] *Flacci patris nomine*] sub ejus nomine scripta in tabulis accepti: paullo post: *creditum nobis L. Flacci p. nomine.*

Digitized by Google

sed primum illud tenebo. queritur gravis, locuples, ornata civitas, quod non retinet alienum: spoliatam se dicit, quod id non habet, quod ejus non fuit. quid hoc impudentius dici aut fingi potest? delectum est oppidum, quo in oppido uno pecunia a tota Asia ad honores L. Flacci poneretur. haec pecunia tota ab honoribus translata est in quaestum et foenerationem: recuperata est multis post annis. Quae civitati facta 24
est injuria? At moleste fert civitas. Credo. avulsum est enim praeter spem, quod erat spe devoratum lucrum. At queritur. impudenter facit. Non enim omnia, quae dolemus, eadem jure queri possumus. At accusat verbis gravissimis. Non civitas, sed imperiti homines, a Maeandrio concitati. Quo loco etiam atque etiam facite, ut recordemini, quae sit temeritas multitudinis, quae levitas propria Graecorum, quid in concione seditiosa valeat oratio. Hic, in hac gravissima et moderatissima civitate, cum est forum plenum judiciorum, plenum magistratuum, plenum optimorum virorum et civium, cum speculatur atque obsidet rostra vindex temeritatis, et moderatrix officii, curia: tamen quantos fluctus excitari concionum videtis? Quid vos fieri censetis Trallibus? [93] an id, quod Pergami? nisi forte hae civitates existimari volunt, facilius una se epistola Mithridatis moveri impellique potuisse, ut amicitiam populi Romani, fidem

[93] *an id, quod Pergami?*] Hoc non intelligo. Sylvius correxit *an non idem quod P.* probatque Lambinus. Sed nec hoc commodum est. Puto scribendum *non id quod Pergami?* aut tantum *quid Pergami?* Certe hoc facilem explicatum habet: duas civitates exempli causa dixit pro omnibus. Si illud verum, respexit ad factum Pergamenorum in bello Mithridatico, quod non memini me reperisse. Forte ad Pergamenos primos misit illas literas de civibus Rom. interficiendis, aut illi in ea re aliquid insigne fecere. Et fuit illa civitas inprimis amica Mithridati, et ejus quasi sedes in illo bello, ut multis locis Plutarchi constat.

Digitized by Google

suam, jura omnia officii humanitatisque violarent; quam ut filium testimonio laederent, [94] cujus patrem armis pellendum suis moenibus censuissent. Quare nolite mihi ista nomina civitatum nobilium opponere. quos enim hostes haec familia contemsit, numquam eosdem testes pertimescet. Vobis autem est confitendum, si consiliis principum vestrae civitates regun-tur; non multitudinis temeritate, sed optimatum consilio bellum ab istis civitatibus cum populo Romano esse susceptum: sin ille tum motus est temeritate imperitorum excitatus; [95] patimini, me delicta vulgi a publica causa separare. At enim istam pecuniam huic capere non licuit. Utrum vultis patri Flacci licuisse, necne? si licuit, sicuti certe licuit, ad ejus honores collatam, ex quibus ipse nihil capiebat, patris pecuniam recte abstulit filius: si non licuit; tamen illo mortuo, non modo filius, sed quivis heres rectissime potuit auferre. Ac tum quidem Tralliani, cum ipsi gravi foenore istam pecuniam multos annos occupavissent, [96] a Flacco tamen omnia, quae voluerunt, impetraverunt: neque tam fuerunt impudentes, ut id, quod Laelius dixit, dicere auderent, hanc ab se pecuniam abstulisse Mithridatem. Quis enim erat, qui non sciret, in ornandis studiosiorem Mithridatem, quam in spoliandis Trallianis fuis-

[94] *cujus patrem armis p.*] nempe in bello Mithridatico, cum a Romanis repente deficerent et Romanos ejicerent, in his L. Flaccum, rei patrem, Consulem tum.

[95] *patimini*] pro *patiamini* Mss. Faërni, Graev. Guelf. edd. pr. praeter W. idque est melius. Mox pro *patri Flacci* quaedam edd. pr. *patri Flacco*; forte melius.

[96] *a Flacco omnia q. v. impetraverunt.*] Nempe, ut remitteret civitati et condonaret pecuniam, quam e foenore fecissent, quam ipse non minus quam sortem pro sua vindicare poterat.

Digitized by Google

se? Quae quidem a me si, ut dicenda sunt, dicerentur, gravius agerem, judices, quam adhuc egi: quantam Asiaticis testibus fidem habere vos conveniret: revocarem animos vestros ad Mithridatici belli memoriam, ad illam universorum civium Romanorum per tot urbes, uno puncto temporis, miseram crudelemque caedem: praetores nostros deditos, legatos in vincula conjectos, nominis prope Romani memoriam cum vestigio imperii, non modo [97] ex aedibus Graecorum, verum etiam ex litteris esse deletam. [98] Mithridatem deum, illum patrem, illum conservatorem Asiae, illum Evium, Nysium, Bacchum, Liberum nominabant. Unum atque idem erat tempus, cum L. Flacco consuli portas tota Asia claudebat: [99] Cappadocem autem illum non modo recipiebat suis urbibus, verum etiam ultro vocabat. Liceat haec nobis, si oblivisci non possumus, at tacere: liceat mihi potius de levitate Graecorum queri, quam de crudelitate. Auctoritatem isti habeant apud eos, quos esse omnino noluerunt? nam, quoscumque potuerunt, togatos interemerunt: nomen civium Romanorum, quantum in ipsis fuit, sustulerunt. In hac igitur urbe se jactent, quam oderunt? 26
apud eos, quos inviti vident? in ea republica, ad quam opprimendam non animus eis, sed vires defue-

[97] *ex aedibus Gr.*] H. Stephanus in Ms. reperit *ex sedibus*.

[98] *Mithridatem Deum, illum patrem.*] Sic recte distinxit Graevius, ut est et in ed. Ald. et aliis. in nominibus ceteris variant scr. et edd. Lambinus edidit, ut e Mss. *Dionysum, Nysium, Bromium. Dionysum* etiam Graevius, sublato *Bacchum*, quod in Fr. erat *Nisum*, ut est et in Guelf. nempe quia Mithridatem *Dionysum* appellatum aliunde constat. *Nysius* tamen est nomen Bacchi, idque praefero, quia est epitheton *Bacchi*, ut *Evius: Dionysus* est in *Baccho*. Sed non multum refert. *Bromium* etiam ed. Junt. Ald.

[99] *Cappadocem*] per contemtum sic appellari puto, non historice tantum. Sic et alibi a Cicerone *Cappadox* pro stulto, stupido dicitur.

Digitized by Google

runt? Adspiciant hunc florem legatorum laudatorumque Flacci, ex vera atque integra Graecia. tum se ipsi expendant, tum cum his se comparent, tum, si audebunt, dignitati horum [100] componant suam.

Adsunt Athenienses, unde humanitas, doctrina, religio, fruges, jura, leges ortae, atque in omnes terras distributae putantur: de quorum urbis possessione, propter pulchritudinem, etiam inter deos certamen fuisse proditum est: quae vetustate ea est, ut ipsa ex sese suos cives genuisse dicatur: et eorum eadem terra parens, altrix, [1] patria dicatur: auctoritate autem tanta est, ut jam fractum prope ac debilitatum Graeciae nomen, hujus urbis laude nitatur. Adsunt Lacedaemonii; cujus civitatis spectata ac nobilitata virtus, non solum natura corroborata, verum etiam disciplina putatur: qui soli toto orbe terrarum [2] septingentos jam annos amplius unis moribus, et nunquam mutatis legibus vivunt. Adsunt ex Achaja cuncta multi legati, Boeotia, Thessalia: quibus locis nuper legatus L. Flaccus, imperatore Metello, praefuit. Neque vero te, Massilia, praetereo, quae L. Flaccum [3] militem quaestoremque cognosti: cujus

[100] *componant.*] Mss. plures, etiam Guelf. item edd. R. 1480. Br. Med. Junt. Ald. habent *anteponant*, quod revocavit Graevius. *Componant* ex ed. W. revocavit Victorius, ut aptius praecedenti *comparent*.

[1] *patria.*] Non alibi reperi hoc elogium: intelligo sedem propriam fortunarum suarum a majoribus sibi traditam.

[2] *septingentos jam a.* etc.] Haeserunt in hoc numero viri docti: quia tum jam 700 annos usi erant hac disciplina, cum ab Achaeis mutabatur. v. Livium 38, 34. extr. item, quod dicuntur nunquam mutatae illae leges, cum sublatae dudum essent ab Achaeis; propter quod hoc oratorie dictum putat Graevius. Primum Cicero illo numero usus videtur, quia ille ex historia notus: sed addit amplius. Nunquam mutatae illae leges, intellige, ab ipsis: et sunt etiam restitutae, ut iis Ciceronis tempore adhuc uterentur.

[3] *militem quaestoremque.*] Guilielmius conjiciebat *tribunum militum*, ut est c. 40. Non satis intellexit rationem rei. Equestris militia ante quaesturam nulla alia est, nisi tribunatus aut praefecturae.

Digitized by Google

ego civitatis disciplinam atque gravitatem non solum Graeciae, sed haud scio an cunctis gentibus [4] anteponendam dicam: quae tam procul a Graecorum omnium regionibus, disciplinis linguaque divisa, cum in ultimis terris cincta Gallorum gentibus, barbariae fluctibus alluatur, sic optimatum consilio gubernatur, ut omnes ejus instituta laudare facilius possint, quam aemulari. Hisce utitur laudatoribus Flaccus, his innocentiae testibus, ut [5] Graecorum cupiditati, Graecorum auxilio resistamus.

Quamquam quis ignorat, qui modo umquam mediocriter res istas scire curavit, quin tria Graecorum genera sint vere? quorum uni sunt Athenienses, quae gens Ionum habebatur: Aeoles alteri: Dores tertii nominabantur. atque haec cuncta Graecia, quae fama, quae gloria, quae doctrina, quae plurimis artibus, quae etiam imperio et bellica laude floruit, parvum quendam locum, ut scitis, Europae tenet, semperque tenuit. Asiae maritimam oram, bello superatam, cinxit urbibus, non ut munitam colonis illam augeret, sed ut obsessam teneret. Quamobrem quaeso a vobis, Asiatici testes, cum vere recordari voletis, quantum auctoritatis in judicium afferatis, vosmetipsi describatis Asiam: nec, quid alienigenae de vobis loqui soleant, sed quid vosmetipsi de genere vestro statuatis, memineritis. Namque, ut opinor, Asia vestra constat ex Phrygia, Mysia, Caria, Lydia. Utrum 27

Itaque *militis* nomine sua sponte tribunatus intelligi potest, atque et alibi *milites fieri* dicuntur nobiles homines, cum tribuni aut praefecti fiunt.

[4] *anteponendam jure dicam.*] *Jure* delevi cum Lambino et Graevio. abest a Mss. pluribus, etiam Guelf. et ed. W. Friget sane.

[5] *Graecorum cupiditati*] i. studio improbo Flacci ad interitum redigendi. v. Clav. in h. v.

Digitized by Google

igitur nostrum est, an vestrum, hoc proverbium, Phrygem plagis fieri solere meliorem? Quid de tota Caria? nonne hoc vestra voce vulgatum est, si quid cum periculo experiri velis, [6] in Care id potissimum esse faciendum? Quid porro in Graeco sermone tam tritum atque celebratum est, quam, si quis despicatui ducitur, ut Mysorum ultimus esse dicatur? Nam quid ego dicam de Lydia? quis umquam Graecus comoediam scripsit, in qua servus primarum partium non Lydus esset? Quamobrem quae vobis fit injuria, si statuimus, vestro nobis judicio standum esse de vobis? Equidem mihi jam satis superque dixisse videor de Asiatico genere testium: sed tamen vestrum est, judices, omnia, quae dici possunt in hominum levitatem, inconstantiam, cupiditatem, etiamsi a me minus dicuntur, vestris animis et cogitatione comprehendere.

28 Sequitur auri illa invidia Judaici. Hoc nimirum est illud, quod non longe a gradibus Aureliis haec causa dicitur. ob hoc crimen hic locus abs te, Laeli, atque illa turba quaesita est. Scis, [7] quanta sit manus, quanta concordia, quantum valeat in concionibus. Summissa voce agam, tantum ut judices audiant. neque enim desunt, qui istos in me, atque in optimum quemque incitent: quos ego, quo id facilius faciant, non adjuvabo. Cum aurum, Judaeorum nomine,

[6] *in Care.*] Firmat hanc lectionem etiam Ms. Gu. in quo est, ut in aliis codd. repertum *ea re.* Graecorum proverbium est ω Καρὶ κινδυνος. Alii Mss. et edd. *in Caria.*

[7] *quanta sit manus.*] Apparet, jam tum magnam multitudinem Judaeorum inter ceteros peregrinos Romae fuisse, quae et sub Caesare aucta est, data libertate religionis suae exercendae per SCtum: unde illi Judaeorum tumultus ad statuam Caesaris interfecti: de quo in epistolis est, etc.

Digitized by Google

quotannis ex Italia, et ex omnibus [8] provinciis [9] Hierosolyma exportari soleret, Flaccus sanxit edicto, ne ex Asia exportari liceret. Quis est, judices, qui hoc non vere laudare possit? Exportari aurum non oportere, cum saepe antea senatus, tum, me consule, gravissime judicavit. Huic autem barbarae superstitioni resistere, severitatis: multitudinem Judaeorum, flagrantem nonnumquam in concionibus, pro republica contemnere, gravitatis summae fuit. At Cn. Pompejus, captis Hierosolymis, victor ex illo fano nihil attigit. In primis hoc, ut multa alia, sapienter, quod in tam suspiciosa ac maledica civitate locum sermoni obtrectatorum non reliquit. non enim, credo, religionem et Judaeorum, et hostium, impedimento praestantissimo imperatori, sed pudorem, fuisse. Ubi ergo crimenest? quoniam quidem furtum nusquam reprehendis, edictum probas, judicatum fateris, quaesitum et prolatum palam, non negas, actum esse per viros primarios res ipsa declarat: Apameae manifesto comprehensum, ante pedes praetoris in foro expensum est auri pondo centum paullo minus per Sex. Caesium, equitem Romanum, castissimum hominem atque integerrimum: Laodiceae viginti pondo paullo amplius per hunc ipsum L. Peducaeum, judicem nostrum; [10] Adramyttii

[8] *vestris provinciis.*] *Vestris* non est in Ms. Guelf. item edd. R. Br. Med. Junt. Puto melius. Non loquitur ad populum. Et dixisset potius *nostris*: quia oratio dicta in judicio, non in concione.

[9] *Hierosolymam.*] Sic omnes libri. Tamen credo, a Cicerone esse *Hierosolyma*; quia post semper pluralis est. Librarii christiani ad formam hanc inducendam proclives fuere: et in aliis libris ea forma refellitur exemplis melioribus, quae pluralem habent. v. nubem exemplorum ap. Oudendorp. ad Suet. Aug. c. 93. ubi hunc locum non praetermisit. Itaque sic non dubitavi corrigere.

[10] *Adramyttii.*] Sic cum Graevio pro *Adrumeti*, etiam contra libros scr. et edd. dedi. Nam *Adrumetum.* est in Africa, illa in Asia: nomen notius substitutum rariori. Sic et correxit manus vetus in ed. Juntinae exemplo nostro.

Digitized by Google

per Cn. Domitium, legatum. Pergami non multum. Auri ratio constat: aurum in aerario est. furtum non reprehenditur: invidia quaeritur: a judicibus oratio avertitur: vox in coronam turbamque effunditur. Sua cuique civitati religio, Laeli, est, nostra nobis. Stantibus Hierosolymis, pacatisque Judaeis, tamen istorum religio sacrorum a splendore hujus imperii, gravitate nominis nostri, majorum institutis, abhorrebat: nunc vero hoc magis, quod illa gens, [11] quid de imperio nostro sentiret, ostendit armis: quam cara diis immortalibus esset, docuit, quod est victa, [12] quod elocatā, quod servata.

29 Quamobrem, quoniam, quod crimen esse voluisti, id totum vides in laudem esse conversum; veniamus jam ad civium Romanorum querelas. Ex quibus sit sane prima Deciani. Quid tibi tandem, Deciane, injuriae factum est? Negotiaris in libera civitate. Primum patere, me esse curiosum. quousque negotiabere? praesertim cum sis isto loco natus. annos jam triginta in foro versaris; sed tamen in Pergameno. longo intervallo, si quando tibi peregrinari commodum est, Romam venis: affers faciem novam, nomen vetus, [13] purpuram Tyriam. In qua tibi invideo,

[11] *quid de i. n. s. ostendit armis.*] Oratorie dictum videtur. Spectat res ad ea, quae Pompejus fecerat, coactis Hierosolymis et cetera Judaea, inter Hyrcanum et Aristobulum animis divisa, parere decreto suo. Nempe ostendit, se imperio Rom. subesse et ejus Imperatoribus parere nolle, quod Pompejo restitit.

[12] *quod elocata.*] Ms. Guelf. *quod est locata*: utrumque recte dicitur. Vulgatum praefero. Locata est publicanis, qui tributum impositum et vectigalia exigerent. Difficultas est in *servata*, pro quo quidam maluere *serva facta*, quod et Jos. Scaligero placuit. Ed. Junt. habet *serva*, nescio an consulto. Si *servata* verum est, sensus videtur esse, quod in imperio nostro et potestate mansit, nec ab eo se liberare potuit.

[13] *purpuram Tyriam.*] Videlicet in tunicae clavo, ut eques. Sed lepide exagitat avaritiam hominis, qui semper eandem tunicam gestabat.

Digitized by Google

quod unis vestimentis tamdiu lautus es. Verum esto: negotiari libet: [14] cur non Pergae? Smyrnae? Trallibus? ubi et multi cives Romani sunt, et jus a nostro magistratu dicitur? otium te delectat: lites, turba, [15] praetor, odio est: Graecorum libertate gaudes. Cur ergo unus tu Apollonidenses, amantissimos populi Romani fidelissimosque socios, miseriores habes, quam aut Mithridates, aut etiam [16] pater tuus habuerit umquam? cur his per te frui libertate sua, cur denique esse liberis non licet? Homines sunt tota ex Asia frugalissimi, sanctissimi, a Graecorum luxuria et levitate remotissimi, patresfamilias suo contenti, aratores, rusticani: agros habent et natura perbonos, et diligentia culturaque meliores. In hisce agris tu praedia habere voluisti. omnino mallem, (et magis erat tuum, si te crassi agri delectabant,) hic alicubi in Crustumnio, aut in Capenati paravisses. Verum esto: Catonis est dictum: Pedibus compensari pecuniam. Longe omnino a Tiberi ad Caicum: quo in loco etiam

[14] *cur non Pergami? Smyrnae*, etc.] Sic omnes edd. pr. Victorius correxit *Pergae*, ut et manus docta correxit in exemplo ed. Junt. Secutus est Victorium R. Stephanus. Ego conjeci: *cur Pergami, non Smyrnae?* aliter *Pergami* stare non potest. Nam ibi negotiabatur. Praeterea Victorium secutus sum.

[15] *praetor odio est.*] Edd. pr. ante Victorium omnes, etiam Ms. Gu. *pop. Rom.* idque defendit et restituit Graevius; quippe ista referri ad urbem Romam. quod mihi rectum non videtur. Nam illud de urbe Roma, quod ab ea perpetuo abesset, jam desierat dicere. *Verum esto.* Quaeritur jam, quare Pergameno in foro negotietur potius, quam in urbe aliqua, ubi magistratus Rom. conventus juridicos agat, et jus dicat, eamque ob causam sint multi Romani, subjicit, quia ibi majus otium, quod eo praetor non veniat, nulli conventus sint; in quo praetoris nomen necessarium est. Nempe Pergameni suis legibus utebantur, liberi ab illo imperio, quod in aliis civitatibus provinciae R. per magistratum Rom. exercebatur, ut non essent obnoxii injuriis magistratuum Rom. *liberam civitatem* in principio dixit. Hinc illud: quare tu ergo Apollonidienses tam crudeliter tractas, in quorum urbe vivis?

[16] *pater tuus*] cum ibi negotiaretur. Ceterum innuere videtur etiam aliquid de patris saevitia foeneratoria.

Digitized by Google

Agamemnon cum exercitu errasset, nisi ducem Telephum invenisset. Sed concedo id quoque: placuit oppidum: regio delectavit. [17] emisses. Amyntas est genere, honore, existimatione, pecunia, princeps illius civitatis. cujus socrum, mulierem imbecilli consilii, satis locupletem, pellexit Decianus ad sese: et, cum illa, quid ageretur, nesciret, in possessione praediorum ejus familiam suam collocavit: uxorem abduxit ab Amynta praegnantem, quae peperit apud Decianum filiam, hodieque apud Decianum est uxor Amyntae et filia. Numquid harum rerum a me fingitur, Deciane? sciunt haec omnes nobiles, sciunt boni viri, sciunt denique nostri homines, sciunt mediocres negotiatores. Exsurge Amynta: repete a Deciano, non pecuniam, non praedia: socrum denique sibi habeat: restituat uxorem: reddat misero patri filiam. nam membra, quae debilitavit lapidibus, fustibus, ferro, manus, quas contudit, digitos, quos confregit, nervos, quos concidit, restituere non potest. filiam, filiam, inquam, aerumnoso patri, Deciane, redde. Haec Flacco non probasse te miraris? cui, quaeso, tandem probasti? Emtiones falsas, praediorum proscriptiones cum mulierculis, aperta circumscriptione, fecisti. [18] tutor his rebus Graecorum legibus adscribendus fuit. Polemocratem scripsisti, mercenarium et administrum consiliorum tuorum. adductus est in judicium Polemocrates de dolo malo

[17] *emisses. Amyntas est.*] Valde abrupte dixit. Nam lector desideret aliquid post *emisses*, quod transitum faciat ad narrationem, quae criminis objecti confirmationem habet; quod nunc intelligi debet, nisi quid excidit.

[18] *tutor his rebus G. l.*] Mss. quidam ut Guelf. *his verbis*. male. Graevius conjicit *mulieribus*; quod convenit bene sequentibus. Sed tamen non est necesse. *His rebus* int. tabulis emtionum.

Digitized by Google

et de fraude a Dione, hujus ipsius tutelae nomine. Qui concursus ex oppidis finitimis undique? qui dolor animorum? quae querela? Condemnatus est Polemocrates sententiis omnibus, irritae venditiones, irritae proscriptiones. [19] Num restituis? defers ad Pergamenos, ut illi reciperent in suas litteras publicas praeclaras proscriptiones et emtiones tuas. repudiant, rejiciunt. At qui homines? Pergameni, laudatores tui. Ita enim mihi gloriari visus es laudatione Pergamenorum, quasi honorem majorum tuorum assecutus esses: et hoc te superiorem putabas esse, quam Laelium, quod te civitas Pergamena laudaret. Num honestior est civitas [20] Pergamena, quam Smyrna? at ne ipsi quidem dicunt. Vellem tantum habere otii, ut possem recitare psephisma Smyrnaeorum, 31
quod fecerunt in Castricium mortuum: [21] primum, ut in oppidum introferretur: quod aliis non conceditur: deinde, ut ferrent ephebi: postremo, ut imponeretur aurea corona mortuo. Haec P. Scipioni, clarissimo viro, cum esset Pergami mortuus, facta non sunt. At Castricium quibus verbis, dii immortales! *decus patriae, ornamentum populi Romani, florem juventutis* appellant. Quare, Deciane, si cupidus es gloriae, alia

[19] *Non restituis.*] Mss. plures et boni *Num restituis?* Consentiunt edd. pr. omnes. In P. Manutii ed. 1540. primum est *non restituis*, ut et habet Ms. noster. Vetus restitui. Mox pro *reciperent* scribendum puto *recipiant*.

[20] *Pergamena, quam Smyrnae?*] Ed. W. *Smyrna:* quod sequendum, aut potius *Smyrnaea*, ut voluit Camerarius: qui recte judicat, *civitas Smyrnae* non esse latinum. Absorpta est ultima litera a prima verbi sequentis. Interea edidi *Smyrna*, quia est in ed. veterrima.

[21] *primum ut in opp.*] Edd. primae non habent hanc φράσιν ab his verbis usque ad *Vel quod ait Lucc.* (p. 210.) Primum edita est a Cratandro e Ms. quem suppeditarat Peutingerus. Absunt et a Ms. Guelf.

Digitized by Google

ornamenta censeo, quaeras. Pergameni te deriserunt. Quid? tu ludi te non intelligebas, cum tibi haec recitabant, clarissimum virum, praestantissima sapientia, singulari ingenio: mihi crede, ludebant. cum vero [22] coronam auream litteris imponebant: re vera non plus aurum tibi, quam monedulae committebant. Ne tum quidem hominum venustatem et facetias perspicere potuisti? Isti igitur, isti Pergameni [23] proscriptiones, quas tu afferebas, repudiaverunt. P. Orbius, homo et prudens et innocens, contra te omnia decre-
32 vit. [24] In P. Globulum, meum necessarium, fuisti gratiosior. Utinam neque ipsum neque me poeniteret! Flaccum in curia decrevissent. Veridicas adjungis causas inimicitiarum, quod patri L. Flacci, aedili curuli, pater tuus, tribunus plebis diem dixerit. At istud, ne ipsi quidem patri Flacci valde molestum esse debuit: praesertim cum ille, cui dies dicta est, praetor postea factus sit, et consul: ille, qui diem dixit, non potuerit privatus in civitate consistere. Sed, si justas inimicitias putabas, cur, cum tribunus militum Flaccus esset, in ejus legione miles fuisti, cum tibi [25] per leges militares effugere liceret iniquitatem tri-

[22] *c. a. literis imponebant*] i. e. verbis, non facto: opponitur *re vera*. mox *monedulae* est e correctione Peutingeri ex Isidori Origg. XII, 7. In Ms. erat *monedium*. Ap. Isidorum est *committendum*. Forte Cicero dedit *committendum putabant*.

[23] *proscriptiones*.] In ed. Cratandr. et sqq. est *perscriptiones*. male. sermo est de venditionibus. In eadem mox est *Globium*, sed in margine correctum *Globulum*.

[24] *In P. Globulum - - Veridicas*.] Haec sunt vitiosa, nec corrigi possunt conjecturis. Forte tamen fuit *Apud P. Gl.* Quaedam excidisse videntur in Ms. unde sumta sunt.

[25] *per leges militares*] sc. quae excusationem dabant in delectu militari, si quis inimicum sibi esse tribunum docere posset, a quo deligeretur.

Digitized by Google

buni? Cur autem [26] praetor te, inimicum patronum, in consilium vocavit? * [27] quae quidem quam sancte solita sint observari, scitis omnes. Nunc [28] accusamur ab iis, qui in consilio nobis fuerunt. Decrevit Flaccus. Num aliud, atque oportuit? In liberos. Num aliter, ac censuit senatus? In absentem decrevit. Cum ibidem esses, cum prodire nolles, non est hoc in absentem reum. SENATUSCONSULTUM, ET DECRETUM FLACCI. Quid, si non decrevisset, sed edixisset? quis posset vere reprehendere? Num etiam fratris mei litteras, plenissimas humanitatis et aequitatis, reprehensurus es? quas easdem mulieri a me datas, [29] apud Pataranos requisivit. Recita litteras Q. Ciceronis. LITTERAE Q. CICERONIS. Quid? haec Apollonidenses, occasione facta, ad Flaccum detulerunt? Apud Orbium acta non sunt? ad Globulum delata non sunt? Ad senatum nostrum, me consule, nonne legati Apollonidenses omnia postulata de injuriis unius Deciani detulerunt? [30] At haec praedia etiam in censu dedicavisti. Mitto, quod aliena: mitto, quod possessa per vim: mitto, quod [31] convicta ab Apollonidensibus; mitto, quod [32] a Pergamenis repu-

[26] *praetor -- in consilium vocavit.*] Te in judiciis adhibuit judicem. *Praetor* est e correctione. In Ms. erat *per te.*

[27] *quae quidem.*] Non est, quo referatur hoc. Videtur aliquid excidisse, de juribus necessitudinis, quae essent inter praetorem et eos, quos in consilio habere soleret, ut inter praetorem et quaestorem.

[28] *accusamur.*] Gruterus vitiose dedit *accusantur.*

[29] *apud Pataranos.*] Nomen hoc non est in ed. Cratandri. Totum hoc est corruptum.

[30] *At haec pr.*] Sic edidimus pro *Adhaec*, quod nihili est. Est objectio Deciani. Sic corrigebat et Lambinus, probante Graevio. De verbis *in censu dedicavisti* v. Clavem in *dedicare.*

[31] *convicta ab Apoll.*] falsae possessionis, ut per fraudem et contra jus possessa.

[32] *a Pergamenis repudiata*] cum Decianus ut sua cuperet in tabulis publicis scribi: de quo supra.

Digitized by Google

diata: mitto etiam, quod a nostris magistratibus [33] in integrum restituta: mitto, quod [34] nullo jure, neque in re, neque in possessione tua. Illud quaero, sintne ista praedia censui censendo: habeant jus civile: sint, necne sint, mancipi: subsignari apud aerarium, apud censorem possint: in qua tribu denique ista praedia censuisti? Commisisti, si tempus aliquod gravius accidisset, ut ex iisdem praediis et Apollonide et Romae imperatum esset tributum. Verum esto. gloriosus fuisti. voluisti magnum agri modum censeri, et ejus agri, qui [35] dividi plebi Romanae non potest. Census es praeterea numeratae pecuniae [36] centum triginta H-S millia. Eam opinor [37] tibi numeratam non esse abs te. Sed haec omitto. Census es mancipia Amyntae. neque huic ullam in eo fecisti injuriam. possidet enim ea mancipia Amyntas. Aç primo quidem pertimuit, cum te audisset servos suos esse censum. Retulit ad jurisconsultos. [38] Constabat inter omnes, si aliena censendo Decianus sua facere posset, eum * [39] [maximam habiturum esse familiam. Re-

[33] *in integrum restituta.*] Dicitur alias de personis modo, ut bene notat Camerarius. Forte *in integrum est* insititium.

[34] *nullo jure, neque in re, neque in poss.*] Ed. Crat. habet *in jure.* Post non habet *in.* Primum *in* ortum e prima syllaba sequentis verbi. Delevi.

[35] *dividi pl. R. non potest.*] Forte melius *posset.*

[36] *centum triginta HS. m.*] Summa haec pecuniae nimis parva est; itaque sine dubio vitiosa. Scriptum fuit CXXX HS. quod est, ut recte Manutius, *centies tricies sestertium.*

[37] *tibi num. non esse abs te.*] Exprobrat facete fraudes et furta: non habes illam pecuniam de tuo.

[38] *Constabat inter omnes*] h. l. est, consentiebant in hoc inter se JCti omnes, qui advocati erant. Decretum autem est in verbis *responsum est*, etc. *Itaque* est *atque ita*, ut alibi.

[39] *maximam - - decrevit*] quae uocis inclusa sunt, non fuere in Ms. Peutingeri, sed ab H. Stephano in alio libro in margine reperta, unde Lambinus edidit primus. Ceterum latinitas est vera et Cicerone digna.

Digitized by Google

sponsum est, ejus facta non videri. Idem visum est postea Flacco, cum rem cognosceret: itaque decrevit.] Habetis causam inimicitiarum, qua causa inflammatus Decianus ad Laelium detulerit hanc [40] opimam accusationem. Nam ita questus est Laelius, cum de perfidia Deciani diceret: Qui mihi auctor fuit, qui causam ad me detulit, quem ego sum secutus: is a Flacco corruptus est, is me deseruit ac prodidit. Siccine tu auctor tandem eum, cui tu in consilio fuisses, apud quem omnes gradus dignitatis tuae retinuisses, pudentissimum hominem, nobilissima familia natum, optime de republica meritum, in discrimen omnium fortunarum vocavisti? [41] Sed defendam Decianum: qui tibi in suspicionem nullo suo delicto venit. Non est, mihi crede, corruptus. Quid enim fuit, quod ab eo redimeretur? ut duceret judicium? cui sex horas omnino lex dedit. Quantum tandem ex his horis detraheret, si tibi morem gerere voluisset? Nimirum illud est, quod ipse suspicatur. Invidisti ingenio subscriptoris tui, quod [42] ornabat facile locum, quem prehenderat, et acute testes interrogabat, aut circumveniebat; fortasse fecistis et tu, et populi sermo, [43] ne exciperes. Idcirco Decianum usque ad 33

[40] *opimam accus.*] Indicat verbo pecuniae promissione inductum ad accusandum esse Laelium.

[41] *Sed defendam.*] Cratander edidit *scilicet*, quod defendit P. Manutius, ironiam inesse statuens. Sane totum est ironicum, non, ut opinor, *scilicet*. *Sed* e conjectura Fabri et Stephani est. Lambinus tamen se et in cod. scr. nescio quo, reperisse dicit.

[42] *ornabat facile locum.*] Ed. Crat. *facere*: unde factum *facile*, alii *facete*.

[43] *ne exciperes.*] Locus est vitiosus, et aliquid excidit: unde et lacuna est in ed. Cratandri ante *fortasse fecistis*. P. Manutius sic corrigit et explet: *p. sermo fecisset, ut ex populi sermone exciderent*, quod et placebat Graevio. Alii non multo secus. Etiam sequentia non intelligo.

coronam applicuisti. Sed, ut hoc verisimile est, ita haud verisimile, Decianum a Flacco esse corruptum. Ita scitote, judices, esse cetera: vel quod ait [44] Luccejus, L. Flaccum sibi dare cupisse, ut a fide se abduceret, sestertium vicies. Et eum tu accusas avaritiae, quem dicis sestertium vicies voluisse perdere? nam quid emebat, cum te emebat? ut ad se transires? quam partem causae tibi daremus? an ut enuntiares consilia Laelii? qui testes ab eo prodirent? quid? nos non videbamus habitare una? quis hoc nescit? tabulas in Laelii potestate fuisse, num dubium est? an ne vehementer, ne copiose accusares? Nunc facis suspicionem. ita enim dixisti, ut nescio quid abs te
34 impetratum esse videatur. At enim Androni Sextilio gravis injuria facta est, et non ferenda: quod, cum esset uxor ejus Valeria, intestato mortua, sic egit eam rem Flaccus, quasi ad ipsum hereditas pertinerit. In quo quid reprehendas, scire cupio. quod falsum intenderit? qui doces? Ingenua, inquit, fuit. O peritum juris hominem! Quid? ab ingenuis mulieribus hereditates lege non veniunt? In manum, inquit, convenerat. Nunc audio. sed quaero, usu, an coemtione? usu non potuit. nihil enim potest de tutela legitima sine omnium tutorum auctoritate deminui. coëmtione? omnibus ergo auctoribus. in quibus certe Flaccum fuisse non dices. Relinquitur illud, quod vociferari non destitit, non debuisse, cum praetor esset, suum negotium agere, aut mentionem facere hereditatis. Maximas audio tibi, L. Luculle, qui de L. Flacco sententiam laturus es, pro tua eximia liberalitate, maximisque beneficiis in tuos, venisse hereditates,

[44] *Luccejus*] est alter subscriptor Laelii.

Digitized by Google

cum Asiam provinciam consulari imperio obtineres. si quis eas suas esse dixisset, concessisses? Tu, T. Vecti, si qua tibi [45] in Africa venerit hereditas; usu amittes? an tuum, nulla avaritia, salva dignitate, retinebis? At istius hereditatis, jam Globulo praetore, Flacci nomine, petita possessio est. [46] non igitur impressio, non occasio, non vis, non tempus, non imperium, non secures ad injuriam faciendam Flacci animum impulerunt. Itaque eodem etiam M. Lurco, vir optimus, meus familiaris, convertit aculeum testimonii sui. negavit, a privato pecuniam in provincia praetorem petere oportere. Cur tandem, M. Lurco, non oportet? eripere, extorquere, accipere contra leges non oportet: petere non oportere, nunquam ostendes, nisi docueris non licere. An legationes sumere liberas, exigendi causa, sicut et tu ipse nuper, et multi viri boni saepe fecerunt, rectum est: quod ego non reprehendo; socios video queri: praetorem, si hereditatem [47] in provincia non reliquerit, non solum reprehendendum, verum etiam condemnandum putas? Doti, inquit, Valeria pecuniam omnem suam dixerat. Nihil istorum explicari potest, 35
nisi ostenderis, illam in tutela Flacci non fuisse. si fuit, quaecumque sine hoc auctore est dicta dos, nulla est. Sed tamen Lurconem, quamquam pro sua digni-

[45] *in Africa.*] Videtur Africam provinciam sortitus esse, in quam post abiret. Pro *venerit* Ms. Gu. male *venit.*

[46] *non impressio.*] Respondent sibi *impressio, vis, imperium.* ad Div. V, 2. junguntur pro synonymis *vi et impressione evertere aliquem.*

[47] *in provincia non reliquerit.*] Faërnus in suis Mss. non reperit *non*: Lambinus nec in Memmiano: itaque correxit *in prov. creverit*, quod multi probarunt, P. Manutius etiam in notis explicat, tanquam in textu habeat. Sed in nulla ed. Manutiana est in textu. At Gruterus vulgatum in omnibus Mss. reperit, Graevius in suis, nos in Guelf. estque in edd. vett. omnibus. Et bene dicitur *hereditatem reliquere.* Itaque servavi.

Digitized by Google

tate [48] moderatus est in testimonio dicendo religioni suae, tamen iratum Flacco esse vidistis. neque enim occultavit causam iracundiae suae, neque reticendam putavit. Questus est, libertum suum, Flacco praetore, esse damnatum. o conditiones miseras administrandarum provinciarum! in quibus diligentia, plena simultatum est: negligentia, vituperationum: ubi severitas, periculosa est: liberalitas, ingrata: sermo, insidiosus: assentatio, perniciosa: frons omnium, familiaris: multorum animus, iratus: iracundiae, occultae: blanditiae, apertae: venientes praetores exspectant, praesentibus inserviunt, abeuntes deserunt. Sed omittamus querelas, ne nostrum consilium in praetermittendis provinciis laudare videamur. Litteras misit de villico P. Septimii, hominis ornati, qui villicus eadem fecerat: Septimium ardentem iracundia videre potuistis. In Lurconis libertum judicium ex edicto dedit. hostis est Lurco. Quid igitur? hominum gratiosorum splendidorumque libertis fuit Asia tradenda? an simultates, nescio quas, cum libertis vestris Flaccus exercet? an vobis in vestris vestrorumque causis severitas odio est: eandem laudatis, cum de nobis judicatis?

36 At iste Andro, spoliatus bonis, ut dicitis, ad dicendum testimonium non venit. Quid, si veniat? Decisionis arbiter C. Caecilius fuit. quo splendore vir? qua fide? qua religione? obsignator C. Sextilius, Lurconis sororis filius, homo et pudens, et constans, et gravis. Si vis erat, si fraus, si metus, si circumscriptio: quis pactionem fieri, quis adesse istos coëgit?

[48] *moderatus est religioni suae.*] Immo *irae* moderatus est religione sua, non *religioni*. Nam *moderari religioni* est cavere, ne religionis studio modum excedamus in aliqua re. Aut in *moderatus* vitium est, pro eoque legendum *obtemperavit*, *obsecutus*, aut simile, aut *irae m. e. religione sua.*

Digitized by Google

Quid, si ista omnis pecunia huic adolescentulo, L. Flacco, reddita est? si petita? si redacta? si per hunc Antiochum, paternum hujus adolescentis libertum, seni illi Flacco probatissimum? videmurne non solum avaritiae crimen effugere, sed etiam liberalitatis laudem assequi singularem? communem enim hereditatem, quae aequaliter ad utrumque lege venisset, concessit adolescenti, propinquo suo: nihil ipse attigit de Valerianis bonis. quod statuerat facere, adductus hujus pudore, et non amplissimis patrimonii copiis, id non solum fecit, sed etiam prolixe cumulateque fecit. Ex quo intelligi debet, eum contra leges pecunias non cepisse, qui tam fuerit in hereditate concedenda liberalis. At Falcidianum crimen est ingens. talenta quinquaginta se Flacco dicit dedisse. Audiamus hominem. Non adest. Quomodo igitur dicit? Epistolam mater ejus profert, et alteram soror: scriptum ad se dicunt esse ab illo, tantam pecuniam Flacco datam. Ergo is, [49] qui si aram tenens juraret, crederet nemo, per epistolam, quod volet, injuratus probabit? At qui vir? quam non amicus suis civibus? qui patrimonium satis lautum, quod hic nobiscum conficere potuit, Graecorum conviviis maluit dissipare. Quid attinuit relinquere hanc urbem? libertate tam praeclara carere? adire periculum navigandi? quasi bona comesse Romae non liceret. nunc denique materculae suae festivus filius, aniculae minime suspiciosae, purgat se per epistolam, ut eam pecuniam, [50] quacum trajecerat, non consum-

[49] *qui si aram t.*] Graevius corrigit *cui, si*, etc.

[50] *quacum trajecerat*] i. *quacum* profectus erat in Asiam, ut eam foenori daret, et negotiando augeret ac lucrum faceret. Sic legitur e

Digitized by Google

37 sisse, sed Flacco dedisse videatur. At fructus isti Trallianorum, Globulo praetore venierunt: Falcidius emerat H-S nongentis millibus. Si dat tantam pecuniam Flacco, nempe idcirco dat, ut rata sit emtio. Emit igitur aliquid, quod certe multo pluris esset: dat de lucro: nihil detrahit de vivo. Minus igitur lucri facit. Cur Albanum venire jubet? cur matri praeterea blanditur? cur epistolis et sororis et matris imbecillitatem aucupatur? postremo cur non audimus ipsum? Retinetur, credo, in provincia: mater negat. venisset, inquit, si esset denunciatum. Tu certe coëgisses, si ullum firmamentum in illo teste posuisses. Sed hominem ab negotio abducere noluisti. magnum erat ei certamen propositum, magna cum Graecis contentio: qui tamen, ut opinor, jacent victi. nam iste unus totam Asiam magnitudine poculorum bibendoque superavit. Sed tamen quis tibi, Laeli, de epistolis istis indicavit? [51] mulieres negant se scire. Quis is est igitur? ille ipse tibi, se ad matrem et sororem scripsisse, narravit? [52] an etiam scripsit oratu tuo? At vero M. Aebutium, et constantissimum et pudentissimum hominem, Falcidii affinem, nihil interrogas? nihil ejus generum, pari fide praeditum, C.

correctione Gruteri et Guilielmii: in Mss. Franc. Guelf. est *quam trajecerat*. quod de foeneratione intelligit Lambinus, unde *pecunia trajectitia est in jure*. Sed ille non trajecerat pecuniam foenori, sed confecerat.

[51] *mulieres negant se scire, qui sis.*] Hanc lectionem fecit Gruterus. Graevius dedit e libris suis: *Mulieres negant se scire. Quis is est igitur? ille ipse tibi se*, etc. quod est etiam in Ms. Gu. nisi quod omittit *ipse*. Sic igitur et nos edidimus. Sic habet etiam ed. Juntina. Edd. R. 1480. Br. Med. consentiunt Ms. nostro.

[52] *an etiam scripsit oratu tuo.*] Sic edd. pr. omnes et Ms. Gu. Duo Mss. Grut. *hortatu*. *Rogatu* edidit primus Victorius. Vetus restituit Gruterus.

Digitized by Google

Manilium? qui profecto de tanta pecunia, si esset data, nihil audisse non posset. His tu igitur epistolis, Deciane, recitatis, his mulierculis productis, illo absente auctore laudato, tantum te crimen probaturum putasti? praesertim, cum ipse non deducendo Falcidium, [53] judicium feceris, plus falsam epistolam habituram ponderis, quam ipsius praesentis fictam vocem et simulatum dolorem?

Sed quid ego de epistolis Falcidii, aut de Androne Sextilio, aut [54] de Deciani censu tamdiu disputo? de salute omnium nostrûm, de fortunis civitatis, de summa reipubl. taceo? quam vos universam in hoc judicio vestris humeris, vestris, inquam, humeris, judices, sustinetis. Videtis, in quo motu temporum, quanta in conversione rerum ac perturbatione versemur. Cum alia multa certi homines, tum hoc vel maxime 38
moliuntur, et vestrae quoque mentes; vestra judicia, vestrae sententiae, optimo cuique infestissimae atque inimicissimae reperiantur. gravia judicia pro reipublicae dignitate, multa de conjuratorum scelere fecistis. non putant satis conversam rempublicam, nisi in eandem impiorum poenam optime meritos cives detrusesint. Oppressus est C. Antonius. esto: habuit quandam ille infamiam suam: neque tamen ille ipse, pro meo jure dico, vobis judicibus damnatus esset; cujus

[53] *judicium feceris.*] Ms. Fr. *indicium*, quod probat Graevius. *Judicium* verum est. Etiam *factis* judicamus, sive, judicium facimus. *Judicium facere* est de facto, non de futuro.

[54] *de Deciani censu t. diputo, postulo.*] *De censu Deciani* quidem aliquid dictum e. 32. nempe quod praedia sua in censum detulerit: sed in eo non est caput rei, sed in *injuria*, quae ei a Flacco facta sit. Conjeci *causa*. Verbum *postulo* omnes deleri velint, sed contra libros non audent. Conjeceram *expostulo*, et sic edidit Lambinus. Sed, quia verbum plane abest a Ms. Guelf. delere non dubitavi; ut fecit jam P. Victorius.

Digitized by Google

damnatione sepulcrum L. Catilinae, floribus ornatum, hominum audacissimorum ac domesticorum hostium conventu epulisque celebratum est: justa Catilinae facta sunt. Nunc a Flacco Lentuli poenae per vos expetuntur. Quam potestis P. Lentulo, qui vos in complexu liberorum conjugumque vestrarum trucidatos, incendio patriae sepelire conatus est, mactare victimam gratiorem, quam si L. Flacci sanguine illius nefarium in nos omnes odium saturaveritis? Litemus igitur Lentulo, parentemus Cethego, revocemus ejectos: nimiae pietatis et summi amoris in patriam vicissim nos poenas, si ita placet, sufferamus. nos jam ab indicibus nominamur: in nos crimina finguntur: nobis pericula comparantur. Quae si per alios agerent; si denique per populi nomen, civium imperitorum multitudinem concitassent; aequiore animo ferre possemus. illud vero ferri non potest, quod per senatores et per equites Romanos, qui haec omnia pro salute omnium, communi consilio, una mente atque virtute gesserunt, harum rerum auctores, duces, principes spoliari omnibus fortunis, atque civitate expelli posse arbitrantur. Etenim [55] populi Romani perspiciunt jam mentem et voluntatem: omnibus rebus, quibus potest, populus Romanus significat, quid sentiat: nulla varietas est inter homines opinionis, nulla voluntatis, nulla sermonis. Quare, si quis illuc me vocat, venio: populum Romanum disceptatorem non modo non recuso, sed etiam deposco. Vis absit: ferrum ac lapides removeantur; operae facessant:

[55] *Pop. Rom. persp. jam mentem.*] *Jam* rescripsi pro *eam* cum Victorio et Graevio. nam *eam* nihil habet, quod ei respondeat. Vident, quomodo jam pop. Rom. de caussa Catilinae sentiat: apud eum nil se efficere posse: quod plane consentit sequentibus.

Digitized by Google

servitia vilebant. nemo erit tam injustus, qui me audierit, nit modo liber et civis, quin potius de praemiis meis, quam de poena cogitandum putet. O dii immortales! quid hoc miserius? nos, qui P. Lentulo ferrum, et flammam, de manibus extorsimus, imperitae multitudinis judicio confidimus: lectissimorum civium et amplissimorum sententias pertimescimus. [56] M'. Aquillium patres nostri multis avaritiae criminibus testimoniisque convictum, quia cum fugitivis fortiter bellum gesserat, judicio liberaverunt. Consul ego nuper defendi C. Pisonem: qui quia consul fortis constansque fuerat, incolumis est reipublicae conservatus. Defendi item consul L. Murenam, consulem designatum. nemo illorum judicum, clarissimis viris accusantibus, audiendum sibi de ambitu putavit, cum, bellum jam gerente Catilina, omnes, me auctore, duos consules Kalendis Jan. scirent esse oportere. Innocens et bonus vir, et omnibus rebus ornatus, bis hoc anno, me defendente, absolutus est A. Thermus. Quanta, reipublicae causa, laetitia populi Romani, quanta gratulatio consecuta est? Semper graves et sapientes judices in rebus judicandis, quid utilitas civitatis, quid communis salus, quid reipublicae tempora poscerent, cogitaverunt. Cum tabella vobis dabitur, judices, non de Flacco dabitur solum: dabitur de ducibus auctoribusque conservandae civitatis: dabitur [57] de omnibus bonis civibus: dabitur de vobismet ipsis: dabitur de liberis vestris, de vita, de patria, de salute communi. non judicatis in hac causa 39

[56] *M'. Aquillium.*] Sic, non *M. Aquillium*, ut est in vulgg. plerisque, etiam Grut.

[57] *de omnibus bonis civibus.*] Faërnus deleri volebat *civibus*. recte. nec enim uspiam addit Cicero.

Digitized by Google

de exteris nationibus, non de sociis: de vobis ac
40 vestra republica judicatis. Quodsi provinciarum vos ratio magis movet, quam vestra: ego vero non modo non recuso, sed etiam postulo, ut provinciarum auctoritate moveamini. Etenim opponemus Asiae provinciae primum magnam partem ejusdem provinciae, quae pro hujus periculis legatos laudatoresque misit: deinde provinciam Galliam, provinciam Ciliciam, provinciam Hispaniam, provinciam Cretam, Graecis autem, Lydis, et Phrygibus, et Mysis obsistent Massilienses, Rhodii, Lacedaemonii, Athenienses, cuncta Achaja, Thessalia, Boeotia. Septimio et Caelio, testibus, P. Servilius et [58] A. Metellus, hujus pudoris integritatisque testes repugnabunt. Asiaticae jurisdictioni urbana jurisdictio respondebit. annui temporis criminationem omnis aetas L. Flacci et perpetua vita defendet. Et, si prodesse L. Flacco, judices, debet, quod se tribunum militum, quod quaestorem, quod legatum imperatoribus clarissimis, [59] exercitibus ornatissimis, provinciis gravissimis, dignum suis majoribus praestitit: prosit, quod hic, vobis videntibus, in periculis communibus omnium vestrûm, sua pericula cum meis conjunxit: prosint honestissimorum municipiorum coloniarumque laudationes: prosit etiam senatus populique Rómani praeclara et vera laudatio. O nox illa, quae paene aeternas huic urbi tenebras attulisti! cum Galli ad bellum, Catilina ad urbem, conjurati ad ferrum et flammam vocabantur: cum ego te, Flacce,

[58] *A. Metellus.*] Sic Gruterus pro Q. et M. quod ante edebatur. *A.* etiam habet Ms. Gu. v. et Clav.

[59] *exercitibus ornatissimis, prov. gravissimis.*] *Ex. ornatissimis*, laude rerum fortiter gestarum et victoriis: *pr. gravissimis*, quarum testimonio fides debet haberi propter fidem in Rom. disciplinam egregiam. Sic *graves civitates* Verr. II, 6.

Digitized by Google

caelum noctemque contestans, flens flentem obtestabar: cum tuae fidei optimae et spectatissimae, salutem urbis et civium commendabam. Tu, tum, Flacce, praetor, communis exitii nuntios cepisti; tu inclusam in litteris reipublicae pestem deprehendisti: tu periculorum indicia, tu salutis auxilia, ad me et ad senatum attulisti. Quae tibi tum gratiae sunt a me actae? quae ab senatu? quae a bonis omnibus? Quis tibi, quis C. Pomtinio, fortissimo viro, quemquam bonum [60] putaret umquam, non salutem, verum honorem ullum denegaturum? O nonae illae Decembres, quae, me consule, fuistis! quem ego diem vere natalem hujus urbis, aut certe salutarem appellare possum. O nox 41
illa, quam iste est dies consecutus, fausta huic urbi! miserum me, metuo, ne funesta nobis. Qui tum animus L. Flacci? (nihil dicam enim de me.) qui amor in patriam? quae virtus? quae gravitas exstitit? Sed quid ea commemoro, quae tum, cum agebantur, uno consensu omnium, una voce populi Romani, uno orbis terrae testimonio, in caelum laudibus efferebantur? nunc vereor, ne non modo non prosint, verum etiam aliquid obsint. Etenim multo acriorem improborum interdum memoriam esse sentio, quam bonorum. Ego te, si quid gravius acciderit, ego te, inquam, Flacce, prodidero: mea dextera illa, mea fides, mea promissa, cum te, si rempublicam conservaremus, omnium bonorum praesidio, quoad viveres, non modo munitum, sed etiam ornatum fore pollicebar. Putavi, speravi, etiamsi honos noster vobis vilior fuisset, salutem certe caram futuram. At, L. Flaccum quidem, judices, si

[60] *putaret.*] Si refertur ad illa tempora, de quibus sermo est, scribendum *putasset*: si ad praesentia, *putet*. Illud praetulerim, nisi *putaret* pro *putasset* dictum est. v. ad Verr. I, 41.

Digitized by Google

(quod dii immortales omen avertant!) gravis injuria affixerit: numquam tamen prospexisse vestrae saluti, consuluisse vobis, liberis, conjugibus, fortunis vestris, poenitebit. semper ita sentiet, talem se animum et generis dignitati, et pietati suae, et patriae debuisse: vos ne poeniteat tali civi non pepercisse, per deos immortales! judices, providete. Quotus enim quisque est, qui hanc in republica sectam sequatur? qui vobis, qui vestri similibus placere cupiat? qui optimi atque amplissimi cujusque hominis atque ordinis auctoritatem magni putet; cum illam viam sibi videant expeditiorem ad honores, et ad omnia, quae concupiverunt? 42 Sed cetera sint eorum: sibi habeant potentiam, sibi honores, sibi ceterorum commodorum summas facultates: liceat iis, qui haec salva esse voluerunt, ipsis esse salvis. Nolite, judices, existimare, eos, quibus integrum est, qui nondum ad honores accesserunt, non expectare hujus exitum judicii. Si L. Flacco tantus amor in bonos omnes, tantum in rempublicam studium, calamitati fuerit: quem posthac tam amentem fore putatis, qui non illam viam vitae, quam ante praecipitem et lubricam esse ducebat, huic planae et stabili praeponendam esse arbitretur? Quodsi talium civium vos, judices, taedet; ostendite: mutabunt sententiam, [61] qui poterunt: constituent, quid agant, quibus integrum est: nos, qui jam progressi sumus, hunc exitum nostrae temeritatis feremus. sin hoc animo quam plurimos esse vultis, declarabitis hoc judicio, quid sentiatis. [62] Huic, huic misero puero, vestro ac libe-

[61] *qui poterunt*] Mss. et edd. habent vel *potuerint* vel *potuerunt*. Correximus *poterunt*. Sic enim latine dici debet, quia sermo est de futuro simpliciter, sine respectu ad praeteritum. Sic post, *constituent - - quibus integrum est*.

[62] *Huic - - puero*.] Filio L. Flacci, quem arreptum ostentavit

rorum vestrorum supplici, judices, hoc judicio vivendi praecepta dabitis. cui si patrem conservatis: qualis ipse debeat esse civis, praescribetis. sin eripitis; ostendetis, bonae rationi, et constanti, et gravi nullum a vobis fructum esse propositum. Qui vos, quoniam est id aetatis, ut sensum jam percipere possit ex moerore patrio, auxilium nondum patri ferre possit: orat, ne suum luctum patris lacrymis, patris moerorem suo fletu augeatis. qui etiam me intuetur, me vultu appellat, meam quodammodo flens fidem implorat, ac repetit eam, quam ego patri suo quondam pro salute patriae spoponderim, dignitatem. Miseremini familiae, judices, miseremini fortissimi patris, miseremini filii: nomen clarissimum et fortissimum, vel generis, vel vetustatis, vel hominis causa, reipublicae reservate.

judicibus misericordiae causa, ut et alii fecerant. Ceterum hoc loco Mss. et edd. fere sunt interpolati. Lacunae fuere in Mss. ut indicat noster Guelf. inde varietas interpolandi.

Digitized by Google

Digitized by Google

M. TULLII CICERONIS

PRO

P. SULLA ORATIO,

QUINTA ET VICESIMA.

ARGUMENTUM.

D. Junio Silano et L. Murena Coss. de conjuratione accusatus est a L. Torquato P. Sulla ex eo SCto, quod erat de conquirendis conjuratis factum. Quoniam autem bis conjuratum fuerat, ut supra in Argumento Catilinariarum ostendimus: Hortensius et Cicero ita inter se defensionem partiti sunt, ut ille a prima, hic autem ab altera conjuratione P. Sullam abfuisse ostenderet. Proemissa ergo responsione ad ea, quae in Ciceronem ipsum accusator dixerat, cum ejus inconstantiam, levitatem, et nimiam in judiciis potentiam in invidiam adducere vellet; sequitur ipsa defensio, refellens singula, quae L. Torquatus confirmandi criminis causa dixerat, et tandem in religiosa Deorum obtestatione desinens, nihil sibi de P. Sullae cum conjuratis societate compertum esse.

[1] MAXIME vellem, judices, ut P. Sulla et antea dignitatis suae [2] splendorem obtinere, et, post calamitatem acceptam, modestiae fructum aliquem potuisset percipere: sed, quoniam ita tulit casus infestus, ut [3] amplissimo honore, cum communi ambitionis invidia, tum singulari Autronii odio everteretur, et in his 1

[1] *Maxime vellem.*] Haec oratio inprimis, locis pluribus e Ms. Erf. est expleta et correcta.

[2] *splendorem obtinere.*] Edd. vett. *obtineret:* quod revocavit Graevius. male. non fert verbum *antea;* quod requirit *obtinuisset*, si finite hoc verbum dicatur.

[3] *amplissimo in honore - - everteretur.*] *In* delendum est. nam *everti* nunquam hanc praepositionem habet: nec *everteretur* absolute capi potest, de re v. Clav. in *P. Sulla.*

pristinae fortunae reliquiis, miseris et afflictis, tamen haberet quosdam, quorum animos ne supplicio quidem suo satiare posset: quamquam ex hujus incommodis magnam animo molestiam capio, tamen in ceteris malis facile patior oblatum mihi tempus, in quo boni viri lenitatem meam misericordiamque, notam omnibus quondam, nunc, quasi intermissam, agnoscerent, improbi ac perditi cives, [4] redomiti atque victi, praecipitante republica, vehementem me fuisse, atque fortem; conservata, mitem ac misericordem faterentur. Et quoniam L. Torquatus, meus familiaris ac necessarius, judices, existimavit, si nostram in accusatione sua necessitatem familiaritatemque violasset, aliquid se de auctoritate meae defensionis posse detrahere: cum hujus periculi propulsatione conjungam defensionem officii mei. quo quidem genere non uterer orationis, judices, hoc tempore, si mea solum interesset. multis enim mihi locis et data facultas est, et saepe dabitur de mea laude dicendi. Sed, ut ille, judices, quantum de mea auctoritate deripuisset, tantum se de hujus praesidiis [5] deminuturum putavit: sic hoc ego sentio, si mei facti rationem vobis, constantiamque hujus officii ac defensionis probavero; causam quoque me P. Sullae probaturum. Ac primum abs te

[4] *redomiti atque victi.*] Sic Mss. et edd. pr. Primus Junta edidit *edomiti*, quod et alii, Victorius, Lamb. etc. secuti sunt. Si Junta habuit e libro Colotiano, feratur: *redomitus* quidem certe non est contra analogiam linguae, restituitque Gruterus. Aldus dedit *re domiti*, sive operae potius.

[5] *deminuturum putavit.*] Restitui *putavit*, quod erat in Ms. S. Victoris, et per compendium *putat* in Mss. Dresd. Fr. Sic, ut opinor, e Codice Colotiano, Junta. *Speravit* dedere edd. Med. Aldd. Victor. Lamb. etc. Gruterus omisit, cum a plerisque Mss. ejus abesset, ut ab edd. R. W. Br. Sed necessarium est tale verbum, nec id e sequente *sentio* intelligi potest. Praetuli autem *putavit*, quod id est in Mss.

Digitized by Google

illud, L. Torquate, quaero, cur me a ceteris clarissimis viris, ac principibus civitatis, in hoc officio atque in defensionis jure secernas. Quid enim est, quamobrem abs te Q. Hortensii factum, [6] clarissimi viri atque ornatissimi civis, non reprehendatur, reprehendatur meum? nam si initum est consilium a P. Sulla inflammandae civitatis, hujus extinguendi imperii, delendae urbis; mihi majorem hae res dolorem, quam Q. Hortensio, mihi majus odium afferre debent? meum denique gravius esse judicium, qui adjuvandus in his causis, qui oppugnandus, qui defendendus, qui deserendus esse videatur? Ita, inquit. Tu enim investigasti, tu patefecisti conjurationem. Quod cum dicit, non attendit, eum, qui patefecerit, hoc curasse, ut id omnes viderent, quod antea fuisset occultum. Quare ista conjuratio, si patefacta per me est, tam patet Hortensio, quam mihi. quem cum videas, hoc honore, auctoritate, virtute, consilio praeditum, [7] non dubitasse, quin innocentem P. Sullam defenderet: quaero, cur, qui aditus ad causam Hortensio patuerit, mihi interclusus esse debuerit. quaero illud etiam, si me, qui defendo, reprehendendum putas esse, quid tandem de his existimes summis viris et clarissimis civibus, quorum studio et dignitate [8] celebrari hoc 2

[6] *cl. viri atque ornatissimi civis.*] Graevius dedit *clar. atque orn. viri*, e Mss. suis et ed. Adami, sive Wald. Edd. ceterae habent vulgatum, idque rectum est. Cicero saepe utrumque conjungit, ut mox c. 2. *summi viri et clarissimi cives.*

[7] *non dubitasse, quin defenderet.*] In hac sententia alias *dubitare* struitur cum infinitivo; secundum quod esse debebat *non dubitasse inn. P. Sullam defendere.*

[8] *celebrari - - vides.*] Locus sic constitutus est a Grutero e Ms. Pal. ejusque lectionis veritas ex ipsa concinnitate membrorum intelligitur. Ante erat *cel. judicium et ornari, causam defendi hujus innocentis vides. Ornari* est honestari.

Digitized by Google

judicium, ornari causam, defendi hujus innocentiam vides? Non enim una est ratio defensionis ea, quae posita est in oratione. omnes, qui adsunt, qui laborant, qui salvum volunt, pro sua parte atque auctoritate defendunt. An vero, in quibus subselliis haec ornamenta ac lumina reipublicae viderem, in his me apparere nollem, [9] quorum ego opera illuc in locum atque in hanc celsissimam sedem dignitatis atque honoris, multis meis ac magnis laboribus et periculis, adscendissem? Atque, ut intelligas, Torquate, quem accuses, si te id offendit, quod ego, qui hoc genere quaestionis defenderim neminem, non desim P. Sullae: recordare de ceteris, quos adesse huic vides. intelliges, et de hoc, et de ceteris judicium meum et horum par atque unum fuisse. Quis nostrûm adfuit Varguntejo? nemo: ne hic quidem Q. Hortensius, praesertim qui illum solus antea de ambitu defendisset. non enim jam se ullo officio cum illo conjunctum arbitrabatur, cum ille, tanto scelere commisso, omnium officiorum societatem diremisset. Quis nostrûm Ser. Sullam? [10] quis P. Lentulum? quis M. Leccam? quis Cornelium defen-

[9] *quorum ego opera*, etc.] *Quorum* debet referri ad *ornamenta ac lumina civ.* Sed id est durum: cum interpositum sit *in his me apparere nollem*, sc. subselliis. Vereor, ne aut exciderit aliquid, aut transpositum sit. Pro *opera* alii libri *opere*, item *ope*, quod forte melius. Sed et aliud est in hoc loco, quod non satis concoquo. Ut, *ille locus atque haec celsissima sedes dignitatis atque honoris* est consulatus, putoque pro *hanc* legendum *illam*.

[10] *quis P. Lentulum.*] Restitui ejectum a Grutero *Lentulum*; qui sane in edd. pr. non est, abestque Mss. plerisque. Primus inseruit textui ed. Junt. sine praenomine, certe e Ms. Colotiano. Graevius et in Ms. Fr. reperit. Gruteri dubitatio est, quod P. Lentulus nunquam reus conjurationis fuit, et judicio damnatus: quod ita est: sed *P. Sulla*, frater Servii, quem hic intelligi vult, e Sallustii Catil. 17. est hic ipse, pro quo est oratio: qui certe hic intelligi non potest. Nempe non necesse est, omnes hos reos conjurationis intelligere, de quibus judicio quaesitum sit.

Digitized by Google

dendum putavit ? [11] quis his horum adfuit ? nemo. quid ita ? quia ceteris in causis, etiam nocentes, viri boni, si necessarii sunt, [12] non defendendos esse non putant: in hoc crimine non solum levitatis est culpa, verum etiam quaedam contagio sceleris, si defendas eum, quem obstrictum esse patriae [13] parricidio suspicere. Quid Autronio ? nonne sodales, non collegae sui, non veteres amici, quorum ille copia quondam abundarat, non hi omnes, qui sunt in republica principes, defuerunt ? immo etiam testimonio plerique laeserunt ? Statuerant, tantum illud esse maleficium, quod [14] non modo non occultari per se, sed etiam aperiri illustrarique deberet. Quamobrem quid est, quod 3 mirere, si cum iisdem me in hac causa vides adesse, cum quibus in ceteris intelligis abfuisse ? nisi vero me unum vis ferum, praeter ceteros, me asperum, me inhumanum existimari, me singulari immanitate et crudelitate praeditum. Hanc mihi tu si, propter res meas gestas, imponis in omni vita mea personam, Torquate, vehementer erras. me natura misericordem, patria severum: crudelem nec patria, nec natura esse voluit. denique istam ipsam personam vehementem et acrem, quam mihi tum tempus et respublica imposuit, jam voluntas et natura ipsa detraxit. illa enim ad

[11] *quis his horum adfuit.*] Offendit hoc aures nostras. An *nostrum* ?

[12] *non defendendos esse non putant.*] Sic edd. pr. consensu. Excidit in libris nonnullis primum *non* : unde quidam corrigendi caussa, aut alterum *non* delevere, ut Fr. 2. ed. W. aut *deserendos* fecere, ut Ms. Gruteri, e quo id inseruit editioni suae.

[13] *parricidio.*] E Ms. Erf. et Pal. addidit primus Gruterus, optime.

[14] *non modo non occultari.*] Alterum *non* omissum erat in Ms. Pal. optimo : idque placebat Grutero. Nec ego spreverim, cum ut alibi sic ante *sed etiam* sit. v. Clav. in *non*, et *modo*. Sed ut, si plures libri in hac forma consentiant, defendam, ita ob unius, quamvis boni, auctoritatem non deleam.

Digitized by Google

breve tempus severitatem postulavit: haec in omni vita misericordiam lenitatemque desiderat. Quare nihil est, quod ex tanto comitatu virorum amplissimorum me unum abstrahas. simplex officium atque una est bonorum omnium causa. nihil erit, quod admirere posthac, si in ea parte, in qua hos animadverteris, me videbis. nulla est enim in republica causa mea propria. tempus agendi fuit magis mihi proprium, quam ceteris: doloris vero, et timoris, et periculi fuit illa causa communis. neque enim princeps tunc ad salutem esse potuissem, si esse alii comites noluissent. Quare necesse est, quod mihi consuli praecipuum fuit praeter alios, id jam privato cum ceteris esse commune. Neque ego hoc partiendae invidiae, sed communicandae laudis causa loquor. Oneris mei partem nemini impertio, gloriae bonis omnibus. In Autronium testimonium dixisti, inquit: Sullam defendis. Hoc totum ejusmodi est, judices, ut, si ego sim inconstans ac levis, nec testimonio fidem tribui convenerit, nec defensioni auctoritatem. sin est in me ratio reipublicae, religio privati officii, studium retinendae voluntatis bonorum: nihil minus accusator debet dicere, quam a me defendi Sullam, testimonio laesum esse Autronium. videor enim non solum studium ad defendendas causas, verum opinionis aliquid et auctoritatis afferre: qua et moderate ego utar, judices, et omnino non uterer, si
4 ille me non coëgisset. Duae conjurationes abs te, Torquate, constituuntur: una, quae Lepido et Volcatio consulibus, patre tuo consule designato, facta esse dicitur: altera, quae me consule. Harum in utraque Sullam dicis fuisse. Patris tui, fortissimi viri atque optimi consulis, scis, me consiliis non interfuisse: scis, me, cum mihi summus tecum usus esset, tamen

Digitized by Google

illorum expertem temporum et sermonum fuisse: credo, quod nondum penitus in republica versabar, quod nondum ad propositum mihi finem honoris perveneram, quod mea me ambitio et forensis labor ab omni illa cogitatione abstrahebat. Quis ergo intererat vestris consiliis? omnes hi, quos vides huic adesse, et in primis Q. Hortensius: qui cum propter honorem ac dignitatem, atque animum eximium in rempublicam, tum propter summam familiaritatem, summumque amorem in patrem tuum, tum communibus, tum praecipuis patris tui periculis commovebatur. Ergo istius conjurationis crimen defensum ab eo est, qui interfuit, qui cognovit, qui particeps et consilii vestri fuit, et timoris. cujus in hoc crimine propulsando cum esset copiosissima atque ornatissima oratio, tamen non minus inerat auctoritatis in ea, quam facultatis. Illius igitur conjurationis, quae facta contra vos, delata ad vos, a vobis prolata esse dicitur, ego testis esse non potui. non modo enim nihil comperi, sed vix ad aures meas istius suspicionis fama pervenit. Qui vobiscum in consilio fuerunt, qui vobiscum illa cognorunt, quibus ipsis periculum tum conflari putabatur, qui Autronio non adfuerunt. qui in illum testimonia gravia dixerunt, hunc defendunt, huic adsunt, in hujus periculo declarant, se non crimine conjurationis, ne adessent ceteris, sed hominum maleficio, deterritos esse. Mei consulatus autem tempus, et crimen maximae conjurationis a me defendetur. Atque inter nos partitio non est fortuito, judices, nec temere facta: sed, cum videremus, eorum criminum nos patronos adhiberi, quorum testes esse possemus, uterque nostrûm id sibi suscipiendum putavit, de quo aliquid scire ipse

Digitized by Google

5 atque existimare potuisset. Et, quoniam de criminibus superioris conjurationis Hortensium diligenter audistis, de hac conjuratione, quae, me consule, facta est, hoc primum attendite.

Multa, cum essem consul, de summis reipublicae periculis audivi, multa quaesivi, multa cognovi. nullus umquam de Sulla nuntius ad me, nullum indicium, nullae litterae pervenerunt, nulla suspicio. Multum haec vox fortasse deberet valere ejus hominis, qui consul insidias reipublicae consilio investigasset, veritate aperuisset, magnitudine animi vindicasset, cum ipse nihil audisse de P. Sulla, nihil suspicatum esse diceret. sed ego nondum utor hac voce ad hunc defendendum: ad purgandum me potius utor: ut mirari Torquatus desinat, me, qui Autronio abfuerim, Sullam defendere. Quae enim Autronii fuit causa? quae Sullae est? ille ambitus judicium tollere ac disturbare primum conflato voluit gladiatorum ac fugitivorum tumultu: deinde, id quod vidimus omnes, lapidatione atque concursu. Sulla, si sibi suus pudor ac dignitas non prodesset, nullum auxilium requisivit. Ille damnatus ita se gerebat, non solum consiliis et sermonibus, verum etiam adspectu atque vultu, ut inimicus esse amplissimis ordinibus, infestus bonis omnibus, hostis patriae videretur. hic se ita fractum illa calamitate atque afflictum putavit, ut nihil sibi ex pristina dignitate superesse arbitraretur, nisi quod modestia retinuisset. Hac vero in conjuratione, quid tam conjunctum, quam ille cum Catilina, cum Lentulo? quae tanta societas ullis inter se rerum optimarum, quanta ei cum illis sceleris, libidinis, audaciae? quod flagitium Lentulus non cum Autronio concepit?

Digitized by Google

quod sine eodem illo Catilina facinus admisit? cum interim Sulla cum eisdem illis non modo noctem solitudinemque non quaereret, sed ne mediocri quidem sermone et congressu conjungeretur. Illum Allobroges, maximarum rerum verissimi indices, illum multorum litterae ac nuntii coarguerunt: Sullam interea nemo insimulavit, nemo nominavit. Postremo, ejecto sive emisso jam ex urbe Catilina, ille arma misit, cornua, tubas, falces, signa, legiones: ille relictus intus, exspectatus foris, Lentuli poena compressus, convertit se aliquando ad timorem, numquam ad sanitatem. hic contrà ita quievit, ut eo tempore omni Neapoli fuerit, ubi neque homines fuisse putantur hujus affines suspicionis; et locus est ipse non tam ad inflammandos calamitosorum animos, quam ad consolandos accommodatus. Propter hanc igitur tantam 6
dissimilitudinem hominum atque causarum, dissimilem me in utroque praebui. Veniebat enim ad me, et saepe veniebat, Autronius, multis cum lacrymis, supplex, ut se defenderem: et se meum condiscipulum in pueritia, familiarem in adolescentia, collegam in quaestura commemorabat fuisse: multa mea in se, nonnulla etiam sua in me proferebat officia. quibus ego rebus, judices, ita flectebar animo atque frangebar, ut etiam ex memoria, quas mihi ipsi fecerat insidias, deponerem: ut jam immissum esse ab eo C. Cornelium, qui me in sedibus meis, in conspectu uxoris meae ac liberorum meorum trucidaret, obliviscerer. quae si de uno me cogitasset; qua mollitia sum animi ac lenitate, numquam mehercule illius lacrymis ac precibus restitissem. Sed, cum mihi patriae, cum vestrorum periculorum, cum hujus urbis, cum illorum delubrorum

Digitized by Google

atque templorum, cum puerorum infantium, cum matronarum ac virginum veniebat in mentem; et cum illae infestae ac funestae faces, universumque totius urbis incendium, cum tela, cum caedes, cum civium cruor, cum cinis patriae versari ante oculos, atque [15]animum memoria refricare coeperat: tum denique ei resistebam, neque solum illi hosti ac parricidae, sed his etiam propinquis illius, Marcellis, patri et filio, quorum alter apud me parentis gravitatem, alter filii suavitatem obtinebat: neque me arbitrabar sine summo scelere posse, quod maleficium in aliis vindicassem, idem in illorum socio, [16]cum scirem, defendere. Atque idem ego neque P. Sullam supplicem ferre, neque eosdem Marcellos, pro hujus periculis lacrymantes adspicere, neque hujus M. Messallae, hominis necessarii, preces sustinere potui. neque enim est causa adversata naturae, nec homo, nec rès misericordiae meae repugnavit. nusquam nomen, nusquam vestigium fuerat: nullum crimen, nullum indicium, nulla suspicio. Suscepi causam, Torquate, suscepi, et feci libenter, ut me, quem boni constantem semper, ut spero, existimassent, eundem ne improbi quidem crudelem dicerent.

7 Hic ait se ille, judices, regnum meum ferre non posse. Quod tandem, Torquate, regnum? consulatus, credo, mei: in quo ego imperavi nihil, sed contra patribus conscriptis et bonis omnibus parui: quo in magistratu

[15] *animum mem. refricabat*] i. e. memoria earum rerum animum rursus ita adficiebat, ut dolor pristinus instauraretur. Alias *refricare dolorem* et similia dicunt, i. e. quasi fricando instaurare. Sed animus veluti fricatur memoria, ut dolor excitetur, velut in vulnere non omnino sanato.

[16] *cum scirem.*] Videtur glossae simile: nisi numeri explendi causa a Cicerone additum est, qui sublato hoc languidior videtur.

Digitized by Google

non institutum est a me, judices, regnum, [17] sed non permissum. An tum, in tanto imperio, tanta potestate, non dicis fuisse regem; nunc privatum, regnare dicis? quo tandem nomine? Quod, in quos testimonia dixisti, inquit, damnati sunt: quem defendis, sperat se absolutum iri. Hic tibi ego de testimoniis meis hoc respondeo: si falsum dixerim; [18] te in eos dixisse. sin verum; non esse hoc regnare, cum verum juratus dicas, probare. De hujus spe tantum dico, nullas a me opes P. Sullam, nullam potentiam, nihil denique, praeter fidem defensionis, exspectare. Nisi tu, inquit, causam recepisses, numquam mihi restitisset, sed, indicta causa, profugisset. Si jam hoc tibi concebam, Q. Hortensium, tanta gravitate hominem, [19] si, hos tales viros non suo stare judicio, sed meo: si hoc tibi dem, quod credi non potest, nisi ego huic adessem, hos adfuturos non fuisse: uter tandem rex est, isne, cui innocentes homines non resistunt, an is, qui calamitosos non deserit? At hic etiam, [20] id quod tibi necesse minime fuit, facetus esse voluisti, cum Tarquinium, et Numam, et me tertium peregrinum regem, esse dixisti. Mitto

[17] *sed non permissum.*] Gruterus in optimo Palatino reperit *sed repressum*: quod recepit Graevius; qui *permittere regnum* recte dici non putat. Immo recte dicitur: sed lenius esse h. l. videtur, quam pro re, et potius pro *mandare, tradere in potestatem* dicitur, quam pro non impedire. Non audeo decernere.

[18] *te in eos dixisse.*] P. Manutius interpretatur, tu quoque in eos dixisti, adeoque et ipse falsum testimonium dixisti. Sed id non convenit satis. Immo, atque ita idem id fecisti, in quo regnum meum intelligi putas. Mox *probare* delendum judicat Graevius. Sed Torquatus non in dicendo testimonio regnum quaerebat, sed in eo, quod propter testimonium ejus damnati sint: Cicero respondet, non in eo esse regnum, si jurati testis testimonium probetur judicibus. Est ergo *probare* necessarium, et numerosam orationem efficit.

[19] *si, hos tales viros.*] *Si* poterat abesse: sed non est vitiosum: verum post *si* interpungendum est, intelligendumque *concedam.*

[20] *id quod t. necesse non fuit.*] Jocus est in Torquatum, cujus ingenio facetiae non conveniebant.

Digitized by Google

jam de rege quaerere: illud quaero, peregrinum cur me esse dixeris. nam, [21] si ita sum, non tam est admirandum, regem esse me, quia, ut tu vis, etiam peregrini, reges Romae fuerunt, quam consulem Romae fuisse peregrinum. Hoc dico, inquit, te esse ex municipio. Fateor, et addo etiam, ex eo municipio, unde iterum jam salus huic urbi imperioque missa est. Sed scire ex te pervelim, quamobrem, qui ex municipiis veniant, peregrini tibi esse videantur. nemo enim istuc M. illi Catoni seni, cum plurimos haberet inimicos, nemo T. Coruncanio, nemo Curio, nemo huic ipsi nostro C. Mario, cum ei multi inviderent, objecit umquam. Equidem vehementer laetor, eum esse me, in quem tu, cum cuperes, nullam contumeliam jacere potueris, quae non ad maximam partem civium conveni-
8 ret. Sed tamen te a me, pro magnis causis nostrae necessitudinis, monendum esse etiam atque etiam puto. Non possunt omnes esse patricii. si verum quaeris, [22] ne curant quidem: nec se aequales tui, propter istam causam, abs te anteiri putant. Ac, si tibi nos peregrini videmur, quorum jam et nomen et honos inveteravit et huic urbi et hominum famae ac sermonibus: quam tibi illos competitores tuos peregrinos videri necesse erit, qui jam [23] ex tota Italia delecti, tecum de honore et de omni dignitate contendunt? quorum cave tu quemquam peregrinum appelles, ne

[21] *si ita sum.*] *Ita* redundat fere, ut in *si ita est*: sufficiebat, *si sum* sc. peregrinus.

[22] *ne curant quidem.*] Nempe, quia tum patricii nihil admodum praecipui juris habebant, cum honores etiam plebeiis paterent.

[23] *ex tota Italia delecti.*] Quid hic sit *delecti*, non assequor. Quomodo candidati ex tota Italia delecti sunt? Vitium hic agnosco: correctionem, quae mihi placeret, nondum excogitare potui.

Digitized by Google

[24] peregrinorum suffragiis obruare. qui, si attulerint nervos et industriam, mihi crede, excutient tibi istam verborum jactationem, et te ex somno saepe excitabunt; nec patientur, se ab te, [25] nisi virtute vincentur, honore superari. Ac si, judices, ceteris patriciis me et vos peregrinos videri oporteret, [26] a Torquato tamen hoc vitium sileretur. est enim ipse a materno genere municipalis, honestissimi ac nobilissimi generis, sed tamen Asculani. Aut igitur doceat, Picentes solos non esse peregrinos, aut gaudeat suo generi me meum ante non ponere. Quare neque me peregrinum posthac dixeris, ne gravius refutere: neque regem, ne derideare. nisi forte regium tibi videtur, ita vivere, ut non modo homini nemini, sed ne cupiditati quidem ulli servias: contemnere omnes libidines: non auri, non argenti, non ceterarum rerum indigere: in senatu sentire libere: populi utilitati magis consulere, quam voluntati: nemini cedere, multis obsistere. si hoc putas esse regium; me regem esse confiteor. sin te potentia mea, si dominatio, si denique aliquod dictum arrogans, aut superbum movet: quin tu id potius profers, quam verbi invidiam contumeliamque maledicti. Ego, 9 tantis a me beneficiis in republica positis, si nullum aliud mihi praemium a senatu populoque Romano, nisi honestum otium, postularem, quis non concederet?

[24] *peregrinorum*] non proprie, sed quos Torquatus per contemtum dicebat cives, qui non essent Romae nati, sed in municipiis, coloniis.

[25] *n. virtute vincentur.*] An *vincantur?*

[26] *a T. t. hoc vitium sileretur.*] *Vitium* non in sensu morali dicitur, sed civiliter. In Candidato quidem honorum Rom. sine dubio vitium est peregrinatas: quod peregrini proprie ad honores adspirare non possunt. Et vitium dicitur, quicquid facit, ut aliquid non sit legitimum, quicquid reprehendi potest. Igitur non sequar viros doctos, qui cum Phil. Rubenio Elect. I, 3. *convicium* corrigunt, ut Guilielmius, Graevius. *Sileretur* est sileri deberet.

Digitized by Google

sibi haberent honores, sibi imperia, sibi provincias, sibi triumphos, sibi alia praeclarae laudis insignia: mihi liceret ejus urbis, quam conservassem, conspectu, tranquillo animo et quieto frui? Quid, si hoc non postulo; si ille labor meus pristinus, si sollicitudo, si officia, si operae, si vigiliae deserviunt amicis, praesto sunt omnibus; si neque amici in foro requirunt studium meum, neque respublica in curia; si me non modo rerum gestarum vacatio, sed neque honoris, neque aetatis excusatio vindicat a labore; si voluntas mea, si industria, si domus, si animus, si aures patent omnibus; si mihi ne ad ea quidem, quae pro salute omnium gessi, recordanda et cogitanda quidquam relinquitur temporis: tamen hoc regnum appellabitur? [27] cujus vicarius qui velit esse, inveniri nemo potest. [28] Longe a me abest regni suspicio. Si quaeris, qui sint Romae regnum occupare conati, ut ne replices annalium memoriam, ex domesticis imaginibus invenies. Res enim gestae, credo, meae, me nimis extulerunt, ac mihi nescio quos spiritus attulerunt. quibus de rebus tam claris, tam immortalibus, judices, hoc possum dicere, me, qui e summis eripuerim periculis urbem hanc et vitam omnium civium, satis adeptum fore, si ex hoc tanto in omnes mortales beneficio nullum in me periculum redundarit. Etenim, in qua civitate res tantas gesserim, memini, et in qua urbe verser, intelligo. plenum forum est eorum hominum, quos ego a vestris cervicibus depuli, judi-

[27] *cujus vicarius qui velit esse*] qui velit in ejus locum succedere, i. e. suscipere idem onus, eadem facere. Sic Mur. 37. successorem suum in Consulatu Murenam vocat *vicarium suae diligentiae.*

[28] *Longe a me abest regni suspicio.*] *A me* e Mss. Erf. et Pal. optimo addi voluit Gruterus: sed operae neglexere. Addidit Graevius. Addidi et ipse, etsi credo etiam abesse posse salvo sensu. Nam facile intelligi potest, *hinc, a me.*

Digitized by Google

ces, a meis non removi. nisi vero paucos fuisse arbitramini, qui conari, aut sperare possent, se tantum imperium posse delere. Horum ego faces eripere de manibus, et gladios extorquere potui, sicut feci: voluntates vero consceleratas ac nefarias nec sanare potui, nec tollere. Quare non sum nescius, quanto periculo vivam in tanta multitudine improborum, cum mihi uni cum omnibus improbis aeternum videam bellum esse susceptum. Quodsi illis meis praesidiis forte invides: et, si ea tibi regia videntur, quod omnes boni omnium generum atque ordinum, suam salutem cum mea conjungunt: consolare te, quod omnium mentes improborum mihi uni maxime sunt infensae et adversae. qui me non solum idcirco oderunt, quod eorum conatus impios et furorem consceleratum repressi: sed eo etiam magis, quod nihil jam se simile, me vivo, conari posse arbitrantur. At vero quid ego miror, si quid ab improbis de me improbe dicitur: [29] cum L. Torquatus ipse, primum, his fundamentis adolescentiae jactis, ea spe proposita amplissimae dignitatis, deinde L. Torquati, fortissimi consulis, constantissimi senatoris, semper optimi civis, filius, interdum efferatur immoderatione verborum? qui, cum suppressa voce de scelere P. Lentuli, de audacia conjuratorum omnium dixisset, tantummodo ut vos, qui ea probatis, exaudire possetis: de supplicio P. Lentuli, de carcere, magna et queribunda voce dicebat. In quo primum illud erat absurdum, quod, cum ea, [30] quae leniter dix-

[29] *cum L. Torquatus, primum ipse.*] Legendum est, *cum L. T. ipse, primum*, ut facile monitus lector sentiet.

[30] *quae leniter dixerat.*] *Leniter* dedi pro vulgato *leviter*, quod res requirit, et conjectura assecuti sunt et alii, Ursinus, Lambinus. Quid opus conjectura? *leniter* jam editio Junt. habet.

Digitized by Google

erat, vobis probare volebat, eos autem, qui circum judicium stabant, audire nolebat: non intelligebat, ea, quae clare diceret, ita illos audituros, quibus se venditabat, ut vos quoque audiretis, [31] qui id non probabatis: deinde alterum jam oratoris vitium, non videre, quid quaeque causa postulet. Nihil est enim tam alienum ab eo, qui alterum conjurationis accuset, quam videri conjuratorum poenam mortemque lugere. Quod cum [32] is tribunus plebis facit, qui unus videtur ex illis ad lugendos conjuratos relictus, non mirum est: difficile est enim tacere, cum doleas. te, si quid ejusmodi facis, non modo talem adolescentem, sed in ea causa, in qua te vindicem conjurationis velis esse, vehementer admiror. Sed reprehendo tamen illud maxime, quod isto ingenio et prudentia praeditus, [33] causam reipublicae non tenes, qui arbitrere, plebi Romanae res eas non probari, quas, me consule, omnes
11 boni pro salute communi gesserunt. Et quem tu horum, qui adsunt, quibus te contra ipsorum voluntatem venditabas, aut tam sceleratum statuis fuisse, ut haec omnia perire voluerit, aut tam miserum, ut et se perire cuperet, et nihil haberet, quod salvum esse vellet? An vero clarissimum virum generis vestri ac nominis nemo reprehendit, qui filium suum vita privavit, ut in ceteris firmaret imperium: tu rempublicam reprehendis, quae domesticos hostes, ne ab iis ipsa necaretur,

[31] *qui id non probabatis.*] Sic edd. vett. consensu, non *probatis.* Atque sic legendum dudum conjeceram, atque etiam ante in verbis, *qui ea probatis*, aut *probaretis.* In ed. Gruteri primum operarum errore irrepsit *probatis*: nec id animadversum a Gronovio et Graevio. Atque etiam *id* puto delendum: deberet esse *ea*, ut supra.

[32] *is tribunus f. qui*, etc.] Metellum Nepotem intelligi, recte judicat P. Manutius; nam eo tribuno dicta est haec oratio, Coss. Murena et Silano.

[33] *causam reipubl.*] v. Clav. in *causa.*

Digitized by Google

necavit? Itaque attende jam, Torquate, [34] quam ego defugiam auctoritatem consulatus mei. maxima voce, ut omnes exaudire possint, dico, semperque dicam: adestote omnes animis, qui adestis corporibus, quorum ego frequentia magnopere laetor: erigite mentes auresque vestras, et me de invidiosis rebus, ut ille putat, dicentem attendite. Ego consul, cum exercitus perditorum civium, clandestino scelere conflatus, crudelissimum et luctuosissimum exitium patriae comparasset: cum ad occasum interitumque reipublicae Catilina in castris; in his autem templis atque tectis dux Lentulus esset constitutus: meis consiliis, meis laboribus, mei capitis periculis, sine tumultu, sine delectu, sine armis, sine exercitu, quinque hominibus comprehensis [35] atque confossis, incensione urbem, internecione cives, vastitate Italiam, interitu rempublicam liberavi: ego vitam omnium civium, statum orbis terrae, urbem hanc denique, sedem omnium nostrûm, arcem regum ac nationum exterarum, lumen gentium, domicilium imperii, quinque hominum amentium ac perditorum poena redemi. An me existimasti haec injuratum in judicio non esse dicturum, quae [36] juratus in maxima concione dixissem? Atque etiam illud addam, ne 12 qui forte incipiat improbus subito te amare, Torquate, et aliquid sperare de te: atque, ut idem omnes exau-

[34] *quam ego defugiam a. c.*] Edd. et scr. quidam *quam ego non defugiam:* eodem sensu. Sed libri meliores edd. et scr. *quam ego defugiam;* quod est venustius. ironice dictum.

[35] *atque confossis.*] Durius hoc visum est: unde correctum in libris, *confessis*, quod et Gruterus probat. Frustra. Loqui vult de supplicio, et paullo post *poena* eorum commemoratur. *Confossis* non proprie accipiendum, sed pro interfectis. Sic et *judiciis confossi et jugulati* occurrunt.

[36] *juratus in maxima conc.*] int. cum prohibitus a Metello ab oratione ad populum in deponendo consulatu, juravit, se remp. conservasse.

Digitized by Google

diant, clarissima voce dicam. Harum omnium rerum, quas ego in consulatu pro salute communi suscepi et gessi, L. ille Torquatus, cum esset meus [37] contubernalis in consulatu, atque etiam in praetura [38] fuisset, auctor, adjutor, particeps exstitit, cum princeps, cum auctor, cum signifer esset juventutis; parens ejus, homo amantissimus patriae, maximi animi, summi consilii, singularis constantiae, cum esset aeger, tamen omnibus rebus illis interfuit: numquam est a me digressus: studio, consilio, auctoritate unus adjuvit plurimum, cum infirmitatem corporis animi virtute superaret. Videsne, ut eripiam te ex improborum subita gratia, et reconciliem bonis omnibus? qui te et diligunt, et retinent, retinebuntque semper: nec, si a me forte desciveris, idcirco te a se, et a republica, et a tua dignitate deficere patientur. Sed jam redeo ad causam; atque hoc vos, judices, testor: mihi de memetipso tam multa dicendi necessitas quaedam imposita est ab illo. Nam, si Torquatus Sullam solum accusasset: ego quoque hoc tempore [39] nihil aliud [agerem], nisi eum, qui accusatus esset, defenderem: sed cum ille tota illa oratione in me esset invectus, et cum initio, ut dixi, defensionem meam auctoritate spoliare voluisset: etiamsi dolor meus respondere non

[37] *contubernalis in cons.*] v. Clav.

[38] *fuisset, auctor, a. p. e.*] Locus in edd. pr. et Mss. valde turbatus vitiosa interpunctione, bene constitutus est a Grutero. *auctor* hic est approbator consiliorum de rebus gerendis; sive particeps consiliorum: alterum *cum auctor* Graevius non male delendum judicat. *Juventutem* intellige de ordine equestri, cujus opera Cicero inprimis usus est. Itaque is, qui in eo ordine potens esset, bonam operam navare poterat.

[39] *nihil aliud agerem, nisi*, etc.] *Agerem* suspectum mihi est: eo deleto et latinior et elegantior erit oratio.

Digitized by Google

cogeret, tamen ipsa causa [40] hanc a me orationem flagitasset.

Allobrogibus nominatum Sullam esse dicis. Quis negat? sed lege indicium, et vide, quemadmodum nominatus sit. L. Cassium dixerunt commemorasse, cum ceteris Autronium secum facere. Quaero, num Sullam dixerit Cassius? nusquam. sese ajunt quaesisse de Cassio, quid Sulla sentiret. Videte diligentiam Gallorum: qui vitam hominum naturamque non nossent, ac tantum audissent, [41] eos pari calamitate esse; quaesiverunt, essentne eadem voluntate? Quid tum? Cassius si respondisset, idem sentire et secum facere Sullam, tamen mihi non videretur in hunc id criminosum esse debere. Quid ita? quia qui barbaros homines ad bellum impelleret, non debebat minuere illorum suspicionem, et purgare eos, de quibus illi aliquid suspicarentur. Non respondit tamen, una fac re Sullam. Etenim esset absurdum, cum ceteros sua sponte nominasset, mentionem Sullae facere nullam, nisi admonitum et interrogatum. nisi forte verisimile est, P. Sullae nomen in memoria Cassio non fuisse. Si nobilitas hominis, si afflicta fortuna, si reliquiae pristinae dignitatis non tam illustres fuissent: tamen Autronii commemoratio memoriam Sullae retulisset. etiam, ut arbitror, cum auctoritates principum conjurationis ad incitandos animos Allobrogum colligeret Cassius, et 13

[40] *h. a me o. flagitasset.*] Hic in tempore verbi haesi semper: structura latinae orationis desiderat, ut opinor, *flagitabat*. Ordo enim propositionum naturalis est hic, *cum ille - - defensionem meam auctoritate spoliare voluisset, causa ipsa flagitabat h. o. etiamsi dolor m. non cogeret respondere*. Hoc perspicuum est. Jam structura periodica hic in temporibus et modis nil mutat.

[41] *eos pari calamitate esse*] quia pariter damnati erant de ambitu, et consulatu privati. Infra est *afflicta fortuna*.

Digitized by Google

cum sciret, exteras nationes maxime nobilitate moveri, non prius Autronium, quam Sullam nominasset. Jam vero illud probari minime potest, Gallos, Autronio nominato, putasse, propter calamitatis similitudinem, sibi aliquid de Sulla esse quaerendum: Cassio, si hic esset in eodem scelere, ne cum appellasset quidem Autronium, hujus in mentem venire potuisse. Sed tamen quid respondit de Sulla Cassius? Se nescire certum. Non purgat, inquit. Dixi antea: ne si argueret quidem tum denique, cum esset interrogatus, id mihi criminosum vidèretur. Sed ego in judiciis et in quaestionibus non hoc quaerendum arbitror, num purgetur aliquis: sed num arguatur. etenim cum negat se scire Cassius, utrum sublevat Sullam, an satis probat se nescire? Sublevat apud Gallos. Quid ita? ne indicent? Quid? si periculum esse putasset, [42] ne illi umquam indicarent; de seipso confessus esset? Nescivit. Credo, judices, celatum esse Cassium de Sulla uno. nam de ceteris certe sciebat: et ea domi ejus pleraque conflata esse constabat. Qui negare noluit esse in eo numero Sullam, quo plus spei Gallis daret: dicere autem falsum non ausus est: nesoire dixit. Atqui hoc perspicuum est, cum is, qui de omnibus scierit, de Sulla se scire negarit; eandem vim esse negationis hujus, quam si extra conjurationem hunc esse, se scire dixisset. nam, cujus scientiam de omnibus constat fuisse, ejus ignoratio de aliquo, purgatio

[42] *ne ulli u. - - de se ipso conf. esset.*] *Ulli* edidit primus Victorius, consulto an vitio operarum, nescio: quem imitati sunt P. Manutius, R. et C. Steph. et alii, factaque est vulgata lectio. At edd. aliae pr. omnes *illi*, quod et Lambinus servavit, recte. Pertinet enim ad Allobroges. nam de quibus timere poterat, ne indicarent, nisi quibus confitebatur? Non, inquit, timuit, ne Allobroges indicarent rem. nam si timendi causam habuisset, non illis etiam de se confessus esset. Tum *de se ipso* corr. *de se ipse*.

Digitized by Google

debet videri. Sed jam non quaero, purgetne Cassius Sullam: illud mihi tantum satis est, contra Sullam nihil esse in indicio.

Exclusus hac criminatione Torquatus, rursus in me 14
irruit, me accusat. ait, [43] me aliter, ac dictum est, in tabulas publicas retulisse. O dii immortales! (vobis enim tribuam, quae vestra sunt: nec vero possum meo tantum ingenio dare, ut tot res, tantas, tam varias, tam repentinas, in illa turbulentissima tempestate reipublicae, mea sponte dispexerim.) vos profecto animum meum tum conservandae patriae cupiditate incendistis: vos me ab omnibus ceteris cogitationibus [44] ad unam salutem reipublicae convertistis: vos denique in tantis tenebris erroris et inscientiae clarissimum lumen praetulistis menti meae. Vidi ego hoc, judices, nisi, recenti memoria senatus, auctoritatem hujus indicii monumentis publicis [45] testatus essem, fore, ut aliquando non Torquatus, neque Torquati quispiam similis, (nam id me multum fefellit,) sed ut aliquis [46] patrimonio naufragus, inimicus otii, bonorum hostis, aliter indicata haec esse diceret, quo facilius, vento aliquo in optimum quemque excitato, posset in malis reipublicae portum suorum malorum aliquem invenire.

[43] *me aliter, ac dictum est*] sc. ab indicibus. Scripsisse Ciceronem credo *esset*, nisi accipimus e Ciceronis persona dictum, quod h. l. non placet. *Est* et *esset* confundi saepe per compendium scribendi, alibi jam vidimus, et est notissimum.

[44] *ad u. salutem reip. contulistis.*] *Contulistis* vitiosum esse, omnes sensere. Conjecere Lamb. *compulistis*, alii *transtulistis*. Ego recepi *convertistis*, quod in optimo Palatino fuit: id est verbum in hac re proprium. Vulgatum ortum est e *praetulistis* in versu sequente.

[45] *testatus essem*] pro testatam fecissem auctoritatem indicii. *auctoritas indicii* est per periphrasin indicium ipsum, quia index est auctor rei, ut testis.

[46] *patrimonio naufr.*] Concinnius foret *patrimonii*, et sic forte scripsit Cicero.

Digitized by Google

Itaque introductis in senatum indicibus, constitui senatores, qui omnia indicum dicta, interrogata, responsa perscriberent. At quos viros? non solum summa virtute et fide; cujus generis in senatu facultas maxima: sed etiam, quos sciebam memoria, [47] scientia, consuetudine et celeritate scribendi, facillime, quae dicerentur, persequi posse: C. Cosconium, qui tunc erat praetor: M. Messallam, qui tum praeturam petebat: P. Nigidium, App. Claudium. Credo esse neminem, qui his hominibus, ad vere referendum, aut fidem putet, aut ingenium defuisse. Quid deinde? quid feci? cum scirem, ita indicium in tabulas publicas relatum, ut [48] illae tabulae privata tamen custodia, more majorum, continerentur: non occultavi, non continui domi, sed describi [49] ab omnibus statim librariis, dividi passim et pervulgari atque edi populo Romano imperavi. divisi toti Italiae, [50] emisi in omnes provincias: ejus indicii, e quo salus oblata esset omnibus, expertem esse neminem volui. Itaque dico, locum in orbe terrarum esse nullum, quo in loco populi Romani nomen sit, quin eodem perscriptum hoc indicium pervenerit. In quo ego tam

[47] *scientia*] h. l. est ejus, qui didicit arte, e dictis alterius ea, quae rem et causam continent, discernere a ceteris et in brevem summam redigere: unde post ad eandem rem *ingenium* commemorat. nec enim est id cujusque ingenii. Verba *aut etiam scribendum*, infra post *referendum* delevi, ut placebat Graevio. Nam non sunt in Mss. melioribus, nec ea res desiderat. nam *scribere* nec est ingenii, nec fidei, et id est etiam in verbo *referendum* sc. in literas. sunt a glossatore.

[48] *illae tabb. privata cust. more maj. cont.*] nempe magistratus domi habebat tabulas, SCta, dum in aerarium referrentur.

[49] *ab omnibus librariis*] publicis senatus et consulum scribis. infra Ciceronis scribae memorantur. Pro *pervulgari* libri quidam *divulgari*, ut infra est. bene.

[50] *emisi in o. pr.*] Edd. pr. *divisi*, pro quo Lambinus dedit e Memmii conjectura *dimisi*, bene latine. Sed melius Gruterus e Ms. Erf. *emisi*, sc. ex Italia.

Digitized by Google

subito, et exiguo, et turbido tempore multa divinitus, ita ut dixi, non mea sponte, providi: primum, ne qui posset tantum aut de reipublicae aut de alicujus periculo meminisse, quantum vellet: deinde, ne cui liceret umquam reprehendere illud indicium, aut temere creditum criminari: postremo, ne quid jam a me, ne quid ex meis commentariis quaereretur: ne aut [51] oblivio mea, aut memoria, videretur nimia: ne denique aut negligentia, turpis, aut diligentia, crudelis putaretur. Sed tamen abs te, Torquate, quaero, cum indicatus tuus inimicus esset, et esset ejus rei frequens senatus et recens memoria testis, tibi, meo familiari et contubernali, prius etiam edituri fuerint indicium scribae mei, si voluisses, quam in codicem retulissent; cum videres aliter fieri, cur tacuisti? passus es? non mecum, aut cum familiari meo questus es? aut, quoniam tam facile inveheris in amicos, [52] iracundius ac vehementius expostulasti? Tu, cum tua vox numquam sit audita; cum, indicio lecto, descripto, divulgato, quieveris, tacueris: repente tantam rem enuntiare audeas? et in eum locum te deducas, ut ante, quam me [53] commutati indicii coargueris, te summae negligentiae, tuo judicio, convictum esse fateare? Mihi cujusquam salus tanti fuisset, 16 ut meam negligerem? per me ego veritatem patefactam contaminarem aliquo mendacio? quemquam denique ego juvarem, a quo et crudeles insidias in rempubli-

[51] *oblivio m. aut memoria nimia.*] Durius est *nimia*, praesertim de *memoria*. Sensus est, ne aut obliviscendo, aut prave reminiscendo peccare viderer, ac viderer plus dicere de indicio, quam in eo fuisset: quod proprie non est memoriae, sed fingentis.

[52] *ir. ac veh.*] E Ms. Dr. dedi *ac* pro *aut*, quod et sine libro sic corrigi debebat.

[53] *commutati judicii*] pro immutati in deterius. Plene dixit Fat. 17. *ex veris in falsa commutare.*

Digitized by Google

cam [54] factas, et in me potissimum consulem constitutas, putarem? Quodsi jam essem oblitus severitatis et constantiae meae, tamne amens eram, ut cum litterae posteritatis causa repertae sint, quae subsidio oblivioni esse possent, ego recentem putarem memoriam cuncti senatus commentario meo posse superari? Fero ego te, Torquate, jamdudum, fero, et nonnumquam animum, incitatum ad ulciscendam orationem tuam, revoco ipse et reflecto. permitto aliquid iracundiae tuae, do adolescentiae, [55] cedo amicitiae, tribuo parenti. sed, nisi tibi aliquem modum tute constitueris, coges oblitum me nostrae amicitiae, habere rationem meae dignitatis. Nemo umquam me tenuissima [56] suspicione perstrinxit, quem non praeverterim. Sed mihi hoc credas velim. non iis libentissime soleo respondere, quos mihi videor facillime posse superare. Tu, quoniam minime ignoras consuetudinem dicendi meam, noli hac nova lenitate abuti mea: noli aculeos orationis meae, qui reconditi sunt, excussos arbitrari: noli id putare omnino a me esse amissum, si quid est tibi remissum atque concessum. Cum illae valent apud me excusationes injuriae tuae, iratus animus tuus,

[54] *factas, et in me p. c. constitutas.*] *Constitutas* e Ms. Erf. recte addidit Gruterus; Graevius rejecit, non sentiens necessitatem hujus verbi: quod si abest, aures adsuetas numeris Ciceronianis, et praeceptis ejus de numero, non implet oratio. Si non ita scripsisset Cicero, saltem *factas* deberet esse ante *putarem*: sed in hac forma numeri longe melius et sonantius cadunt. Similiter infr. c. 17. bene numerum explevit addito ex eodem Ms. *unquam*.

[55] *cedo amicitiae.*] Absolute hoc bene dicitur, et apte ad praesentis loci sententiam: sed omnia cetera verba referuntur ad *aliquid*, etiam ultimum *tribuo*, quocum *cedo amic.* non convenit. Puto scribendum *concedo*. Paullo post: *si quid est tibi remissum atque concessum*. Mox *tute* optime Gruterus induxit pro vulgato *vitae*.

[56] *suspicione perstrinxit - - praeverterim.*] *Perstrinxit* refertur ad dicta, quibus mala suspicio movetur: *praeverterim* est superarim, quo verbo post utitur: i. e. cui ego non multo plus reddiderim, in eo genere, quam ab ipso accepissem. Frustra haesit Lambinus.

Digitized by Google

aetas, amicitia nostra : tum nondum, statuo, te virium satis habere, ut ego tecum luctari et congredi debeam. quodsi esses usu atque aetate robustior : essem idem, qui soleo, cum sum lacessitus. nunc tecum sic agam, tulisse ut potius injuriam, quam retulisse gratiam videar. Neque vero, quid mihi irascare, intelligere 17
possum. si, quod eum defendo, quem tu accusas : cur tibi quoque ipse non succenseo, qui accuses eum, quem ego defendo ? Inimicum, inquis, accuso meum. Et amicum ego defendo meum. Non debes tamen quemquam in conjurationis quaestione defendere. Immo nemo magis eum, de quo nihil est umquam suspicatus, quam is, [57] qui de aliis multa cogitavit. Cur dixisti testimonium in alios ? Quia coactus. Cur damnati sunt ? Quia creditum est. Regnum est, dicere in quem velis, ac defendere quem velis. Immo servitus est, non dicere in quem velis, ac defendere quem velis. Ac, si considerare coeperis, utrum magis mihi hoc necesse fuerit facere, an istud tibi : intelliges, honestius te inimicitiarum modum statuere potuisse, quam me humanitatis. At vero cum honos agebatur amplissimus familiae vestrae, hoc est, consulatus parentis tui, sapientissimus vir familiarissimis suis non succensuit pater tuus, cum Sullam et defenderent et laudarent. Intelligebat, hanc nobis a majoribus esse traditam disciplinam, ut nullius amicitia ad propulsanda pericula impediremur. Et erat huic judicio longe dissimilis illa contentio. tum, afflicto P. Sulla, consulatus vobis pariebatur, sicuti partus est :

[57] *qui de aliis multa cogitavit*] int. suspicatus est, adeoque ab suspicionibus, sc. in re tanta, non alienus. Hinc intelligitur, male hoc verbum sollicitasse Lambinum, et corrigendum putasse *cognovit*; quod in margine Dresd. reperit Graevius.

Digitized by Google

honoris erat certamen: ereptum repetere vos clamitabatis ut victi in campo, in foro vinceretis. tum qui contra vos pro hujus salute pugnabant, amicissimi vestri, quibus non irascebamini, consulatum vobis eripiebant, honori vestro repugnabant, et tamen id inviolata vestra amicitia, integro officio, veteri exemplo,
18 atque instituto optimi cujusque faciebant. Ego vero quibus ornamentis adversor tuis? aut cui dignitati vestrae repugno? Quid est, quod [58] jam ab hoc expetas? honor ad patrem, [59] insignia honoris ad te delata sunt. Tu ornatus exuviis hujus, venis ad eum lacerandum, quem interemisti: ego jacentem et spoliatum defendo et protego. Atque hic tu et reprehendis [60] me, quia defendam, et irasceris. Ego autem non modo tibi non irascor, sed ne reprehendo quidem factum tuum. Te enim existimo tibi statuisse, quid faciendum putares, et satis idoneum officii judicem posuisse. At accusat C. Cornelii filius, idemque valere debet, ac si pater indicaret. O patrem Cornelium sapientem! qui, quod praemii solet esse in indicio, reliquerit: quod turpitudinis in confessione, id per accusationem filii susceperit. Sed quid est tandem, quod indicat per istum puerum Cornelius? Si est causa mihi ignota, cum Hortensio communicata; respondeat Hortensius. sin tu ais illum comitatum Autronii et Catilinae, cum in campo, consularibus comitiis, quae a me habita sunt, caedem facere voluerunt: Autro-

[58] *jam ab hoc exp.*] Sic edd. vett. et Mss. quod melius est, quam *ab eo*, ut vidit Graevius.

[59] *insignia honoris*] oratorie dictum, nec ad *ἀκρίβειαν*. Intelligit, patrem consularem habere, de familia consulari esse, et similia: mox et *exuvias Sullae* vocat venuste.

[60] *me, quia defendam.*] Rectius puto *qui d.* pro quo saepe vitiose datum a librariis *quia* in tali structura.

Digitized by Google

nium in campo vidimus: et, quid dixi vidisse nos? Ego vidi. vos enim tum, judices, nihil laborabatis, neque suspicabamini. Ego tectus praesidio firmo amicorum, Catilinae tum et Autronii copias et conatum repressi. Num quis est igitur, qui tum dicat in campum adspirasse Sullam? Atqui si tum se cum Catilina societate sceleris conjunxerat, cur ab eo discedebat? cur cum Autronio non erat? cur in pari causa non paria signa reperiuntur criminis? Sed quoniam Cornelius ipse etiam nunc de indicando dubitat, ut dicitis, [61] informat adhuc adumbratum indicium filii: quid tandem de illa nocte dicit, cum inter falcarios ad M. Leccam, nocte ea, quae consecuta est [62] posterum diem nonarum Novemb. me consule, Catilinae denunciatione convenit? quae nox omnium temporum conjurationis acerrima fuit atque acerbissima. Tum Catilinae dies exeundi, tum ceteris manendi conditio, tum descriptio totam per urbem caedis atque incendiorum constituta est: tunc tuus pater, Corneli, id quod tandem aliquando confitetur, illam sibi officiosam provinciam depoposcit, ut, cum prima luce consulem salutatum [63] venisset, intromissus meo more et jure amicitiae, me in meo lectulo trucidaret. Hoc tem- 19
pore, cum arderet acerrime conjuratio: cum Catilina egrederetur ad exercitum; Lentulus in urbe relinque-

[61] *informat adhuc ad. i. filii.*] Haec est lectio edd. vett. quam sequitur et Graevius, nisi quod pro *adhuc* habent antiquiori scriptura *adhoc*, unde factum *ad hoc*. Sensus est; adhuc laborat in indicio componendo et elaborando, ut speciem majorem habeat, quod nunc filius rude et imperfectum edit: nam hic est *adumbratum indicium*. Vulgo: *inf. ad hoc a. i. filium.*

[62] *posterum diem nonarum Nov.*] Sic Tacit. H. I, 26. *postero Iduum die.* Edd. vett. *nonis.* An *nonas?* quod sane melius.

[63] *veniret.*] Immo *venisset:* vulgatum vitiosum ita est, ut et tiro sentire vitium debeat.

Digitized by Google

retur: Cassius incendiis, Cethegus caedi praeponeretur: Autronio, ut occuparet Etruriam, praescriberetur: cum omnia ordinarentur, instituerentur, pararentur: ubi fuit Sulla, Corneli? Num Romae? immo longe abfuit. Num [64] in iis regionibus, quo se Catilina inferebat? multo etiam longius. Num in agro Camerti, Piceno, Gallico; quas oras maxime quasi morbus quidam illius furoris pervaserat? nihil vero minus. fuit enim, ut jam ante dixi, Neapoli: fuit in ea parte Italiae, quae maxime ea suspicione caruit. Quid ergo indicat, aut quid affert, aut ipse Cornelius, aut vos, qui ab eo haec mandata defertis? Gladiatores emtos esse, Fausti simulatione, ad caedem ac tumultum. Ita prorsus: [65] interpositi sunt gladiatores, quos testamento patris videmus deberi. [66] Arrepta est familia: quae si esset praetermissa, posset alia familia Fausti munus praebere. Utinam quidem haec ipsa non modo iniquorum invidiae, sed et aequorum exspectationi satisfacere posset! Properatum vehementer, cum longe tempus muneris abesset. Quasi vero tempus dandi muneris non valde appropinquaret. nec opinante Fausto, cum is neque sciret, neque vellet, familia est comparata. At litterae sunt Fausti, per quas ille precibus a P. Sulla petit, ut emat gladiatores, et ut hos ipsos emat; neque solum ad Sullam missae, sed ad L. Caesarem, Q. Pompejum, C. Mem-

[64] *in iis regionibus, quo se Catil. inferebat.*] Pro *regionibus* in edd. pr. est *legionibus*, quod male defendebat Graevius. Primus *regionibus* edidit Junta, quem Victorius et alii secuti sunt, sine dubio e Ms. Colotiano. Verbis, *quo se inferebat*, legiones non conveniunt, sed regiones. *Inferre se in locum aliquem*, (aliquo) bene latinum est. v. Intt. ad Liv. II, 5.

[65] *interpositi s. gl.*] v. Clav.

[66] *Arrepta est familia*] nempe festinata Sullae emtione per speciem muneris.

Digitized by Google

mium: quorum de sententia tota res gesta est. At praefuit familiae Cornelius. Iam si in comparanda familia suspicio est nulla: quod praefuit, nihil ad rem pertinet. Sed tamen munere servili obtulit se ad ferramenta prospicienda. praefuit vero numquam; eaque res per Balbum Fausti libertum, omni tempore administrata est.

At enim Cincius est ab hoc in ulteriorem Hispani- 20
am missus, ut eam provinciam perturbaret. Primum Cincius, judices, L. Julio, C. Figulo, consulibus, profectus est aliquanto ante furorem Catilinae, et ante suspicionem hujus conjurationis: deinde est profectus non tum primum, sed cum in iisdem locis aliquanto ante eadem de causa aliquot annos fuisset. ac profectus est non modo ob causam, sed etiam necessariam causam, magna ratione cum Mauritaniae rege contracta. Tum autem, illo profecto, Sulla procurante ejus rem et gerente, plurimis et pulcherrimis P. Cincii praediis venditis, aes alienum ejusdem dissolutum est: ut, [66] quae causa ceteros ad facinus impulit, cupiditas retinendae possessionis, ea Cincio non fuerit, praediis deminutis. Jam vero illud quam incredibile? quam absurdum? qui Romae caedem facere, qui hanc urbem inflammare vellet, eum familiarissimum suum dimittere ab se et mandare in ultimas terras? utrum quo facilius Romae ea, quae conabatur, efficeret, [67] si in Hispania turbatum esset? [68] At haec ipsa per se,

[66] *quae causa ceteros*] v. Catil. II, 8.

[67] *si in Hispania turbatum esset.*] Mss. quidam *isset*, quod placet valde Lambino, intellecto *Cincius*. Sed ita etiam *Hispaniam* scribi deberet. Vulgatum bene habet; si per eum motus in Hispania concitati essent.

[68] *At haec ipsa - - - agebantur.*] *Haec ipsa*, sc. quae Romae conabatur, *agebantur per se s. c.* ipse solus poterat facere, sine socio Cin-

Digitized by Google

sine ulla conjunctione, agebantur. An in tantis rebus, tam novis consiliis, tam periculosis, tam turbulentis, hominem amantissimum sui, familiarissimum, conjunctissimum, officiis, usu, consuetudine, dimittendum esse arbitraretur? [69] verisimile non est, ut, quem in secundis rebus, quem in otio secum semper habuisset, hunc in adversis, et in eo tumultu, quem ipse comparabat, ab se dimitteret. Ipse autem Cincius (non enim mihi deserenda est causa amici veteris atque hospitis) is homo est, aut ea familia ac disciplina, ut hoc credi possit, eum bellum reipublicae facere voluisse? ut, cujus pater, cum ceteri deficerent finitimi ac vicini, singulari exstiterit in rempublicam nostram officio et fide, is sibi nefarium bellum contra patriam suscipiendum putaret? cujus aes alienum videmus, judices, non libidine, sed negotii gerendi studio esse contractum: qui ita Romae debuit, ut in provinciis et in regnis maximae ei pecuniae deberentur: quas cum peteret, non commisit, ut sui procuratores quidquam oneris, absente se, sustinerent: venire omnes suas possessiones, et patrimonio se ornatissimo spoliari maluit, quam ullam moram cuiquam fieri creditorum suorum. a quo quidem genere, judices, ego numquam timui, cum in illa reipublicae tempestate versarer. Illud erat genus hominum horribile et pertimescendum, qui tanto amore suas possessiones amplexi tenebant, ut ab his membra divelli citius ac distrahi posse diceres.

cio. nec eo opus habebat. Est objectio Torquati. Nescio, quare in hoc loco haeserit Graevius, et eum corruptum putarit.

[69] *verisimile non est.*] Deleri vult Lambinus, suntque et Rosc. Am. 41. Verr. IV, 6. suspecta. Sed si ea absint, ultima *ab se dimitteret* non bene conveniunt verbis superioribus, *dimittendum esse arbitraretur*, et esse deberet, *secum non haberet*, aut simile quid.

Digitized by Google

Cincius numquam [70] sibi cognationem cum praedibus esse existimavit suis. itaque se non modo ex suspicione tanti sceleris, verum etiam ex omni hominum sermone, non armis, sed patrimonio suo vindicavit.

Jam vero, quod subjicit, Pompejanos esse a Sulla impulsos, ut ad istam conjurationem et ad hoc nefarium facinus accederent: id cujusmodi sit, intelligere non possum. An tibi Pompejani conjurasse videntur? quis hoc umquam dixit? aut quae fuit istius rei vel minima suspicio? Disjunxit, inquit, eos a colonis, ut hoc [71] dissidio ac dissensione facta, oppidum in sua potestate posset et Pompejanos habere. Primum, omnis Pompejanorum colonorumque dissensio, delata ad patronos est, cum jam inveterasset, ac multos annos esset exagitata: deinde ita a patronis res cognita est, ut nulla in re a ceterorum sententiis Sulla dissenserit: postremo coloni ipsi sic intelligunt, non Pompejanos a Sulla magis, quam sese esse defensos. Atque hoc, judices, ex hac frequentia colonorum, honestissimorum hominum, intelligere potestis; qui adsunt, laborant: hunc patronum, defensorem, custodem illius coloniae, si in omni fortuna, atque in omni honore incolumem habere non potuerunt, in hoc tamen casu, quo afflictus jacet, per vos [72] tutari conservarique cupiunt. Ad- 21

[70] *sibi cognationem cum pr. s.*] Eleganter. nempe cognatio est a natura, nec tolli potest.

[71] *discidio ac dissensione.*] *Discidio* conjiciebat Lambinus. At id est in edd. pr. Sed post *discidio* lenius est *dissensione*: deberetque esse *discessione*? *Dissidio* inde a Juntina editione est in omnibus. *Discidio* tacite restituit Gruterus, quem Graevius sequitur. male. Ego *dissidio* restitui: tum quia id *dissensione* requirit, tum quia post sola *dissensio* memoratur.

[72] *tutari conservarique.*] Sic edd. pr. usque ad Junt. item Mss. Aldus correxit *conservareque* dedit, idque omnes secuti sunt, nempe quia *tutari* non videbatur convenire. Offendit aures nimis *conservareque*. Itaque vetus restitui. *tutari* passive dicitur. Veteres Gramma-

Digitized by Google

sunt pari studio Pompejani, qui ab illis etiam in crimen vocantur: qui ita [73] de ambulatione et de suffragiis suis cum colonis dissenserunt, ut idem de communi salute sentirent. Ac ne haec quidem P. Sullae mihi videtur silentio praetereunda esse virtus, quod, cum ab hoc illa colonia deducta sit, et cum commoda colonorum a fortunis Pompejanorum reipublicae fortuna dijunxerit, ita carus utrisque est atque jucundus, ut non alteros demovisse, sed utrosque constituisse videatur.

22 At enim et gladiatores, et omnis ista vis, rogationis Caeciliae causa comparabantur. atque in hoc loco in L. Caecilium, pudentissimum atque ornatissimum virum, vehementer invectus est: cujus ego de virtute et constantia, judices, tantum dico; talem hunc in ista rogatione, quam promulgavit non de tollenda, sed de levanda calamitate fratris sui, fuisse, ut consultum esse voluerit [74] fratri, cum republica pugnare noluerit: promulgarit impulsus amore fraterno, destiterit fratris auctoritate deductus. Atque in ea re [75] per L. Caecilium Sulla accusatur, in qua re est uterque laudandus. [76] primum Caecilius, * qui id promulgarit, in quo

[73] *de ambulatione et de suffragiis.*] Sic est in edd. vett. intelligendaque porticus, in cujus usu ad deambulandum aliquid controversiae habuisse videntur veteres Pompejani et cives. Male correctum est *ambitione*, primum in ed. Mediol. quam ceterae secutae sunt.

[74] *fratri, cum rep.*] Edd. ante Gruterum habebant, *tamen cum rep.* ut edd. pr. pleraeque. Gruterus deleri volebat *tamen*: operae servarunt. Non est in Mss. plerisque, nec in ed. W. et inde ductis, nec coit cum ceteris. Sed in edd. pr. locus etiam alio modo corruptus est; ut R. Br. 1480. etc. *ut consul esse voluerit, tamen*, etc.

[75] *per L. Caecilium S. a.*] dum Caecilius accusatur, magis spectatur Sulla, quam Caecilius ipse; nec aliam ob causam ea de Caecilio dicuntur, quam ut Sulla suspectus criminis fiat.

[76] *primum Caecilius - - reprehendit.*] Sequor Gruterum, qui lo-

Digitized by Google

res judicatas videbatur voluisse rescindere. ut statueretur: Sulla recte reprehendit. Status enim republicae maxime judicatis rebus continetur. neque ego tantum fraterno amori dandum arbitror, ut quisquam [77] de salute suorum consulat, communem relinquat. Nihil de judicio ferebat: sed poenam ambitus eam ferebat, [78] quae fuerat nuper superioribus legibus constituta. Itaque hac rogatione, non judicum sententiam, sed legis vitium corrigebat. Nemo judicium reprehendit, cum de poena queritur, sed legem. damnatio enim est judicum, quae manebat: poena legis, quae levabatur. [79] Noli igitur animos [80] eorum ordinum, qui praesunt judiciis summa cum gravitate et dignitate, alienare a causa, nemo labefactare judicium est conatus. nihil est ejusmodi promulgatum. Semper Caecilius in calamitate fratris sui judicum potestatem perpetuandam, legis acerbitatem mitigandam putavit. Sed 23 quid ego de hoc plura disputem? Dicerem fortasse, et facile et libenter dicerem. Si paullo etiam longius, quam finis quotidiani officii postulat, pietas et frater-

cum ita reliquit, ut in libris scr. et edd. reperitur. Frustra hic conjecturae sine libris exercentur.

[77] *de salute suorum consulat.*] Nihil facilius est, quam cum Augustino, Lambino conjicere *saluti*. Sed qui librarius hoc in illud mutaverit? Etiam *poenam ferre* non usitatum est. Ergo corrigemus *de poena ferebat?* multa talia sunt in oratoribus et poëtis, quae non sunt tentanda statim et ad vulgarem rationem revocanda, si modo non prorsus cum analogia linguae pugnent.

[78] *quae fuerat nuper sup. leg. constituta.*] *Nuper* possit inculcatum videri, ortumque e primis syllabis verbi sequentis. Interpungendum forte post *nuper*. ut sensus sit: quae non ante multos annos, ante Calpurniam a. U. 686. latum fuerat, constituta illa legg. super. Sed in eo inest aliquid duri. *Superiores leges* distinguuntur a *proxima*, ut supra Verr. III, 18. et pro Arch. 5. censores *proximi* et *superiores*. nam *proxima* est illa quidem ipsa etiam superior, sed in hac significatione solet addi *proxima*.

[79] *Noli igitur.*] Videtur scribendum *nemo*, ut ante: quia in altero membro sic est. nec de solo Caecilio dicit, sed iis omnibus, qui ei legi fautores et adjutores erant. *Igitur* hic est de genere, ut supra *itaque*.

[80] *eorum ordinum, qui praesunt judiciis.*] Nempe ex lege Aurelia, quae tum valebat: i. e. senatus, equitum et tribb. aerar.

Digitized by Google

nus amor L. Caecilium protalisset; implorarem sensus vestros: uniuscujusque indulgentiam in suos testarer: peterem errato veniam L. Caecilii ex intimis vestris cogitationibus, atque ex humanitate communi. Lex dies fuit proposita paucos; ferri coepta numquam: [81] posita est in senatu; populum Romanum latuit. Cum in Capitolium nos senatum convocassemus, nihil est actum prius: et [82] id mandato Sullae Q. Metellus praetor se loqui dixit, Sullam istam rogationem de se nolle ferri. Ex illo tempore L. Caecilius multa de republica egit: agrariae legi, quae tota a me reprehensa et abjecta est, [83] intercessorem fore professus est: improbis largitionibus restitit: senatus auctoritatem numquam impedivit; ita se gessit in tribunatu, ut, onere deposito domestici officii, nihil postea nisi de reipublicae commodis cogitarit. Atque in ipsa rogatione, [84] ne per vim quid ageretur, quis tum nostrum Sullam, aut Caecilium verebatur? nonne omnis illa terror, omnis seditionis timor atque opinio, ex Autronii improbitate pendebat? ejus voces, ejus minae ferebantur: ejus adspectus, concursatio, stipatio, greges hominum perditorum, [85] metum nobis seditionesque

[81] *posita est in senatu*, etc.] Dici videtur, ut ponere rationem. v. Clav. in *ponere*. Sed quomodo populum latuit, cum *proposita* fuerit, ut ante dixit, etsi paucos dies? Debet de legislatione intelligi, nisi quis malit cum Graevio delere, cum verbis sequentibus *pop. Rom. latuit*, in quo et *Romanum* friget. Totus locus est in libris valde vitiosus, et valde in eo variant libri scripti et editi.

[82] *id mandato S.*] Graevius e Ms. Pithoei dedit *mandatu*. non displicet. *Id* etiam h. l. friget.

[83] *intercessorem fore pr. e.*] An excidit *se* post *fore*? Etiam ante pro *est* malim *erat*.

[84] *ne p. v. q. ageretur, quis tamen nostrum S.* etc.] *Tamen* est alienum. Lambinus corrigebat *tandem*. Graevius *tum* e Mss. suis bene reposuit. Sic et ed. W. Sed tota constructio vitiosa est: *ne quid ageretur - - Sullam et C. verebatur*. An corrigendum *ageret* vel *agerent*: quod est exquisitius, pro *ne Sulla et C. per vim quid agerent*.

[85] *metum nobis seditionesque.*] Per ἐν δυοῖν, metum seditionum, intelligit Graevius.

Digitized by Google

afferebant. Itaque P. Sulla, hoc importunissimo tum honoris, tum etiam calamitatis socio atque comite, et secundas fortunas amittere coactus est, et in adversis sine ullo remedio atque allevamento permanere.

Hic tu epistolam meam saepe recitas, quam ego 24
ad Cn. Pompejum de meis rebus gestis, et de summa reipublicae misi: et ex ea crimen aliquod in P. Sullam quaeris: et, si furorem incredibilem biennio ante conceptum, erupisse in meo consulatu scripsi, me hoc demonstrasse dicis, Sullam in illa fuisse superiore conjuratione. Scilicet is sum, qui existimem, Cn. Pisonem, et Catilinam, et Varguntejum, et Autronium nihil scelerate, nihil audacter ipsos per sese sine P. Sulla facere potuisse. De quo etiam si quis dubitasset antea, num, id quod tu arguis, cogitasset, interfecto patre tuo, consule, descendere Kalendis Januariis cum lictoribus? sustulisti hanc suspicionem, cum dixisti, hunc, ut Catilinam consulem efficeret, contra patrem tuum operas et manum comparasse. Quod si tibi ego confiteor, tu mihi concedas necesse est, hunc, cum Catilinae suffragaretur, nihil de suo consulatu, quem judicio amiserat, per vim recuperando cogitavisse. neque enim istorum facinorum tantorum, tam atrocium crimen, judices, P. Sullae persona suscipit.

Jam enim faciam, criminibus omnibus fere dissolutis, contra atque in ceteris causis fieri solet, ut nunc denique de vita hominis ac de moribus dicam. Etenim de principio studuit animus occurrere magnitudini criminis, satisfacere exspectationi hominum: de me aliquid ipso, qui accusatus eram, dicere. nunc jam revocandi estis eo, quo vos ipsa causa, etiam tacente me, cogit animos mentesque

Digitized by Google

25 convertere. Omnibus in rebus, judices, quae graviores majoresque sunt, quid quisque voluerit, cogitarit, admiserit, non ex crimine, sed ex moribus ejus, qui arguitur, est ponderandum. Neque enim potest quisquam nostrûm subito fingi, neque cujusquam repente vita mutari, aut natura converti. Circumspicite paullisper mentibus vestris, ut alia omittamus, hosce ipsos homines, qui huic affines sceleri fuerunt. Catilina contra rempublicam conjuravit. Cujus aures umquam hoc respuerunt conatum esse hominem usque a pueritia non solum intemperantia et scelere, sed etiam consuetudine et studio in omni flagitio, stupro, caede versatum? Quis eum contra patriam pugnantem periisse miratur, quem semper omnes ad civile latrocinium natum putaverunt? Quis Lentuli societates cum indicibus, quis insaniam libidinum, quis [86] perversam atque impiam religionem recordatur, qui illum aut nefarie cogitasse, aut stulte sperasse miretur? Quis de C. Cethego, atque ejus [87] in Hispaniam profectione, ac de vulnere Q. Metelli Pii cogitat, cui non ad illius poenam carcer aedificatus esse videatur? omitto ceteros, ne sit infinitum. Tantum a vobis peto, ut taciti de omnibus, quos conjurasse cognitum est, cogitetis. intelligetis, unumquemque illorum prius a sua vita, quam nostra suspicione esse damnatum. Ipsum illum Autronium (quoniam ejus nomen finitimum maxime est hujus periculo et crimini) non sua haec vita convincit? semper audax, petulans, libidinosus. quem [88] in

[86] *perversam atque i. religionem*] v. Catil. III, 4.

[87] *in Hispaniam*] ad Sertorium: *de Metelli P. vulnere*, quod ei a Cethego inflictum est.

[88] *in stuprorum defensionibus.*] Non defensiones alienorum stupro-

Digitized by Google

stuprorum defensionibus non solum verbis uti improbissimis solitum esse scimus, verum etiam pugnis et calcibus: quem exturbare homines e possessionibus, caedem facere vicinorum, spoliare fana sociorum, vi conatum et armis disturbare judicia, in bonis rebus omnes contemnere, in malis pugnare contra bonos, non reipublicae cedere, non fortunae ipsi succumbere. Hujus si causa non manifestissimis rebus teneretur, tamen eum mores ipsius ac vita convincerent. Agedum, conferte nunc [89] cum illis vitam 26
P. Sullae, vobis populoque Romano notissimam, judices, et eam ante oculos vestros proponite. Ecquod hujus factum aut commissum non dicam audacius, sed quod cuiquam paullo minus consideratum videretur? Factum quaero? verbum ecquod umquam ex ore hujus excidit, unde quisquam posset offendi? At vero in illa gravi L. Sullae victoria turbulentaque, quis P. Sulla mitior? quis misericordior inventus est? quam multorum hic vitam est a L. Sulla deprecatus? quam multi sunt summi homines et ornatissimi, et nostri, et equestris ordinis, quorum pro salute se hic Sullae obligavit? quos ego nominarem, neque enim ipsi nolunt, et huic, animo gratissimo, adsunt: sed quia majus est beneficium, quam posse debet civis civi dare, ideo a vobis peto, ut, quod potuit, tempori tributis, quod fecit, ipsi. Quid reliquam constantiam vitae commemorem? dignitatem? liberalitatem?

rum in foro et judiciis intelligo, sed suorum, in quibus esset deprehensus. Nam *pugni et calces* non locum habent in defensionibus forensibus.

[89] *cum illis vitam Sullae.*] Secutus sum Graevium, pro *illius vitae vitam S.* Illud habent Mss. Graev. Ed. W. Sic protulit et L. Valla. Ceterae primae *cum illius vitam.* *Vita* addidit Victorius, quod absorberi potuit per sequens verbum *vitam*: et ita fieri debebat, cum *illius* genuinum putabatur.

Digitized by Google

moderationem in privatis rebus? splendorem in publicis? quae ita a fortuna deformata sunt, ut tamen a natura inchoata compareant. Quae domus? quae celebratio quotidiana? [90] quae familiaris dignitas? quae studia amicorum? quae ex quoque ordine multitudo? Haec diu multumque, et multo labore quaesita, una eripuit hora. Accepit P. Sulla, judices, vehemens vulnus et mortiferum: verumtamen ejusmodi, quod videretur ejus vita et natura accipere potuisse. Honestatis et dignitatis habuisse nimis magnam judicatus est cupiditatem: quam si nemo alius habuit in consulatu petendo, [91] cupidior judicatus est hic fuisse, quam ceteri. sin etiam in aliis nonnullis fuit iste consulatus amor; fortuna in hoc fuit fortasse gravior, quam in ceteris. Postea vero quis P. Sullam, nisi moerentem, demissum, afflictumque vidit? quis umquam est suspicatus, hunc magis odio, quam pudore hominum adspectum lucemque vitare? Qui cum multa haberet invitamenta urbis et fori, propter summa studia amicorum, quae tamen ei sola in malis restiterunt: abfuit ab oculis vestris; et, cum [92] lege
27 retineretur, ipse se exilio paene multavit. [93] In hoc vos pudore, judices, et in hac vita, tanto sceleri locum fuisse creditis? Adspicite ipsum: contuemini os:

[90] *quae familiaris dignitas.*] Idem mox c. 28. *ex hoc hominum numero, ex hac familiari dignitate.* Ambiguitas est quaedam in hac forma. Ex posteriori loco videtur apparere, esse dignitatem a familiaribus, quibuscum vivere consuevimus.

[91] *cupidior judicatus est hic fuisse.*] Vereor, ut *judicatus est* rectum sit. Credo fuisse *judicetur*: et hic illud e superioribus, aberrantibus librarii oculis, huc translatum. quod non consentit argumentationi et sententiae.

[92] *lege retineretur*] per legem manere in patria posset, quod ea non *exilii* poenam habebat.

[93] *In hoc vos pudore, judices.*] Sic habet ed. Junt. quod et Graevio *venit* in mentem, et facile cuilibet venerit. nam vulgatum, *in h. vos pudore judicii*, nihili est.

Digitized by Google

conferte crimen cum vita: [94] vitam, ab initio ad hoc tempus explicatam, cum crimine recognoscite. Mitto rempublicam, quae fuit semper Sullae carissima: hosne amicos, tales viros, tam cupidos sui, per quos res ejus secundae quondam erant ornatae, nunc sublevantur adversae, crudelissime perire voluit, ut cum Lentulo, et Catilina, et Cethego foedissimam vitam ac miserrimam, [95] turpissima morte proposita, degeret? Non cadit, non, inquam, cadit in hos mores, non in hunc pudorem, non in hanc vitam, non in hunc hominem ista suspicio. nova quaedam illa immanitas exorta est; incredibilis fuit ac singularis furor: ex multis ab adolescentia collectis perditorum hominum vitiis repente tanta ista importunitas inauditi sceleris exarsit. Nolite, judices, arbitrari, hominum illum impetum et conatum fuisse. neque enim ulla gens tam barbara, aut tam immanis umquam fuit, in qua non modo tot, sed unus tam crudelis hostis patriae sit inventus. belluae quaedam illae ex portentis immanes ac ferae, forma hominum indutae, exstiterunt. Perspicite etiam atque etiam, judices. nihil enim est, quod in hac causa dici possit vehementius. penitus introspicite Catilinae, Autronii, Cethegi, Lentuli, ceterorumque mentes. quas vos in his libidines, quae flagitia, quas turpitudines, quantas audacias, quam incredibiles furores, quas notas scelerum, quae indicia parricidiorum, quantos acervos facinorum reperietis? Ex magnis, et diuturnis, et jam desperatis reipublicae

[94] *vitam explicatam*] non, ab ipso actam, sed ab eo, qui judicare debet, totam perspectam. ductum a volumine, quod explicatur totum, ut perspici omnia, quae insunt, possint.

[95] *turp. morte proposita.*] In qua vita turpissima mors imminebat ac metuenda erat.

Digitized by Google

morbis ista repente vis [96] erupit, ut, ea confecta et ejecta, convalescere aliquando et sanari civitas posset. neque enim est quisquam, qui arbitretur, illis inclusis in republica pestibus, diutius haec stare potuisse. itaque eos non ad perficiendum scelus, sed ad luendas
28 reipublicae poenas, Furiae quaedam incitaverunt. In hunc igitur gregem vos nunc P. Sullam, judices, ex his, qui cum hoc vivunt atque vixerunt, honestissimorum hominum gregibus, rejicietis? ex hoc hominum numero, ex hac familiari dignitate, in impiorum partem, atque in parricidarum coetum ac numerum transferetis? Ubi erit igitur illud fortissimum praesidium pudoris? quo in loco nobis vita ante acta proderit? quod ad tempus existimationis partae fructus reservabitur, [97] si in extremo discrimine ac dimicatione fortunae deseruerit? si non aderit? si nihil adjuvabit? Quaestiones nobis servorum ac tormenta accusator minitatur: in quibus quamquam nihil periculi suspicamur; tamen illa tormenta gubernat dolor, moderatur natura cujusque tum animi, tum corporis, regit quaesitor, flectit libido, corrumpit spes, infirmat metus, ut [98] in tot rerum angustiis nihil veritati loci relinquatur. [99] Vita P. Sullae torqueatur: ex ea quaeratur, num quae occultetur libido, num quod lateat facinus, num quae crudelitas, num quae audacia. nihil

[96] *erupit, ut - - posset.*] Sic edidi pro vulgato *possit.*

[97] *si - - deseruerit.*] Sic recte edd. Junt. Ald. P. Manutii, etc. Lamb. et e Ms. Fr. Graevius *deseret.* Edd. pr. *deseritur* vel *deseruit*, quae e compendio scribendi orta sunt, ut *deseret* e conformatione cum sequentibus. Fortuna non adest, cum deseruit.

[98] *in tot rerum angustiis*] eleganter. cum tot malis animus ejus, qui torquetur, in angustias redactus est, et ad desperationem.

[99] *Vita - - torqueatur.*] Elegantissima allegoria. sic non modo ed. Asc. sec. quam unam Graevius pro hac lectione commemorat, sed Junt. Ald. unde habet Asc. Manut. etc. Edd. pr. *Torquate*, quod miror Grutero placuisse.

Digitized by Google

erroris erit in causa, nec obscuritatis, judices, si a vobis vitae perpetuae vox, ea, quae gravissima debet esse, audietur. Nullum in hac causa testem timemus: nihil quemquam scire, nihil vidisse, nihil audisse arbitramur. Sed tamen, si nihil vos P. Sullae fortuna movet, judices, vestra moveat. vestra enim, qui [100] cum summa elegantia atque integritate vixistis, hoc maxime interest, non ex libidine, aut simultate, aut levitate testium causas honestorum hominum ponderari, sed in magnis disquisitionibus, repentinisque periculis, vitam uniuscujusque esse testem. Quam vos, judices, nolite armis suis spoliatam atque nudatam objicere invidiae, dedere suspicioni. munite communem arcem bonorum, obstruite perfugia improborum. valeat ad poenam et ad salutem plurimum, quam solam videtis ipsam ex vi sua naturaque facillime perspici: subito flecti fingique non posse. Quid 29
vero haec auctoritas, (semper enim de ea dicendum est: quamquam a me timide modiceque dicetur,) quid, inquam, haec auctoritas nostra, qui a ceteris conjurationis causis abstinuimus, P. Sullam defendimus: nihil hunc tandem juvabit? Grave est hoc dictum fortasse, judices, si appetimus aliquid: si, [1] cum ceteri de nobis silent, non etiam nosmet ipsi tacemus, grave. sed, si laedimur, si accusamur, si in invidiam vocamur: [2] profecto conceditis, judices, ut nobis libertatem retinere liceat, si minus liceat dignitatem. Ac-

[100] *cum s. elegantia*] honestate, quae est in recte factis, ubi nihil vitii est. nam haec proprie elegantia dicitur. v. Clav.

[1] *cum c. de nobis silent*] nihil de laudibus nostris dicunt, nos non laudant: sic et *tacemus* capiendum: *grave* est, offendit. patet e sequentibus.

[2] *profecto conceditis.*] Ms. Fr. *concedetis*, quod recepit Graevius, non erat necesse. *libertatem*, int. dicendi, quae prosunt ad defensionem necessariam.

cusati sunt uno nomine consulares : ut jam videatur honoris amplissimi nomen plus invidiae, quam dignitatis afferre. [3] Adfuerunt, inquit, Catilinae, illumque laudarunt. Nulla tum patebat, nulla erat cognita conjuratio : defendebant amicum, aderant supplici, vitae ejus turpitudinem in summis ejus periculis non insequebantur. Quin etiam parens tuus, Torquate, consul reo de pecuniis repetundis Catilinae fuit advocatus : improbo homini, at supplici : fortasse audaci, at aliquando amico. Cui cum adfuit post delatam ad eum primam illam conjurationem ; indicavit se audisse aliquid, non credidisse. At idem non adfuit [4] alio in judicio, cum adessent ceteri. Si postea cognorat ipse aliquid, quod in consulatu ignorasset : ignoscendum est iis, qui postea nihil audierunt. sin [5] illa res prima valuit : non inveterata, quam recens, debuit esse gravior. Sed, si tuus parens etiam in illa suspicione periculi sui, tamen humanitate adductus advocationem hominis improbissimi sella curuli atque ornamentis et suis et consulatus, honestavit : quid est, quamobrem consulares qui Catilinae adfuerunt, reprehendantur ? At iidem iis, qui ante hunc causam de conjuratione dixerunt, non adfuerunt. Tanto scelere adstrictis hominibus, statuerunt nihil a se adjumenti, nihil opis, nihil auxilii ferri oportere. Atque, ut de eorum constantia atque animo in rempublicam dicam, quorum tacita gravitas et fides de unoquoque loquitur,

[3] *Adfuerunt Catil.*] In judicio de repetundis.

[4] *alio in judicio.*] Cum inter sicarios reus esset.

[5] *illa res de pecuniis repetundis.*] Delevi cum Graevio, *de pec. rep.*, quod non est in Mss. plerisque et edd. R. Br. Med. Junt. Ald. Est a glossatore. nam *de rep. p.* e superioribus intelligi potest, si tamen de ea causa hic sermo est, nec patitur addi *prima*. Sed illa *res prima* non ad illam causam de repetundis referenda videtur. P. Manutius de conjuratione prima intelligit. Sed ego locum hunc non intelligo.

Digitized by Google

neque cujusquam ornamenta orationis desiderat: potest quisquam dicere umquam meliores, fortiores, constantiores consulares fuisse, quam iis temporibus et periculis, quibus paene oppressa est respublica? Quis non de communi salute apertissime, quis non fortissime, quis non constantissime sensit? Neque ego praecipue de consularibus disputo. nam haec et hominum ornatissimorum, qui praetores fuerunt, et universi senatus, communis est laus: ut constet, post hominum memoriam numquam in illo ordine plus virtutis, plus amoris in rempublicam, plus gravitatis fuisse. Sed quia sunt descripti consulares, de his tantum mihi dicendum putavi, quod satis esset, [6]attestante memoria omnium, neminem esse ex illo honoris gradu, qui non omni studio, virtute, auctoritate, incubuerit ad rempublicam conservandam. Sed quid? 30 ego, qui Catilinam non laudavi, qui reo Catilinae consul non adfui, qui testimonium de conjuratione dixi in alios, adeone vobis alienus a sanitate, adeo oblitus constantiae meae, adeo immemor rerum a me gestarum esse videor, ut, cum consul bellum gesserim cum conjuratis, nunc eorum ducem conservare cupiam, et in animum inducam, cujus nuper ferrum retuderim, flammamque restinxerim, ejusdem nunc causam vitamque defendere? Si, medius fidius, judices, non me ipsa respublica, meis laboribus et periculis conservata, ad gravitatem animi et constantiam sua

[6] *attestante m. omnium.*] Variant scr. et edd. inter hanc lectionem et alteram *attestantem memoriam o.* quam Gruterus secutus est. Ego cum Graevio alteram praetuli, quia praecedit *mihi*, non *me*. Lambinus e conjectura edidit, *ad testandam memoriam o.* eamque probabant Turnebus et alii, ut Lambinus ait, qui huic correctioni valde confidit. Nec est ea absurda. Sed mihi ea, quam recepi, facilior videtur, lectio. Reddit rationem, quare satis dixerit: nempe, quia omnium memoria testatur, vera esse, quae dixit.

Digitized by Google

dignitate revocaret; tamen hoc natura est insitum, ut, quem timueris, quicum de vita fortunisque contenderis, cujus ex insidiis evaseris, hunc semper oderis. Sed, cum agatur honos meus amplissimus, gloria rerum gestarum singularis : cum, quoties quisquam est in hoc scelere convictus, toties renovetur memoria per me inventae salutis : ego sim tam demens ; ego committam, ut ea, quae pro salute omnium gessi, casu magis et felicitate a me, quam virtute et consilio gesta esse videantur ? Quid ergo ? hoc tibi sumis, dicet fortasse quispiam, ut, quia tu defenderis, innocens judicetur ? Ego vero, judices, non modo nihil mihi assumo, in quo quispiam repugnet : sed etiam, si quid ab omnibus conceditur, id reddo ac remitto. non in ea republica versor, non iis temporibus caput meum obtuli pro patria periculis omnibus, non aut ita sunt exstincti, quos vici, aut ita grati, quos servavi, ut ego mihi plus appetere coner, quam quantum omnes inimici invidique patiantur. [7] Grave esse videretur, eum, qui investigarit conjurationem, qui patefecerit, qui oppresserit, cui senatus singularibus verbis gratias egerit, cui uni togato supplicationem decreverit, dicere in judicio : non defenderem, si conjurasset. non dico id, quod grave est : dico illud, quod in his causis conjurationis non auctoritati assumam, sed pudori meo : Ego ille conjurationis investigator atque ultor, certe non defenderem Sullam, si conjurasse arbitrarer. Ego, judices, de tantis omnium periculis cum quaererem omnia, multa audirem, non crederem omnia, caverem omnia : dico hoc, quod initio dixi, nullius indicio, nullius suspicione, nullius litteris [8] de repub-

[7] *Grave esse videretur.*] Edd. quaedam vett. ut Junt. *videtur.*

[8] *de re. P. Sullae rem*, etc.] Locus sine dubio vitiosus est. Lectio

Digitized by Google

lica P. Sullae rem ullam ad me esse delatam. Quamobrem vos, dii patrii ac penates, qui huic urbi atque huic imperio praesidetis, qui hoc imperium, qui hanc libertatem, populumque Romanum, qui haec tecta atque templa, me consule, vestro numine auxilioque servastis, testor, integro me animo ac libero, P. Sullae causam defendere: nullum a me sciente facinus occultari, nullum scelus susceptum contra salutem omnium defendi ac tegi. nihil de hoc consul comperi, nihil suspicatus sum, nihil audivi. [9] Itaque idem ego ille, qui vehemens in alios, qui inexorabilis in ceteros esse visus sum, (persolvi patriae, quod debui: reliqua jam a me meae perpetuae consuetudini naturaeque debentur:) tam sum misericors, judices, quam vos: tam mitis, quam qui lenissimus. In quo vehemens fui vobiscum, nihil feci, nisi coactus: reipublicae praecipitanti subveni: patriam demersam extuli: misericordia civium adducti, tunc fuimus tam vehementes, quam necesse fuit. salus esset omnium amissa una nocte, nisi esset severitas illa suscepta. Sed ut ad sceleratorum poenam amore reipublicae sum adductus: sic ad salutem innocentium voluntate deducor. 31

Nihil video esse in hoc P. Sulla, judices, odio dignum, misericordia digna multa. Neque enim nunc propulsandae calamitatis suae causa supplex ad vos, judices, confugit: sed ne qua generi ac nomini suo

vulgata est ab Aldo. Edd. pr. omnes *de R. P. Sullae*, vel *de rep. Sullae*. Ita conjungendum, *nullius literis de republica*, quod saltem sensum habet. unde etiam vulgatae praetuli. Sed cur additur *de rep.* et quid est *res ulla Sullae?* Conjecturam nullam cujusquam probabilem reperi. Accipiendum de male facto.

[9] *Itaque idem ego ille*, etc.] Cum hoc sine dubio conjungendum est id, quod infra est: *tam sum misericors*, etc. Itaque illa *persolvi patriae - - debentur*, debent esse in parenthesi dicta; neque aliter constat structura orationis totius.

Digitized by Google

nota nefariae turpitudinis inuratur. Nam ipse quidem, si erit vestro judicio liberatus, [10] quae habet ornamenta, quae solatia reliquae vitae, quibus laetari et perfrui possit? Domus erit, credo, exornata: aperientur majorum imagines: ipse ornatum ac vestitum recuperabit. Omnia, judices, haec amissa sunt: omnia generis, nominis, honoris insignia atque ornamenta unius judicii calamitate occiderunt. Sed ne exstinctor patriae, ne proditor, ne hostis appelletur, ne hanc [11] labem tanti sceleris in familia relinquat, id laborat, id metuit; ne denique hic miser, conjurati, et conscelerati, et proditoris filius nominetur: huic puero, qui est ei vita sua multo carior, metuit, cui honoris integros fructus non sit traditurus, ne aeternam memoriam dedecoris relinquat. Hic vos orat, judices, parvus, ut se aliquando, si non integra fortuna, at afflicta, patri suo gratulari sinatis. huic misero notiora sunt judiciorum itinera et fori, quam campi et disciplinarum. Non jam de vita P. Sullae, judices, sed de sepultura contenditur. vita erepta est superiore judicio: nunc, ne corpus ejiciatur, laboramus. Quid enim est huic reliqui, quod eum in vita hac teneat? aut quid est, quamobrem haec cuiquam vita videatur?

32 Nuper is homo fuit in civitate P. Sulla, ut nemo ei se neque honore, neque gratia, nec fortunis anteferret: nunc, spoliatus omni dignitate, quae erepta sunt, non repetit: quod fortuna in malis reliqui fecit, ut cum parente, cum liberis, cum fratre, cum his necessariis lugere suam calamitatem liceat, id sibi ne

[10] *quae habet ornam.*] Puto corrigendum esse *habebit*: nam et post futura sunt. Vitium ortum est e compendiaria scriptura. Post, *unius judicii calamitate*, quod fuit de ambitu.

[11] *labem tanti scele is.*] Sic cum Lambino edidi e Ms. H. Steph. et Pithoei, in quibus id repertam est: nisi uterque idem est. *tanti generis familia* nihili est.

Digitized by Google

eripiatis, judices, vos obtestatur. Te ipsum jam, Torquate, expletum esse hujus miseriis, par erat. Etsi nihil aliud Sullae nisi consulatum abstulissetis, tamen eo vos contentos esse oportebat. honoris enim contentio vos ad causam, non inimicitiae deduxerunt. Sed cum huic omnia cum honore detracta sint, cum [12] in hac fortuna misera ac luctuosissima destitutus sit: quid est, quod expetas amplius? Lucisne hanc usuram eripere vis, plenam lacrymarum atque moeroris, in qua cum maximo cruciatu atque dolore retinetur? Libenter reddiderit, ademta ignominia foedissimi criminis. An vero inimicum ut expellas? cujus ex miseriis, si esses crudelissimus, videndo fructum caperes majorem, quam audiendo. O miserum et infelicem illum diem, quo consul omnibus centuriis P. Sulla renunciatus est! o falsam spem! o volucrem fortunam! o [13] caecam cupiditatem! o praeposteram gratulationem! quam cito illa omnia ex laetitia et voluptate ad luctum et lacrymas reciderunt, ut, qui paullo ante consul designatus fuisset, retineret repente nullum vestigium pristinae dignitatis! Quid enim erat mali, quod huic, spoliato honore, fama, fortunis, deesse videretur? aut [14] cui novae calamitati locus ullus relictus esset? urget eadem fortuna, quae coepit: reperit novum moerorem: non patitur, hominem calamitosum uno modo afflictum, uno in luctu perire. Sed jam 33 impedior egomet, judices, dolore animi, ne de hujus

[12] *in hac f. -- destitutus sit*] v. Clav. in h. v.

[13] *caecam cupiditatem.*] Dicitur h. l. lenius, de cupiditate boni opinati, cum appetimus rem specie praeclaram, et nescimus, eam nobis perniciosam fore.

[14] *cui -- locus relictus esset.*] *Esset* verum esse non potest: non enim pendent haec a praecedentibus. Sunt duo membra: quid erat mali, quod abesset: quae nova calamitas locum habebat. Ergo debet esse *relictus erat*: respondet, *quid mali erat.*

Digitized by Google

miseria plura dicam. Vestrae jam sunt partes, judices: in vestra mansuetudine atque humanitate causam totam repono. [15] Vos, rejectione interposita, nihil suspicantibus nobis, repentini in nos judices consedistis, ab accusatoribus delecti ad spem acerbitatis, a fortuna nobis ad praesidium innocentiae constituti. Ut ego, quid de me populus Romanus existimaret, quia severus in improbos fueram, laboravi, et, quae prima innocentis mihi defensio est oblata, suscepi: sic vos severitatem judiciorum, quae per hos menses in homines audacissimos facta est, lenitate ac misericordia mitigate. Hoc cum impetrare a vobis ipsa causa debet: tum est vestri animi atque virtutis declarare, [16] non esse eos vos, ad quos potissimum, interposita rejectione, devenire convenerit. In quo ego, judices, vos, quantum meus amor in vos postulat, tantum hortor, ut communi studio, quoniam in rebus conjuncti sumus, mansuetudine et misericordia vestra falsam a nobis crudelitatis famam repellamus.

[15] *Vos, rejectione interp.* etc.] Vulgo *Vos et r.* Delevi *et*, quod locum hic habere non potest, et non est in ed. Junt. Ceterum hic locus non est ab interpretibus explicatus, ne a P. Manutio quidem intellectus, qui unius accusatoris dicit fuisse, rejicere judices, et verbum *delecti* proprie accepit, non in sensu judiciali. Nempe post sortitionem primam judicum Torquato placuit, quosdam ex judicibus, qui forte exissent, rejicere, quod et accusatori et reo licebat. Videtur opinio fuisse, Torquatum non postulaturum rejectionem, quod judices ita lecti essent viri famae optimae: repente deinde mutasse consilium et postulasse. unde dicit Cicero, id factum, nihil se suspicante. Hinc intelligendum verbum *interposita*. Tum deinde *delecti* judices, non sunt, quos Torquatus legit; nam hoc non licebat actori causae: sed qui facta rejectione, per subsortitionem facti sunt judices. Et hi judices apud Ciceronem dicuntur *lecti* vel *delecti*, ut jam supra docuimus per aliquam occasionem, et diximus in Clave. Nec id impedit, quod *ab accusatoribus delecti* dicuntur: nam id dicitur, quia accusatores rejectionem et deinde subsortitionem postulaverant.

[16] *non esse eos vos.*] Hoc referendum est ad spem accusatoris. *Interjecta rej.* visum nobis est ab glossatore e superioribus additum. Abesse quidem commode potest.

Digitized by Google

M. TULLII CICERONIS

PRO

A. LICINIO ARCHIA POETA ORATIO,

SEXTA ET VICESIMA.

ARGUMENTUM.

A. Licinius Archias fuit Antiochenus, qui cum poëtica floreret laude, et ab omnibus paene Italiae populis expeteretur, inprimisque apud principes quosdam Romanos esset gratiosus, hoc etiam eorum opera consecutus est, ut civitate Romana donaretur. Sed ei controversiam de civitate postea movit Gratius quidam, eumque reum fecit lege Plautia Papiria de civitate, qua cautum erat, ut, qui foederatis civitatibus adscripti essent, si tum, cum lex ferebatur, in Italia domicilium habuissent, et LX. diebus apud Praetorem essent professi, ii demum cives haberentur. Hujus igitur causa suscepta Cicero, commemorata Archiae secum et summis hominibus familiaritate, omnia adversarii argumenta diluit ac refellit, sed leviter et non nisi perfunctorie. Itaque, ut justae orationis mensuram impleret, arripuit occasionem, cum in humanitatis inprimisque poëticae facultatis, tum in ipsius Archiae laudes digrediendi, ostenditque, dignissimum civitate Rom. Archiam esse.

Si quid est in me ingenii, judices, quod sentio quam 1
sit exiguum; aut si qua exercitatio dicendi, in qua me non infitior mediocriter esse versatum; aut si hujusce rei ratio aliqua, ab optimarum artium studiis ac disciplina profecta, a qua ego nullum confiteor aetatis meae tempus abhorruisse: earum rerum omnium vel in primis hic A. Licinius fructum a me repetere prope suo jure debet. Nam quoad longissime potest mens mea respicere spatium praeteriti temporis, et pueritiae memoriam recordari ultimam, inde

Digitized by Google

usque repetens, hunc video mihi principem, [1] et ad suscipiendam, et ad ingrediendam rationem horum studiorum exstitisse. Quodsi haec vox, hujus hortatu praeceptisque conformata, nonnullis aliquando saluti fuit: a quo id accepimus, quo ceteris opitulari et alios servare possemus, huic profecto ipsi, quantum est situm in nobis, et opem, et salutem ferre debemus. Ac, ne quis a nobis hoc ita dici forte miretur, quod alia quaedam in hoc facultas sit ingenii, neque haec dicendi ratio aut disciplina: ne nos quidem [2] huic uni studio penitus umquam dediti fuimus. Etenim omnes artes, quae ad humanitatem pertinent, habent quoddam commune vinculum, et quasi cognatione
2 quadam inter se continentur. Sed ne cui vestrûm mirum esse videatur, me in quaestione legitima, et in judicio publico, cum res agatur apud praetorem populi Romani, lectissimum virum, et apud severissimos judices, tanto conventu hominum ac frequentia, hoc uti genere dicendi, quod non modo a consuetudine judiciorum, verum etiam a [3] forensi sermone abhorreat: quaeso a vobis, ut in hac causa mihi detis hanc veniam, accommodatam huic reo, vobis, quemadmodum spero, non molestam; ut me pro summo poëta atque eruditissimo homine dicentem, hoc concursu

[1] *et ad suscipiendam et ad ingred.*] *Suscipiendam* pertinet ad consilium discendi artes dicendi: *ingrediendam* ad actum discendi. Illud spectat mox *hortatu*, hoc *praeceptis*.

[2] *huic uni studio.*] Sic legendum esse, res et ratio docet. Respondent sibi *uni* et *penitus*. Vidit et Puteanus, sed volebat *huicce*; idque recepit Lambinus: nempe ut facilius origo *cuncti*, quae est vulgata lectio, appareret: quod non erat necesse: nam et sic *cuncti* nasci potuit in cohaerente scriptura.

[3] *forensi sermone.*] A genere verborum, quo in forensibus causis utimur, nempe e jure et similibus rebus: cum in illo, quo his usus est, sint multa scholae et eruditionis verba, quae in foro non audiebantur.

Digitized by Google

hominum litteratissimorum, hac vestra humanitate, hoc denique praetore exercente judicium, patiamini de studiis humanitatis ac litterarum paullo loqui liberius: et in ejusmodi persona, quae, [4] propter otium ac studium, minime in judiciis periculisque tractata est, uti prope novo quodam et inusitato genere dicendi. Quod si mihi a vobis tribui concedique sentiam: perficiam profecto, ut hunc A. Licinium non modo non segregandum, cum sit civis, a numero civium; verum etiam, si non esset, putetis adsciscendum fuisse.

Nam ut primum ex pueris excessit Archias, atque 3
ab iis artibus, quibus aetas puerilis ad humanitatem informari solet, se ad scribendi studium contulit: primum Antiochiae (nam ibi natus est, loco nobili, celebri quondam urbe et copiosa, atque eruditissimis hominibus liberalissimisque studiis affluenti) [5] celeriter antecellere omnibus ingenii gloria contigit. post in ceteris Asiae partibus, cunctaeque Graeciae, sic ejus adventus celebrabantur, ut famam ingenii exspectatio hominis, exspectationem ipsius adventus admiratioque superaret. Erat Italia tunc plena graecarum artium ac disciplinarum: studiaque haec et in Latio vehementius tum colebantur, quam nunc iisdem in oppidis, et hic Romae, propter tranquillitatem reipublicae, non negligebantur. Itaque hunc et Tarentini, et Rhegini, et Neapolitani, civitate

[4] *propter otium ac st.*] *otium* est vitae genus a negotiis liberum: *studium* genus doctrinae, quod colitur. Hoc pertinere clarum est ad Archiam: ad quem adeo et *tractata est* pertinet, non ad oratorem, ut putabat Passeratius. v. Clav. in h. v.

[5] *celeriter antecellere contigit.*] Non satis hoc consentit initio. Arbitror aut *ei* excidisse post *celeriter*, aut pro *contigit* legendum *coepit*.

Digitized by Google

ceterisque praemiis donarunt: et omnes, qui aliquid de ingeniis poterant judicare, cognitione atque hospitio dignum existimarunt. Hac tanta celebritate famae cum esset [6] jam absentibus notus, Romam venit, Mario consule et Catulo. nactus est primum consules eos, quorum alter res ad scribendum maximas, alter cum res gestas, tum etiam [7] studium atque aures adhibere posset. Statim Luculli, cum praetextatus etiam tum Archias esset, eum domum suam receperunt. sed etiam hoc non solum ingenii ac litterarum, verum etiam naturae atque virtutis, ut domus, quae hujus adolescentiae prima fuerit, eadem esset familiarissima senectuti. Erat temporibus illis jucundus Q. Metello, illi Numidico, et ejus Pio filio. audiebatur a M. Aemilio: vivebat cum Q. Catulo, et patre, et filio. a L. Crasso colebatur: Lucullos vero, et Drusum, et Octavios, et Catonem, et totam Hortensiorum domum, devinctam consuetudine cum teneret, afficiebatur summo honore: quod eum non solum colebant, qui aliquid percipere atque audire studebant, verum etiam,
4 si qui forte simulabant. Interim satis longo intervallo, cum esset cum L. Lucullo in Siciliam profectus, et cum ex ea provincia cum eodem Lucullo decederet, venit Heracleam. Quae cum esset civitas aequissimo jure ac foedere, adscribi se in eam civitatem voluit: idque, cum ipse per se dignus putaretur, tum auctoritate et gratia Luculli ab Heracleensibus impetravit. Data est civitas Silvani lege et Carbonis, SI QUI FOEDERATIS CIVITATIBUS ADSCRIPTI FUISSENT:

[6] *jam absentibus notus.*] Usitatius foret *jam absens notus.* nam absentia illa non Romanis, sed Archiae convenit, qui absens Roma tum erat. An in terminatione aliquid latet?

[7] *studium atque aures.*] Ipse versus scribere (*studium*) et sentire pulchritudinem carminum posset.

Digitized by Google

SI TUM, CUM LEX FEREBATUR, IN ITALIA DOMICILIUM HABUISSENT: et, SI SEXAGINTA DIEBUS APUD PRAETOREM ESSENT PROFESSI. Cum hic domicilium Romae multos jam annos haberet, professus est apud praetorem, Q. Metellum, familliarissimum suum. Si nihil aliud, nisi [8] de civitate ac lege, dicimus, nihil dico amplius: causa dicta est. quid enim horum infirmari, Grati, potest? Heracleaene esse tum adscriptum negabis? Adest vir summa auctoritate, et religione, et fide M. Lucullus, qui se non opinari, sed scire: non audivisse: sed vidisse: non interfuisse, sed egisse dicit. Adsunt Heracleenses legati, nobilissimi homines: hujus judicii causa, cum mandatis, et cum publico testimonio venerunt; qui hunc [9] [adscriptum] Heracleensem dicunt. Hic tu tabulas desideras Heracleensium publicas; quas Italico bello, incenso tabulario, interisse scimus omnes. Est ridiculum, ad ea, quae habemus, nihil dicere; quaerere, quae habere non possumus: et de hominum memoria tacere, litterarum memoriam flagitare: et, cum habeas amplissimi viri religionem, integerrimi municipii jusjurandum fidemque: ea, quae depravari nullo modo possunt, repudiare; tabulas, quas idem dicis solere corrumpi, desiderare. At domicilium [10] in Italia non

[8] *de civitate ac lege.*] Maluere quidam *hac lege;* non bene. Dicendum erat de civitate Heracleensi, ut patet e seqq. non de civitate Romana hic sermo est: deinde de lege Carbonis, an ea in Archiam conveniret, ut jure civis Rom. esset.

[9] *adscriptum Heracleensem.*] Sensit unus Lambinus, hic inesse aliquid duri, correxitque *Heracleae esse:* quod et ipsum habere mihi videtur aliquid duri. Ego *adscriptum* esse a glossatore puto, repetitum e lege: *qui f. c. adscripti fuissent.* Sic infra c. 8. *semper se Heracleensem esse voluit.* Mihi res ita manifesta videtur, ut *adscriptum* uncis incluserim.

[10] *Romae non habuit.*] Sic vulgo. Sed hoc non erat opus. Lex domicilium in Italia postulabat, non Romae. Fuit enim absurdum, hoc postulare. Argumentatio est hujusmodi: Si Romae multis annis

Digitized by Google

habuit is, qui tot annis ante civitatem datam, sedem omnium rerum ac fortunarum suarum Romae collocavit? At non est professus. Immo vero iis tabulis professus, quae solae ex illa professione, collegioque praetorum, obtinent publicarum tabularum auctoritatem. Nam cum Appii tabulae negligentius asservatae dicerentur, [11] Gabinii, quamdiu incolumis fuit, levitas, post damnationem calamitas, omnem tabularum fidem resignasset: Metellus, homo sanctissimus [12] modestissimusque omnium, tanta diligentia fuit, ut ad L. Lentulum praetorem et ad judices venerit, et unius nominis litura se commotum esse dixerit. [13] His igitur tabulis nullam lituram [14] in nomen A. Licinii videtis. Quae cum ita sint, quid est, quod de ejus civitate dubitetis, praesertim cum aliis quoque in civitatibus fuerit adscriptus? Etenim cum mediocribus multis, et aut nulla, aut humili aliqua arte praeditis, gratuito civitatem [15] in Graecia homines impertiebantur, Rheginos credo, aut Locrenses, aut Neapolitanos,

ante, quam Heracleensis civis factus esset, habitavit: necessario in Italia habuit domicilium. Sed id ante demonstratum est, in princ. hujus cap. Recte ergo Lambinus edidit *in Italia*, quod nos propter evidentiam rei imitati sumus. Ceterum haec responsio, non objectio, ut Lambino visum est, per interrogationem facta est; et sic nos exprimi curavimus.

[11] *Gabinii*] v. Clav. in *P. Gab.*

[12] *modestissimus*] qui legum diligentissimus observator esset. v. Clav. in h. v.

[13] *His tabulis*] sc. in quibus Metellus unius nomine dubitabat, quaeque adeo in ceteris fide dignae, atque adeo et in nomine Archiae.

[14] *in nomen*] pro *in nomine*, ut quidam corrigendum putarunt: sed et aliis locis Cicero hos casus permutat.

[15] *in Graecia.*] Passeratius non magnam Graeciam intelligi vult, quod Rhegini, Locrenses, etc. in ea essent: inde argumentationem non procedere. Immo hoc nihil impedit. Argumentatur a toto ad partes, nempe ad eas civitates, quae Archiam civem suum fecerant. Cum am faciles essent civitates Graeciae magnae omnes in civitate tribuenda tiam levibus hominibus, Rheginos, etc. difficiles in Archia fuisse non st credibile.

Digitized by Google

aut Tarentinos, quod scenicis artificibus largiri solebant, id huic, summa ingenii praedito gloria, noluisse. Quid? [16] cum ceteri, non modo post civitatem datam, sed etiam post legem Papiam, aliquo modo [17] in eorum municipiorum tabulas irrepserint: hic, qui ne utitur quidem illis, in quibus est scriptus, quod semper se Heracleensem esse voluit, rejicietur? Census nostros requiris scilicet. est enim obscurum, proximis censoribus, hunc cum clarissimo imperatore, L. Lucullo, apud exercitum fuisse: superioribus, cum eodem quaestore fuisse in Asia: primis, Julio et Crasso, nullam populi partem esse censam. Sed, quoniam census non jus civitatis confirmat, ac tantummodo indicat, eum, qui sit census, ita se jam tum gessisse pro cive: iis temporibus, [18] quae tu criminaris, ne ipsius quidem judicio eum in civium Romanorum jure esse versatum. et testamentum saepe fecit nostris legibus, et adiit hereditates civium Romanorum, et in beneficiis ad aerarium delatus est a [19] L. Lucullo praetore et consule. Quaere argumenta, si qua potes. numquam 6 enim hic neque suo, neque amicorum judicio revincetur.

Quaeres a nobis, Grati, cur tantopere hoc nomine delectemur. Quia suppeditat nobis, ubi et animus ex

[16] *cum ceteri*] qui se Rheginos, Neapolitanos, etc. ferebant, homines, mediocres, etc. etiam tum, cum lex Papia peregrinos, praeterquam Italos, urbe pepulisset, in tabulas earum civitatum irrepserint, ut nempe pro Italis essent, et Romae manere possent.

[17] *in eorum municipiorum tabb.*] Nempe, cum Rhegium, Locri, Neapolis, etc. ante modo foederatae civitates fuissent, lege L. Caesaris municipia facta erant. adde huc Cic. ad Div. XIII, 30.

[18] *quae tu criminaris, ne ipsius quidem jud.*] E *criminaris* intelligendum, dicendo, cum dicis, vel simile quid, unde pendeant sequentia. non male tamen Graevius corrigit *queis*.

[19] *L. Lucullo praet. et cos.*] Verissime Graevius corrigit *Proconsule*

Digitized by Google

hoc forensi strepitu reficiatur, et aures convicio defessae conquiescant. An tu existimas aut suppetere nobis posse, quod quotidie dicamus, in tanta varietate rerum, nisi animos nostros doctrina excolamus: aut ferre animos tantam posse contentionem, nisi eos doctrina eadem relaxemus? Ego vero fateor, me his studiis esse deditum. ceteros pudeat, si qui ita se litteris abdiderunt, ut nihil possint ex his neque ad communem afferre fructum, neque in adspectum lucemque proferre. me autem quid pudeat, qui tot annos ita vivo, judices, ut ab nullius umquam me [20] tempore aut commodo, aut otium meum abstraxerit, aut voluptas avocarit, aut denique somnus retardarit? Quare quis tandem me reprehendat, aut quis mihi jure succenseat, si, quantum ceteris ad suas res obeundas, quantum ad festos dies ludorum celebrandos, quantum ad alias voluptates, et ad ipsam requiem animi et corporis conceditur temporum: quantum alii tribuunt tempestivis conviviis: quantum denique aleae, quantum pilae; tantum mihi egomet ad haec studia recolenda sumsero? Atque hoc adeo mihi concedendum est magis, quod [21] ex his studiis haec quoque cense-

[20] *tempore aut commodo.*] Sic primus edidit Ald. nep. et e Mss. Pal. Gruterus, quod et defendit, nec tamen edidit, in prima saltem recensione, Victorius, Varr. Lect. II, 9. repertum in Mss. Graevius tamen lectionem veterem restituit *commodum*. male. Non attendit ad structurae Ciceronianae formam et concinnitatem. Nam singulis substantivis, in nominativo positis, addidit verbum, *ut otium abstraxerit - - voluptas avocarit*, etc. Si *aut commodum* dixisset, sine dubio et huic verbum suum addidisset: nisi vero excidit id verbum. nam sane, in sequente hujus sententiae exornatione, commodi primo loco mentio sit: *quantum ceteris ad res suas obeundas*, etc.

[21] *ex his studiis censetur.*] Sic edidit Gruterus e Ms. suo et ed. W. quam hic Gruterus primam dicit: ceteri *creseit*, ut edd. ceterae omnes. *Oratio et facultas* est pro facultas orationis. In horum studiorum parte est eloquentia.

Digitized by Google

tur oratio et facultas; [22] quae quantacumque in me, numquam amicorum periculis defuit. quae si cui levior videtur: illa quidem certe, quae summa sunt, ex quo fonte hauriam, sentio. Nam, nisi [23] multorum praeceptis, multisque litteris mihi ab adolescentia suasissem, nihil esse in vita magnopere expetendum, nisi laudem atque honestatem: in ea autem persequenda omnes cruciatus corporis, omnia pericula mortis atque exsilii, parvi esse ducenda: numquam me pro salute vestra in tot ac tantas dimicationes, atque in hos profligatorum hominum quotidianos impetus objecissem. Sed pleni omnes sunt libri, plenae sapientium voces, plena exemplorum vetustas; [24] quae jacerent in tenebris omnia, nisi litterarum lumen accederet. Quam multas nobis imagines, non solum ad intuendum, verum etiam ad imitandum, fortissimorum virorum, expressas, scriptores et graeci et latini reliquerunt? quas ego mihi semper in administranda republica proponens, animum et mentem meam ipsa cogitatione hominum excellentium conformabam.

Quaeret quispiam, quid? illi ipsi summi viri, quo- 7
rum virtutes litteris proditae sunt, istane doctrina, quam tu laudibus effers, eruditi fuerunt? Difficile est hoc de omnibus confirmare. sed tamen est certum, quid respondeam. Ego multos homines excellenti animo ac virtute fuisse, et sine doctrina, naturae ipsius habitu prope divino, per seipsos et moderatos et

[22] *quae quantacunque in me.*] Excidit *est* vel ante *in me*, vel post. Non solet sic Cicero omittere.

[23] *m. pr. multisque literis.*] *Praecepta* intelligit philosophos, quos audierat; *literas*, poëtarum, historicorum, philosophorum libros lectos.

[24] *quae jacerent*] arbitror ad sola *exempla* pertinere; nam *libris* quidem non conveniunt haec. Pro *accederet* Ms. Erf. *accenderet*, quod et in ed. Junt. reperi, id valde placebat Graevio, mihi non.

Digitized by Google

graves exstitisse fateor. etiam illud adjungo, saepius ad laudem atque virtutem naturam sine doctrina, quam sine natura valuisse doctrinam. Atque idem ego contendo, cum ad naturam eximiam atque illustrem accesserit ratio quaedam [25] conformatioque doctrinae: tum illud [26] nescio quid praeclarum ac singulare solere existere. Ex hoc esse hunc numero, quem patres nostri viderunt, divinum hominem, Africanum: ex hoc C. Laelium, L. Furium, moderatissimos homines et continentissimos: ex hoc fortissimum virum, et illis temporibus doctissimum, M. Catonem illum senem: qui profecto, si nihil ad percipiendam colendamque virtutem litteris adjuvarentur, numquam se ad earum studium contulissent. Quodsi non hic tantus fructus ostenderetur, et si ex his studiis delectatio sola peteretur: tamen, ut opinor, hanc animi adversionem humanissimam ac liberalissimam judicaretis. Nam ceterae neque temporum sunt, neque aetatum omnium, neque locorum: haec studia [27] adolescentiam agunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis perfugium ac solatium praebent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur.

Quodsi ipsi haec neque attingere, neque sensu nostro gustare possemus, tamen ea mirari deberemus,

[25] *conformatioque d.*] Hoc cum Graevio praetuli vulgatae *confirmatioque*, quod et Ms. Erf. habet, et ed. Junt. et post hanc aliae. Ceterae *confirmatio*. Bene etiam *confirmatio* v. c. ingenii dicitur, sed pro corroboratione, ut Lael. 20. *confirmatis corroboratisque ingeniis et aetatibus:* quod h. l. non aptum. Doctrina dat ingenio veram et pulcram formam, quod *fingere* dicit Cicero alibi, et verbo *conformandi* et ante c. 6. usus erat in eadem re. Similiter aberratum est, ut saepe in his verbis, de Fin. V, 15. IV, 2.

[26] *nescio quid*] v. Clav. in *nescio*.

[27] *adolescentiam agunt.*] Ita libri scr. et edd. pr. omnes. Primus *ajunt* edidit P. Victorius: qui tamen *agunt* defendit Var. L. XXVI, 12. Sed vulgo non bene explicant. v. Clav.

Digitized by Google

etiam cum in aliis videremus. Quis nostrûm tam animo agresti ac duro fuit, ut Roscii morte nuper non commoveretur? qui cum esset senex mortuus, tamen, propter excellentem artem ac venustatem, videbatur omnino mori non debuisse. Ergo ille corporis motu tantum amorem sibi [28] conciliarat a nobis omnibus: [29] nos animorum incredibiles motus celeritatemque ingeniorum negligemus? Quoties ego hunc Archiam vidi, judices, (utar enim vestra benignitate, quoniam me [30] in hoc novo genere dicendi tam diligenter attenditis,) quoties ego hunc vidi, cum litteram scripsisset nullam, magnum numerum optimorum versuum de his ipsis rebus, quae tum agerentur, dicere ex tempore? quoties revocatum eandem rem dicere, commutatis verbis atque sententiis? Quae vero accurate cogitateque scripsisset: ea sic vidi probari, ut ad veterum scriptorum laudem pervenirent. [31] Hunc ego non diligam? non admirer? non omni ratione defendendum putem? Atqui sic a summis hominibus eruditissimisque accepimus, ceterarum rerum studia, et doctrina, et praeceptis, et arte constare: poëtam natura ipsa valere, et mentis viribus excitari, et quasi [32] divino quodam spiritu inflari. Quare suo jure noster ille 8

28 *conciliarat.*] Ed. W. *conciliat*, e compendio scripturae.

29 *nos animorum*, etc.] Cur *nos?* cum ante sit *a nobis*. Puto scribendum *hos*. Voluere librarii conformare hoc superiori *ille c. m.* Sed id nec necessarium erat, nec res fert, nec similitudo membrorum id desiderat: nam de Roscio non praedicatur contrarium *rov negligemus.*

30 *in hoc novo g. d.*] inusitato in forensi oratione; intelligit locum communem de studiis literarum.

31 *Hunc non e. d.*] Graevius *Hunc ego non diligam?* melius. Sic et edd. vett.

32 *d. sp. inflari.*] *Inflari* e Mss. suis dedit Gruterus, in suisque reperit Graevius. Habent et edd. R. Br. Med. Sic Div. I, 6. *inflatus* divinus. Alii *afflari*.

Digitized by Google

Ennius sanctos appellat poëtas, quod quasi deorum aliquo dono atque munere commendati nobis esse videantur. Sit igitur, judices, sanctum apud vos, humanissimos homines, hoc poëtae nomen, quod nulla umquam barbaria violavit. Saxa et solitudines voci respondent; bestiae saepe immanes cantu flectuntur atque consistunt: nos instituti rebus optimis non poëtarum voce moveamur? Homerum Colophonii civem esse dicunt suum: Chii suum vendicant, Salaminii repetunt, Smyrnaei vero suum esse confirmant. itaque etiam delubrum ejus in oppido dedicaverunt. permulti alii praeterea pugnant inter se atque
9 contendunt. Ergo illi alienum, quia poëta fuit, post mortem etiam expetunt: nos hunc vivum, qui et voluntate et legibus noster est, [33] repudiabimus? praesertim cum omne olim studium atque omne ingenium contulerit Archias ad populi Romani gloriam laudemque celebrandam? Nam et Cimbricas res adolescens attigit, et ipsi illi C. Mario, qui durior ad haec studia videbatur, jucundus fuit. Neque enim quisquam est tam aversus a Musis, qui non mandari versibus aeternum suorum laborum [34] facile praeconium patiatur. Themistoclem illum, summum Athenis virum, dixisse ajunt, cum ex eo quaereretur, *quod acroama, aut cujus vocem libentissime audiret: ejus, a quo sua virtus optime praedicaretur.* Itaque ille Marius [35] item exi-

[33] *repudiabimus.*] Graevius e Mss. et edd. W. Med. (Sic et ed. 1480. Junt.) *repudiámus* reposuit, ut ἐμφατικώτερον: quod ego non sentio. *repudiabimus* verum est: et hac forma Cicero in tali argumentatione utitur. vid. paullo post c. 10. initio. Ortum est *repudiamus* e compendiaria scriptura, ut paullo ante in ed. W. *conciliat* pro *conciliarat.*

[34] *facile praeconium patiatur.*] Debebat esse *p. f. patiatur.* Sed numeri causa transposuit Cicero. nam melius sic cadit oratio et concursus nimis frequens ejusdem terminationis vitatur.

[35] *item eximie.*] Mss. Fr. et Pith. omittunt *item.* nempe librarii

Digitized by Google

mie L. Plotium dilexit, cujus ingenio putabat ea, [36] quae gesserat, posse celebrari. Mithridaticum vero bellum, magnum atque difficile, et in multa varietate terra marique versatum, totum ab hoc expressum est: qui libri non modo L. Lucullum, fortissimum et clarissimum virum, verum etiam populi Romani nomen illustrant. Populus enim Romanus aperuit, Lucullo imperante, Pontum, et regiis quondam opibus, et ipsa natura regionis vallatum: populi Romani exercitus, eodem duce, non maxima manu innumerabiles Armeniorum copias fudit: populi Romani laus est, urbem amicissimam Cyzicenorum, ejusdem consilio, ex omni impetu regio, ac totius belli ore ac faucibus ereptam esse atque servatam: [37] nostra semper feretur et praedicabitur, L. Lucullo dimicante, cum interfectis ducibus depressa hostium classis, et incredibilis apud Tenedum pugna illa navalis: nostra sunt tropaea, nostra monumenta, nostri triumphi. [38] Quare, quorum ingeniis haec feruntur, ab iis populi Romani fama celebratur. Carus fuit Africano superiori noster Ennius. Itaque etiam in sepulchro Scipionum putatur is esse constitutus [39] e marmore. At iis laudibus

non capiebant vim verbi, quod Cicero libenter pro *etiam* dicit, in quod et interdum in libris commutatur.

[36] *quae gesserat.*] E sua persona hoc dixit: alias debebat esse *gessisset.*

[37] *nostra s. feretur.*] *Nostra* maxime cum *pugna navalis:* per συζυγιαν cum *classis* jungitur.

[38] *Quare, quorum,* etc.] Pantagathus corrigebat *quia,* quod in Mss. Dr. et Fr. repertum recepit Graevius. Et sic edd. pr. Male. nam non cohaeret hoc bene cum antecedentibus. *Quare* primus recte Aldus. Vitium ortum est e compendio scribendi.

[39] *e marmore.*] Edd. pr. *et marmoratis laudibus,* ut et Mss. Primus correxit P. Manutius ed. 1540. recte. Sensus est: quod simulacrum marmoreum est in monumento Africani, id putant vulgo esse Ennii. Cui rem non frustra, ut opinor, suspicatus est Guilielmius, hic aliquid latuisse. Nam in his *Carus fuit* - - e *marmore,* nihil est, cui respon-

Digitized by Google

certe non solum ipsi, qui laudantur, sed etiam populi Romani nomen ornatur. In coelum hujus proavus Cato tollitur. magnus honos populi Romani rebus adjungitur. omnes denique illi Maximi, Marcelli, Fulvii non sine communi omnium nostrûm laude decorantur. Ergo illum. qui haec fecerat, Rudium hominem, majores nostri in civitatem receperunt: nos hunc Heracleensem, multis civitatibus expetitum, in hac autem legibus constitutum, de nostra civitate ejiciemus?

Nam si quis minorem gloriae fructum putat ex graecis versibus percipi, quam ex latinis, vehementer errat: propterea, quod Graeca leguntur in omnibus fere gentibus, Latina suis finibus, exiguis sane, continentur. Quare si res hae, quas gessimus, orbis terrae regionibus definiuntur: cupere debemus, [40] quo manuum nostrarum tela pervenerint, eodem gloriam famamque penetrare: quod cum ipsis populis, de quorum rebus scribitur, haec ampla sunt; tum iis certe, qui de vita, gloriae causa, dimicant, hoc maximum et periculorum incitamentum est, et laborum. Quam multos scriptores rerum suarum magnus ille Alexander secum habuisse dicitur? Atque is tamen, cum in Sigeo ad Achillis tumulum adstitisset, *O fortunate*, inquit, *adolescens, qui tuae virtutis Homerum praeconem inveneris.* Et vere. nam, nisi Ilias illa exstitisset;

deant sequentia: *at iis laudibus*: nam de iis nil est in istis. Eo etiam, sc. quae exciderunt, referendum illud, *qui haec fecerat*: nam ea hic non memorata sunt.

[40] *quo minus manuum*, etc.] Delevi cum Lambino vulgatum *minus*; nam in pluribus Mss. non reperitur, teste Lambino, Victorio Var. Lect. I, 4. Grutero et Graev. Defendit tamen P. Burmannus ad Virg. G. III, 319. ut dictum pro *quo non*, et intelligit regiones ultra imperium Romanum. at id non patitur *eodem*, deberetque esse *eo*. Et ultra *regiones orbis terrae* nihil est.

Digitized by Google

idem tumulus, qui corpus ejus contexerat, nomen etiam obruisset. Quid? noster hic Magnus, qui cum virtute fortunam adaequavit, nonne Theophanem Mitylenaeum, scriptorem rerum suarum, in concione militum civitate donavit? et nostri illi fortes viri, sed rustici ac milites, dulcedine quadam gloriae commoti, quasi participes ejusdem laudis, magno illud clamore approbaverunt? Itaque, credo, si civis Romanus Archias legibus non esset, ut ab aliquo imperatore civitate donaretur, perficere [41] non potuit. Sulla, cum Hispanos et Gallos donaret; credo, hunc petentem repudiasset? quem nos in concione vidimus, cum ei libellum malus poëta de populo subjecisset, quod epigramma in eum fecisset tantummodo alternis versibus longiusculis, statim ex iis rebus, quas tunc vendebat, jubere ei praemium tribui sub ea conditione, *ne quid post ea scriberet.* Qui sedulitatem mali poëtae duxerit aliquo tamen praemio dignam, [42] hujus ingenium et virtutem in scribendo et copiam non expetisset? Quid? a Q. Metello Pio, familiarissimo suo, qui civitate multos donavit, neque per se, neque per Lucullos impetravisset? qui praesertim usque eo de suis rebus scribi cuperet, ut etiam Cordubae natis poëtis, pingue quiddam sonantibus atque peregrinum, tamen aures suas dederet. Neque enim est hoc dis- 11
simulandum, quod obscurari non potest; sed prae nobis ferendum: trahimur omnes laudis studio; et optimus quisque maxime gloria ducitur. Ipsi illi

[41] *non potuit.*] Suspicor Ciceronem scripsisse, *non potuisset:* nam et post est *Sulla - - credo, hunc repudiasset:* et sic semper post. saepe in libris scr. *potuît* est pro *potuisset.*

[42] *hujus ingenium.*] Mirum est, Gruterum praetulisse *cujus,* quod sensus et structura nullo modo admittit. Recte repudiavit Graevius.

Digitized by Google

philosophi, [43] etiam illis libellis, quos de contemnenda gloria scribunt, nomen suum inscribunt: in eo ipso, in quo praedicationem nobilitatemque despiciunt, praedicari de se, ac nominari volunt. Decimus quidem Brutus, summus ille vir et imperator, Attii, amicissimi sui, carminibus [44] templorum ac monumentorum aditus exornavit suorum. Jam vero ille, qui cum Ætolis, Ennio comite, bellavit, Fulvius, non dubitavit Martis manubias Musis consecrare. Quare, in qua urbe imperatores prope armati, poëtarum nomen et Musarum delubra coluerunt, in ea non debent togati judices a Musarum honore et a poëtarum salute abhorrere.

Atque, ut id libentius faciatis, jam me vobis, judices, indicabo, et de meo quodam amore gloriae, nimis acri fortasse, verumtamen honesto, vobis confitebor. Nam, quas res nos in consulatu nostro vobiscum simul pro salute hujus urbis atque imperii, et pro vita civium, proque universa republica gessimus, attigit hic versibus atque inchoavit: quibus auditis, quod mihi magna res et jucunda visa est, hunc ad perficiendum [45] hortatus sum. Nullam enim virtus aliam mercedem laborum periculorumque desiderat, praeter hanc laudis et gloriae: qua quidem detracta, judices, quid est, quod in hoc tam exiguo vitae curriculo, et tam brevi, tantis nos in laboribus exercea-

[43] *etiam illis libellis.*] Alii, ut Graevius, *in illis.* Forte melius *etiam iis libellis*: certe hoc accuratius est et suavius, cum *illi* mox praecesserit.

[44] *templorum ac monumentorum suorum.*] In hac conjunctione cum *templorum* quomodo *monumenta* dicantur, videant studiosi in Clave.

[45] *hortatus sum.*] Mss. multi et edd. W. Junt. *hortavi.* mirifice. Non potest intelligi, quomodo sic erraverint librarii, nisi aliud quid subest. An erat *incitavi*? quod et numerosius est.

Digitized by Google

mus ? Certe, si nihil animus praesentiret in posterum, et, si, quibus regionibus vitae spatium circumscriptum est, eisdem omnes cogitationes terminaret suas : nec tantis se laboribus frangeret, neque tot curis vigiliisque angeretur, neque toties de vita ipsa dimicaret. nunc insidet quaedam in optimo quoque virtus, quae noctes et dies animum gloriae stimulis concitat, atque admonet, non cum vitae tempore esse dimittendam commemorationem nominis nostri, sed cum omni posteritate adaequandam. An vero tam parvi animi 12
[46] videamur esse omnes, qui in republica, atque in his vitae periculis laboribusque versamur, ut cum, usque ad extremum spatium, nullum tranquillum atque otiosum spiritum duxerimus, nobiscum simul moritura omnia arbitremur? An, cum statuas et imagines, non animorum simulacra, sed corporum, studiose multi summi homines [47] reliquerint, consiliorum relinquere ac virtutum nostrarum effigiem non multo malle debemus, summis ingeniis expressam et politam? Ego vero omnia, quae gerebam, jam tum in gerendo spargere me ac disseminare arbitrabar in orbis terrae memoriam sempiternam. Haec vero sive a meo sensu post mortem abfutura est, sive, ut sapientissimi homines putaverunt, ad aliquam animi mei partem pertinebit: nunc quidem certe cogitatione quadam speque delector.

[46] *videamur esse.*] Saepe inclinavi ad corrigendum *videmur esse*, i. e. sumus. Mox series sententiae videatur requirere, *nobiscum simul mori omnia velimus.* is esset vere parvus animus, qui nullum gloriae sensum haberet. Philosophi contra non secum omnia sua mori, sed nomen suum et famam conservari volunt.

[47] *reliquerunt.*] Scribendum *reliquerint.* Tum post pro *nonne* sine dubio scribendum est *non.* Refertur ad *an. An - - non multo malle.* Itaque sic correxi.

Digitized by Google

Quare conservate, judices, hominem pudore eo, quem [48] amicorum videtis comprobari tum dignitate, tum etiam vetustate : ingenio autem tanto, quantum id convenit existimari, quod summorum hominum ingeniis expetitum esse videatis: causa vero ejusmodi, quae beneficio legis, auctoritate municipii, testimonio Luculli, tabulis Metelli comprobetur. Quae cum ita sint: petimus a vobis, judices, si qua non modo humana, verum etiam divina in tantis negotiis commendatio debet esse : ut eum, qui vos, qui vestros imperatores, qui populi Romani res gestas semper ornavit; qui etiam his recentibus nostris, vestrisque domesticis periculis aeternum se testimonium laudum daturum esse periculis profitetur ; quique est eo numero, qui semper apud omnes sancti sunt habiti atque dicti: sic in vestram accipiatis fidem, ut humanitate vestra levatus potius, quam acerbitate violatus esse videatur. Quae de causa pro mea consuetudine, breviter simpliciterque dixi, judices, ea confido probata esse omnibus : quae non fori, neque judiciali consuetudine, et de hominis ingenio, et communiter de ipsius studio locutus sum, ea, judices, a vobis spero esse in bonam partem accepta ; ab eo, qui judicium exercet, [49] certo scio.

[48] *amicorum studiis.*] Delevimus cum Graevio *studiis*, quod a plerisque Mss. abest, et ed. W. nec id patitur servari oratio. Delevit jam Lambinus, et voluit deleri Gruterus, sed operae non paruerunt. Pro *venustate* quidam libri *vetustate*, quod et nonnulli defenderunt, ut Muretus et Jos. Scaliger ; nec absurde. In amicis Cicero saepe commemorat vetustatem. Sed *vetustas* non solet commemorari ad commendationem talem: *venustas* tamen multo minus apta est. Puto aliud verbum hic latere, interea *vetustate* edidi.

[49] *certe scio.*] Immo *certo scio.*

Digitized by Google

M. TULLII CICERONIS

AD

QUIRITES POST REDITUM ORATIO,

SEPTIMA ET VICESIMA.

ARGUMENTUM.

P. Lentulo et Q. Metello Coss. cum, agente Lentulo, deprecante Cn. Pompejo, ab exsilio revocatus esset Cicero, in quo sedecim menses fuerat; populo in hac oratione gratias egit. Omnis ergo oratio versatur in demonstranda beneficii sibi tributi magnitudine; quod haec ipsa est grati animi significatio, cum, quantum sit beneficium, intelligere nos ostendimus, et facilius fidem facimus, gratum nobis beneficium esse. Haec demonstratio duas partes habet: prima comparat hunc praesentem statum suum, quem populo debebat, cum superiori, illumque huic longe praefert, quamquam et illum amplissimum fuisse fatetur: altera autem restitutionem suam comparat cum restitutione aliorum Consularium, P. Popilii, Q. Metelli Numidici, et C. Marii, seque multo honorificentius esse restitutum ostendit; cum illi, deprecantibus propinquis multis, rogantibus tribunis tantum, restituti sint, ipse autem nemine praeter fratrem supplicante, SCto et lege, totius Italiae consensione, incredibili bonorum omnium studio, agente Lentulo, deprecante Pompejo, revocatus sit. In conclusione populo suam fidem, pietatem, omniaque pollicetur, quae ab homine grato in populum et rempublicam proficisci possint.

Quod precatus a Jove Optimo Maximo, ceterisque 1
diis immortalibus, sum, Quirites, eo tempore, cum me fortunasque meas pro vestra incolumitate, otio, concordiaque devovi, ut, si meas rationes umquam vestrae saluti anteposuissem, sempiternam poenam sustinerem, mea voluntate susceptam. sin et ea, quae ante gesseram, conservandae civitatis causa gessis-

Digitized by Google

sem, et illam miseram profectionem vestrae salutis gratia suscepissem: ut, quod odium scelerati homines et audaces in rempublicam et in omnes bonos conceptum jamdiu continerent, id in me uno potius, quam in optimo quoque, et [1] in universa republica deficeret: hoc si animo in vos liberosque vestros fuissem, ut aliquando vos, patres conscriptos, Italiamque universam, memoria mei, misericordia, desideriumque teneret: ejus devotionis me esse convictum judicio deorum immortalium, testimonio senatus, consensu Italiae, confessione inimicorum, beneficio divino, immortalique vestro, maxime laetor, Quirites. Etsi homini nihil est magis optandum, quam prospera, aequabilis, perpetuaque fortuna, secundo vitae sine ulla offensione cursu: tamen, si mihi tranquilla et placata omnia fuissent; incredibili quadam, et paene divina, qua nunc, vestro beneficio, fruor, laetitiae voluptate caruissem. Quid dulcius hominum generi a natura datum est, quam sui cuique liberi? mihi vero, et propter indulgentiam meam, et propter excellens eorum ingenium, vita sunt mea cariores. tamen non tanta voluptate erant suscepti, quanta nunc sunt restituti. Nihil cuiquam fuit umquam jucundius, quam mihi meus frater. non tam id sentiebam, cum fruebar, quam tunc, cum carebam; et posteaquam vos me illi, et mihi eum reddidistis. Res familiaris sua quemque delectat: reliquae meae

[1] *i. u. r. deficeret.*] Mss. et edd. vett. fluctuant inter *deficeret*, *deflecterent*, et *deferrent*. Istud certe melius, recteque praetulit Gruterus. nec tamen placet satis viris doctis, qui etiam conjiciendo nil melius repererunt. *Deficeret* satis bene explicari potest. Verbo *contineretur* proprie respondebat *effunderetur*, ut Epp. ad Div. I, 9. *cum inclusum odium - - quod ego me omne effudisse arbitrabar.* Sed voluit etiam consequens exprimere, nempe, ut in eo effundendo finis odii fieret, ut id omne consumeretur atque desineret, cujus generis formae et aliae apud Ciceronem occurrunt.

Digitized by Google

fortunae recuperatae plus mihi nunc voluptatis afferunt, [2] quam tunc incolumes afferebant. Amicitiae, consuetudines, vicinitates, clientelae, ludi denique, et dies festi, quid haberent voluptatis, carendo magis intellexi, quam fruendo. Jam vero honos, dignitas, locus, ordo, beneficia vestra, quamquam mihi semper clarissima visa sunt, tamen ea nunc renovata, illustriora videntur, quam si obscurata non essent. Ipsa autem patria, dii immortales! dici vix potest, quid caritatis, [3] quid voluptatis habeat! quae species Italiae! quae celebritas oppidorum! quae forma regionum! qui agri! quae fruges! quae pulchritudo urbis! quae humanitas civium! quae reipublicae dignitas! quae vestra majestas! Quibus ego omnibus antea rebus sic fruebar, ut nemo magis. [4] Sed tamquam bona valitudo jucundior est eis, qui e gravi morbo recreati sunt, quam qui numquam aegro corpore fuerunt: sic ea omnia desiderata magis, quam assidue percepta, delectant. Quorsum igitur haec disputo? 2 quorsum? ut intelligere possitis, neminem umquam

[2] *quam t. incolumitates afferebant.*] *Incolumitates*, quod Gruterus dedit, sine dubio vitiosum est; nec enim bene respondet superiori, nec est in libris scr. et edd. quae habent *incolumitatis*: unde factum ab Junta *incolumi*, quod deinde omnes secuti sunt. Hotomannus volebat *incolumes*. Lamb. *incolumes totae* edidit, nec tamen *incolumes* spernebat. utrumque melius respondet *reliquis fortunis*: sed melius est *incolumes*, quod respondet *reliquis fortunis*: in eoque inest *totae*. *mihi* refertur ad utrumque. *reliquae plus vol. afferunt*, et *tunc incolumes afferebant*. Itaque *incolumi*, in quo inest *mihi*, alienum foret. Has ob causas *incolumes* edidi.

[3] *quid voluptatis habeat.*] Vulgo est *habet*, quod latinitas verum esse non sinit. Vitium est e compendio. In Mss. ut Guelf. est *hi* vel *hbt*.

[4] *Sed tanquam b. v.*] Edd. pr. quaedam ut W. et scr. habent: *sic tanquam*, *sicut tanquam*. alterutrum debebat omitti, non utrumque. *Tanquam* est verum, *sicut* est a glossatore, non *tanquam*, quod quia rarius sic dicitur, addita est glossa *sicut*. Tusc. V, 5. *tanquam levia quaedam vina nihil valent in aqua, sic Stoicorum ista*, etc. Recte ergo *tanquam* dedere R. Br. Med. etc. male *sicut* Graevius praetulit.

Digitized by Google

[5] tanta eloquentia fuisse, neque tam divino atque incredibili genere dicendi, qui vestrorum magnitudinem multitudinemque beneficiorum, quae in me, fratremque meum, et liberos nostros contulistis, non modo augere, aut ornare oratione, sed enumerare, aut consequi possit. A parentibus, id quod necesse erat, [6] parvus sum procreatus: a vobis natus sum consularis. Illi mihi fratrem, incognitum, qualis futurus esset, dederunt: vos spectatum et incredibili pietate cognitum reddidistis. Rempublicam illis accepi temporibus eam, [7] quae paene amissa est: a vobis jam recuperavi, quam aliquando omnes unius opera servatam judicaverunt. Dii immortales mihi liberos dederunt: vos reddidistis. Multa praeterea a diis immortalibus optata consecuti sumus. nisi vestra voluntas fuisset, omnibus divinis muneribus caruissemus. Vestros denique honores, quos eramus gradatim singulos assecuti, nunc a vobis universos habemus: ut, quantum antea parentibus, quantum diis immortalibus, quantum vobismetipsis, tantum hoc tempore [8] uni populo Romano debeamus.

[5] *tanta eloquentia.*] Ms. Gu. ut Fr. Dr. ed. W. *tantae eloquentiae.* male. non sinit sequens *d. genere dicendi.* neque referri potest ad *genus*, ut librarii videntur putasse: *dicendi genus* dicitur, non *eloquentiae genus.*

[6] *parvus s. pr.*] Graevius *parvus* ejici volebat auctore Cod. Dr. male. *Consularis* in altero membro requirit in hoc aliquid, cui opponatur. *Id quod n. erat* est, ut natura rerum fert.

[7] *quae paene amissa est*] scr. *esset* aut *erat.* Vitium ortum est e compendio, ut saepe alibi. Mox Mss. et edd. vett. quaedam *ope* et *opere.* Vulgatum melius.

[8] *universum cuncto pop. R.*] Mire se torsere hic viri docti. Cicero scribere debuit, et sic sine dubio scripsit, *uni populo R.* opponitur enim *diis imm. parentibus, vobismetipsis.* Sed *universum*, pro quo libri quidam *universo*, Gu. *universum*, temere ortum est e verbo *universis*, quod non longe hinc abest, estque ineptum. *Cuncto* abest etiam a Mss. quibusdam. Itaque sic edidimus.

Digitized by Google

Nam, cum in ipso beneficio vestro tanta magnitudo est, ut eam complecti oratione non possim: tum in studiis vestris tanta animorum declarata est voluntas, ut non solum calamitatem mihi detraxisse, sed etiam dignitatem auxisse videamini. Non enim pro meo 3 reditu, ut pro P. Popillii, nobilissimi hominis, adolescentes filii, et multi praeterea cognati atque affines deprecati sunt: non, ut pro Q. Metello, clarissimo viro, [9] jam spectata aetate filius, non L. Diadematus, consularis, summa auctoritate vir, non C. Metellus censorius, non eorum liberi, non Q. Metellus Nepos, qui tum consulatum petebat, non sororum filii, Luculli, Servilii, Scipiones: permulti enim tum Metelli, aut Metellorum liberi pro Q. Metelli reditu vobis ac patribus vestris supplicaverunt. Quodsi ipsius summa dignitas maximaeque res gestae [10] non satis valerent: tamen filii pietas, propinquorum preces, adolescentium squalor, majorum natu lacrymae populum Romanum movere potuerunt. Nam C. Marii, qui post illos veteres clarissimos consulares, vestra patrumque memoria, tertius ante me consularis, subiit indignissimam fortunam praestantissima sua gloria, dissimilis fuit ratio. Non enim ille deprecatione rediit; sed [11] in discessu civium, exercitu se armisque revocavit.

[9] *sp. aetate filius: non L. Diadematus.*] Sic habent edd. pr. et Mss. apud Grut. etiam Guelf. male in recentioribus *non* omissum et comma post *filius*. Nam hic *filius* est *Metellus Pius*, Numidici filius, non *Diadematus*. Pro *Diadematus* libri quidam scr. et edd. *Dalmaticus*, vitiose. Vera lectio est in edd. R. W. 1480. Br. *Dalmaticus* est primum in ed. Med. unde ad ceteras fluxit. Verum restituit Lamb.

[10] *non satis valerent.*] Ms. Gu. *valent*, ut edd. pr. omnes, usque ad Junt. nempe per compendium, quod et explicari potest *valuissent*: quod nescio an melius ac latinius sit: sed et illud rectum ex consecutione temporum, *potuerunt, si non valerent*.

[11] *in discessu civium.*] Sic edd. pr. consensu. E correctione datum est *dissensu*, ut saepe *dissidium* pro *discidium*, quod et Graevius revocavit. male. Nam id verbum lenius est, quam pro re. Discidium

Digitized by Google

[12] Me autem nudum a propinquis, nulla cognatione munitum, nullo armorum ac tumultus metu, C. Pisonis, generi mei, divina quaedam et inaudita [13] pietas atque virtus, fratrisque mei miserrimi atque optimi quotidianae lacrymae, sordesque lugubres a vobis deprecatae sunt. Frater erat unus, qui suo squalore vestros oculos inflecteret: qui suo fletu desiderium mei, memoriamque renovaret: qui statuerat, Quirites, si vos me sibi non reddidissetis, eandem subire fortunam. et tanto in me amore exstitit, ut negaret fas esse, non modo domicilio, [14] sed ne sepulcro quidem se a me esse sejunctum. Pro me praesente senatus, hominumque praeterea viginti millia vestem mutaverunt: [15] pro eodem absente unius squalorem sordesque vidistis. Unus hic, [16] qui domi, qui in foro posset

illud fuit, non dissensus. *Discessu* etsi durius, tamen verum est. Cives in duas partes discesserant: sicut et, cum divortium fit, *discedere* conjuges dicuntur, non dissentire. Sic, quamquam alia in re, Tusc. I, 29. *est interitus, quasi discessus, et secretio, et direptio earum partium.*

[12] *Me autem.*] Alii libri scr. et edd. *At me*, nil refert.

[13] *auctoritas atque v.*] Haerent omnes in *auctoritas*, quae nec rei convenit, nec adolescenti Pisoni, qui tantum quaestorius erat. Cicero scripsit *pietas*, ut est in altera Or. in senatu c. 15. *summa virtute et pietate gener.* idque in textum h. l. inferre non dubitavi. Mox post *fratris* abest *mei* a quibusdam Mss. etiam Gu. et edd. Sed quia *et generi* adjunctum habet; reliqui.

[14] *sed ne sepulcro quidem.*] Hoc non consentit verbo *negaret*, debebatque esse *sed vel*, sive *etiam*. An est negligentia quaesita Ciceronis, sic scribentis, tanquam ante esset *diceret*, ut fortior esset negatio?

[15] *pro eodem abs.*] Mss. et edd. habent *eo me, eodem me, me, eodem* sine *me*. Ego hoc cum Lambino delegi, Graevius *me* edidit, *eodem* ineptum judicans. male. Vis est in *eodem*: mirum enim in eodem homine non idem factum praesente et absente. *Me* contra junctum verbo *eodem* friget.

[16] *qui domi, qui in foro.*] Mirum est, quomodo se in h. l. torserint viri docti, conjiciendo et interpretando. *Qui domi* sane abest a libris quibusdam scriptis, etiam Gu. ed. W. delevitque Graevius. Edd. R. 1480. Br. *Unus hic qui domi, qui in foro - - inventus est enim. Enim* delevit ed. Med. Atque haec vulgata facta. Justa dedit: *Unus hic domi in foro, qui p. c. mihi aetate filius, inventus est beneficio parens*, etc. Arbitror locum sic esse constituendum: *Unus hic inventus est, qui domi, qui in foro, mihi esse posset* (vel tantum *esse*)

Digitized by Google

esse mihi pietate filius, inventus est beneficio parens, amore idem, qui semper fuit, frater. Nam conjugis miserae squalor et luctus, atque optimae filiae moeror assiduus, filiique parvi desiderium mei, lacrymaeque pueriles, aut itineribus necessariis, aut magnam partem tectis ac tenebris continebantur. Quare hoc 4
majus est vestrum in nos promeritum, quod non multitudini propinquorum, sed nobismetipsis nos reddidistis.

Sed quemadmodum propinqui, quos ego parare non potui, mihi ad deprecandam calamitatem meam non affuerunt: sic, illud, quod mea virtus praestare debuit, adjutores, auctores, hortatoresque ad me restituendum ita multi fuerunt, ut longe superiores omnes hac dignitate copiaque superarem. Numquam de P. Popillio, clarissimo atque fortissimo viro; numquam de Q. Metello, nobilissimo et constantissimo cive; numquam de C. Mario, custode civitatis atque imperii vestri, in senatu mentio facta est. Tribuniciis [17] [superiores] illi rogationibus, nulla auctoritate senatus sunt restituti. Marius vero [18] non modo non a senatu, sed etiam oppresso senatu est restitutus: nec

pietate filius, beneficio parens, amore q. s. f. frater. Haec est, in principio quidem, forma structurae Ciceronianae in simili sententia, in fine concinnitatis. Sic Verr. I, 43. *solus tu inventus es, cui non satis fuerit corrigere voluntates virorum, nisi etiam rescinderes mortuorum.* Vult dicere, omnia hic unus praestitit, quae filii, parentes, fratres praestare possunt. Non praestiterim ceterum, illa *domi, qui in foro*, esse a Cicerone, non a glossatore: immo esse, valde probabile facit locus similis in Or. in senatu dicta c. 15.

[17] *superiores illi.*] *Superiores* sine dubio insititium est delendumque, tractum huc et inculcatum e superioribus. Sentiet, spero, quisque admonitus. Est enim plane alienum, cum pertineat ad eos, quos proxime nominavit. Uncis inclusi.

[18] *non modo non.*] Alterum *non* abest a Mss. Dresd. Gu. ed. W. delevitque Graevius, quod et alibi *non modo* sit pro *non modo non*. male. v. Clav. in *non*.

Digitized by Google

rerum gestarum memoria in reditu C. Marii, sed exercitus atque arma valuerunt. at de me ut valeret, semtsuper sena flagitavit: ut aliquando perficeretur, cum primum licuit, frequentia atque auctoritate perfecit. [19] Nullus in eorum reditu motus municipiorum et coloniarum factus est. At me in patriam ter suis decretis Italia cuncta revocavit. Illi, inimicis interfectis, magna civium caede facta, reducti sunt. ego iis, a quibus ejectus sum, provincias obtinentibus, inimico autem optimo viro et mitissimo, altero consule [20] referente reductus sum: cum [21] is inimicus, qui ad meam perniciem vocem suam communibus hostibus praebuisset, spiritu duntaxat viveret, re quidem infra omnes mortuos amandatus esset. Numquam de P. Popillio L. Opimius, fortissimus consul, numquam de Q. Metello non modo C. Marius, qui erat inimicus, sed ne is quidem, qui secutus est, M. Antonius, homo eloquentissimus, cum A. Albino collega senatum aut populum est cohortatus. at pro me superiores consules semper, ut referrent, efflagitati sunt: [22] sed veriti sunt, ne gratiae causa facere viderentur, quod alter mihi affinis

[19] *Nullus motus municip.*] In partem meliorem dicitur. nihil municipia fecere, non venere Romam ad juvandum reditum ejus.

[20] *referente.*] Hoc verbum delendum puto. Nam inimicus Ciceroni consul Metellus, non retulit de Cicerone, sed, Lentulo referente, non adversatus est intercedendo. v. Or. in Sen. c. 10. De Lentulo intelligi non potest: nam de inimicis sermo est. Ceterum infra c. 6. quod Metello relatio tribuitur, *pariter referente*, id improprie dictum est: nec de propria relatione accipiendum, sed relatio Lentuli cum eo communicatur, quia eam probavit denique. Infra c. 8. solus Lentulus dicitur *agere*.

[21] *is inimicus.*] Atilius trib. pl. qui Lentulo Kal. Januariis referenti intercesserat; de quo et infr. c. 5. et in Or. pro Sextio.

[22] *sed veriti sunt*, etc.] Haec per ironiam dicuntur. *foedus provinciarum* pertinet ad id, quod pacti erant cum inimicis Ciceronis, Clodio, alter, Piso, Macedoniam, alter, Gabinius, Syriam: quas provincias lege Clodii acciperent, si Ciceronem non adjuvissent, ut patet ex Or. de Prov. Cons.

Digitized by Google

erat, alterius causam capitis receperam: qui provinciarum foedere irretiti, totum illum annum querelas senatus, luctum bonorum, Italiae gemitum pertulerunt. Kalendis vero Jan. posteaquam orba respublica consulis fidem, tamquam legitimi tutoris, imploravit, P. Lentulus consul, parens, deus [23] salutis nostrae, vitae, fortunae, memoriae, nominis, [24] simulac de solemni religione retulit, nihil humanarum rerum sibi prius, quam de me agendum judicavit. Atque eo die confecta res esset, nisi is tribunus plebis, quem ego maximis beneficiis quaestorem consul ornaveram, cum et cunctus ordo, et multi eum summi viri orarent, et Cn. Oppius socer, optimus vir, ad pedes ejus flens jaceret; noctem sibi ad deliberandum postulasset: quae deliberatio non in reddenda, quemadmodum nonnulli arbitrabantur, sed, ut patefactum est, in augenda mercede consumta est. Postea res acta est in senatu alia nulla; cum variis rationibus impediretur, et voluntate tamen perfecta senatus causa, ad vos mense Jan. deferebatur. Hic tantum interfuit inter me et inimicos meos. Ego, cum homines in tribunali Aurelio palam conscribi centuriarique vidissem: cum intelligerem, veteres ad spem caedis Catilinae copias esse [25] revoca-

[23] *salus nostrae vitae.*] Graevius e Ms. Dresd. *Deus salutis nostrae, vitae*, etc. scribi volebat, ut conjecerat Lambinus. Id ego recepi. nam sic habent edd. R. 1480. Br. Med. quas nemo hic consuluit. *Salus* est in ed. W. quod revocavit Junta, quem Aldus et ceteri temere secuti sunt: ortum est a compendio scribendi.

[24] *simulac de sol. religione*, etc.] De Feriis latinis: de quibus relatio prima consulis esse solebat. *Solemni* aberat a Ms. Fr. turbat et Ms. Gu. *simulac de sole de relig.* An fuit *de more?* Prima scil. relatio non tantum de feriis lat. fuit, sed omnino *de religione*: et alibi semper simpliciter in hac re est *de religione*. Optimum ergo, sequi Ms. Fr.

[25] *revocatas.*] Etiam Ms. Gu. habet *renovatas*, ut Dr. Fr. ed. W. usitata confusione.

Digitized by Google

tas; cum viderem, ex ea parte homines, [26] cujus partis nos vel principes numerabamur, partim quod mihi invideren[t], partim quod sibi timerent, aut proditores esse, aut desertores salutis meae: cum duo consules, emti pactione provinciarum, auctores se inimicis reipublicae tradidissent: cum egestatem, avaritiam, libidines suas viderent expleri non posse, nisi me [27] constrictum domesticis hostibus dedissent; cum senatus equitesque Romani flere pro me, ac, mutata veste, vobis supplicare edictis atque imperiis vetarentur: cum omnium provinciarum pactiones, cum omnia cum omnibus foedera, reconciliationes gratiarum, sanguine meo sancirentur; cum omnes boni non recusarent, quin vel pro me, vel mecum perirent: armis decertare pro mea salute nolui, [28] quod et vincere et vinci luctuosum reipublicae fore putavi. At inimici mei, mense Jan. cum de me ageretur, corporibus civium trucidatis, flumine sanguinis meum reditum
6 intercludendum putaverunt. Itaque cum ego abfui, eam rempublicam habuistis, ut aeque me, atque illam, restituendam putaretis. Ego autem, in qua civitate nihil valeret senatus, omnis esset impunitas, nulla judicia, vis et ferrum in foro versarentur; cum privati se parietum praesidio, non legum tuerentur; tribuni

[26] *cujus partis nos pr.*] Mss. quidam, etiam Gu. ed. W. *cui parti*, quod male Graevius recepit. Exempla ejus omnia sunt aliena. nam in iis verba sunt, quae dativum regunt, ut *praebere*, *promittere*, quibus dissimile est *numerare*.

[27] *constrictum.*] Quidam scr. in his Gu. et edd. pr. omnes *adflictum* ad Aldum usque, qui primus *constrictum* edidit; quod et sententia et forma loquendi Ciceronis in hac sententia desiderat. Miror hic Graevium haesisse.

[28] *quod et vincere*, etc.] Mss. multi, etiam Gu. item edd. pr. usque ad Victorium habent, *quod potui*, *quod* (vel *quoniam*) *et v.* etc. Idque Graevius restituit. Puto, *quod potui* esse a glossa. Potuisse, sua sponte ex antecedentibus intelligi potest.

Digitized by Google

plebis, vobis inspectantibus, vulnerarentur, ad magistratuum domos cum ferro et facibus iretur, consulis fasces frangerentur, deorum immortalium templa incenderentur: rempublicam esse nullam putavi. Itaque neque, republica exterminata, mihi locum in hac urbe esse duxi: nec, si illa restitueretur, dubitavi, quin me secum ipsa reduceret. An ego, cum mihi esset exploratissimum, P. Lentulum proximo anno consulem futurum, qui illis ipsis reipublicae periculosissimis temporibus aedilis curulis, me consule, omnium meorum consiliorum particeps periculorumque socius fuisset: dubitarem, quin is me, confectum consularibus vulneribus, consulari medicina ad salutem reduceret? Hoc duce, collega autem ejus, clementissimo atque optimo viro, primo non adversante, post etiam adjuvante, reliqui magistratus paene omnes fuerunt defensores salutis meae. ex quibus excellenti animo, virtute, auctoritate, praesidio, copiis, T. Annius et P. Sextius, praestanti in me benivolentia et divino studio exstiterunt. eodemque P. Lentulo auctore, et [29] pariter referente collega, frequentissimus senatus, uno dissentiente, nullo intercedente, dignitatem meam, quibus potuit, verbis amplissimis ornavit: salutem vobis, municipiis coloniisque omnibus commendavit. Ita me nudum a propinquis, nulla cognatione munitum, consules, praetores, tribuni plebis, senatus, Italia cuncta, semper a vobis deprecata est: denique omnes, qui vestris maximis beneficiis honoribusque sunt ornati, producti ad vos ab eodem, non solum ad me conservandum vos cohortati sunt, sed etiam rerum mearum gestarum auctores, testes, laudatores fuerunt.

[29] *pariter referente*] quomodo intelligendum sit, ante dictum ad c. 4.

Digitized by Google

7 Quorum princeps ad cohortandos vos, et ad rogandos fuit Cn. Pompejus, vir omnium, qui sunt, fuerunt, erunt, virtute, sapientia ac gloria princeps: qui mihi unus uni privato amico eadem omnia dedit, quae universae reipublicae, salutem, otium, dignitatem. Cujus oratio fuit, quemadmodum accepi, tripartita. primum vos docuit, meis consiliis rempublicam esse servatam, causamque meam cum communi salute conjunxit; hortatusque est, ut auctoritatem senatus, statum civitatis, fortunas civis bene meriti defenderetis: tum in perorando posuit, vos rogari a senatu, rogari ab equitibus Romanis, rogari ab Italia cuncta: denique ipse ad extremum pro mea vos salute non rogavit solum, verum etiam obsecravit. Huic ego homini, Quirites, tantum debeo, quantum hominem homini debere vix fas est. Hujus consilia, P. Lentuli sententiam, senatus auctoritatem vos secuti, in eo me loco, in quo vestris beneficiis fueram, iisdem centuriis, quibus collocaratis, reposuistis. Eodem tempore audistis eodem ex loco summos viros, ornatissimos atque amplissimos homines, principes civitatis, omnes consulares, omnes praetorios, eadem dicere, ut omnium testimonio per me unum rempublicam conservatam esse constaret. Itaque cum P. Servilius, gravissimus vir, et ornatissimus civis, dixisset, opera mea rempublicam incolumem magistratibus deinceps traditam, dixerunt in eandem sententiam ceteri. Sed audistis eo tempore clarissimi viri non solum auctoritatem, sed etiam testimonium, [30] L. Gellii: qui, quia suam classem attentatam mag-

[30] *L. Gellii, qui suam classem - - sensit.*] Haec quidem commodam interpretationem vix habere possunt. De classe centuriarum interpretatur P. Manutius: eam tentatam esse a Clodianis, corrumpere

Digitized by Google

no cum suo periculo paene sensit; dixit in concione vestra: *si ego consul, cum fui, non fuissem, rempublicam funditus interituram fuisse.*

En ego tot testimoniis, Quirites, hac auctoritate 8
senatus, tanta consensione Italiae, tanto studio bonorum omnium, agente P. Lentulo, consentientibus ceteris magistratibus, deprecante Cn. Pompejo, omnibus hominibus faventibus, diis denique immortalibus, frugum ubertate, copia, vilitate, reditum meum comprobantibus, mihi, meis, reipublicae restitutus, tantum vobis, [31] quantum facere possum, Quirites, pollicebor: primum, qua sanctissimi homines pietate erga deos immortales esse solent, eadem me erga populum Romanum semper fore: numenque vestrum aeque mihi grave et sanctum, ac deorum immortalium in omni vita futurum: deinde, quoniam me in civitatem respublica ipsa reduxit, nullo me loco reipublicae defuturum. Quodsi quis existimat, me aut voluntate esse mutata, aut debilitata virtute, aut animo fracto, vehementer errat. mihi, quod potuit [32] vis et injuria, et scelerato-

volentibus. unde ortum tumultum Gellio periculosum. Sed quomodo *classis alicujus* dicitur? centuriam dici sic scio, non classem: nec classium custodes in comitiis, sed suffragiorum. Et quomodo ista cohaerent, quia sua classis tentata erat periculose, propterea de Cicerone sic judicavit? Intelligenda est classis, cui in bello piratico praefuit sub Pompejo in mari Tusco, auctore Flor. III, 6. quaeque tentata videtur esse ad corrumpendum et Gellium deserendum, ut vidit Ferratius p. 363. Vereor tamen valde, ne ἐμβλημα sit, undecunque sumtum. Nota in margine videtur fuisse de incommodo Gellii, quod alibi repertum esset: eam in textum migrasse. Nam tamen non cohaerent sententiae. Si sustuleris, nemo sentiat.

[31] *quantum facere possum.*] *Facere* mihi suspectum est. Si esset *praestare*, non haesissem. *Facere* iis, quae promittit, non consentit. Sapit certe glossam. Mox Ms. Gu. *polliceor*, male. Sed sic et alibi peccatum, ut aliquoties notavimus.

[32] *vis et injuria.*] *Vis* abest a Mss. quibusdam, etiam Gu. et ed. W. quod Graevio placebat. Nescio, quare. *Vis et injuria* saepe apud Ciceronem et alios conjunguntur.

Digitized by Google

rum hominum furor detrahere, eripuit, abstulit, dissipavit: quod viro forti adimi non potest, id manet et permanebit. Vidi ego fortissimum virum, municipem meum, C. Marium, quoniam nobis, quasi aliqua fatali necessitate, non solum cum his, qui haec delere voluissent, sed etiam cum fortuna belligerandum fuit: eum tamen vidi, cum esset summa senectute, non modo non infracto animo propter magnitudinem calamitatis, sed confirmato atque renovato. Quem egomet dicere audivi, tum se fuisse miserum, cum careret patria, quam obsidione liberavisset; cum sua bona possideri ab inimicis ac diripi audiret; cum adolescentem filium viderit ejusdem socium calamitatis: cum in paludibus demersus, concursu ac misericordia Minternensium corpus ac vitam suam conservasset; cum parva navicula trajectus in Africam, quibus regna ipse dederat, ad eos inops supplexque venisset: recuperata vero sua dignitate, se non commissurum, ut, cum ea, quae amiserat, sibi restituta essent, virtutem animi non haberet, quam numquam perdidisset. Sed hoc inter me atque illum interest: quod ille, qua re plurimum potuit, ea ipsa re inimicos suos ultus est, armis; ego, qua consuevi, utar, quoniam illi arti in bello ac seditione locus est: huic in pace atque otio. Quamquam ille animo irato nihil nisi de inimicis ulciscendis agebat: ego de ipsis inimicis tantum, quantum
9 mihi respublica permittet, cogitabo. Denique, Quirites, quoniam me quatuor omnino genera hominum violarunt: unum eorum, qui odio reipublicae, quod eam ipsis invitis conservaram, mihi inimicissimi fuerunt: alterum, qui per simulationem amicitiae, nefarie prodiderunt: tertium, qui, cum propter inertiam suam eadem assequi non possent, inviderunt laudi et digni-

Digitized by Google

tati meae: quartum, qui, cum custodes reipublicae [33] esse deberent, salutem meam, statum civitatis, dignitatem ejus imperii, quod erat penes ipsos, vendiderunt: [34] sic ulciscar genera singula, quemadmodum a quibusque sum provocatus: malos cives, rempublicam bene gerendo: perfidos amicos, nihil credendo, atque omnia cavendo: invidos, virtuti et gloriae serviendo: mercatores provinciarum, revocando domum, atque ab iis provinciarum rationem repetendo. Quamquam mihi majori curae est, [35] quemadmodum quidem vobis, qui de me estis optime meriti, gratiam referam, quam, quemadmodum inimicorum injurias crudelitatemque persequar. Etenim ulciscendae injuriae facilior ratio est, quam beneficii remunerandi, propterea quod superiorem esse contra improbos, minus est negotii, quam bonis exaequari: tum etiam [36] ne tam necessarium quidem est, male meritis, [37] quam optime meritis, referre quod debeas. Odium

[33] *esse debuerunt.*] Scribendum sine haesitatione *deberent:* ut ante, *cum non possent, invideruni.*

[34] *s. u. genera singula.*] Hujus lectionis veritatem contextus et res docet: *quia quatuor genera hominum me violarunt - - sic ulciscar singula genera: malos cives, perfidos amicos,* etc. Sic primus edidit Junta: quem secutus est Victorius, P. Manutius, etc. Ante editum erat *facinora singula,* ut habet et Ms. Gu. ex quo Gruterus fecit *facinorum singula.* At hic nulla facinora commemorata sunt; sed homines improbi, invidi, etc.

[35] *quemadmodum quidem.*] *Quidem* a Mss. aliquot abest: delevitque Graevius. Et potest utique abesse: sed est tamen elegans, nec ab librariorum ingenio natum. Gr. ὅπως δή. suntque et alia exempla.

[36] *ne tam nec. quidem.*] Sic bene Victorius cum seqq. male Graevius *nec* restituit. Hodie quidem satis constat, *nec quidem* non esse bene latinum, et corrigendum *ne quidem,* ubi in libris occurrit, nisi sit pro *et ne qu.* ut saepe factum est etiam per libros meliores.

[37] *quam optime meritis.*] Est a Victorio. Superiores edd. omnes *male meritis referre quod debeas, quam ut bene meritos colas.* Sane non valde placet *quam optime meritis:* altera forma est concinnior, et superiori similior: modo esset, *quam bene meritos colere.*

Digitized by Google

vel precibus mitigari potest, vel temporibus reipublicae communique utilitate deponi, vel difficultate ulciscendi teneri, vel vetustate sedari. bene meritos quin colas, nec exorari fas est, nec [38] id reipublicae repetere utcumque necesse est, neque est excusatio difficultatis, neque aequum est, tempore et die memoriam beneficii definire. Postremo qui in ulciscendo remissior fuit, mox aperte laudatur: at gravissime vituperatur, qui in tantis beneficiis, quanta vos in me contulistis, remunerandis est tardior: neque solum ingratus, quod ipsum grave est, verum etiam impius appelletur necesse est. [39] [Atque in officio persolvendo dissimilis est ratio, pecuniae debitae: propterea quod pecuniam qui retinet, non dissolvit: qui reddidit, non habet: gratiam et qui retulit, habet; et qui habet, dissolvit.] Quapropter memoriam vestri beneficii colam benivolentia sempiterna, [40] non solum dum anima spirabo mea, sed etiam cum mortuo monumenta vestri in me beneficii permanebunt. In referenda autem gratia hoc

[38] *id reip. repetere.*] Haesere in verbo *repetere* viri docti, et id varie tentarunt corrigere. non feliciter. Hotomannus *temporibus* corrigebat, Graevius *dare*. Facilius et melius erat *remittere*. *Remittere aliquid reip.* elegans est et saepe occurrit, quamquam fere in genere deteriori, ut simultates, injurias. Sed quia ante etiam *exorari* in tali genere dicitur, cum alias dicatur in altero, in injuriis, nihil impedit, quo minus et *remittere* sic dicatur.

[39] *Atque in off. p. - - dissolvit.*] Hoc totum abest a Mss. Dresd. Fr. 1. Guelf. ed. W. Graevius bene suspicabatur, ex alio loco Ciceronis, ut L. 1. de offic. huc esse translatum, sc. scriptum primum in margine, deinde in textum venisse. Nam profecto non bene consentit ceteris. Nec enim est hic commendatio gratiae referendae, sed necessitas ejus major quam ulciscendi demonstratur.

[40] *non solum dum*, etc.] Si *non* est verum, debet esse interpunctio major, i. e. colon post *sempiterna*: alias esse debet *nec solum*. In verbo *spirabo* valde variant scr. et edd. *superabo*, *exsuperabo*, *exspirabo*, etc. Illud verum est. *Anima mea* delendum putabat Graevius, et *dum spirabo*, vel *superabo* legendum. Sed id aures non explet. Promittit Cicero perpetuitatem memoriae non modo suae, quoad vivat, sed etiam alienae, nempe per monumenta literarum, quibus memoriam

Digitized by Google

vobis repromitto, semperque praestabo, mihi neque in consiliis de republica capiendis, diligentiam; neque in periculis a republica propulsandis, animum; neque [41] in sententia simpliciter referenda, fidem; neque in hominum voluntatibus pro republica laedendis, libertatem; nec in perferendo labore, industriam; nec in vestris commodis augendis, gratam animi benivolentiam defuturam. Atque haec cura, Quirites, erit infixa animo meo sempiterna, ut, cum vobis, qui apud me deorum immortalium [42] vim et numen tenetis, tum posteris vestris cunctisque gentibus dignissimus ea civitate videar, quae suam dignitatem non posse tenere se, nisi me recuperasset, cunctis suffragiis judicavit.

rei tantae ad posteritatem propagaturus erat. *monumenta beneficii permanebunt*, ad utrumque pertinet, *dum a. sp. mea*, et *cum mortuo*. Habet aliquid duri oratio, sed concinnitatis consectatio interdum talia adfert, quae negligentiae aliquid habent.

[41] *in sententia simpliciter referenda.*] Primo haerent in *referenda*, pro quo vel *ferenda* vel *efferenda* legi volunt. *Ferre sententiam* de senatoribus non est proprie. Sed sunt et plura exempla, quae vid. in Clave in *ferre*. Itaque *ferenda* probo. Sed quare nemo haesit in *simpliciter*? quod profecto locum hic non habet. *Simpliciter dicere sententiam* bene habet: sed id est nihil aliud, quam bona fide, fideliter dicere sententiam. at id est in *fide*. Atque hic non modus rerum agendarum exprimitur, sed res ipsae tantum, consilia de republ. periculorum propulsatio, et sententiae dictio: de modo sequitur, in diligentia, animo, fide. Ergo *simpliciter* delendum est, quod glossatori debetur.

[42] *vim et numen tenetis.*] Simpliciter et proprie dixisset *locum tenetis*; pro quo in nonnullis *vis* elegantius dicitur: eique addidit *numen*, quod idem est ac *vis*: apud me dignitatem et auctoritatem Deorum habetis.

Digitized by Google

Digitized by Google

M. TULLII CICERONIS

POST

REDITUM, IN SENATU ORATIO,

OCTAVA ET VICESIMA.

ARGUMENTUM.

Cum redisset in urbem Cicero, postridie hanc orationem in senatu recitavit, in qua, commemorata beneficii sibi tributi magnitudine, cum senatui in universum omni, tum singulis quibusdam gratias agit. Initium facit a Lentulo et Metello Consulibus, quorum illius praecipua opera in Cicerone restituendo enituerat, hic autem, privatis inimicitiis reipubl. condonatis, non intercesserat Lentuli actioni. Hic occasionem arripit ad Consules superioris anni, quo ejectus erat, Gabinium et Pisonem digrediendi, eosque omnibus modis vexandi. Pergit deinde ad tribunos plebis, quod eorum post Consules maxima erat in legibus ferendis et abrogandis potestas, iisque omnibus inprimisque Miloni et P. Sextio nominatim gratias agit. Sequuntur deinde praetores septem, octavus enim Appius Claudius, P. Clodii frater, a reliquis dissenserat, qui omnes nominatim, nullus tamen praecipue laudantur. E reliquis autem Senatoribus nulli nisi Pompejo nominatim gratias agit, qui pro Cicerone municipia et colonias adierat, omnique gratia et ope ad ejus restitutionem incubuerat. In conclusione rationem consilii sui reddit, quo erat in relinquenda urbe usus. Erant enim, qui timidum appellarent, quod cum amicorum opes maximas haberet, tamen cessisset Clodio. Tandem nihil de sua fortitudine in defendenda salute reipublicae hoc tam gravi casu deminutum esse, confirmat pro Domo sua.

SI, Patres conscripti, pro vestris immortalibus in me, 1 fratremque meum, liberosque nostros meritis parum vobis cumulate gratias egero; quaeso, obtestorque, ne meae naturae potius, quam magnitudini vestrorum

Digitized by Google

beneficiorum, id tribuendum putetis. Quae enim tanta potest [1] existere ubertas ingenii, quae tanta dicendi copia, quod tam divinum atque incredibile genus orationis, quo quisquam possit vestra in nos universa promerita, non dicam complecti orando, sed percensere numerando? qui mihi fratrem optatissimum, me fratri amantissimo, liberis nostris parentes, nobis liberos: qui dignitatem, qui ordinem, qui fortunas, qui amplissimam rempublicam, qui patriam, qua nihil potest esse jucundius, qui denique nosmetipsos nobis reddidistis. Quodsi parentes carissimos habere debemus, quod ab iis nobis vita, patrimonium, libertas, civitas tradita est; si deos immortales, quorum beneficio et haec tenuimus, et ceteris rebus aucti sumus; si populum Romanum, cujus honoribus in amplissimo consilio, et in altissimo gradu dignitatis, atque in hac omnium terrarum arce collocati sumus; si hunc ipsum ordinem, a quo saepe magnificentissimis decretis sumus honestati: immensum quiddam et infinitum est, [2] quod vobis debemus, qui vestro singulari studio atque consensu, parentum beneficia, deorum immortalium munera, populi Romani honores, [3] vestra de me multa judicia, nobis omnia uno tempore reddidistis: ut, cum multa vobis, magna populo Romano, innumerabilia parentibus, omnia diis immortalibus [4] debeamus; haec antea singula per illos

[1] *existere ubertas ing.*] Eleganter *existere*, pro oriri, velut de flumine loqueretur: idque aptissimum ubertati: ne quis putet pro *esse* dici.

[2] *quod vobis debemus.*] Sic recte habebat Ms. Franc. Vulgo *debeamus*, ut in seqq.

[3] *vestra de me multa judicia.*] *Multa* accurate respondet verbo *saepe* in superioribus.

[4] *debeamus; haec antea.*] Sic edidi e Mss. etiam Guelf. et edd. primis omnibus. Vulgo, *debeamus, quod h. a.*

Digitized by Google

habuerimus; nunc universa per vos recuperaverimus. Itaque, patres conscripti, quod ne optandum quidem 2
est homini, immortalitatem quandam per eos adepti videmur. Quod enim tempus erit umquam, quo vestrorum in nos beneficiorum memoria ac fama moriatur, qui illo ipso tempore, cum vi, ferro, metu, minis obsessi teneremini, non multo post discessum meum, universi me revocavistis, referente L. Ninnio, fortissimo atque optimo viro? quem habuit ille pestifer annus et maxime fidelem, et minime timidum, si dimicare placuisset, defensorem salutis meae: [5] posteaquam vobis potestas decernendi non est permissa per eum tribunum plebis, qui, cum per se rempublicam lacerare non posset, sub alieno scelere delevit; numquam de me siluistis, numquam meam salutem non ab his consulibus, qui vendiderant, flagitavistis. Itaque vestro studio atque auctoritate perfectum est, ut ille ipse annus, quem ego mihi, quam patriae, malueram esse fatalem, hos tribunos haberet, [6] qui et promulgarent de salute mea, et ad vos saepenumero referrent. nam consules modesti, legumque metuentes, impediebantur lege, non ea, quae de me, sed, quae de ipsis lata erat, cum meus inimicus [7] promulgavit, ut, si revixissent ii, qui haec paene delerunt, tum ego redirem: quo facto utrumque confessus est, et se illorum vitam desiderare, et magno in periculo rempublicam futuram, si aut hostes atque interfectores reipublicae

[5] *posteaquam.*] Graevius e Ms. dedit *postea vero quam*, non male. Post *sub alieno scelere*, int. Gabinii et Pisonis.

[6] *qui et promulgarent.*] *Et* addidit Graevius e Mss. quibus Gu. consentit, et ed. W. Mox idem delevit *ea*, post *sed.* bene.

[7] *promulgavit*] quia praecedit *lata erat*, videtur legendum *promulgavisset*: mox et *delerant* melius sit quam *delerunt*. Ceterum hoc dixit, *si revixissent*, etc. quia in lege Clodii erat, Ciceroni aqua et igni interdici, quod cives indemnatos necasset.

Digitized by Google

revixissent, aut ego non revertissem. Itaque illo ipso tamen anno, cum ego cessissem, [8] princeps autem civitatis, non legum praesidio, sed parietum, vitam suam tueretur; respublica sine consulibus esset, neque solum parentibus perpetuis, verum etiam tutoribus annuis esset orbata: [9] sententias dicere prohiberemini: [10] caput meae proscriptionis recitaretur: numquam dubitastis meam salutem cum communi salute
3 conjungere. Postea vero quam singulari et praestantissima virtute P. Lentuli consulis, ex superioris anni caligine et tenebris lucem in republica Kal. Jan. [11] dispicere coepistis: cum Q. Metelli, nobilissimi hominis atque optimi viri summa dignitas, cum praetorum, tribunorum plebis paene omnium virtus et fides, reipublicae subvenisset: cum virtute, gloria, rebus gestis Cn. Pompejus, omnium gentium, omnium saeculorum, omnis memoriae facile princeps, tuto se in senatum venire arbitraretur: tantus vester consensus de salute mea fuit, ut corpus abesset meum, dignitas jam in patriam revertisset. Quo quidem mense, quid inter me et meos inimicos interesset, existimare potuistis. ego meam salutem deserui, ne propter me civium vulneribus respublica cruentare-

[8] *princeps a. civ. -- tueretur.*] Intelligunt Pompejum e c. 3. sed Mss. plures, a manu sec. etiam Gu. item edd. vett. quaedam *principes -- tuerentur*, non male. Et intelligendus tamen est Pompejus inprimis.

[9] *sententias d. pr.*] Videtur addendum *vos* in principio.

[10] *caput m. pr. recitaretur*] nempe, caput legis, quo, relatio de Cicerone ne fieret, prohibitum erat, recitabatur assidue et opponebatur referre volentibus. Sed hoc nimis abrupte dictum. Edd. pr. addunt *cumque*. delevit Ald. bene. cf. c. 4. pr.

[11] *dispicere.*] Sic e scriptura Mss. et edd. vett. quarundam. *despicere* dedere Lambinus et Gruterus. alii Mss. habent *respicere*, etiam Gu. sed in litura est *r*. itemque edd. vett. quaedam. Graevius restituit *respicere*. Sane *lucem* videtur *respicere* desiderare: nam *dispicere* simpliciter dicitur. Sed fortasse *lucem* insititium est.

Digitized by Google

tur: illi meum reditum non populi Romani suffragiis, sed flumine sanguinis intercludendum putaverunt. Itaque postea nihil vos civibus, nihil sociis, nihil regibus respondistis: nihil judices sententiis, nihil populus suffragiis, nihil hic ordo auctoritate declaravit: mutum forum, elinguem curiam, tacitam et fractam civitatem videbatis. Quo quidem tempore, [12] cum is excessisset, qui caedi et flammae, vobis auctoribus, restiterat, cum ferro et facibus homines tota urbe volitantes, magistratuum tecta impugnata, deorum templa inflammata, summi viri et clarissimi consulis fasces fractos, fortissimi atque optimi viri, tribuni plebis, sanctissimum corpus, non tactum ac violatum manu, sed vulneratum ferro confectumque vidistis. Qua strage nonnulli permoti magistratus, partim metu mortis, partim desperatione reipublicae, paullum a mea causa recesserunt. reliqui fuerunt, quos neque terror, neque vis, nec spes, nec metus, nec promissa, nec minae, nec tela, nec faces a vestra auctoritate, a populi Romani dignitate, a mea salute depellerent. Prin- 4
ceps P. Lentulus, parens ac deus nostrae vitae, fortunae, memoriae, nominis, hoc specimen virtutis, hoc indicium animi, hoc lumen consulatus sui fore putavit, si me mihi, si meis, si vobis, si reipublicae reddidisset. qui ut est designatus, numquam dubitavit sententiam de salute mea, se et republica dignam, dicere. Cum a tribuno plebis vetaretur, cum praeclarum caput recitaretur, NE QUIS AD VOS REFERRET, NE QUIS DECERNERET, NE DISPUTARET, NE LOQUE-

[12] *cum is excessisset.*] De se loqui putant: at mihi hoc non satis placet. discessus Ciceronis id tempus, de quo hic est sermo, longius praecesserat, quam ut de eo dici posset commode, *cum is excessisset.* Atque etiam verbum *excessisset* durius pro *abisset* vel *abesset.*

Digitized by Google

RETUR, NE PEDIBUS IRET, NE SCRIBENDO ADESSET: totam illam, ut ante dixi, proscriptionem, non legem putavit, qua civis optime de republica meritus, nominatim, sine judicio, [13] una cum senatu reipublicae esset ereptus. Ut vero iniit magistratum, non dicam, [14] quid egit prius, sed quid omnino egit aliud, nisi, ut, me conservato, vestram in posterum dignitatem auctoritatemque sanciret? Dii immortales, quantum mihi beneficium dedisse videmini, quod hoc anno P. Lentulus consul est? quanto majus dedissetis, si superiore anno fuisset? nec enim eguissem medicina consulari, nisi consulari vulnere concidissem. Audieram ex sapientissimo homine, atque optimo civi et viro, Q. Catulo, non saepe unum consulem improbum, duos vero numquam, post Romam conditam, excepto illo Cinnano tempore, fuisse. quare meam causam semper fore firmissimam, dicere solebat, dum vel unus in republica consul esset. Quod vere dixerat, si illud de duobus consulibus, quod ante in republica non fuerat, perenne ac proprium manere potuisset. Quodsi Q. Metellus illo tempore [15] consul fuisset unicus: dubitatis, quo animo fuerit in me conservando futurus, cum in restituendo auctorem fuisse adscriptoremque videatis? Sed fuerunt duo consules, quorum mentes angustae, [16] humiles, parvae, oppletae tenebris ac

[13] *una cum senatu*] quia sententias dicere non licebat, senatus ipse sublatus videbatur.

[14] *quid egit.*] Male Mss. quidam et edd. *egerit*, quod et Graevius tacite edidit. Non pendet hoc a *non dicam*, ut putavere librarii. Cicero parum esse putabat, si diceret, *quid egit prius:* dixit plus, *quid egit omnino.*

[15] *consul fuisset unicus.*] Pro *unicus* Mss. quidam et edd. W. et aliae *non inimicus.* Arbitror verum esse *unus.* nam praecedit *duo Coss.* et sequitur *auctor et adscriptor:* quod ipsum eo refertur. *Unicus* plane alienum est.

[16] *humiles, parvae.*] Sic Mss. Pall. Gu. ed. W. idque verum est, ut contextus docet facile. Vulg. *pravae.*

Digitized by Google

sordibus, nomen ipsum consulatus, splendorem illius honoris, magnitudinem tanti imperii nec intueri, nec sustinere, nec capere potuerunt: non consules, sed mercatores provinciarum ac venditores vestrae dignitatis. quorum alter a me Catilinam, amatorem suum, multis audientibus, alter Cethegum, consobrinum, reposcebat: qui me duo scleratissimi post hominum memoriam, non consules, sed latrones, non modo deseruerunt, in causa praesertim publica et consulari, sed prodiderunt, oppugnarunt, omni auxilio, non solum suo, sed etiam vestro, ceterorumque ordinum, spoliatum esse voluerunt: quorum alter tamen neque me, neque quemquam fefellit. Quis enim ullam ullius boni spem haberet in eo, cujus primum tempus aetatis palam fuisset ad omnium libidines divulgatum? qui ne a sanctissima quidem parte corporis potuisset hominum impuram intemperantiam propulsare? qui cum suam rem non minus strenue, quam postea publicam confecisset; egestatem et luxuriam domestico lenocinio sustentavit? qui nisi in aram tribunatus confugisset; neque vim praetoris, nec multitudinem creditorum, nec bonorum proscriptionem effugere potuisset. Quo in magistratu nisi rogationem de piratico bello tulisset: profecto egestate et improbitate coactus piraticam ipse fecisset; ac minore quidem cum reipublicae detrimento, quam quod intra moenia nefarius hostis, praedoque versatus est: quo inspectante ac sedente, legem tribunus plebis tulit, ne auspiciis obtemperaretur: ne obnunciare [17] concilio aut comitiis; ne legi intercedere liceret:

[17] *concilio aut comitiis.*] *Concilium* est concio populi, vocata ad legem promulgandam et recitandam ante comitia.

Digitized by Google

ut lex Aelia et [18] Fufia ne valerent: quae nostri majores certissima subsidia reipublicae contra tribunicios furores esse voluerunt. Idemque postea, cum innumerabilis multitudo bonorum de Capitolio supplex ad eum sordidata venisset, cumque adolescentes nobilissimi, cunctique equites Romani se ad [19] lenonis impurissimi pedes abjecissent: quo vultu cincinnatus ganeo non solum civium lacrymas, verum etiam patriae preces repudiavit? [20] Neque eo contentus fuit, sed etiam in concionem adscendit, eaque dixit, quae, si ejus vir Catilina revixisset, dicere non esset ausus: se Nonarum Decembr. quae me consule fuissent, clivique Capitolini poenas ab equitibus Romanis esse repetiturum: neque solum id dixit, sed quos ei commodum fuit, compellavit: L. vero Lamiam, equitem Romanum, praestanti dignitate hominem, et saluti meae pro familiaritate, reipublicae pro fortunis suis, amicissimum, consul imperiosus exire urbe jussit: et cum vos vestem mutandam censuissetis, cunctique mutassetis, atque idem omnes boni jam ante fecissent; ille unguentis oblitus, cum toga praetexta, quam omnes praetores, aedilesque tum abjecerant, irrisit squalorem vestrum,

[18] *Fufia.*] Plane sic Ms. Guelf. v. Clav. in hac lege.

[19] *lenonis impurissimi.*] Sic habent edd. W. Med. Junt. et inde ceterae. Edd. R. 1480. B. *impudentissimi.* Gruterus e libris quibusdam suis *impudicissimi*, quod et Mss. Erf. Gu. habent. Id potest intelligi ex superioribus, ubi Gabinium dixit corpus suum ad omnium libidines divulgasse. Sed id conveniebat in juventutem, non in aetatem consularem, nec in lenones, quorum proprium epitheton est *impurus*, quod adeo et hic servavi: *impudicissimi* puto esse a librariis Germanicis, qui pro *libidinosissimi* accipiebant.

[20] *Neque eo contentus fuit.*] Sic edd. pr. omnes et Ms. Gu. addito *eo*, velut Erf. Restituit Graevius, sed post *contentus*: locus alter est usitatior, et ibi, quomodo exciderit, facilius intelligitur. Non inspexerat Graevius edd. vett. In recentioribus errore operarum excidit.

Digitized by Google

et [21] luctum gratissimae civitatis: fecitque, quod nemo umquam tyrannus, ut, quo minus occulte vestrum malum gemeretis, nihil diceret, ne aperte incommoda patriae lugeretis, ediceret. Cum vero 6
[22] in Circo Flaminio, non a tribuno plebis consul in concionem, sed a latrone archipirata, productus esset: primum processit, qua auctoritate vir? vini, somni, stupri plenus, madenti coma, composito capillo, gravibus oculis, fluentibus buccis, pressa voce et temulenta: quod in cives indemnatos esset animadversum, id sibi dixit gravis auctor vehementissime displicere. Ubi nobis haec auctoritas tamdiu tanta latuit? cur in lustris et helluationibus hujus calamistrati saltatoris tam eximia virtus tamdiu cessavit? Nam ille alter [23] Caesoninus Calventius, ab adolescentia versatus est in foro, cum eum, praeter simulatam [24] versutamque tristitiam, nulla res commendaret: [25] non juris studium, non dicendi,

[21] *luctum gratissimae civitatis.*] Sic edd. pr. omnes. Victorius, nescio unde et an consulto, edidit *gravissimae*: quod secuti sunt alii ad Lambinum, qui, tanquam e vetere Ms. prodebat *gratissimae*, sequente Grutero. Quia nullus Ms auctor lectionis *graviss.* commemoratur, suspicatus sum, eam esse a lapsu operarum.

[22] *in Circo Flaminio.*] Exemplum concionis, non in foro, sed in loco spectaculorum habitae, ut apud Graecos in theatris: habitaque est concio a Clodio, in quam jussit venire Gabinium Consulem, ut interrogatus de Ciceronis causa, responderet, per quae sui conatus adjuvarentur.

[23] *Caesoninus Calv.*] L. Piso Consul alter, Collega Gabinii. *Calventii* nomen additur per irrisionem, quia avus fuerat Calventius, homo Gallus civitate donatus, cujus filiam pater Pisonis duxerat in matrimonium. v. Ascon. in Or. in Pison. et infra c. 7.

[24] *versutamque.*] Valde fluctuant scripti et editi libri in hoc epitheto. Edd. pr. omnes *irritamque*, et sic Mss. plerique. *versutamque* est a Victorio. In aliquot Mss. est *fictamque*, unde Graevius conjicit *mimicamque*, cujus glossam putat *fictamque* esse.

[25] *non juris - - liberalium.*] Hoc totum abest a Ms. Guelf. (in margine tamen a m. sec. adscriptum est,) et ed. W. In ceteris varie corrupteque legitur: nec, ut est hodie in vulgatis, recte se habet: videturque esse totum delendum. Fortasse adscriptum in margine fuit aliquid hujusmodi e Pisonianae parte ea, quae periit.

Digitized by Google

non rei militaris, non cognoscendorum hominum, non liberalitas. quem praeteriens cum incultum, horridum, moestumque vidisses; etiamsi agrestem et inhumanum existimares, tamen libidinosum et perditum non putares. Cum hoc homine, [26] an cum stipite Aethiope si in foro constitisses, nihil crederes interesse. sine sensu, sine sapore, [27] elingue, tardum, inhumanum negotium. Cappadocem modo abreptum de grege venalium diceres. Idem domi quam libidinosus? quam impurus? quam intemperans, non janua receptis, sed pseudothyro intromissis voluptatibus? cum vero etiam [28] litteris studere incipit, et helluo immanis cum Graeculis philosophari, tum est Epicureus, non penitus illi disciplinae, quaecumque est, deditus, sed captus uno verbo voluptatis. Habet autem magistros non ex istis ineptis, qui dies totos de officio ac de virtute disserunt, qui ad laborem, ad industriam, ad pericula pro patria subeunda adhortantur; sed eos, [29] qui disputent, horam nullam vacuam voluptate esse debere; in omni parte corporis semper oportere aliquod gaudium delectationemque versari. His utitur quasi praefectis libidinum suarum: hi voluptates omnes vestigant atque odorantur: hi sunt conditores instructoresque convivii: iidem expendunt atque aesti-

[26] *an cum stipite Aethiope.*] In Ms. Erf. additur *vel: cum vel Aethiope stipite*, unde Graevius putat scribendum: *cum Aethiope vel stipite*, delendumque *si*: quod placet. *Servi Aethiopes* etiam a Comicis inducuntur contemtim, ut apud Terentium in Eunucho.

[27] *elinguem.*] Malim referre ad *negotium*, ut cetera, et scribere *elingue*: et punctum scripsi post *negotium*, ut est in edd. pr.

[28] *litteras studere.*] Mss. Pall. meliores, Erf. et ed. 1480. *literis* atque sic cum Graevio edidimus. nam alterius constructionis nullum certum est exemplum apud bonos auctores linguae latinae.

[29] *qui disputent.*] Putet aliquis *disputant* scribendum esse, ut ante est *disserunt*: et sic est in Ms. Gu. et ed. W. 1480. Junt. etc. sed *disputent* elegantius est: Graeci οἱ λεγοντες αν.

Digitized by Google

mant voluptates, sententiamque dicunt, et judicant, quantum cuique libidini tribuendum esse videatur. Horum ille artibus eruditus, ita contemsit hanc pudentissimam civitatem, ut omnes suas libidines, omnia flagitia latere posse arbitraretur, si modo vultum importunum in forum detulisset. [30] Is me, quamquam 7
me quidem non; (cognoram enim, propter Pisonum affinitatem, quam longe hunc ab hoc genere cognatio materna Transalpini sanguinis abstulisset;) sed vos, populumque Romanum, non consilio, neque eloquentia, quod in multis saepe accidit, sed rugis supercilioque decepit. L. Piso, tune ausus es isto oculo, non dicam isto animo, ista fronte, non vita, tanto supercilio, (non enim possum dicere, [31] tantis rebus gestis,) cum A. Gabinio consociare consilia pestis meae? Non te illius unguentorum odor, non vini anhelitus, non frons calamistri notata vestigiis, in eam cogitationem adducebat, ut, cum illius re similis fuisses, frontis tibi integumento ad occultanda tanta flagitia diutius uti non liceret? Cum hoc tu [32] coire ausus es, ut consularem dignitatem, ut reipublicae statum, ut senatus auctoritatem, ut civis optime meriti fortunas provinciarum foedere addiceres? Te consule, tuis edictis et imperiis, senatui populoque Romano non est licitum, non modo sententiis atque auctoritate sua, sed [33] ne luctu quidem ac

[30] *Is me*, etc.] Non praestiterim, hunc locum sic, ut Gruterus constituit, fuisse a Ciceronis manu. Sed [illegible]i ita variant, ut hic nil certi sit. Itaque sic reliqui. Graevius edidit sic: *Is me quidem minime; cognoram enim p. P. affinitatem: quamquam longe hunc*, etc. quod mihi non placet: certe non *quamquam*, quod nullo modo verum esse potest.

[31] *tantis rebus gestis.*] *Rebus* abest edd. ante Manut. 1540. et Lambinianam, et Mss. etiam Guelf. praeter Erf. qui a m. sec. sed antiqua habet. Recte additum est.

[32] *coire.*] Graevius e Ms. Pith. *tu coire.* recte.

[33] *ne luctu quidem.*] Graevius e Ms. Pith. edidit *vultu et vestitu.*

Digitized by Google

vestitu reipublicae subvenire. Capuaene te putabas, in qua urbe domicilium quondam superbiae fuit, consulem esse, [34] sicut eras eo tempore: an Romae, in qua civitate omnes ante vos consules senatui paruerunt? Tu es ausus, in Circo Flaminio productus, cum tuo illo pari dicere, te semper misericordem fuisse? quo verbo senatum, atque omnes bonos tum, [35] cum a patria pestem depellerent, crudeles demonstrabas fuisse. Tu misericors me affinem tuum, [36] quem comitiis tuis, praerogativae primum custodem praefeceras, quem Kalendis Jan. tertio loco sententiam rogaras, constrictum inimicis reipublicae tradidisti: tu meum generum, propinquum tuum: tu affinem tuam, filiam meam, superbissimis et crudelissimis verbis a genibus tuis repulisti: idemque tu, clementia ac misericordia singulari, cum ego una cum republica non tribunicio, sed consulari ictu concidissem, tanto scelere, tantaque intemperantia fuisti, ut ne unam quidem horam interesse paterere inter meam pestem et tuam praedam; saltem dum conticesceret illa lamentatio et gemitus urbis. Nondum palam factum erat occidisse rempublicam, cum tibi arbitria funeris solveban-

sic et est in Erf. a m. sec. quod non improbem valde: sed tamen vulgata magis placet: Pertinet res ad edictum de veste non mutanda, in qua est *luctus*, ut diserte appellat Cicero supra c. 5. Sensus est ergo, ne luctu quidem, qui veste mutata indicatur. Atque etiam c. 15. conjunguntur *flentes et sordidati*. cf. pro dom. 21. extr.

[34] *sicut eras eo t.*] Proprie erat Capuae *duumvir*: sed brevitatis et concinnitatis causa non addidit, et abusus est nomine consulis propter similitudinem magistratus utriusque, praesertim in illa urbe, quae tum paene Roma altera putabatur, ut Cicero ait Philip. XII, 3.

[35] *cum a patria pestem depulissem.*] Graevius hoc spurium putabat, et abest a Mss. quibusdam, etiam Gu. et ed. W. Sed ita perit orationis ambitus et non satis explet aures. Ceterum restitui veterem lectionem *expellerent* leviter mutatam in *depellerent*, quod tempus necessarium hic. *Depulissem* est a Grutero.

[36] *quem comitiis tuis.*] *Tuis* bene e Ms. Pith. Erf. addidit Graevius.

Digitized by Google

tur. uno eodemque tempore domus mea diripiebatur, ardebat, bona ad vicinum consulem de Palatio, de Tusculano ad item vicinum alterum consulem deferebantur; cum, iisdem operis suffragium ferentibus, eodem gladiatore latore, vacuo non modo a bonis, sed etiam a liberis, atque inani foro, ignaro populo Romano quid ageretur, senatu vero oppresso et afflicto, duobus impiis nefariisque consulibus, aerarium, provinciae, legiones, imperia donabantur.

Horum consulum ruinas vos consules vestra virtute 8
fulsistis; summa tribunorum plebis praetorumque fide et diligentia sublevati. Quid ego de praestantissimo viro, T. Annio, dicam? aut quis de tali cive satis digne umquam loquetur? qui cum videret, sceleratum civem, aut domesticum potius hostem, si legibus uti liceret, judicio esse frangendum: sin ipsa judicia vis impediret ac tolleret, audaciam virtute, furorem fortitudine, temeritatem consilio, manum manu, vim vi esse superandam: primo de vi postulavit. posteaquam ab eodem judicia sublata esse vidit; ne ille omnia vi posset efficere, curavit: qui docuit, neque tecta, neque templa, neque forum, neque curiam, sine summa virtute, ac maximis opibus et copiis ab intestino latrocinio posse defendi: qui primus, post meum discessum, metum bonis, [37] spem audacibus, timorem huic ordini, servitutem depulit civitati. Quam rationem pari virtute, animo, fide, P. Sextius secutus, pro mea salute, pro vestra auctoritate, pro statu civitatis, nullas sibi inimicitias, nullam vim, nullos impetus, nullum vitae discrimen vitandum umquam putavit: qui causam se-

[37] *spem audacibus.*] Hoc a Grutero additur e Mss. Etiam in Gu. est *et audac.* ut in edd. pr. ante Aldum omnibus, qui id delevit.

Digitized by Google

natus exagitatam concionibus improborum, sic sua diligentia multitudini commendavit, ut nihil tam populare, quam vestrum nomen, nihil tam omnibus carum aliquando, quam vestra auctoritas videretur: qui me cum omnibus rebus, quibus tribunus plebis potuit, defendit, tum reliquis officiis, juxta ac si meus frater esset, sustentavit: cujus ego clientibus, libertis, familia, copiis, litteris ita sum sustentatus, ut meae calamitatis non adjutor solum, verum etiam socius videretur. Jam ceterorum [38] officia, studiaque vidistis: quam cupidus mei C. Cestilius, quam studiosus vestri, quam non varius fuerit in causa. Quid M. Cispius? cui ego ipsi, parenti, fratrique ejus, sentio quantum debeam: qui cum a me voluntas eorum in privato judicio esset offensa, publici mei beneficii memoria privatam offensionem oblitteraverunt. Jam T. Fadius, qui mihi quaestor fuit, M'. Curtius, cujus ego patri quaestor fui, studio, amore, animo, huic necessitudini non defuerunt. Multa de me C. Messius, et amicitiae et reipublicae causa, dixit: [39] legem separatim initio de salute mea promulgavit. Q. Fabricius, si, quae de me agere conatus est, ea contra vim et ferrum perficere potuisset: mense Januario nostrum statum recuperassemus. quem ad salutem meam voluntas impulit,
9 vis retardavit, auctoritas vestra revocavit. Jam vero

[38] *officia studiaque vid.*] Ms. Gu. *officii studia.* Gruterus tacite edidit *off. studia.* Est forte error operarum.

[39] *legem separatim.*] Gruterus e Mss. Pall. et Erf. voluit edere *speciatim*, sed operae non paruerunt. Sed sic edidit Graevius e Dresd. et Fr. 1. Sic et edd. R. Br. Med. Junt. Ald. Utinam dixissent, quid esset *speciatim*, et id Ciceronianum esse. Est e glossa hominis barbari, sive e compendiaria scriptura, pro qua recte Victorius dedit *separatim*: quod et secuti sunt editores sequentes. v. Clav. in h. v. In Ms. Gu. locus totus *Multa de me - - promulgavit* abest, adscriptus in margine m. sec. nec est in edd. W. 1480.

Digitized by Google

praetores quo animo in me fuerint, vos existimare potuistis, cum L. Caecilius privatim me suis omnibus copiis studuerit sustentare: publice promulgarit de mea salute cum collegis paene omnibus: direptoribus autem meorum bonorum in jus adeundi potestatem non fecerit. M. autem Calidius, statim designatus, sententia sua, quam esset cara sibi mea salus, declaravit. Omnia officia C. Septimii, Q. Valerii, P. Crassi, Sex. Quintilii, C. Cornuti, summa et in me, et in rempublicam constiterunt.

Quae cum libenter commemoro, tum non invitus nonnullorum in me nefarie commissa praetereo. non est mei temporis injurias meminisse: quas ego etiamsi ulcisci possem, tamen oblivisci mallem. alio transferenda mea tota vita est, ut bene de me meritis referam gratiam, amicitias igne perspectas tuear, cum apertis hostibus bellum geram, timidis amicis ignoscam, [40] proditoribus meis non indicem dolorem profectionis meae: defensores reditus dignitate consoler. Quodsi mihi nullum aliud esset officium in omni vita reliquum, nisi ut ergo duces ipsos, et principes, atque auctores salutis meae, satis gratus judicarer: tamen exiguum reliquae vitae tempus non modo ad referendam, verum etiam ad commemorandam gratiam mihi relictum putarem. Quando enim ego [41] huic homini ac liberis ejus, quando omnes mei gratiam referent: quae memoria, quae vis ingenii, quae magnitudo observantiae,

[40] *proditoribus*, etc.] Graevius e Mss. quibus noster Gu. consentit, et ed. W. edidit: *proditores non indicem, dolorem profectionis meae reditus dignitate consoler*; quod sequatur, qui velit. mihi quidem adhuc dubium est. Nam proditores indicarat: et quia in toto loco de personis loquitur, et quidem ex utroque genere, etiam hic de personis esse debet oratio, et e duplici genere, proditoribus, et defensoribus.

[41] *huic homini.*] P. Lentulo, quem manu demonstrabat.

Digitized by Google

tot tantisque beneficiis respondere poterit? qui mihi primus afflicto et jacenti consularem fidem dexteramque porrexit: qui me a morte ad vitam, a desperatione ad spem, ab exitio ad salutem revocavit: qui tanto amore in me, studio in rempublicam, fuit, ut excogitaret, quemadmodum calamitatem meam non modo levaret, sed etiam honestaret. Quid enim magnificentius, quid praeclarius mihi accidere potuit, quam quod, [42] illo petente, vos decrevistis, ut cuncti ex omni Italia, qui rempublicam salvam vellent, ad me unum, hominem fractum et prope dissipatum, restituendum et defendendum venirent? ut, qua voce [43] ter omnino post Romam conditam consul usus esset pro universa republica apud eos solum, qui ejus vocem exaudire possent; eadem voce senatus omnibus agris atque oppidis, cives, totamque Italiam ad unius salutem defendendam excitaret. Quid ego gloriosius meis posteris potui relinquere, quam, hoc senatum judicasse, qui civis me non defendisset, eum rempublicam salvam noluisse? Itaque tantum vestra auctoritas, tantum eximia consulis dignitas valuit, ut dedecus et flagitium se committere putaret, si quis non veniret. Idemque consul, cum illa incredibilis multitudo Romam, et paene Italia ipsa venisset, vos frequentissimos in Capitolium convocavit. Quo tempore quantam vim naturae bonitas haberet, aut vera nobilitas, intelligere potuistis. nam Q. Metellus, et inimicus, et frater inimici, perspecta vestra voluntate, omnia privata

[42] *illo petente.*] Graevius e Ms. Pith. *referente.* Sane referente Lentulo factum est decretum: sed potest Cicero indicare voluisse, eum ita retulisse, ut et preces adhiberet.

[43] *ter omnino post Romam conditam.*] Sic e Ms. optimis edidit Gruterus, firmantque Mss. Graevii, uti conjecer[at] Brissonius et Turnebus. Olim erat, *te Romule p. R. c.*

Digitized by Google

odia deposuit: quem P. Servilius, vir cum clarissimus, tum vero optimus, mihique amicissimus, et auctoritatis, et orationis suae divina quadam gravitate, ad sui generis communisque sanguinis facta virtutesque revocavit, ut haberet in consilio et fratrem ab inferis, socium rerum mearum, et omnes Metellos, praestantissimos cives, paene ex Acheronte excitatos: in quibus Numidicum illum, cujus quondam de patria discessus, [44] molestus omnibus, ipsi ne luctuosus quidem visus fuit. [45] Itaque dimittitur non modo salutis defensor, qui [46] ante hoc unum beneficium fuerat inimicus, verum etiam adscriptor dignitatis meae. Quo quidem die, [47] cum CCCCXVII ex senatu essetis, magistratus autem hi omnes adessent, dissensit unus, is, qui sua lege conjuratos etiam ab inferis excitandos putarat. Atque illo die, quo rempublicam meis consiliis conservatam gravissimis verbis et plurimis judicassetis, idem consul curavit, ut eadem a principibus civitatis in concione, postero die, dicerentur: cum quidem ipse egit ornatissime causam meam, perfecitque, adstante, atque audiente Italia tota, ut nemo cujusquam conducti aut perditi vocem acerbam atque inimicam bonis posset audire. Ad haec non modo adjumenta 11

[44] *molestus omnibus, ipsi ne luctuosus quidem fuit.*] Sic erat in Mss. tribus optimis, Palat. nono, Erf. Pith. recteque recepit Graevius; nam et cum historia consentit. Vulg. *honestus ipsi, omnibus luctuosus tandem visus est.*

[45] *Itaque dimittitur.*] Sic edd. pr. nisi quod W. *dimittit*, ut Ms. Gu. id est elegantius, ut opinor, quam quod post in ed. Junt. et aliis datum est *hic fuit*, vel *extitit*, quod et restituit Graevius: veluti cum pro *factus est* dicitur *discessit*. Nempe a servitio dimissus est defensor Ciceronis, sicut magistri doctos dimittunt e schola sua discipulos.

[46] *ante hoc unum beneficium.*] In Ms. Erf. est a manu sec. *suum*, id recepit Graevius. Ego vulgatum fero. An e compendio factum est pro *unicum*? Fuit enim permagnum beneficium.

[47] *cum* CCCCXVII - - *Quid denique illo die.*] Haec exciderunt in Ms. Gu. sed in margine m. s. adscripta sunt. Absunt et ab ed. W.

Digitized by Google

salutis, sed etiam ornamenta dignitatis meae, reliqua vos iidem addidistis: decrevistis, ne quis ulla ratione rem impediret: [48] qui id impedisset, graviter molesteque laturos: illum contra rempublicam, salutemque bonorum, concordiamque civium facturum: et ut ad vos de eo statim referretur: meque etiam, si diutius calumniarentur, redire jussistis. Quid? ut [49] agerentur gratiae, qui e municipiis venissent? quid? ut [50] ad illam diem, cum res redisset, rogarentur, ut pari studio convenirent? [51] Quid denique illo die, quem P. Lentulus, mihi, fratrique meo, liberisque nostris natalem constituit, non modo ad nostram, verum etiam ad sempiterni memoriam temporis? quo die nos comitiis centuriatis, quae maxime majores comitia justa dici haberique voluerunt, arcessivit in patriam, ut eaedem centuriae, quae me consulem fecerant, consulatum

[48] *qui id impedisset, graviter*, etc.] Ms. Gu. *impediret.* quod rectius videtur: i. e. impedire conaretur, quae interpretatio in alterum non cadit. Sed etiam structura non cohaeret. Videtur scribendum: *si quis impediret.* In altero membro Graevius addidit *vos;* quod non erat necesse. Nempe hominem aegre ferre non possunt, sed rem: quod correctionem nostram necessariam facit.

[49] *agerentur gratiae, qui.*] Excidit *iis:* quod commode abesse non potest. Vestigium est in Ms. Gu. qui habet *gratis, qui*, etc. quod sine dubio e *gratiae iis* confluxit.

[50] *ad illam diem, res cum redisset.*] Torsit se frustra in h. l. Lambinus. Gruterus et Graevius tacent. *res cum redissent*, quid sit. notum est. v. Clav. Sed hic sensus commodus non est: quid id ad *illam diem?* in verbis *res c. r.* debet esse explicatio illius diei. Intelligitur autem dies comitiorum, qua lex de Cicerone juberetur a populo suffragiis ferendis, post trinundinum ab illa promulgatione, ad quam aderant homines ex municipiis. Sed hoc non est in verbis *cum res redissent.* Vera est vetus lectio, *cum res redisset*, i. e. cum iterum ageretur apud populum. Itaque restitui.

[51] *Quid denique illo die.*] Mss. Pal. non. Erf. Pith. *ille dies.* Idque recepit Graevius. Utinam docuisset, quomodo cum nominativo reliqua oratio consentiret, et quid ei in sequentibus responderet. Vulgatum verum puto; sed etiam verbum aliquod excidisse in istis, *non modo*, etc. ut *illustrius* aut simile quid: nam ista non possunt referri ad *natalem.* Nam omnino hac ultima parte libri valde lacunosi et vitiati sunt, ut Ms. Guelf. et ed. W.

Digitized by Google

meum comprobarent: quo die quis civis fuit, qui fas esse putaret, quacumque aut aetate, aut valitudine esset, non se de salute mea sententiam ferre? Quando tantam frequentiam in campo, tantum splendorem Italiae totius ordinumque omnium? quando illa dignitate rogatores, diribitores, custodesque vidistis? Itaque P. Lentuli beneficio excellenti atque divino non reducti sumus in patriam, sicut nonnulli clarissimi cives; sed [52] equis insignibus et curru aurato reportati.

Possum ego satis in Cn. Pompejum umquam gratus videri, qui non solum apud vos, qui omnes idem sentiebatis, sed etiam apud universum populum Romanum, salutem reipublicae et conservatam per me, et conjunctam esse cum mea dixerit? qui causam meam prudentibus commendarit, imperitos edocuerit, eodemque tempore improbos auctoritate sua compresserit? bonos excitarit? qui populum Romanum pro me, tamquam pro fratre, aut pro parente, non solum hortatus sit, verum etiam obsecrarit? qui ipse cum propter metum dimicationis et sanguinis, domo se teneret, etiam a superioribus tribunis petierit, ut de salute mea [53] et promulgarent et referrent? qui in colonia nuper constituta, cum ipse gereret magistratum, in qua nemo erat emtus intercessor, vim et crudelitatem privilegii, auctoritate honestissimorum hominum, et publi-

[52] *equis insignibus et c. a.*] est elegans periphrasis triumphi, qua usus est, ut numerosior fieret oratio, forte et ut invidiam verbi vitaret.

[53] *et promulgarent et ferrent.*] Si utrumque ad legem pertinet, suntque synonyma, ferri utcunque potest; sed duplex *et* de rebus diversis intelligi jubet. Eamque ob causam lectionem, quae ante Gruterum fuit *referrent*, praetuli. Volebat Pompejus eos et apud senatum et apud populum pro Ciceronis salute agere.

Digitized by Google

cis litteris [54] consignarit, princepsque, Italiae totius praesidium ad meam salutem implorandum putarit? qui, cum ipse mihi semper amicissimus fuisset, etiam ut suos necessarios mihi amicos redderet, elaborarit?
12 Quibus autem officiis T. Annii beneficia [55] remunerabor? cujus omnis actio, ratio, cogitatio, totus denique tribunatus, nihil aliud fuit, nisi constans, perpetua, fortis, invicta defensio salutis meae? Quid de P. Sextio loquar? qui suam erga me benivolentiam et fidem non solum animi dolore, sed etiam corporis vulneribus ostendit?

Vobis vero, patres conscripti, singulis et egi, et agam gratias. Universis egi ab initio, quantum potui: satis ornate agere nullo modo possum. Et quamquam sunt in me praecipua merita multorum, quae sileri nullo modo possunt, tamen hujus temporis ac timoris mei non est, conari commemorare beneficia in me singulorum. nam difficile est, non aliquem; nefas, quemquam praeterire. Ego vos universos, patres conscripti, deorum numero colere debeo. Sed, ut in ipsis diis immortalibus non semper eosdem, atque alias alios solemus et venerari, et precari: sic in hominibus de me divinitus meritis omnis erit aetas mihi ad eorum erga me merita praedicanda atque recolenda. Hodierno autem die nominatim a me magistratibus statui gratias esse agendas, et de privatis uni, qui pro salute mea municipia coloniasque adisset, populum

[54] *consignavit.*] Sic Gruterus, Graevius, qui etiam paullo post *elaborarit* correxit *elaboravit*. At idem ubique modus esse debet: et in tota serie est conjunctivus. Itaque *consignarit* edidi, et post *putarit*. Et sic est et in Ms. Gu. qui tamen et ipse post aberrat, et *elaboravit* habet, ut alii.

[55] *remunerabor.*] Mss. quidam, ut Erf. Gu. item edd. quaedam pr. *remunerabo*, quod Graevius recepit: non ego.

Digitized by Google

Romanum supplex obsecrasset, sententiam dixisset eam, quam vos secuti, mihi dignitatem meam reddidistis. Vos me florentem semper ornastis; laborantem, mutatione vestis, et prope luctu vestro, quoad licuit, defendistis. Nostra memoria senatores ne in suis quidem periculis mutare vestem solebant: in meo periculo senatus veste mutata fuit, quoad licuit per eorum edicta, qui mea pericula non modo suo praesidio, sed etiam vestra deprecatione nudarunt.

Quibus ego rebus objectis, cum mihi privato confligendum viderem cum eodem exercitu, quem consul non armis, sed vestra auctoritate superaram: multa mecum ipse reputavi. Dixerat in concione consul, 13
se clivi Capitolini poenas ab equitibus Romanis repetiturum. nominatim [56] alii compellabantur, alii citabantur, alii relegabantur. Aditus templorum erant non solum praesidiis et manu, verum etiam demolitione sublati. [57] Alter consul, ut me et rempublicam non modo desererent, sed etiam hostibus reipublicae proderent, pactionibus eos suorum praemiorum obligarat. Erat alius ad portas cum imperio in multos annos, magnoque exercitu: quem ego inimicum mihi fuisse non dico; tacuisse, cum diceretur esse inimicus,

[56] *a. c. alii citabantur, alii rel.*] Supra c. 5. duo tantum genera sunt, *compellare* et *relegare*: saepe mihi suspectum fuit *citabantur*: nam *citare* est praeconis in judiciis, ut accepit Hotomannus: sed id est ab h. l. alienum et falsum. pro Synonymo verbi praecedentis esse non potest, quia *alii* facit diversum genus contumeliae. nam si capias nominatim appellabantur contumeliae caussa, quomodo hoc verbum dicitur; idem est in *compellare*. cui supra additur *nominatim*.

[57] *Alter consul.*] Hoc verum esse non potest per sequentia. Ant. Augustinus et Lambinus corrigebant *consules*: quod verum puto: et est in Ms. Gu. sed per compendium *consul'*. quod fefellit librarios. Sed post *eos* delendum, quod additum est post vitiatam scripturam in *consul*. *Alter* autem est *alius* vel *unus*. Post *alius* est Caesar, iturus in Galliam, qui cum exercitu morabatur ad urbem eo tempore, ut tradit Plutarchus.

Digitized by Google

scio. Duae partes esse in republica cum putarentur: altera me deposcere, propter inimicitias; altera timide defendere, propter suspicionem caedis putabatur. Qui autem me [58] deposcere videbantur, in hoc auxerunt dimicationis metum, quod numquam inficiando suspicionem hominum curamque minuerunt. Quare cum viderem senatum ducibus orbatum, me a magistratibus partim oppugnatum, partim proditum, partim derelictum; [59] servos simulatione collegiorum nominatim esse conscriptos, copias omnes Catilinae paene iisdem ducibus ad spem caedis et incendiorum esse revocatas; equites Romanos, proscriptionis; municipia, vastitatis; omnes, caedis metu esse permotos: potui, potui, patres conscripti, multis auctoribus fortissimis viris, me vi armisque defendere: nec mihi ipse ille animus idem meus, vobis non incognitus, defuit. sed videbam, si vicissem praesentem adversarium, nimium multos mihi alios esse vincendos. si victus essem: multis bonis et pro me, et mecum, etiam post me esse pereundum: tribuniciique sanguinis ultores, esse praesentes: meae mortis poenas, judicio
14 et posteritati reservari. [60] Nolui, cum consul communem salutem sine ferro defendissem, meam privatus armis defendere: bonosque viros lugere malui meas fortunas, quam suis desperare: ac, si solus essem interfectus, mihi turpe; si cum multis, reipublicae funestum fore videbatur. Quodsi mihi aeternam esse aerumnam propositam arbitrarer: morte me ipse po-

[58] *deposcere videbantur.*] Graevius e Ms. Pith. edidit *dicebatur*, non necessario.

[59] *servos - - revocatas.*] Hoc abest a Ms. Gu. Sed in margine additum est.

[60] *Nolui.*] Est hoc abrupte dictum. melius cohaereret oratio, si supra esset *sed quia videbam*, aut *sed cum viderem - - reservari: nolui.*

Digitized by Google

tius, quam sempiterno dolore multassem. sed cum viderem, me non diutius, quam ipsam rempublicam ex hac urbe abfuturum: neque ego illa exterminata mihi remanendum amplius putavi: et illa, simul atque revocata est, me [61] secum pariter reportavit. Mecum leges, mecum quaestiones, mecum jura magistratum, mecum senatus auctoritas, mecum libertas, mecum etiam frugum ubertas, mecum deorum et hominum sanctitates omnes, et religiones abfuerunt. Quae si semper abessent: magis vestras fortunas lugerem, quam desiderarem meas. sin aliquando revocarentur: intelligebam, mihi cum illis una esse redeundum. Cujus mei sensus certissimus testis est hic idem, qui custos capitis fuit, Cn. Plancius, qui, omnibus provincialibus ornamentis commodisque depositis, totam suam quaesturam in me sustentando et conservando collocavit. qui si mihi quaestor imperatori fuisset, in filii loco fuisset. nunc certe erit in parentis, cum fuerit quaestor non imperii, sed doloris mei.

Quapropter, patres conscripti, quoniam in rempublicam sum pariter cum republica restitutus: non modo in ea defendenda nihil minuam de libertate mea pristina, sed etiam adaugebo. Etenim, si eam tum defendebam, cum mihi allquid illa debebat: quid nunc me facere oportet, cum ego illi plurimum debeo? Nam quid est, quod animum meum frangere aut debilitare possit, cujus ipsam calamitatem non modo nullius delicti, sed etiam divinorum in rempublicam beneficiorum testem esse videatis? nam et importata est, quia defenderam civitatem: et mea voluntate

[61] *secum p. reportavit.*] Miror Graevium recepisse *revocavit* e Mss. Pith. et correctione Erf. *secum* non patitur.

Digitized by Google

suscepta est, ne a me defensa respublica per eundem me extremum in discrimen vocaretur. Pro me non, ut pro P. Popillio, nobilissimo homine, adolescentes filii, non propinquorum multitudo populum Romanum est deprecata: non, ut pro Q. Metello, summo et clarissimo viro, spectata jam adolescentia filius: non L. et C. Metelli, consulares, non eorum liberi, non Q. Metellus Nepos, qui tum consulatum petebat, non Luculli, Servilii, Scipiones, Metellorum filii, flentes ac sordidati, populo Romano supplicaverunt: sed unus frater, qui in me pietate, filius; consiliis, parens; amore, (ut erat) frater inventus est: squalore et lacrymis, et quotidianis precibus, desiderium mei nominis renovari, et rerum gestarum memoriam usurpari coëgit. qui cum statuisset, nisi per vos me recuperasset, eandem subire fortunam, atque idem sibi domicilium et vitae et mortis deposceret: tamen numquam nec magnitudinem negotii, nec solitudinem suam, nec vim inimicorum ac tela pertimuit. Alter fuit propugnator mearum fortunarum, et defensor assiduus, summa virtute et pietate, C. Piso, gener: qui minas inimicorum meorum, qui inimicitias affinis mei, propinqui sui, consularis, qui Pontum et Bithyniam quaestor pro mea salute neglexit. Nihil umquam senatus de P. Popillio decrevit, numquam in hoc ordine Q. Metelli mentio facta est. Tribuniciis sunt illi rogationibus, interfectis inimicis, denique nulla auctoritate senatus, restituti; cum alter eorum senatui paruisset, alter vim caedemque fugisset. Nam C. quidem Marius, qui hac hominum memoria tertius ante me consularis, tempestate civili expulsus est, non modo a senatu non est restitutus, sed reditu suo senatum

Digitized by Google

cunctum paene delevit. nulla de illis magistratuum consensio, nulla ad rempublicam defendendam populi Romani convocatio, nullus Italiae motus, nulla decreta municipiorum et coloniarum exstiterunt. Quare cum me vestra auctoritas arcessierit, populos Romanus revocarit, respublica implorarit, Italia cuncta paene suis humeris reportarit: non committam, patres conscripti, ut, cum ea mihi sint restituta, quae in potestate mea non fuerunt, ea non habeam, quae ipse praestare possim, praesertim cum illa amissa recuperarim, virtutem et fidem numquam amiserim.

Digitized by Google

Digitized by Google

M. TULLII CICERONIS

PRO

DOMO SUA, AD PONTIFICES ORATIO,

NONA ET VICESIMA.

ARGUMENTUM.

Restitutus in patriam Cicero, statim habuit hanc orationem ad Pontifices, in qua nervos omnes intendit, ut domum suam, eadem lege publicatam et eversam, deinde, ne profana umquam fieri posset, Libertati consecratam, neque publicari, neque consecrari potuisse ostenderet. Est autem omnis haec in septem partes distributa oratio. Prima respondet Clodio, qui apud pontifices ea vituperaverat, quae per eos dies Cicero in senatu de republica, id est, de Cn. Pompejo rei frumentariae praeficiendo senserat. Secunda de jure publico agit, et in ea ostenditur, legibus iis, quibus Romana civitas utatur, non posse quemquam civem ejici, aut de capite ejus, vel de bonis quidquam detrahi, sine judicio senatus, aut populi, aut eorum, qui de quaque re constituti judices sint. In eadem rationes afferuntur, cur tribunus pl. esse Clodius non potuerit: quo modo enim, cum patricius esset, ad plebem transivit? adoptione? at ea rata esse non potest: primum quia servatum adoptandi jus non est. nam cum adoptare debeat is, qui neque procreare jam liberos possit, et, cum potuerit, sit expertus: adoptavit Clodium senatorem annos viginti natus; qui liberos non modo procreare potest, cum habeat uxorem, sed procreavit etiam. Et cum quaeri a pontificum collegio soleat, quae causa sit adoptionis, quae ratio generum ac dignitatis, quae sacrorum: nihil horum in illa adoptione quaesitum est. Atque haec de non servato adoptionis jure. Quae omnis notio, cum Pontificum esse debuit, apud ipsos Pontifices dicuntur. Ad augures autem, qui aderant, de curiata lege disputat, qua Clodius est adoptatus. Nefas, inquit, est, agi cum populo, cum de coelo servatur: at quo die lata lex est, Bibulus consul de coelo servavit: rata igitur esse non potest: quodsi rata non est, qui potuit Clodius, contra auspicia adoptatus, tribunus pl. esse? Accedit ad infirmandam curiatam legem altera ratio. Quid servatur in ferendis legibus? trinundinum, id est, ut promulgata

Digitized by Google

lex per tres nundinas, antequam perferatur, populo pateat. quod spatium, tantum abest, ut servatum sit, ut eam legem Caesar consul vix per tres horas promulgatam pertulerit. Tertia pars, vel si tribunus pl. et per auspicia et per leges Clodius esse potuerit, quod utrumque jam negatum est, ab eo tamen legem nominatim de capite civis indemnati ferri non potuisse, demonstrat. id enim privilegium est: quod sacratae leges et XII tabulae vetant. Neque vero hoc tantum contra leges, sed illud etiam, quod de ejus capite fortunisque omnibus, qui neque adesse jussus erat, neque citatus, neque accusatus, legem illam Clodius tulit: cum judicia populi ita moderata essent a majoribus constituta, primum, ut ne poena capitis cum pecunia conjungeretur: deinde, ne, nisi prodicta die, quis accusaretur: tum, ut ante magistratus accusaret, intermissa die, quam multam irrogaret, aut judicaret: postremo, ut esset accusatio trinum nundinum, id est, ab eo die, quo quis ad populum accusari coeptus esset, ad diem judicii trinae nundinae intercederent, prodicta die, qua die judicium esset futurum: eamque diem si qua res auspiciis aut excusatione sustulisset, tota causa judiciumque tolleretur. Nec verba legis vitio carent; sunt enim haec: *Velitis, jubeatis, ut M. Tullio aqua et igni interdictum sit.* Cum ferri debuerit, *ut interdicatur*, non, *ut interdictum sit.* quomodo enim, quod factum non est, id ut sit factum, ferri ad populum, aut verbis ullis sanciri, aut suffragiis confirmari potest? Peccatum est igitur in forma legis. quid in ipsa veritate? non minus. scriptum est enim: *Quod M. Tullius falsum S. C. retulerit:* qui si falsum retulit, recte scripta lex est: si verum, nulla est. verum autem retulisse, nec ipsum pro suo imperio, sed senatus jussu in conjuratos animadvertisse, senatus ipse, cum eum restituit, indicavit. Sunt igitur haec in lege vitia, primum quod lata nominatim est de capite civis indemnati: alterum, quod imperite, ut interdictum esset aqua et igni, cui nondum interdictum esset: tertium, quod simul de pluribus rebus: quartum, quod per vim. Id quod Lentulus consul in lege vidit, quam de Ciceronis reditu tulit: non enim tulit, *ut ei venire Romam liceret*, sed *ut veniret.* Quarta pars Clodii maledictum, exsulem, etc. Ciceronem appellantis, refellit duabus causis, vel quod ex peccato, vel quod ex damnatione subeatur exulis nomen. Peccasse me, inquit, negant omnes: optime de patria meritum, senatus, equestris ordinis, scribarum, plebis urbanae, id est, paganorum, et montanorum, denique etiam municipiorum et coloniarum, et totius Italiae de meo reditu decreta declarant. In ferenda vero lege, quae celebritas umquam major

Digitized by Google

populi Romani, quantus omnis generis hominum, aetatum, ordinumque splendor? Quod ad damnationem attinet, exsul non sum. indemnatus enim discessi, nemo me ulla umquam lege interrogavit, nemo postulavit, nemo diem dixit. libertatem vero, aut civitatem amittere civis Romanus nemo potest, nisi auctor ipse factus sit. Infirmatur Clodii maledictum ea quoque ratione, quod in ipsa rogatione nihil tulerat, quo minus Cicero esset non modo in civium, sed etiam in senatorum numero; et quod in lege illa suffragium tulerant non populus Romanus, sed multitudo hominum e servis conductis, et facinorosis, et egentibus congregata. Quinta primum eidem Clodio respondet, accusanti Ciceronem, quod de se ipse gloriosius praedicaret: deinde iis, qui objicerent ei discessum e patria. Sexta, de domo recuperanda quantum laboret, quamque improbe Clodius fecerit in ea dedicanda, et quid spectarit, ostendit. Dedicatio improbatur, quod non affuerit collegium Pontificum, sed unus tantum pontifex, isque frater uxoris Clodii, adolescens imperitus, novus sacerdos, sororis precibus, matris minis adductus, mente et lingua titubante. In extrema parte preces ad Jovem, Junonem, Minervam, ad patrios Penates, et familiares, ad Vestam continentur: ut, si nefariam flammam ab eorum templis ac delubris depulerit; si suum caput pro eorum caerimoniis atque templis perditissimorum civium furori ferroque objecerit; si nihil umquam magis, quam de reipublicae salute laboraverit; hunc fructum ferat, ut sibi redire in suas sedes liceat. Iisdemque precibus, conversus ad pontifices, utitur, ut ab ipsis jam in patriam restitutus, nunc, auctore senatu, manibus eorum in suis sedibus collocetur.

Cum multa divinitus, Pontifices, a majoribus nostris inventa atque instituta sunt; tum nihil praeclarius, quam quod [1] eosdem et religionibus deorum immortalium, et [2] summae reipublicae, praesse voluerunt:

[1] *vos eosdem.*] *Vos* mihi semper suspectum fuit, quia hic agitur de genere universo, et sequi deberet *conservaretis*, et aberat Mss. duobus Lamb. Putavi esse delendum.

[2] *summae reipubl.*] Cur *summae?* Cicero intelligit hoc, quod nemo nisi senator fieri Pontifex poterat. Sed non omnes senatores praesunt *summae reip.* At video tamen epitheton habere debere verbum *reipublicae*, ut par membrum sit *religionibus deorum imm.* Summam reip. igitur intelligamus partem praecipuam reipublicae, cui praeest senatus. Sed in toto hoc loco haereo: nec enim habet elegantiam Ciceronianam. Non enim placet *remp. bene gerendo remp. conser-*

Digitized by Google

ut amplissimi et clarissimi cives rempublicam, bene gerendo, [pontifices] religiones, sapienter interpretando, [rempublicam] conservarent. Quodsi ullo tempore magna causa [3] in sacerdotum populi Romani judicio ac potestate versata est: haec profecto tanta est, ut omnis reipublicae dignitas, omnium civium salus, vita, libertas, arae, foci, dii penates, bona, fortunae, domicilia, vestrae sapientiae, fidei, potestatique commissa creditaque esse videantur. Vobis hodierno die constituendum est, utrum posthac amentes ac perditos magistratus improborum ac sceleratorum civium praesidio nudare, an etiam deorum immortalium religione armare malitis. Nam si illa labes ac flamma reipublicae, suum illum pestiferum et funestum tribunatum, quem aequitate humana tueri non potest, divina religione defenderit: aliae caeremoniae nobis erunt, alii antistites deorum immortalium, alii interpretes religionum requirendi. sin autem vestra auctoritate sapientiaque, pontifices, ea, quae furore improborum in republica, ab aliis oppressa, ab aliis deserta, ab aliis prodita, gesta sunt, [4] rescinduntur: erit causa, cur consilium majorum in amplissimis viris ad sacerdotia deligendis, jure ac merito laudare possimus. Sed, quoniam ille demens, si ea, quae ego per hos dies in senatu de republica sensi, vituperasset, aliquem se aditum ad aures vestras esse habiturum putavit: [5] omittam ordinem dicendi meum: re-

vare. nec *pontifices* h. l. placent: qui sunt sine dubio a glossa. Hos igitur et *rempubl.* posteriori loco deleverim: ita bene oratio habet. Interea uncis inclusi, et diligentius locum interpunxi.

[3] *in sac. p. R. judicio.*] Recte Graevius *in* restituit, quod et Mss. quidam et edd. pr. quaedam habent: nec aliter uspiam Cicero.

[4] *rescinduntur.*] Pantagathus corrigebat *rescindentur*: malim *rescindantur*: respondet enim ei quod *defenderit* in antecedentibus.

[5] *omittam ordinem d. meum.*] Graevius tacite addidit *non*, quod

Digitized by Google

spondebo hominis furiosi non orationi, qua ille uti non potest, sed convicio, [6] cujus exercitationem cum intolerabili petulantia, tum etiam diuturna impunitate munivit.

Ac primum illud a te, homine vesano ac furioso, 2 requiro, quae te tanta poena tuorum scelerum flagitiorumque vexet, ut hos tales viros, qui non solum consiliis suis, sed etiam specie ipsa dignitatem reipublicae sustinent, quod ego in sententia dicenda salutem civium cum honore Cn. Pompeji conjunxerim, mihi esse iratos, et aliud de summa hoc tempore religione sensuros, ac me absente senserint, arbitrere. [7] Fuisti tu, inquit, apud pontifices superior: sed jam, quoniam te ad populum contulisti, sis inferior, necesse est. Itane vero? quod in imperita multitudine est vitiosissimum, varietas et inconstantia, et crebra, tamquam tempestatum, sic sententiarum, commutatio, hoc tu ad hos transferas, quos ab inconstantia gravitas, a libidinosa sententia certum et definitum jus religionum, vetustas exemplorum, auctoritas litterarum monumentorumque deterret? Tune es ille, inquit, quo senatus carere non potuit? quem boni luxerunt? quem respublica desideravit? quo restituto, senatus auctoritatem restitutam putabamas? quam primum adveniens prodidisti? Nondum de mea sententia

et Ms. Gu. habet. Neutrum intelligo. Quid est *ordo dicendi meus*? Videtur dicere velle, se deserturum usitatam sibi rationem dicendi, quae esset, non respondere maledictis, sed rebus, argumentis; quod Clodius nil praeter convicia protulerit. An fuit: *omittam consuetudinem dicendi meam.*

[6] *cujus exercitationem - - munivit.*] Hoc non intelligo: nec placet *exercitationis* verbum, quod non bene convenit rei, et est nimis lene pro re tali. Et verbum *muniendi* plane est alienum.

[7] *Fuisti tu.*] Hotomannus malebat *tum*: recte, ut opinor; *quoniam te ad populum contulisti*, pertinet ad sententiam Ciceronis, de frumentaria curatione Pompejo mandanda, quod populus volebat.

Digitized by Google

3 dico. impudentiae primum respondebo tuae. Hunc igitur, funesta reipublicae pestis, hunc tu civem ferro, et armis, et [8] exercitus terrore, et consulum scelere, et audacissimorum hominum minis, servorum delectu, [9] obsessione templorum, occupatione fori, oppressione curiae, domo et patria, ne cum improbis boni ferro dimicarent, cedere curasti, quem a senatu, quem a bonis omnibus, quem a cuncta Italia desideratum, arcessitum, revocatum, conservandae reipublicae causa, confiteris? At enim in senatum venire, in Capitolium intrare turbulento illo die non debuisti. Ego vero neque veni, et [10] domo me tenui, quamdiu turbulentum tempus fuit: cum servos tuos ad rapinam, ad bonorum caedem paratos, cum illa tua consceleratorum ac perditorum manu, armatos, in Capitolium tecum venisse constabat. quod cum mihi nuntiaretur, scio me domi mansisse, et tibi, et gladiatoribus tuis instaurandae caedis potestatem non fecisse. posteaquam mihi nuntiatum est, populum Romanum [11] in Capitolium, propter metum atque inopiam rei frumentariae, convenisse; ministros autem scelerum tuorum perterritos, partim amissis gladiis, partim ereptis, diffugisse: veni non solum sine ullis copiis ac manu, verum etiam cum paucis amicis. An ego, cum P. Lentulus consul, optime de me ac de republica meritus, cum Q. Metellus, qui, cum meus inimicus esset, frater tuus, et dissensioni nostrae, et

[8] *exercitus terrore*] int. Caesaris, ad urbem cum exercitu moventis: de quo supra dictum.

[9] *obsessione templorum*] intelliguntur omnia loca publica ad forum, ut basilicae v Clav.

[10] *domo me tenui.*] Ante Grut. vulgo *domi* edebatur.

[11] *in Capitolium.*] Graevius e Mss. duobus addidit *etiam*. Sic et Ms. Ga.

Digitized by Google

precibus tuis, salutem ac dignitatem meam praetulisset, me arcesserent in senatum : cum tanta multitudo civium, [12] tam recenti beneficio suo, me ad referendam gratiam nominatim vocarent, non venirem : cum praesertim te jam illinc cum tua fugitivorum manu discessisse constaret ? Hic tu me etiam custodem, defensoremque Capitolii, templorumque omnium, hostem Capitolinum appellare ausus es, quod, cum in Capitolio senatum duo consules haberent, eo venirem ? Utrumne est tempus aliquod, quo in senatum venisse turpe sit ? an res illa talis erat, de qua agebatur, ut rem ipsam repudiare, et eos, qui agebant, condemnare deberem ? Primum dico senatoris esse boni, 4 semper in senatum venire : nec cum his sentio, qui [13] statuunt minus bonis temporibus in senatum ipsi non venire ; non intelligentes, [14] hanc suam nimiam perseverantiam, vehementer iis, quorum animum offendere voluerunt, gratam et jucundam fuisse. At enim nonnulli, propter timorem, quod se in senatu tuto non esse arbitrabantur, [15] discesserunt. non reprehendo : nec quaero, fueritne aliquid pertimescendum. puto, suo quemque arbitratu timere oportere. Cur ego non timuerim, quaeris ? quia te illinc abiisse constabat. Cur, cum viri boni nonnulli putarint, tuto se in senatu esse non posse, ego non idem senserim ?

[12] *tam recenti officio suo.*] Sine dubio scribendum *beneficio suo:* quod respondet *gratiae referendae*, non officium.

[13] *statuunt - - - ipsi non venire.*] Libri scr. in his Gu. atque etiam edd. *ut ipsi non venirent*, quod non displicet Graevio. Ms. Franc. 1. etiam *statuerunt*, quod non displicet propter sequentia : modo abesset *ipsi*, quod hic mihi frigere videtur.

[14] *h. s. n. perseverantiam*] sc. in absentia ab senatu. respicit ad *statuunt*, vel *statuerunt*, in quo firmitas et constantia voluntatis intelligitur.

[15] *discesserunt*] opinor ex urbe in agros.

Digitized by Google

Cur, cum ego me existimassem tuto omnino in civitate esse non posse, illuc irem? an aliis licet, et recte licet, in meo metu sibi nihil timere: mihi uni necesse erit et meam et aliorum vicem pertimescere?

An, quia non condemnavi sententia mea duo consules, sum reprehendendus? eos igitur ego potissimum damnare debui, quorum lege perfectum est, ne ego indemnatus, atque optime de republica meritus, damnatorum poenam sustinerem? quorum etiam delicta, propter eorum egregiam in me conservando voluntatem, non modo me, sed omnes bonos ferre oporteret, eorum optimum consilium ego potissimum, per eos in meam pristinam dignitatem restitutus, consilio repudiarem meo? At quam sententiam dixi? Primum eam, quam populi sermo [16] in animis nostris jam ante defixerat: deinde eam, quae erat superioribus diebus agitata in senatu: deinde eam, quam senatus frequens, tum, cum mihi est assensus, secutus est: ut neque allata sit a me res inopinata ac recens, nec, si quod in sententia vitium est, magis sit ejus, qui dixerit, quam omnium, qui probarint. At enim liberum senatus judicium, propter metum, non fuit. Si timuisse eos facis, qui dicesserunt: concede, non timuisse eos, qui remanserunt. sin autem sine iis, qui tum abfuerunt, [17] nihil decerni libere potuit: cum omnes adessent, coeptum est referri de inducendo senatusconsulto. ab universo senatu reclamatum est. Sed quaero, in ipsa sententia, quoniam princeps ego sum ejus atque auctor, quid reprehendatur. Utrum causa

[16] *in animis nostris.*] Ms. Gu. *vestris*, ut est et in Ms. Dresd. melius.

[17] *nihil decerni libere potuit.*] Cur *libere?* sententia et res videntur requirere *jure*, *legitime*; nempe quod v. c. justa frequentia non esset.

Digitized by Google

capiendi novi consilii non fuit? an meae partes in ea causa non praecipuae fuerunt? an alio potius confugiendum fuit? [18] quae res, quae causa major esse, quam fames, potuit? quam seditio? quam consilia tua tuorumque; qui, facultate oblata, ad imperitorum animos incitandos, renovaturum te tua illa funesta latrocinia ob annonae causam [19] putarunt? Frumentum provinciae frumentariae partim non habebant; partim in alias terras, credo, [20] propter varietatem venditorum, miserant, partim, quo gratius esset, tum, cum in ipsa fame subvenissent, custodiis suis clausum continebant, ut subito novum mitterent. Res erat non in opinione dubia, sed [21] in praesenti, atque ante oculos proposito periculo: neque id conjectura prospiciebamus, sed jam experti videbamus. nam, cum ingravesceret annona, ut jam plane inopia ac fames, non caritas timeretur: concursus est ad templum Concordiae factus, senatum illuc vocante Metello consule. [22] qui

[18] *quae res, quae c.*] In Mss. quibusdam est *vis vel jus quae c.* In Fr. 1. *quae vis, quae causa*, quod Graevio placet propter *famem*. Sic et ed. Junt. Sed refertur oratio ad superiora *causa capiendi consilii non fuit*: quibus *vis* non satis apta. Sufficiebat *quae causa*? sed Cicero libenter *rem et causam* conjungit.

[19] *putarunt.*] Recte sic edd. Mss. quidam et edd. vett. *putavisti*, vel *putavit*. Graevius illud recepit male. Quale est: *putasti te renovaturum consilia tua*. Quis sic loquitur? Dixisset, *sperasti* vel *putasti, te renovare posse cons. t. Putarunt* pendet a *tuorum*.

[20] *propter varietatem venditorum.*] Hoc quidem intelligi non potest. Varietatem annonae scio, sed non varietatem venditorum. Graevius conjiciebat *pr. avaritiam vend.* quod sane intelligi potest: nec tamen satisfacit.

[21] *in praesenti.*] Mss. plures et edd. vett. *in praesentia*. male. *periculum* praesens et ante oculos propositum, rectum et elegans est. Miror Graevium, quamquam tacite, edidisse *praesentia*.

[22] *qui si verus fuit*] i. e. non alieno instinctu ortus, sed suo, et sua sponte, nempe, ut sequitur e causa vera et idonea. Est tamen modus loquendi durior. Mox pro *potuit* legere *debuit* facile, ut mihi, in mentem venerit, et video aliis venisse; sed non est necesse: *potuit* i. e, iure suo, sine reprehensionis timore.

Digitized by Google

si verus fuit, ex dolore hominum et fame; certe consules causam suscipere, certe senatus aliquid consilii capere potuit. [23] sin in causa fuit annona, seditionis quidem instimulator et concitator tu fuisti: nonne id agendum nobis omnibus fuit, ut materiem subtraheremus furori tuo? Quid, si utrumque fuit, et ut fames stimularet homines, et tu in hoc ulcere, tamquam unguis, exsisteres? nonne fuit eo major adhibenda medicina, quae et illud nativum, et hoc delatum malum sanare posset? Erat igitur et praesens caritas, et futura fames. non est satis: facta lapidatio est. Si ex dolore plebei, nullo incitante; magnum malum. si P. Clodii impulsu; usitatum hominis facinorosi scelus: si utrumque, ut et res esset ea, quae sua sponte multitudinis animos incitaret, et parati atque armati seditionis duces; [24] videturne ipsa respublica et consulis auxilium implorasse, et senatus fidem? Atqui utrumque fuisse perspicuum est, difficultatem annonae, summamque inopiam rei frumentariae, ut homines non jam diuturnam caritatem, sed ut famem plane timerent: nemo negat. hanc istum otii et pacis hostem causam arrepturum fuisse ad incendia, caedem, rapinas, nolo, pontifices, suspicemini, nisi videritis. Qui sunt homines a Q. Metello, fratre tuo, consule, in senatu palam nominati, a quibus ille se lapidibus appetitum, etiam percussum esse dixit? L. Sergium et M. Lollium nominavit. Quis est iste Lollius? qui sine

[23] *sin in causa fuit annona*, etc.] Sin annona tantum praetextum seditionis praebuit; revera tu es causa et auctor. Graevius *in* delevit, auctore P. Manutio: et potuit facile e praecedente verbo oriri. Atque etiam in libris quibusdam non reperitur. Possis et legere: *sin is annona fuit causa seditionis.*

[24] *videturne ipsa r.*] pro, nonne videtur? cujus generis et alia exempla apud Ciceronem sunt, ut supra jam notatum est. Similiter c. 6: init. *fuerintne meae partes praecipuae?*

Digitized by Google

ferro ne nunc quidem tecum est: qui, te tribuno plebis, nihil de me dicam, sed qui Cn. Pompejum interficiendum depoposcit. Quis est Sergius? armiger Catilinae, stipator tui corporis, signifer seditionis, concitator tabernariorum, damnatus injuriarum, percussor, lapidator, fori depopulator, obsessor curiae. His atque hujusmodi ducibus, cum tu in annonae caritate in consules, in senatum, in bona fortunasque locupletium, per causam inopum atque imperitorum, repentinos impetus comparares: cum tibi salus esse in otio nulla posset: cum, desperatis ducibus, decuriatos ac descriptos haberes exercitus perditorum: nonne providendum senatui fuit, ne in hanc tantam materiem seditionis ista funesta [25] fax adhaeresceret?

Fuit igitur causa capiendi novi consilii. Videte nunc, fuerintne partes meae paene praecipuae. Quem tum Sergius ille tuus, quem Lollius, quem ce- 6
terae pestes in lapidatione illa nominabant? quem annonam praestare oportere dicebant? nonne me? quid? puerorum illa [26] concursatio nocturna tum a te ipso instituta? Me frumentum flagitabant. Quasi vero ego aut rei frumentariae praefuissem, aut compressum aliquod frumentum tenerem, aut in isto genere omnino quidquam, aut curatione, aut potestate valuissem. Sed homo ad caedem imminens, meum nomen operis ediderat, [27] imperitis injecerat. Cum

[25] *fax adhaeresceret.*] Venuste faces dicuntur *adhaerescere*, sc. jactae ab hostibus, incendendi caussa. Sic infr. c. 24. *tela* dicuntur *adhaerescere*. Item inde tropice *argumenta* dicuntur *adhaerescere*. Frustra ergo Graevio placet *adolesceret*, quod Ms. Fr. et ed. W. habet. Ms. Gu. habet *ardesceret*.

[26] *conc. nocturna? num a t.*] *Num*, vitiosum est, scribendumque, *tum*. sic ante: *quem tum - - dicebant*. Et signum interrogandi non est in Ms. Gu. et edd. pr. Res est clara. Itaque sic correxi.

[27] *imperitis*] intelligo pueros, de quibus ante.

Digitized by Google

de mea dignitate in templo Jovis Optimi Maximi senatus frequentissimus, uno isto dissentiente, decrevisset: subito, illo ipso die, carissimam annonam nec opinata vilitas consecuta est. Erant, qui deos immortales (id quod ego sentio) [28] numine suo reditum meum dicerent comprobasse. nonnulli autem illam rem ad illam rationem conjecturamque revocabant, qui, quod in meo reditu spes otii et concordiae sita videbatur, in discessu autem quotidianus seditionis timor, jam paene belli depulso metu, commutatam annonam dicebant: quae quia rursus in meo reditu facta erat durior, a me, cujus adventu fore vilitatem boni viri
7 [29] dictitarant, annona flagitabatur. Ego denique non solum ab operis tuis, impulsu tuo, nominabar, sed etiam, depulsis ac dissipatis tuis copiis, a populo Romano universo, qui tum in Capitolium convenerat, cum illo die minus valerem, nominatim in senatum vocabar. Veni exspectatus. multis sententiis jam dictis, rogatus sum sententiam. dixi reipublicae saluberrimam, mihi necessariam. Petebatur a me frumenti copia, annonae vilitas; [30] quasi possem aliquid in ea re gerenda: non habebatur. flagitabar bonorum expostulatione. improborum convicia sustinere non poteram. [31] delegavi amico locupletiori, non quo illi,

[28] *numine suo*] vi sua, quae se exsereret in vilitate reddita. *reditus* autem intelligendus de decreto reditu. mox in *illam rem ad illam rationem* primum *illam* delendum: et tamen relinquitur aliqua durities.

[29] *dictitabant.*] Scr. *dictitarant.* Res est perspicua. itaque sic correxi. Mox *depulsis* int. de foro, ubi concursus factus.

[30] *quasi possem - - - habebatur.*] Valde variant libri in hoc loco scripti et editi. Omnes sunt vitiosi: nec conjecturis aliquid expeditum est. Arbitror totum esse insititium, et a glossatoribus ortum, qui aliquid simile superioribus initio capitis intelligi putabant.

[31] *delegavi amico locupletiori.*] *Locupletiori* non proprie dicitur, sicut nec *delegare:* sed tropice et venuste pro eo, qui majorem rei efficiendae facultatem habet: ut e sequentibus intelligitur.

Digitized by Google

ita de me merito, onus illud imponerem (succubuissem enim potius ipse) sed quia videbam id, quod omnes: quod nos de Cn. Pompejo polliceremur, id illum fide, consilio, virtute, auctoritate, felicitate denique sua facillime perfecturum. Itaque, sive hunc dii immortales fructum mei reditus populo Romano tribuunt, ut, quemadmodum discessu meo frugum inopia, fames, vastitas, caedes, incendia, rapinae, scelerum impunitas, fuga, formido, discordia fuisset: sic reditu meo ubertas agrorum, frugum copia, spes otii, tranquillitas animorum, judicia, leges, concordia populi, senatus auctoritas, mecum simul reducta videantur: sive egomet aliquid adventu meo, consilio, auctoritate, diligentia, [32] pro tanto beneficio populi Romani praestare debui: praesto: promitto, spondeo. nihil dico amplius: hoc, quod satis est huic tempori, dico, rempublicam annonae nomine, in id discrimen, quo vocabatur, non esse venturam. Num igitur in hoc officio, quod 8 fuit praecipue meum, sententia mea reprehenditur? [33] Rem maximam eripui e peste summi periculi, non solum eam, sed etiam vos a caede, incendiis, vastitate: nemo negat: cum ad causam caritatis accederet iste speculator communium miseriarum, qui semper in reipublicae malis sceleris fui faces [34] inflammarit.

Negat oportuisse quidquam uni extra ordinem decerni. Non jam tibi sic respondebo, ut ceteris: Cn.

[32] *pro tanto beneficio populi Rom.*] Graevius e *Ms.* suo dedit *populo R.* quocum consentit Gu. Sed vulgatum melius, quod in eo non ita frequens est eadem terminatio, quae offendit aures meas in lectione Graeviana.

[33] *Rem maximam*] int. annonam, rem frumentariam: eam in hunc statum deduxi, ut jam summum periculum pestis sublatum sit.

[34] *inflammarit.*] Scribendum est *inflammavit*, vel *inflammarat*. Sic infra c. 12. *tulerit* pro *tulerat*.

Digitized by Google

Pompejo plurima, periculosissima, maxima, terra marique bella extra ordinem esse commissa: quarum rerum si quem poeniteat, eum victoriae populi Romani [35] poenitere. non ita tecum ago. Cum his haec a me haberi oratio potest, qui ita disputant, se, si qua res ad unum deferenda sit, ad Cn. Pompejum delaturos potissimum: sed se extra ordinem nihil cuiquam dare: cum Pompejo datum sit, id se, pro dignitate hominis, ornare ac tueri solere. Horum ego sententiam ne laudem, impedior Cn. Pompeji triumphis: quibus ille, cum esset extra ordinem ad patriam defendendam vocatus, auxit nomen populi Romani, imperiumque honestavit: constantiam probo, qua mihi quoque utendum fuit, quo ille auctore extra ordinem bellum cum Mithridate Tigraneque gessit. Sed cum illis tamen possum aliquid disputare: tua vero quae tanta impudentia est, ut audeas dicere, extra ordinem dari nihil cuiquam oportere? qui cum lege nefaria Ptolemaeum, regem Cypri, fratrem regis Alexandrini, eodem jure regnantem, causa incognita, publicasses, populumque Romanum scelere obligasses: cum in ejus regnum, bona, fortunas, [36] latrocinium hujus imperii immisisses, cujus cum patre, avo, majoribus societas nobis et amicitia fuisset: hujus pecuniae

[35] *poenitere.*] Mss. fere, etiam Gu. et edd. ante Victorium, *necesse est poenitere.* Graevius ait, se probaturum lectionem vulgatam, si e libris scriptis esset. Satis scio, Victorium quaedam ex ingenio correxisse: an et hic, nescio. Ceterum *poeniteat* clare repudiat lectionem *necesse est.* Debebat enim dicere, *poenitet.* Si quis malit *poenitet* legere, et *necesse est* addere, mea pace fecerit.

[36] *latrocinium hujus imperii.*] Omnes Mss. quos quidem commemorari vidi, habent *patrocinium.* Victorius induxit *latrocinium,* ane Ms. nescio. Sed ea lectio ita manifeste vera est, ut Ms. opus non sit: nec quisquam *patrocinium imp. h. immittere* explicavit. Sane durius est *latroc. imperii:* sed sunt plura ejusmodi in hac oratione.

Digitized by Google

deportandae, et, [37] si quis suum defenderet, bello gerendo M. Catonem praefecisti. Dices, quem virum? Sanctissimum, prudentissimum, fortissimum, amicissimum reipublicae, virtute, consilio, [38] ratione vitae, mirabili ad laudem, et prope singulari. [39] Sed quid ad te, qui negas esse verum, quemquam [40] ulli rei publicae extra ordinem praefici? Atque in hoc solum in- 9
constantiam redarguo tuam; [41] qui in ipso Catone, .
quem tu non pro illius dignitate produxeras, sed pro tuo scelere subduxeras. Quem tuis Sergiis, Lolliis, Titiis, ceterisque caedis et incendiorum ducibus, objeceras; quem carnificem civium, quem indemnatorum necis principem, quem crudelitatis auctorem fuisse dixeras: ad hunc, honorem et imperium extra ordinem nominatim rogatione tua detulisti: et tanta fuisti intemperantia, ut illius tui sceleris rationem occultare non posses. Litteras in concione recitasti, quas tibi a C. Caesare missas diceres. CAESAR PULCHRO: cum etiam es argumentatus, amoris esse hoc signum, cum nominibus tantum uteretur, neque ad-

[37] *si quis suum jus def.*] *Jus* abest Mss. et edd. pr. ante Aldum omnibus, estque a glossa ortum. Itaque delevi cum Graevio. Sed praeterea corrigendum arbitror *si is suum defenderet*: int. rex: quis enim intelligi potest alius, qui dici possit, *suum defendere* voluisse aut ausum esse?

[38] *ratione vitae.*] Sic pro *ratione, vita*, ut est in ed. pr. et Mss. plerisque, dedi ex edd. Ald. Vict. Manutii, etc. ut et Graevius fecit. In vulgata *ratione* nihil est.

[39] *Sed quid ad te.*] Puto scribendum, *Sed quid id ad te*, ut alibi correximus.

[40] *ulli rei publicae.*] Sic exprimendum hoc erat, non uno verbo *reipublicae*; nisi excidisse dicas *parti*: sed illud exquisitius est.

[41] *qui in ipso Catone, quem - - - subduxeras.*] Hic est vitium orationis, quod nemo vidit superiorum. Nihil est, quod respondeat verbis *qui in ipso Catone*. Aut excidit aliquid, ut *inconstans fuisti*, vel simile quid; aut *qui* delendum est. Deinde punctum scripsi post *subduxeras*. Nam in sequentibus plena et propria est sententia: *Quem - - objeceras, quem - - objeceras: hunc*, etc. *Pro illius dignitate* est, propter illius d. et sic *pro scelere tuo* accipiendum.

Digitized by Google

scriberet, PROCONSUL, aut TRIBUNO PLEBIS: deinde gratulari tibi, quod idem in posterum M. Catonem [42] tribunatu tuo removisses, et [43] quod idem in posterum de extraordinariis potestatibus libertatem ademisses. quas aut numquam tibi ille litteras misit: aut, si misit, in concione recitari noluit: [44] aut, sive ille misit, sive tu finxisti; certe consilium tuum de Catonis honore, illarum litterarum recitatione patefactum est. Sed omitto Catonem, cujus eximia virtus, dignitas, et in eo negotio, quod gessit, fides et continentia, tegere videntur improbitatem et legis, et actionis tuae. [45] Quid? homini post homines natos turpissimo, sceleratissimo, contaminatissimo, quis illam opimam fertilemque Syriam, quis bellum pacatissimis gentibus, quis pecuniam ad emendos agros constitutam, [46] ereptam vi ex Caesaris rebus actis, quis imperium infinitum dedit? Cui quidem cum Ciliciam dedisses, mutasti pactionem, et Ciliciam ad praetorem item extra ordinem transtulisti: Gabinio, pretio amplificato, Syriam nominatim dedisti. Quid? homini taeterrimo, crudelissimo, fallacissimo, omnium scelerum libidinumque maculis notatissimo, L. Pisoni, nonne nominatim populos liberos, multis senatusconsultis, etiam

[42] *tribunatu tuo.*] Excidit praepositio *a*.

[43] *quod idem - - libertatem ademisses.*] Ursinus corrigit *eidem* sc. Catoni; libertatem obloquendi iis, qui potestatem extraordinariam dare vellent vel peterent. bene. Sic et Guilielmius.

[44] *aut, sive ille m.*] *Aut* locum hic non habet. Debet esse *at*, vel *sed*.

[45] *Quis provinciam.*] Delevi *provinciam*, quod in nullo Codice reperitur, nec est in edd. pr. Primus addidit Junta, secutique sunt hoc alii postea. Deinde pro *Quis* rescripsi *Quid* ex edd. pr. R. 1480. Br. etc.

[46] *ereptam vi - - actis.*] Hoc vitiosum est, nec sine libris melioribus corrigi potest.

Digitized by Google

[47] recenti lege generi ipsius liberatos, vinctos, et constrictos tradidisti? nonne, cum ab eo merces tui beneficii, pretiumque provinciae, meo sanguine tibi esset persolutum, tamen [48] aerarium cum eo partitus es? Itane vero? tu provincias consulares, quas C. Gracchus, qui unus maxime popularis fuit, non modo non abstulit ab senatu, sed etiam, ut necesse esset quotannis constitui per senatum, [49] decreta lege sanxit: eas, lege Sempronia per senatum decretas, rescidisti? extra ordinem, sine sorte, nominatim dedisti, non consulibus, sed reipublicae pestibus? Nos, quod nominatim rei maximae, paene jam desperatae, summum virum saepe ad extrema reipublicae discrimina delectum, praefecimus, a te reprehendemur? Quid tandem? si, quae tum illis reipublicae tenebris, caecisque nubibus et procellis, cum senatum a gubernaculis dejecisses, populum e navi exturbasses; ipse archipirata cum grege praedonum impurissimo plenissimis velis navigares: si, quae tum promulgasti, constituisti, promisisti, vendidisti, perferre potuisses, qui locus in orbe terrarum vacuus extraordinariis fascibus atque imperio Clodiano fuisset? Sed excitatus aliquando Cn. Pompeji, (dicam ipso audiente, quod sensi, et sentio, quoquo animo me auditu-

[47] *recenti lege soceri.*] Sic libri omnes. Passeratius corrigi volebat *generi*, i. e. C. Caesaris, quod recepit Lambinus. Sed sic jam ediderat P. Manutius 1540. idque verum esse historia docet, et ipse Cicero Or. in Pisonem.

[48] *aerarium cum eo partitus es*] sc. pecunia grandi ex aerario Pisoni per legem data, quam cum eo partitus es.

[49] *decreta lege sanxit.*] Delendum *decreta*: nisi aliud in eo verbo latet. Leges non decernuntur, nisi, quae auctore Senatu feruntur, quod a lege tribunitia, qualis Semproaia fuit, est alienum. Itaque et mox *leges Sempronias*, quod ex edd. vett. restitui volebat Graevius, non potest esse verum. Vulgatum verum est. *Rescindere provincias* est decreta de provinciis tollere.

Digitized by Google

rus est,) excitatus, inquam, aliquando Cn. Pompeji nimium diu reconditus, et penitus abstrusus animi dolor, subvenit subito reipublicae, civitatemque fractam malis, [50] mutam, debilitatam, abjectam metu, ad aliquam spem libertatis et pristinae dignitatis erexit. Hic vir extra ordinem rei frumentariae praeficiendus non fuit? scilicet tu heluoni spurcissimo, praegustatori libidinum tuarum, homini egentissimo et facinorosissimo, Sex. Clodio, socio tui sanguinis, qui sua lingua etiam sororem tuam a te abalienavit, omne frumentum privatum et publicum, omnes provincias frumentarias, omnes mancipes, omnes horreorum claves lege tua tradidisti. Qua ex re primum caritas nata est: deinde inopia. Impendebat fames, incendia, caedes, direptio: imminebat tuus furor omnium fortunis et bonis. Queritur etiam importuna pestis, ex ore impurissimo Sex. Clodii rem frumentariam esse ereptam, summisque in periculis, ejus viri auxilium implorasse rempublicam, a quo saepe se et servatam et amplificatam esse meminisset. Extra ordinem ferri nihil placet Clodio. Quid? de me quod tulisse te dicis, patricida, fratricida, sororicida, nonne extra ordinem tulisti? An de peste civis, quemadmodum omnes jam dii atque homines judicaverunt, conservatoris reipublicae, quemadmodum autem tute ipse confiteris, non modo indemnati, sed ne accusati quidem, licuit tibi ferre, non legem, sed nefarium privilegium, lugente senatu, moerentibus bonis omnibus, totius Italiae precibus repudiatis, oppressa captaque republica? mihi, populo Romano implorante, senatu poscente, tempo-

[50] *mutam, debilit.*] Pro *mutam* Mss. et edd. vett. *mutatam*. Utrumque vitiose. Graevius corrigit *nudatam*. bene in se: sed inter *fractam* et *debilitatam* vix locum habet.

Digitized by Google

ribus reipublicae flagitantibus, non licuit de salute populi Romani sententiam dicere? Qua quidem in sententia, si Cn. Pompeji dignitas aucta est, conjuncta cum utilitate communi, certe laudandus essem, si ejus dignitati suffragatus viderer, qui meae saluti opem et auxilium tulisset. Desinant, desinant homines, 11
iisdem machinis, sperare me restitutum posse labefactari, quibus antea stantem perculerunt. Quod enim [51] par amicitiae consularis fuit umquam in hac civitate conjunctius, quam fuimus inter nos, ego et Cn. Pompejus? quis apud populum Romanum de illius dignitate [52] industrius, [53] quis senatui saepius dixit? qui tantus fuit labor, quae simultas, quae contentio, quam ego non pro illius dignitate susceperim? qui ab illo in me honos, quae praedicatio de mea laude, quae remuneratio benivolentiae praetermissa est? Hanc nostram conjunctionem, hanc conspirationem in republica bene gerenda, hanc jucundissimam vitae atque officiorum omnium societatem, certi homines fictis sermonibus et falsis criminibus diremerunt: cum iidem illum, ut me metueret, me caveret, monerent; iidem apud me, mihi illum esse uni inimicissimum, dicerent: ut neque ego, ab illo quae mihi petenda essent, satis audaciter petere possem: neque ille, tot suspicionibus certorum hominum et scelere exulceratus,

[51] *par amicitiae consularis.*] *Consularis* abest Mss. et edd. pr. P. Victorius primus dedit. non profecto ex ingenio. Ceterum tota forma loquendi est insolentior.

[52] *industrius.*] Forma haec est contra analogiam, nec aliud ejus exemplum exstat, quod sciam. Atque etiam parum amplum et aptum *dignitati* verbum. Credo Ciceronem scripsisse *illustrius*: nam haec quidem forma adverbialis reperitur in Epist. ad Div. X, 19. Et sic P. Manutius et Lambinus volebant.

[53] *quis senatui*] forma haec non usquam occurrit. Mss. Gu. *senatus.* scr. *in senatu.*

Digitized by Google

quae meum tempus postularet, satis prolixe mihi polliceretur. Data merces est erroris mei magna, pontifices, ut me non solum pigeat stultitiae meae, sed etiam pudeat: qui, cum me non repentinum aliquod meum tempus, sed veteres multo ante suscepti et provisi labores, cum viro fortissimo et clarissimo conjunxissent, sim passus a tali amicitia distrahi; neque intellexerim, quibus aut ut apertis inimicis obsisterem, aut ut insidiosis amicis non crederem. Proinde desinant aliquando me iisdem inflammare verbis: Quid sibi iste vult? nescit, quantum auctoritate valeat, quas res gesserit, qua dignitate sit restitutus. cur ornat eum, a quo desertus est? Ego vero neque me tum desertum puto, sed paene deditum: nec, quae sint in illa reipublicae flamma gesta contra me, neque quomodo, neque per quos, patefaciundum mihi esse arbitror. Si utile reipublicae fuit, haurire me unum pro omnibus illam indignissimam calamitatem: etiam hoc utile sit, quorum id scelere conflatum sit, me occultare et tacere. Illud vero est hominis ingrati tacere. Itaque libentissime praedicabo, Cn. Pompejum studio et auctoritate, aeque ut unumquemque vestrûm, opibus, contentione, precibus, periculis denique, praecipue pro salute mea laborasse. Hic tuis, P. Lentule, cum tu nihil aliud, dies et noctes, nisi de salute mea cogitares, consiliis omnibus interfuit: hic tibi gravissimus auctor ad instituendam, fidelissimus socius ad comparandam, fortissimus adjutor ad rem perficiendam fuit: hic municipia coloniasque adiit: hic Italiae totius auxilium cupientis imploravit: hic in senatu princeps sententiae fuit: idemque cum dixisset, tum etiam pro salute mea populum Romanum obsecravit. Quare istam orationem, qua es usus, omittas

Digitized by Google

licet: post illam sententiam, quam dixeram de annona, pontificum animos esse mutatos: perinde, quasi isti aut de Cn. Pompejo aliter, atque ego existimo, sentiant: aut, quid mihi pro exspectatione populi Romani, pro Cn. Pompeji meritis erga me, pro ratione mei temporis faciendum fuerit, ignorent: aut etiam, si cujus forte pontificis animum, quod certo scio aliter esse, mea sententia offendit, alio modo sit constituturus, [54] aut de religione pontificum, aut de republica, quam eum aut caerimoniarum jus, aut civitatis salus coëgerit.

Intelligo, pontifices, me plura extra causam dixisse, quam aut [55] opinio tulerat, aut voluntas mea: sed cum me purgatum vobis esse cuperem, tum etiam vestra in me attente audiendo benignitas provexit orationem meam. Sed hoc compensabo brevitate ejus orationis, quae pertinet ad ipsam cognitionem vestram: quae cum sit in jus religionis, et in jus reipublicae distributa, religionis partem, quae multo est verbosior, praetermittens, de jure reipublicae dicam. Quid est enim aut tam arrogans, quam de religione, de rebus divinis, caerimoniis, sacris, pontificum collegium docere conari; aut tam stultum, quam, si quis quid in vestris libris invenerit, id narrare vobis; aut tam curiosum, quam ea scire velle, de quibus majores nostri vos solos et consuli et scire voluerunt? Nego 13
potuisse jure publico, legibus iis, quibus haec civitas utitur, quemquam civem ulla ejusmodi calamitate affici, sine judicio: hoc juris in hac civitate, etiam tum, cum reges essent, dico fuisse: hoc nobis esse

[54] *aut de religione*, etc.] Gruterus cum Guilielmio e vestigiis Mss. bene corrigit, *aut de religione pontifex, aut de rep. civis*, int. *ut*.

[55] *opinio tulerat*.] Sic bene pro *tulerit* Graevius e Ms. Fr.

Digitized by Google

a majoribus traditum: hoc esse denique proprium liberae civitatis, ut nihil de capite civis, aut de bonis, sine judicio senatus, aut populi, aut eorum, qui de quaque re constituti judices sint, detrahi possit. [56] Videsne, me non radicitus evellere omnes actiones tuas? neque illud agere, quod apertum est, te omnino nihil gessisse jure, non fuisse tribunum plebis? hoc dico, esse parricidium. Dico apud pontifices: augures adsunt: versor in medio jure publico. Quod est, pontifices, jus adoptionis? nempe ut is adoptet, qui neque procreare jam liberos possit, et, cum potuerit, sit expertus. Quae deinde causa cuique sit adoptionis, quae ratio generum ac dignitatis, quae sacrorum, quaeri a pontificum collegio solet. Quid est horum in ista adoptione quaesitum? Adoptat annos viginti natus, etiam minor, senatorem. Liberorumne causa? At procreare potest. habet uxorem: suscepit etiam liberos, exheredabit igitur pater filium. Quid? sacra Clodiae gentis cur intereunt, quod in te est! quae omnis notio pontificum, cum adoptarere, esse debuit. Nisi forte ex te ita quaesitum est, num perturbare rempublicam seditionibus velles: et ob eam causam adoptari, [57] non ut filius esses, sed ut tribunus plebis fieres, et funditus everteres civitatem. Respondisti, credo, te ita velle. Pontificibus bona causa visa est: approbaverunt. Non aetas ejus, qui adoptabat,

[56] *Videsne me*, etc.] Hoc totum primum non cohaeret cum antecedentibus: nemo ex legibus potest indemnatus puniri. Nec magis conveniet, si deleamus *non*, et legamus, *neque illud agere*, etc. Est hic, ut opinor, lacuna. Ceterum si hunc locum per se consideramus, prima illa sunt sic corrigenda, ut diximus, quod nec Grutero displicebat: alias nulla commoda sententia est. Deinde legendum est *patricium*, quod Gruterus in optimo Palatino nono reperit, deleto etiam *hoc dico*, et sibi placere monuit.

[57] *non ut filius esses.*] Mss. Victorii et Pal. nonus addunt *ejus*. bene, ut opinor.

Digitized by Google

quaesita est, ut in Cn. Aufidio, M. Pupio: quorum uterque nostra memoria, summa senectute, alter Orestem, alter Pisonem adoptavit. quas adoptiones, sicut alias innumerabiles, hereditates nominis, pecuniae, sacrorum secutae sunt. Tu neque Fontejus es, qui esse debebas: neque patris heres: neque, amissis sacris paternis, in haec adoptiva venisti. Ita perturbatis sacris, contaminatis gentibus, et quam deseruisti, et quam polluisti, [58] jure Quiritium legitimo tutelarum et hereditatum relicto, factus es ejus filius contra fas, cujus per aetatem pater esse potuisti. Dico apud pon- 14
tifices. nego, istam adoptionem pontificio jure esse factam: primum, quod [59] hae vestrae sunt aetates, ut is, [60] qui te adoptavit, vel filii tibi loco per aetatem esse potuerit; [61] vel eo, quo fuit. deinde quod causa quaeri solet adoptandi, ut et is adoptet, qui, quod natura jam assequi non potest, et legitimo, et pontificio jure quaerat: et ita adoptet, ut ne quid aut de dignitate generum, aut de sacrorum religione minuatur. illud in primis, ne qua calumnia, ne qua fraus, ne quis dolus adhibeatur: ut haec simulata adoptio filii quam maxime veritatem illam suscipiendorum liberorum imitata esse videatur. Quae major calumnia est, quam venire [62] imberbem adolescentulum, bene valentem ac mari-

[58] *jure Q. legitimo tutelarum*] quod tutela ad gentiles et agnatos redit ex legibus.

[59] *hae vestrae aetates sunt.*] Vulgo *sint*, et mox *soleat*; sed latinitas *sunt* et *solet* requirit: quorum alterum et est in edd. pr. Itaque et alterum correxi.

[60] *qui te adoptavit.*] Mss. quidem et edd. pr. addunt *patris loco*: quod Graevius recepit, ut efficacius. Quis sic dixit *adoptare patris loco*?

[61] *vel eo, quo fuit*] ad obscenitatem trahunt.

[62] *imberbem adolesc.*] Quia Charisius L. I. p. 74. ed. Parsch. ait, Ciceronem aliquo loco scripsisse *imberbum*, propterea hic formam eam recepit Lambinus, post, contra consuetudinem suam, Gruterus, contra libros.

Digitized by Google

tum: dicere, filium senatorem populi Romani sibi velle adoptare: id autem scire et videre omnes, non ut ille filius instituatur, sed ut e patriciis exeat, et tribunus plebis fieri possit, idcirco adoptari? neque id obscure. nam adoptatum emancipari statim, ne sit ejus filius, qui adoptarit. [63] Cur ergo adoptatur? probate genus adoptionis: jam omnium sacra interierint, quorum custodes vos esse debetis; patricius nemo relinquetur. [64] Cur enim quisquam velit, tribunum plebis se fieri non licere? [65] angustiorem sibi esse petitionem consulatus? in sacerdotium cum possit venire, [66] quia patricio non sit locus, non venire? Ut cuique aliquid acciderit, quare commodius sit esse plebejum, simili ratione adoptabitur. Ita populus Romanus brevi tempore, neque regem sacrorum, neque flamines, nec salios habebit, nec ex parte dimidia reliquos sacerdotes, [67] neque auctores centuriatorum et curiato-

[63] *Cur ergo adoptatur.*] Hoc suspectum est merito. Graevius totum hoc usque ad *relinquetur* non reperit in Mss. Fr. et Dresd. abestque et a Guelf.

[64] *Cur enim quisquam vellet*, etc.] Correxi *velit*, ut latinitas postulat, et sequentis orationis universae forma. Antiquarii scribebant *velt*: inde *vellet* factum.

[65] *angustiorem consulatus petitionem.*] Nempe, quia duo plebeji esse possunt, non patricii, et necessario unus saltem de plebe, patricius non item.

[66] *quia patricio non sit is locus.*] *Is* habent Mss. etiam Gu. *et* edd. vett. pleraeque. sed mallem etiam *patricii*. nam adscito *is*, *patricio* locum habere non potest.

[67] *neque auctores cent. et cur. com.*] Ergo tantum senatores, qui generis patricii essent, auctores comitiorum facti, non totus senatus? nam huc video referri etiam a Manutio et J. Fr. Gronovio, ad quos etiam lectores amandat suos Graevius. Frustra. nam quod ap. Sallustium Hist. L. III. *comitia libera facta* dicuntur *ab auctoribus patriciis*, id ad senatum pertinet totum, exprimitque id, quod saepe est apud Livium de *patribus factis auctoribus*, in quo SCtum intelligendum, quod non a solis patricii generis senatoribus fit. et forte cum Ciacconio ibi legendum *patribus*. Latet hic aliquid, quod non intelligo: nec uspiam traditum reperi, quod lucem daret. An dicis causa patricii quidam senatores adhibiti sunt, per quos senatus auctoritatem suam pronunciaret,

Digitized by Google

rum comitiorum: auspiciaque populi Romani, [68] si magistratus patricii creati non sint, intereant necesse est, cum interrex nullus sit, quod et ipsum patricium esse, et a patricio prodi necesse est. Dixi apud pontifices, istam adoptionem nullo decreto hujus collegii probatam, contra omne pontificium jus factam, pro nihilo esse habendam: qua sublata, intelligis, totum tribunatum tuum concidisse. Venio ad augures. quo- 15
rum ego libros, si qui sunt reconditi, non scrutor: non sum in exquirendo jure augurum curiosus. haec, quae una cum populo didici, quae saepe in concionibus responsa sunt, novi. Negant fas esse agi cum populo, [69] cum de caelo servatum sit. Quo die de te lex curiata lata esse dicatur, audes negare de caelo esse servatum? Adest praesens vir singulari virtute, constantia, gravitate praeditus, M. Bibulus. hunc consulem illo ipso die contendo servasse de caelo. [70] Infirma sunt igitur, tua sententia, acta C. Caesaris, viri fortissimi? Minime. neque enim mea jam quidquam interest, exceptis his telis, quae ex illius auctionibus in meum corpus immissa sunt. [71] Sed haec de auspiciis, quae ego nunc perbreviter attingo, acta sunt a te. tu, tuo praecipitante jam, et debilitato tribunatu, auspi-

quia in principio rei, nempe sub regibus, senatores omnes patricii fuerant?

[68] *si magistr. patricii cr. non sint.*] Int. e sequentibus: si per intercessiones, obnunciationes. etc. acciderit, ut nulli magistratus creentur, redeatque res ad interregnum.

[69] *cum de coelo servatum sit*] v. dicta in Clave in Lege *Aelia.*

[70] *Infirma igitur*, etc.] Est objectio Clodii, invidiam apud Caesarem facere volentis Ciceroni. *tua sententia* incerta est lectio. Nam Mss. et edd. pr. non habent *sententia*, et ab Aldina etiam *tua* abest. Prima ed. Junt. habet *tua sententio*, quod Victorius cum ceteris secutus est. In uno Ms. Fr. tamen reperit Graevius.

[71] *Sed haec de auspiciis acta sunt a te.*] Quaenam? nam nihil commemoratum est, nisi, eum neglexisse auspicia: de hoc igitur intelligendum hoc est.

Digitized by Google

ciorum patronus subito exstitisti: tu M. Bibulum [72] *in* concionem, tu augures produxisti. te interrogante augures responderunt, cum de caelo servatum sit, *cum* populo agi non posse. tibi M. Bibulus quaerenti, se de caelo servasse, respondit: idemque in concione dixit, ab Appio, fratre tuo, productus, te omnino, quod contra auspicia adoptatus esses, tribunum plebis non fuisse. Tua denique omnis actio posterioribus mensibus fuit: omnia, quae C. Caesar egisset, [73] quae contra auspicia essent acta, per senatum rescindi oportere, quod si fieret, dicebas, te tuis humeris me custodem *urbis* in urbem relaturum. Videte hominis amentiam, [74] ubi per suum tribunatum Caesaris actis illigatus teneretur. Si et sacrorum jure pontifices, et auspiciorum religione augures totum evertunt tribunatum tuum, quid quaeris amplius? an etiam apertius aliquod jus po-
16 puli atque legum? Hora fortasse sexta diei questus sum in judicio, cum C. Antonium, collegam meum, defenderem, quaedam de republica, quae mihi visa sunt ad illius miseri causam pertinere. Haec homines improbi ad quosdam viros fortes longe aliter, atque a me dicta erant, detulerunt. Hora nona, illo ipso die, tu es adoptatus. Si, quod in ceteris legibus trinum

[72] *in concionem.*] Mss. et edd. pr. fere *in concione*, quod praetulit Graevius. Vulgatum usitatius est.

[73] *quae c. ausp. essent acta*] an *quia?* Sic volebat Augustinus: Lamb. in Mss. reperit *quod*, atque id edidit. Sed *quae* potest esse pro *quod ea.* Sic post c. 16. *M. Drusi legibus, quae contra legem C. et D. latae essent, populum non teneri.* Sed abest a Ms. Guelf. totum, quod praecedit, *quae Caesar egisset.* An alterutrum est a glossatore?

[74] *ubi per suum tr.* etc.] Hic quoque variant libri. quidam habent *ut*, pro *ubi*, quidam neutrum, ut R. Br. item pro *illigatus*, *alligatus:* quod eodem redit, et pro quo librarii interdum *obligatus* et *illigatus* scripsere. Tum Graevius reperit *tenetur:* unde conjicit: *ut per s. tr. - - illigatus tenetur.* Sed hoc non convenit praecedentibus. Fortasse scribendum *qui* pro *ubi.* ita omnia plana fuerint. Si vulgata est a Cicerone, lacuna hic sit necesse est; nam sensus plenus non est.

Digitized by Google

nundinum esse oportet, id in adoptione satis est, trium esse horarum: nihil reprehendo. sin eadem observanda sunt: [75] si decrevit senatus, M. Drusi legibus, quae contra legem Caeciliam et Didiam latae essent, populum non teneri: jam intelligis, omni genere juris, quod in sacris, quod in auspiciis, quod in legibus sit, te tribunum plebis non fuisse. Atque ego hoc totum non sine causa relinquo. Video enim quosdam clarissimos viros, principes civitatis, aliquot locis judicasse, te cum plebe jure agere potuisse: qui etiam de me ipso, cum tua rogatione [76] funere elatam rempublicam esse dicerent, tamen id funus, etsi miserum atque acerbum fuisset, jure indictum esse dicebant. [77] [quod de me civi, ac de republica bene merito tulisses, funestum funus te indixisse reipublicae: quod salvis auspiciis tulisses, jure egisse dicebant.] Quare licebit, ut opinor, nobis, eas actiones non infirmare, [78] quibus illi actionibus constitutum tribunatum tuum comprobaverunt.

[79] Fueris sane tribunus plebis tam jure ac lege, quam fuit [80] hic ipse Rullus, vir omnibus rebus clarissimus

[75] *si decrevit senatus - - - teneri: jam intelligis.*] Sic, addito *si* e Mss. et ed. W. mutataque interpunctione post *teneri*, constituit locum Graevius.

[76] *funere elatam esse.*] *Funere* puto esse a glossatore.

[77] *quod de me civi - - dicebant.*] Haec mihi semper suspecta fuerunt. Habent enim frigidam et inanem repetitionem ante dictorum. Ecce absunt a Ms. Gu. Itaque uncis inclusi.

[78] *quibus illi actionibus*, etc.] Haec non intelligo. Haereo in *constitutum*. Ed. 1480. habet *tribunatum tum non comprobaverunt*: quae sunt nihili.

[79] *Fueris sane.*] Ms. Gu. *fueris tamen*: non male. Mox *tam jure quam lege, quam*. Vitiosum est hoc. Debebat esse *ac lege*, vel *tam*. et sic correxi.

[80] *hic ipse Rullus.*] Quis est iste *Rullus*? Non profecto is, contra quem sunt orationes Ciceronis, ut P. Manutius putat. non hunc sic laudarit. In Or. de Har. R. inter pontifices dicitur *P. Servilius Rullus*. Est, ut opinor, alter e duobus fratribus, qui a. U. 677. Praetores fuere, alter C. alter P. praenomine.

Digitized by Google

atque amplissimus : quo jure, quo more, quo exemplo legem nominatim de capite civis indemnati tulisti ? 17 Vetant leges sacratae, vetant XII tabulae, leges [80] privis hominibus irrogari : id est enim privilegium. nemo umquam tulit : nihil est crudelius, nihil perniciosius, nihil quod minus haec civitas ferre possit. Proscriptionis miserrimum nomen illud, et omnis acerbitas Sullani temporis, quid habet, quod maxime sit insigne ad memoriam crudelitatis ? opinor, poenam in cives Romanos nominatim sine judicio constitutam. Hanc vos igitur, pontifices, judicio atque auctoritate vestra tribuno plebis potestatem dabitis, ut proscribere possit, quos velit ? quaero enim, quid sit aliud proscribere. VELITIS, JUBEATIS, UT M. TULLIUS IN CIVITATE NE SIT, BONAQUE EJUS UT MEA SINT. Ita enim fecit, etsi aliis verbis tulit. Hoc plebeiscitum est ? haec lex ? haec rogatio est ? hoc vos pati potestis ? hoc ferre civitas, ut singuli cives singulis versiculis e civitate tollantur ? Equidem jam perfunctus sum : nullam vim, nullum impetum metuo : explevi animos invidorum : placavi odia improborum : saturavi etiam perfidiam et scelus proditorum : denique de mea causa, quae videbatur perditis civibus ad invidiam esse proposita, jam omnes urbes, omnes ordines, omnes dii atque homines judicaverunt. Vobismetipsis, pontifices, et vestris liberis, ceterisque civibus, pro vestra auctoritate et sapientia consulere debetis. nam, cum tam moderata judicia populi sint a majoribus constituta, primum, ut [81] ne poena capitis cum pecu-

[80] *privis hominibus.*] Sic pro *privatis* rescripsi, ut voluit Jos. Scaliger ad Festum in *Privos*, et placebat Grutero. Res ipsa clare postulat. singulis hominibus nominatim legem irrogare non licebat : qui sunt *privi*, unde privilegium dicitur talis lex.

[81] *ne poena cap. cum pecunia conjungatur*] *Pecuniam* possum intelligere de multa, cujus et post aliquoties est mentio. Sed qui modus loquendi, *poenam capitis cum pecunia conjungere* ?

Digitized by Google

nia conjungatur: deinde, ne, nisi prodicta die, quis accusetur: ut ter ante magistratus accuset, intermissa die, quam multam irroget, aut judicet: quarta sit accusatio trinum nundinum prodicta die, qua die judicium sit futurum: tum multa etiam ad placandum, atque ad misericordiam reis concessa sunt: deinde exorabilis populus, facilis suffragatio pro salute: denique etiam si qua res illum diem, aut auspiciis, aut excusatione, sustulit, tota causa judiciumque sublatum est. [82] Haec cum ita sint in re, ubi crimen est, ubi accusator, 18
ubi testes: quid indignius, quam, qui neque adesse sit jussus, neque citatus, neque accusatus, de ejus capite, liberis, fortunis omnibus, [83] conductos, sicarios, egentes, et perditos suffragium ferre, et eam legem putare? At, si hoc de me potuit, quem honos, quem dignitas, quem causa, quem respublica tuebatur, cujus denique pecunia non expetebatur, cui nihil oberat praeter conversionem status et inclinationem communium temporum: quid tandem futurum est iis, quorum vita remota ab honore populari et ab hac illustri gratia est, pecuniae autem tantae sunt, ut eas nimium multi, egentes, sumtuosi, nobiles concupiscant? Date hanc tribuno plebis licentiam, et intuemini paullisper animis juventutem, et eos maxime, qui imminere jam cupiditate videntur in tribuniciam potestatem: collegia, medius fidius, tribunorum plebis tota reperientur, hoc jure firmato, quae coëant de hominum locupletissimorum bonis, praeda praesertim populari et spe largitionis oblata.

[82] *H. c. s. in re*, etc.] Signa interrogationis substuli: suntque conjungenda cum his, ut consequens, *quid ind.* Vidit et Olivetus. Sed sic edd. pr.

[83] *conductos et sicarios.*] Graevius delet *et*. Mss. Dr. Gu. habent *ut*. forte per glossam additum est, ex causa. *ut sicarios.* Sed et infra *sicarii et fures.* Itaque Graevium secutus sum.

At quid tulit legum scriptor [84] peritus et callidus? VELITIS, JUBEATIS, UT M. TULLIO AQUA ET IGNI INTERDICATUR? Crudele, nefarium, ne in sceleratissimo quidem civi sine judicio ferendum. Non tulit, ut interdicatur. quid ergo? UT INTERDICTUM SIT. O coenum, o portentum, o scelus! hanc tibi legem Clodius scripsit, spurciorem lingua sua? ut interdictum sit, cui non sit interdictum? Sexte noster, bona venia, quoniam jam [85] dialecticus es, et [86] hoc quoque liguris: quod factum non est, ut sit factum, ferri ad populum, aut verbis ullis sanciri, aut suffragiis confirmari potest? Hoc tu scriptore, hoc consiliario, hoc ministro, omnium non bipedum solum, sed etiam quadrupedum impurissimo, rempublicam perdidisti? neque tu eras tam excors, tamque demens, ut nescires, hunc Clodium esse, qui contra leges faceret: alios, qui leges scribere solerent. sed neque eorum, neque ceterorum, in quibus esset aliquid modestiae, cujusquam tibi potestas fuit: neque tu legum scriptoribus iisdem potuisti uti, quibus ceteri, neque operum architectis: neque pontificem adhibere, quem velles: postremo [87] ne in praedae quidem societate mancipem, aut praedem socium, extra tuorum gladiatorum

[84] *peritus et call.*] Graevius *peritus* pro glossa deleri vult. In edd. pr. copula non est, quod juvat conjecturam.

[85] *dialecticus es.*] Addidi *es* cum Graevio, quod edd. pr. omnes praeter W. habent.

[86] *hoc quoque liguris*] sc. dialecticam subtilitatem attingis. acerbe dixit *liguris*, respiciens obscenitatem linguae, quam S. Clodio saepe exprobrat.

[87] *ne in pr. quidem societate.*] Pithoeus et Graevius corrigunt *sectione*, quia mox *praedae socius* non convenit *societati praedae*. Sed sic quoque *praedae socius* friget. Ms. Gu. habet *praedonem socium*. sic et edd. pr. omnes ante Victorium. Unde putavi corrigendum *praedem*, quod et P. Manutium a. 1540. edidisse reperi. Conjunguntur ea et alibi. v. Nepos Attic. 6.

Digitized by Google

numerum, aut denique suffragii latorem in ista tua proscriptione quemquam, nisi furem, aut sicarium, reperire potuisti. Itaque cum tu florens ac potens [88] per 19 medium cohortis popularis volitares: [89] amici illi tui, te uno amico tecti et beati, qui se populo commiserant, ita repellebantur, ut etiam Palatinum tuum perderent. qui in judicium venerant: sive accusatores erant, sive rei; te deprecante damnabantur. denique etiam ille novitius Ligur, venalis adscriptor et subscriptor tuus, cum M. Papirii, sui fratris, esset testamento et judicio improbatus, mortem ejus se velle persequi dixit: nomen Sex. Propertii detulit, accusare [90] alienae damnationis scelerisque socios, propter calumniae metum, non est ausus. De hac igitur lege dicimus, quae jure rogata videatur: cujus quam quisque partem tetigit, [91] digito, voce, praeda, suffragio: quocumque venit, repudiatus convictusque discessit.

Quid, si iis verbis scripta est ista proscriptio, ut se ipsa dissolvat? est enim, QUOD M. TULLIUS FALSUM SENATUSCONSULTUM RETULERIT. Si igitur retulit falsum senatusconsultum, tum est rogatio: si non retulit, nulla est. Satisne tibi videtur a senatu judicatum, me non modo non mentitum esse auctoritatem ejus ordi-

[88] *per medium forum popularis vol.*] Mss. fere *per medium scortum popularе*, quod Lamb. recepit, addito ex aliis *forum*. edd. R. 1466. Br. *per medium sortitum popularem*. At ed. Junt. *per medium cohortis popularis*, quod et in Ms. Fr. 1. reperit Graevius et recepit: quem secutus sum.

[89] *amici illi tui.*] Vatinius et alii, cum aedilitatem petebat, ipsis fretus. mox *Palatinum* intellige, tribum, in qua censebatur post adoptionem, et in qua se regnare putabat.

[90] *alienae damnationis ac sceleris.*] Haec non intelligo. Historiam ignoramus. Ms. Gu. edd. R. Br. Med. *dominationis*.

[91] *digito, voce, praeda, suffr.*] Intelligi potest *digito*, de scriptore, *voce* de auctoribus et defensoribus, etiam *suffragio*. Sed quid est *praeda*, in hoc quidem loco? nam aliis locis de societate praedae e bonis Ciceronis intelligi potest.

Digitized by Google

nis, sed etiam unum post urbem conditam diligentissime senatui paruisse ? Quot modis doceo, legem istam, quam vocas, non esse legem ? Quid, si etiam pluribus de rebus [92] uno sortitu retulisti ? tamenne arbitraris, id, quod M. Drusus in legibus suis plerisque, bonus ille vir, M. Scaurus, et L. Crassus consularis non obtinuerint, id te posse, [93] omnium facinorum et stuprorum omnium, Decumis et Clodiis, auctoribus, obtinere ? Tulisti de me, ne reciperer, non ut exirem : quem tu ipse non poteras dicere non licere esse Romae. Quid enim diceres ? damnatum ? certe non. expulsum ? qui licuit ? sed tamen ne id quidem est scriptum, ut exirem ? poena est, qui receperit : quam omnes neglexerunt. ejectio nusquam est. Verum sit. quid ? [94] operum publicorum exactio : quid ? nominis inscriptio, tibi num aliud videtur esse, ac meorum bonorum direptio: praeterquam, quod ne id quidem per legem Liciniam, ut ipse tibi curationem ferres, facere potuisti ? Quid hoc ipsum, quod nunc apud pontifices agis, te meam domum consecrasse, te monumentum fecisse, in meis aedibus te signum dedicasse, eaque te ex una rogatiuncula fecisse : unum et idem videtur esse, atque id, quod de me ipso nominatim tulisti? Tam hercule est unum, quam quod idem tu lege una tulisti: ut Cyprius rex, cujus majores huic populo socii atque amici semper fuerunt, cum bonis omnibus sub praecone

[92] *uno sortitu retulisti.*] *Uno sortitu* quid sit, v. in Clave in h. v. De *retulisti* v. ibidem in *referre.*

[93] *omnium facinorum*, etc.] Hotomannus excidisse putat substantivum, *principem*, aut simile. bene. non enim pendent hi genitivi ab *auctoribus*, in quibus intelligendum *legis*, et debet hic aliquid dictum esse de Clodio, quod e contrario respondeat elogiis Drusi, Scauri, Crassi.

[94] *operum public. exactio.*] Intelligenda est aedificatio in monte Palatino, in area domus Ciceronianae, cum inscriptione. In exactione et locatio intelligenda. Graevius malebat *extructio :* sed non est haec forma loquendi in hac re, et de *curatione.*

Digitized by Google

subjiceretur, et exsules Byzantium reducerentur. Eidem, inquit, utraque de re negotium dedi. sed quid, si eidem negotium dedisses, ut in Asia cistophorum flagitaret, inde iret in Hispaniam: cum Roma decessisset, consulatum ei petere liceret: cum factus esset, provinciam Syriam obtineret? quoniam de uno homine scriberes, una res esset? Quodsi jam populus Romanus de ista re consultus esset, et non omnia per servos latronesque gessisses, nonne fieri poterat, ut populo de Cyprio rege placeret, de exsulibus Byzantinis displiceret? [95] Quae est, quaeso, alia vis, quae sententia Caecilliae legis et Didiae, nisi haec, ne populo necesse sit in conjunctis rebus compluribus, aut id, quod nolit, accipere, aut id, quod velit, repudiare?

Quid, si per vim tulisti? tamenne lex est? aut quid quam jure gestum videri potest, quod per vim gestum esse constet? [96] An, si in ipsa latione tua, capta jam urbe, lapides jacti, si manus collata non est, idcirco tu ad illam labem atque eluviem civitatis, sine summa vi pervenire potuisti? Cum in tribunali Aurelio 21
conscribebas palam non modo liberos, sed etiam servos, ex omnibus vicis concitatos, vim tum videlicet non parabas? Cum edictis tuis tabernas claudi jubebas, non vim imperitae multitudinis, sed hominum honestorum modestiam prudentiamque quaerebas? Cum arma in aedem Castoris comportabas, nihil aliud, nisi uti ne quid per vim agi posset, machinabare? Cum vero gradus Castoris convellisti ac removisti: tum, ut modeste tibi agere liceret, homines audaces

[95] *Quae est quaeso alia vis.*] Correxi *quaeso:* quod unum huic loco aptum.

[96] *An si in ipsa latione - - pervenire potuisti.*] Hic locus mihi nunquam placuit, nec habet Ciceronianum characterem.

Digitized by Google

ab ejus templi aditu atque adscensu repulisti? Cum eos, qui in conventu virorum bonorum verba de salute mea fecerant, adesse jussisti, eorumque advocationem, manibus, ferro, lapidibus discussisti: tum profecto ostendisti, vim tibi maxime displicere. Verum haec furiosa vis vesani tribuni plebis facile superari frangique potuit virorum bonorum vel virtute, vel multitudine. Quid? cum Gabinio Syria dabatur, Macedonia Pisoni, utrique infinitum imperium, [97] ingens pecunia, ut tibi omnia permitterent, te adjuvarent, tibi manum, copias, [98] tibi suos speratos centuriones, tibi pecunias, tibi familias compararent: te suis sceleratis concionibus sublevarent, senatus auctoritatem irriderent, equitibus Romanis mortem proscriptionemque minitarentur: me terrerent minis: mihi caedem et dimicationem denuntiarent: meam domum, refertam viris bonis, [99] per amicos suos complerent: proscriptionis metu me frequentia nudarent virorum bonorum, me praesidio spoliarent: [100] senatum pro me non modo pugnare, amplissimum ordinem; sed etiam plorare, et supplicare, mutata veste, prohiberent: ne tum qui-
22 dem vis erat? [1] Quid igitur ego cessi, aut qui timor

[97] *ingens pecunia*] int. ex aerario, velut ad usus publicos in imperio, ad ornandam, ut dicebant, provinciam.

[98] *tibi suos paratos cent.*] Fluctuant libri scr. inter *paratos* et *speratos*. Illud edd. vett. hoc Lamb. et Grut. habent. *paratos* restituit Graevius. Utinam dixissent, qui essent illi *parati* vel *sperati centuriones*. Ab edd. R. Br. plane abest, itemque *tibi pecunias*, quod verum videtur. nam cur *centuriones* potissimum commemoret, et *suos paratos* dicat frigide; cum alterum sufficiat: et pecuniae hic alienae sunt, ubi de vi tantum sermo est.

[99] *per amicos suos complerent.*] Haec sensum nullum habent. Graevius suspicatur, excidisse *terrore*: alii aliter tentant. frustra.

[100] *senatum - - - ampl. ordinem*] alterutrum, delendum: puto, *senatum*, quae videtur glossa amplissimi ordinis. nam pronomen debet esse in principio, sicut in ceteris membris. Sic et Hotomannus.

[1] *Quid i. e. gessi.*] *Gessi* vitiosum est. Pantagathus et Manutius corrigebant *cessi*. bene. Jubent sequentia sic legi.

Digitized by Google

fuit ? [2] non dicam, in me : fac me timidum esse natura : quid illa tot virorum fortissimorum millia ? quid nostri equites Romani ? quid senatus ? quid denique omnes boni ? si nulla erat vis, cur me flentes potius prosecuti sunt, quam aut increpantes retinuerunt, aut irati reliquerunt ? An hoc timebam, si mecum ageretur more institutoque majorum, ut possem praesens sustinere ? Utrum si dies dicta esset, judicium mihi fuit pertimescendum ? an sine judicio[3] privilegium ? [3] judicium in causa tam turpi ? scilicet is homo sum, qui, etiamsi causa esset ignota, dicendo non possem explicare. an eam causam probare non poteram, cujus tanta [4] bonitas est, ut ea ipsa non modo se, sed etiam [5] me absentem per se probarit ? an senatus, an ordines ii, qui cuncta ex Italia ad me revocandum convolaverunt, segniores, me praesente, ad me retinendum et conservandum fuissent in ea causa, quam ipse jam parricida talem dicat fuisse, ut me ab omnibus ad meam pristinam dignitatem [6] expetitum atque revocatum queratur ? An vero [7] in judicio periculi nihil fuit : privilegium pertimui ? ne, mihi praesenti si multa ir-

[2] *non dicam in me*] non placet. *timor est in me :* quis ita loquitur ? melius abfuerit. nam plane non apparet, quorsum id additum sit, aut dicatur.

[3] *jud. in causa tam turpi ?*] aut *tam* delendum, aut *turpi* vitiosum est. nam nihil est in responsione, quod ad turpitudinem refellendam pertineat. Forte est a glossa. satis erat dicere *judicium ?* ut post tantum *privilegium.*

[4] *bonitas est.*] Legendum *esset* vel *erat.*

[5] *me absentem.*] Sic e Pal. nono optimo edidit Gruterus. alii omnes addunt *per se*, quod defendit ac restituit Graevius. *ipsa per se* bene latinum est. itaque et ipse restitui.

[6] *exspectatum ac r.*] *Exspectatum* sine dubio vitiosum est. Graevius e Ms. Fr. dedit *expetitum.* Sic jam Junta ediderat, non modo Aldus N. Id recepi, quia tamen intelligi potest.

[7] *in judicio p. n. f.*] Graevius addi vult *si :* quod non est necesse. in *privil. p.* intellige *sed.*

Digitized by Google

rogaretur, nemo intercederet. Tam inops autem ego eram ab amicis, aut tam nuda respublica a magistratibus? Quid? si vocatae tribus essent, proscriptionem non dicam in me, ita de sua salute merito, sed omnino in ullo civi comprobavissent? An, si ego praesens fuissem, veteres illae copiae conjuratorum, tuique perditi milites atque egentes, et nova vis sceleratissimorum consulum corpori meo pepercissent? qui cum eorum omnium crudelitati [8] scelerique cessissem, ne absens
23 quidem luctu meo mentes illorum satiare potui. Quid enim vos uxor mea misera violarat? quam vexavistis, raptavistis, omni crudelitate laceravistis. quid mea filia? cujus fletus assiduus, sordesque lugubres, vobis erant jucundae; ceterorum omnium mentes, oculosque flectebant. quid parvus filius? quem, quamdiu absui, nemo nisi lacrymantem confectumque vidit, quid fecerat, quod eum toties per insidias interficere voluistis? Quid frater meus? qui cum aliquanto post meum discessum ex provincia venisset, neque sibi vivendum, nisi me restituto, putaret, cum ejus moerore, squalore incredibilis et inauditus, omnibus mortalibus miserabilis videretur, quoties ex vestro ferro ac manibus est elapsus? Sed quid ego vestram [9] crudelitatem expromo, quam in ipsum me ac meos adhibuistis: qui parietibus, qui tectis, qui columnis ac postibus meis horrificum quoddam et nefarium, omni imbutum odio bellum intulistis? non enim te arbitror, cum post meum discessum, omnium locupletium fortunas, omnium provinciarum fructus, tetrarcharum ac regum bona, spe et avaritia devorasses, argenti et supellectilis meae

[8] *scelerique*] addidit primus P. Victorius.

[9] *crudelitatem expromo.*] *Expromere crudel* alias est, exserere, ut Mil. 13. non commemorare, in tali certe contextu. conjeci *exprobro*.

Digitized by Google

cupiditate esse caecatum: non existimo, [10] Campanum illum consulem cum saltatore collega, cum alteri totam Achaiam, Thessaliam, [11] Boeotiam, Graeciam, Macedoniam, omnemque barbariam, bona civium Romanorum condonasses: alteri Syriam, Babylonem, Persas, integerrimas pacatissimasque gentes, ad diripiendum tradidisses: illos tam cupidos liminum meorum et columnarum et valvarum fuisse. Neque porro illa manus copiaeque Catilinae caementis ac testis tectorum meorum se famem suam expleturas putaverunt. Sed, ut hostium urbes, nec omnium hostium, verum eorum, quibuscum acerbum bellum [12] intestinumque suscepimus, non praeda adducti, sed odio [13] solemus excidere, quod, in quos propter eorum crudelitatem inflammatae mentes nostrae fuerunt, cum horum etiam tectis ac sedibus residere aliquando bellum semper videtur: * *

Nihil erat latum de me; non adesse eram jussus: non citatus. abfueram: eram etiam tuo judicio civis incolumis, cum domus in Palatio, villa in Tusculano, altera 24

[10] *Campanum i. consulem.*] Pisonem, qui tum duumvir Capuae erat. v. in. s. p. Red. c. 7.

[11] *Boeotiam, Graeciam - - o. barbariam*, etc.] *Boeotia* et *Graecia* cur separatim? cum Boeotia esset pars Graeciae, Graecia Achajae, *Thessalia* Macedoniae: sed potuit augendi causa facere. Similis locus est in Pison. c. 16. ubi tamen tantum *Achaja*, *Thessalia*, *Graecia*. *barbaria* est in regionibus Illyricanis, Thracia, etc. *bona civium R.* intelligenda eorum, qui in provinciis istis negotiabantur: sed tamen non satis apto loco hic commemorantur.

[12] *intestinumque.*] Palat. nonus optimus non habet. Conjecerunt viri docti *internecivum*, quod et Graevio placet. Si *intestinum* verum est, significat, in intimis animis defixum, ut *odium intestinum* dicitur.

[13] *solemus excidere.*] Vetus lectio est *excipere*, quam et Graterus restituit. Sed ea nullum sensum habet. *Excidere* itaque restituimus, quod Aldus, Victorius, etc. dedere. P. Manut. 1540. et Lamb. *exscindere*. nihil interest.

Digitized by Google

ad alterum consulem, transferebatur, [14]senatusconsulta volebant: columnae marmoreae ex aedibus meis, inspectante populo Romano, [15]ad socrum consulis portabantur: in fundum autem vicini consulis non instrumentum, aut ornamenta villae, sed etiam arbores transferebantur: cum ipsa villa non praedae cupiditate, (quid enim erat praedae?) sed odio et crudelitate funditus everteretur. Domus ardebat in Palatio non fortuito, sed oblato incendio: consules epulabantur, et in conjuratorum gratulatione versabantur, cum alter se Catilinae delicias, alter Cethegi consobrinum fuisse diceret. Hanc ego vim, pontifices, hoc scelus, hunc furorem meo corpore opposito, ab omnium bonorum cervicibus depuli, omnemque impetum discordiarum, omnem [16]diu collectam vim improborum, quae inveterata, compresso odio atque tacito, jam erumpebat, nacta tam audaces duces, excepi meo corpore. In me uno consulares faces, jactae manibus tribuniciis: in me omnia, quae ego quondam retuderam, conjurationis nefaria tela adhaeserunt. Quodsi, ut multis fortissimis viris placuit, vi et armis contra vim decertare voluissem: aut vicissem cum magna internecione improborum, sed tamen civium; aut, interfectis bonis omnibus, quod illis optatissimum erat, una cum republica concidissem. Videbam, vivo senatu populoque Romano, celerem mihi summa cum dignitate reditum: nec intellige-

[14] *SCta volabant.*] Sic edidit ex Mss. optimis Gruterus: sed sine sensu. nec vero aliae lectiones sunt meliores.

[15] *ad socerum.*] Sic scr. et edd. omnes. Ego *socrum* edidi, ut Manutius 1540. probante Lambino. Jubet clare locus Or. in Pison. c. 11. *Apud socrum tuam, prope a meis aedibus, cujus domum ad meam exhauriendam patefeceras, sedebas.*

[16] *diu collect. vim improb.*] *Vis improborum* est ira, ut patet e verbo *collecta* et *erumpebat*: similiter de odio dixit ad Div. I, 9.

Digitized by Google

bam, [17] fieri diutius posse, ut mihi non liceret esse in ea republica, quam ipse servassem. [18] quod si non liceret: audieram et legeram, clarissimos nostrae civitatis viros se [19] in medios hostes ad perspicuam mortem, pro salute exercitus, injecisse: ego, pro salute reipublicae universae, dubitarem hoc meliore conditione esse, quam Decii? quod illi ne auditores quidem suae gloriae, ego etiam spectator meae laudis esse potuissem. Itaque infractus furor tuus, ina- 25
nes faciebat impetus. omnem enim vim omnium sceleratorum acerbitas mei casus exceperat. non erat in tam immani injuria tantisque ruinis novae crudelitati locus. Cato fuerat proximus. quid ageres? [20] non erat, ut qui modus moribus fuerat, idem esset injuriae. quid? posses extrudere ad Cypriam pecuniam. praeda perierit. alia non deerit: hunc modo amandandum esse. Sic M. Cato invisus, quasi per beneficium, Cyprum relegatur. Ejiciuntur duo, quos improbi videre non poterant: alter per honorem turpissimum: alter per honestissimam calamitatem. Atque, ut sciatis, non hominibus istum, sed virtutibus hostem semper fuisse: me expulso, Catone amandato, in eum ipsum se convertit, quo auctore, quo adjutore, in concionibus,

[17] *fieri diutius posse.*] *Diutius* mallem transponi post *ut mihi.*

[18] *quod si non liceret*, etc.] Torsere se viri docti in hoc loco constituendo per emendationes, per distinctiones. Ego sic constituerim. *Quid? si non liceret? Audieram - - injecisse: ego, pro salute - - potuissem?* Est enim manifesta argumentatio a minori ad majus: cujus haec est forma legitima. Paullo post puto pro *esse* legendum *facere; hoc facere*, sc. ut me morti objicerem: aut *in hoc*, nempe, in morte oppetenda.

[19] *in m. hostes - - injecisse*] pro conjecisse, v. Clav. et Drakenb. ad Liv. XXXIV, 46.

[20] *non erat, ut qui.*] Hic locus varie interpolatus est in Mss. Est corruptus, nec sanari potest sine melioribus libris.

Digitized by Google

ea, quae gerebat, omnia, quaeque gesserat, se fecisse et facere dicebat. Cn. Pompejum, quem omnium judicio longe principem esse civitatis videbat, diutius furori suo veniam daturum non arbitrabatur. qui ex ejus custodia, per insidias, [21] regis amici filium, hostem, captivum, surripuisset, et ea injuria virum fortissimum lacessisset: speravit iisdem se copiis cum illo posse confligere, quibuscum ego noluissem, bonorum periculo, dimicare: et primo quidem, adjutoribus consulibus: postea fregit foedus Gabinius: Piso tamen in fide mansit. Quas iste tum caedes, quas lapidationes, quas fugas fecerit: quam facile ferro, quotidianisque insidiis, cum jam a firmissimo robore copiarum suarum relictus esset, Cn. Pompejum foro, curiaque privarit, domumque conjecerit, vidistis. Ex quo judicare [22] potestis, quanta vis illa fuerit oriens et congregata, cum haec Cn. Pompejum terruerit jam distracta et exstincta.

26 Hoc vidit in sententia dicenda Kalendis Januariis vir prudentissimus, et cum reipublicae, tum mihi, tum etiam veritati amicissimus, L. Cotta, qui legem de meo reditu ferendam non censuit; qui me consuluisse reipublicae, cessisse tempestati, amiciorem vobis ceterisque civibus, quam mihi ac meis exstitisse, vi, armis, [23] dissensione hominum ad caedem instituta, novoque dominatu pulsum esse dixit: nihil

[21] *regis amici filium.*] Tigranis, cujus filium captivum domi suae habebat Pompejus.

[22] *potestis.*] Graevius ex Ms. Fr. et ed W. dedit *potuistis.* nihil interest. mox idem *aggregata* ex iisdem, quod et habent edd. 1480. et Junt. non male.

[23] *dissensione hominum.*] Ms. Guelf. *discessione.* melius. v. ad Quir. p. red. c. 3.

Digitized by Google

de meo capite potuisse ferri: [24] nihil esse inscriptum, aut posse valere: omnia contra leges moresque majorum, temere, turbulente, per vim, per furorem esse gesta. quodsi illa lex esset, nec [25] referre ad senatum consules, nec sententiam dicere sibi licere: quorum utrumque cum fieret, non oportere, ut de me lex ferretur, decerni: ne illa, quae nulla esset, esse lex judicaretur. Sententia verior, gravior, utilior, melior reipublicae nulla esse potuit. hominis enim scelere et furore notato, similis a republica labes in posterum demovebatur. Neque hoc Cn. Pompejus, qui ornatissimam de me sententiam dixit, vosque, pontifices, qui me vestris sententiis auctoritatibusque defendistis, non vidistis, illam esse nullam, atque esse potius flammam temporis, [26] interdictum sceleris, vocem furoris: sed prospexistis, ne qua popularis in vos aliquando invidia redundaret, si sine populi judicio restituti videremur. Eodemque consilio, M. Bibuli, fortissimi viri, senatus sententiam secutus est, ut vos de mea domo statueretis: non quod dubitaret, quin ab isto nihil legibus, nihil religionibus, nihil jure esset actum; sed ne quis oriretur aliquando in tanta ubertate improborum, qui in meis aedibus aliquam religionem residere diceret.

[24] *nihil esse inscriptum.*] Vitiosum esse *inscriptum*, omnes consentiunt. Corrigunt alii *jure scriptum*, ut Hotomannus, Lambinus; alii *jure scitum*, ut P. Manutius. Illud melius videtur. Ed. Junt. habet *nihil esse scriptum.*

[25] *referre ad senatum consules.*] Videtur scribendum *consulibus*, ut post *s. dicere sibi.* Pendet utrumque a *licere.* Vitium ortum est per compendio *Cons.*

[26] *interdictum sceleris.*] Severum et inperiosum edictum interpretatur Hotomannus: Graevius refert ad legis verba, *aqua et igni interdictum sit.* Neutrum satis placet. Cicero non vult nomen legitimum ei rei tribuere, quale tamen est *interdicti* verbum: nec bene convenit verbo *sceleris*, aut *flammae*, *voci.*

Digitized by Google

nam legem quidem istam, nullam esse, quotiescumque de me senatus sententiam dixit, toties judicavit: quoniam quidem scripto illo istius, sententiam dicere vetabatur. Atque hanc rem par illud simile, Piso et Gabinius, vidit. Homines legum judiciorumque metuentes, cum frequentissimus senatus eos, ut de me referrent, quotidie flagitaret, non se rem improbare dicebant, sed lege istius impediri. Erat hoc verum. nam impediebantur, verum ea lege, quam
27 idem iste de Macedonia Syriaque tulerat. Hanc tu, P. Lentule, neque privatus, neque consul legem esse umquam putasti. nam tribunis plebis referentibus, sententiam de me designatus consul saepe dixisti: ex Kalendis Januariis, quoad perfecta res est, de me retulisti, legem promulgasti, tulisti: quorum tibi, si esset illa lex, nihil liceret. At etiam Q. Metellus, collega tuus, vir clarissimus, quam legem esse homines [27] alienissimi a P. Clodio judicarant, Piso et Gabinius, eam nullam esse, frater P. Clodii, cum de me ad senatum tecum una retulit, judicavit. Sed isti, qui Clodii leges timuerunt, quemadmodum ceteras observarunt? Senatus quidem, cujus est gravissimum judicium de jure legum, quotiescumque de me consultus est, toties eam nullam esse judicavit. quod idem tu, Lentule, vidisti in ea lege, quam de me tulisti. nam non est ita latum, ut mihi Romam venire liceret, sed UT VENIREM. non enim voluisti id, quod licebat, ferre, ut liceret: sed me ita esse in republica, magis ut arcessitus impe-

[27] *alienissimi a P. Clodio*] omnino nulla cognatione juncti Clodio; opponitur enim *frater*, Q. Metellus, Nepos.

Digitized by Google

hio populi Romani viderer, quam [28] ad administrandam civitatem restitutus.

Hunc tu etiam, portentosa pestis, exsulem appellare ausus es, cum [29] tantis sceleribus esses et factis notatus, ut omnem locum, quo adisses, exsilii simillimum redderes? quid est enim exsul? ipsum per se nomen, calamitatis, non turpitudinis. Quando igitur est turpe? re vera, quando est poena peccati: opinione autem hominum etiam, si est poena damnati. Utrum igitur peccato meo exsulis nomen subeo, an re judicata? Peccato? Jam neque tu id dicere audes, quem isti satellites tui felicem Catilinam nominant, neque quisquam eorum, qui solebant. non modo jam nemo est tam imperitus, qui ea, quae gessi in consulatu, peccata esse dicat: sed nemo est tam inimicus patriae, qui non meis consiliis patriam conservatam esse fateatur. Quod enim est in terris commune tantum tantulumve consilium, quod non de meis rebus gestis ea, quae mihi essent optatissima et pulcherrima, judicarit? Summum est populi Romani, populorumque et gentium omnium ac regum consilium, senatus. decrevit, ut omnes, qui rempublicam salvam esse vellent, ad me unum defendendum venirent: ostenditque, nec stare potuisse rempublicam, [30] si ego non fuissem, nec 28

[28] *ad adm. civitatem restitutus.*] Non convenit illud verbo *restitutus*. Videntur permutata esse haec, et a Cicerone esse: *magis ut arcessitus ad admin. civitatem viderer, quam imperio pop. Rom. restitutus*. Nam *Romam* jussus erat venire; quod ad civ. administrandam pertinebat. *Imperio* restitutus esse poterat, etsi Romam non veniret.

[29] *tantis sceleribus esses et factis notatus.*] Mss. Graevii delent *et factis*, etiam Gu. (qui tamen habet *esses annotatus*) item ed. W. Itaque Graevius delevit. Sed ita non plena est oratio ad modum Ciceronis. Arbitror excidisse *male*. *Cum tantis sceleribus esses et malefactis notatus*. Hoc sonat Ciceronianum.

[30] *si ego non fuissem.*] Olim edebatur *fuissem restitutus*, quod sublatum a Lambino et Grutero, miror a Graevio esse restitutum, qui hic

futuram esse ullam, si non redissem. Proximus est huic dignitati ordo equester. [31] omnes omnium publicorum societates de meo consulatu, ac de meis rebus gestis amplissima atque ornatissima decreta fecerunt. Scribae, qui nobiscum in rationibus monumentisque publicis versantur, non obscurum de meis in rempublicam beneficiis suum judicium decretumque esse voluerunt. Nullum est in hac urbe collegium, [32] nulli pagani aut montani, (quoniam plebei quoque urbanae majores nostri conventicula, et quasi consilia quaedam esse voluerunt,) qui non amplissime, non modo de salute mea, sed etiam de dignitate decreverint. Nam quid ego illa divina atque immortalia municipiorum et coloniarum, et totius Italiae decreta commemorem, quibus, tamquam gradibus, mihi videor in coelum adscendisse, non solum in patriam revertisse? [33] Ille vero dies quis fuit, cum te, P. Lentule, legem de me ferentem, populus Romanus vidit, sensitque, quantus et quanta dignitate esses? Constat enim, nullis umquam comitiis, campum Martium tanta celebritate, tanto splendore omnis generis hominum, aetatum, ordinum floruisse. Omitto civitatum, nationum, provin-

frustra haeret, et male intelligit, *si ego non fuissem*, quod ad tempora Catilinaria pertinet, quibus Cicero ni fuisset, resp. periisset.

31 *omnes omnium publicorum societates.*] Non bene revocavit Graevius *publicanorum*, quod edd. vett. habent, frustraque negat *societates vectigalium* aut *publicorum* dici posse. Immo ad Div. XIII, 65. sunt *socii scripturae*: quod est genus vectigalium. Eodemque modo dicuntur *socii Bithyniae* ibid. 9. et ap. Caesar. B. G. III, 3. *societates omnium provinciarum*, i. e. vectigalium in provinciis. Itaque servavi lectionem a Grutero e bonis Mss. editam, quibus consentit Guelf. Immo frigeret *omnium*, si *publicanorum* verum esset: quod non est, si *publicorum* verum est.

32 *nulli pagani aut montani*] v. Clav. in his verbis.

33 *Ille dies quis fuit.*] Malim cum Faërno *qui*. Mox *ipse* ante *vidit* delevi cum Graevio quod in nulla ed. pr. est, nec in Ms. Gu. Itemque ex iisdem et cum eodem *restitui enim post constat*, quod in ed. Grut. casu exciderat.

Digitized by Google

ciarum, regum, orbis denique terrarum de meis in omnes mortales meritis unum judicium, unumque consensum: adventus meus atque introitus in urbem qui fuit? utrum me patria sic accepit, ut lucem salutemque redditam sibi ac restitutam accipere debuit, an ut crudelem tyrannum? quod vos Catilinae gregales de me dicere solebatis. Itaque ille unus dies, quo die me populus Romanus a porta in Capitolium, atque inde domum sua celebritate [34] laetitiaque comitatum honestavit, tantae mihi jucunditati fuit, ut tua mihi conscelerata illa vis, non modo non propulsanda, sed etiam emenda fuisse videatur. Quare illa calamitas (si ita est appellanda) excussit hoc genus totum maledicti, ne quisquam audeat jam reprehendere consulatum meum tot, tantis, tam ornatis judiciis, testimoniis, auctoritatibus comprobatum. Quodsi in isto tuo maledicto 29
probrum non modo mihi nullum objectas, sed etiam laudem illustras meam; quid te aut fieri, aut fingi dementius potest? uno enim maledicto, bis a me patriam servatam esse concedis: semel, cum id feci, quod omnes non negent immortalitati, [35] si fieri potest, mandandum, tu supplicio puniendum putasti: iterum, cum tuum, multorumque propter te, inflammatum in bonos omnes impetum, meo corpore excepi, ne eam civitatem, quam servassem inermis, armatus in discrimen adducerem.

[34] *laetitiaque comitatum.*] Graevius ex uno Ms. Fr. dedit *ac comitatu.* etiam Ms. Gu. habet *comitatu*, sed sine copula. Putem scribendum *comitatus*, quod videntur exigere illa, *a porta in Cap. atque inde domum.* Proprium verbum erat *deduxit:* pro eo dixit, *comitatus honestavit.*

[35] *si fieri potest.*] Scribendum puto *possit:* id latinitas postulat. Compendium pot. quod est in Ms. Gu. et ed. 1480. potuit. gignere vitium.

Digitized by Google

Esto, non fuit in me poena ulla peccati. at fuit judicii. Cujus? quis me umquam ulla lege interrogavit? quis postulavit? quis diem dixit? Potest igitur damnati poenam sustinere indemnatus? hoc tribunicium est? hoc populare? quamquam ubi tu te popularem, [36] nisi cum pro populo fecisti, potes dicere? [37] Scilicet cum hoc juris a majoribus proditum sit, ut nemo civis Romanus aut libertatem aut civitatem possit amittere, [38] nisi ipse auctor factus sit? quod tu ipse potuisti in tua causa discere. Credo enim, quamquam in illa adoptione legitime factum est nihil, tamen te esse interrogatum, AUCTORNE ESSES, UT IN TE P. FONTEJUS VITAE NECISQUE POTESTATEM HABERET, [39] UT IN FILIO. Quaero, si aut negasses, aut tacuisses, si tamen id XXX curiae jussissent, num id jussum esset ratum? certe non. quid ita? quia jus a majoribus nostris, qui non ficte et fallaciter populares, sed vere et sapienter fuerunt, ita comparatum est, ut civis Romanus libertatem nemo possit invitus amittere. Quinetiam, si decemviri sacramentum in libertatem injustum judicassent, tamen, quotiescumque vellet quis, in hoc genere solo rem judicatam referre posse voluerunt. Civitatem vero nemo umquam ullo populi jussu

[36] *nisi cum pro populo fecisti.*] Acerbissime dictum in Clodium. Respicit ejus clandestinum ingressum in sacrarium Bonae Deae, cui pro populo sacra fiebant.

[37] *Scilicet, cum hoc juris.*] Ms. Gu. *sed cum*, ut edit. pr. Junt. *sed quod. Sed* quidem in omnibus est. Ceterum oratio est pendens, et caret consequente: quod sensit Lambinus: qui addidit *potest desinere civis esse, cum h.* idque in textum recepit. Sane sic perspicua omnia: sed est audacius factum.

[38] *nisi ipse auctor f. s.*] i. e. nisi ipse consensum professus sit. similiter mox est.

[39] *ut in filio*] v. Gell. V, 19. unde patet non spurium hoc esse, ut Lambino videbatur.

Digitized by Google

amittet invitus. Qui cives Romani [40] in colonias 30
Latinas proficiscebantur, fieri non poterant Latini, qui non erant auctores facti, nomenque dederant. Qui erant rerum capitalium condemnati, non prius hanc civitatem amittebant, quam erant in eam recepti, quo vertendi, hoc est, mutandi soli causa venerant. id autem ut esset faciundum, non ademptione civitatis, sed tecti, et aquae et ignis interdictione faciebant. Populus Romanus, L. Sulla dictatore ferente, comitiis centuriatis, municipiis civitatem ademit: ademit iisdem agros. de agris ratum est: fuit enim populi potestas: de civitate, ne tamdiu quidem valuit, quamdiu illa Sullani temporis arma valuerunt. Hanc vero Volaterranis, cum etiam tum essent in armis, L. Sulla victor, republica recuperata, comitiis centuriatis, civitatem eripere non potuit: hodieque Volaterrani non modo cives, sed etiam optimi cives, fruuntur nobiscum simul hac civitate. Consulari homini P. Clodius, eversa republica, civitatem adimere potuit, concilio advocato, conductis operis non solum egentium, sed etiam servorum, Sedulio principe, qui se illo die confirmavit Romae non fuisse? Quod si non fuit, quid te audacius, [41] qui in ejus nomen incideris? quid desperatius, qui ne ementiendo quidem potueris auctorem adumbrare meliorem? sin autem is primus scivit, quod facile potuit, propter inopiam tecti, in foro pernoctans: cur non juret se Gadibus fuisse, cum tu te fuisse Interamnae probaveris? Hoc tu igitur homo popularis jure munitam civitatem et libertatem

[40] *in colonias Latinas*] i. in novas colonias, quibus adscripti tantum jus latinitatis haberent e SCto, de novae cuiusque coloniae jure.

[41] *qui in ejus nomen incideris.*] J. Fr. Gronovius Obs. IV, 1. aut in delerit vult, quod a multis Mss. abest, etiam Guelf. aut *aes* addi cum P. Manutio. Vulgatum verum puto etiamnum. v. Clavem in *incidere*.

Digitized by Google

nostram putas esse oportere, ut, si, tribuno plebis rogante, VELITIS, JUBEATISNE, Sedulii centum se velle et jubere dixerint, possit unusquisque nostrûm amittere? Tum igitur majores nostri populares non fuerunt, qui de civitate et libertate ea jura sanxerunt, quae nec vis temporum, nec potentia magistratuum, nec res tum judicata, nec denique universi populi Romani potestas, quae ceteris in rebus est maxima, [42] labefactare posset. At tu etiam, ereptor civitatis, legem de injuriis publicis tulisti Anagnino nescio cui Menulae, per gratiam, qui tibi ob eam legem statuam [43] in meis aedibus posuit; ut locus ipse, in tua tanta injuria, legem et inscriptionem statuae refelleret. quae res municipibus Anagninis multo majori dolori fuit, quam quae idem ille gladiator scelera Anagniae fe-
31 cerat. Quid? si ne scriptum quidem umquam est in ista ipsa rogatione, quam se Sedulius negat scivisse: tu hujus, ut acta tui praeclari tribunatus *hominis* dignitate cohonestes, auctoritatem amplecteris?

Sed, tametsi nihil de me tulisti, quo minus essem non modo in civium numero, sed etiam in eo loco, in quo me honores populi Romani collocaverunt: tamenne eum tua voce violabis, quem post nefarium scelus consulum superiorum, tot vides judiciis senatus, populi Romani, totius Italiae honestatum? quem ne tum quidem, cum aberam, negare poteras esse tua lege senatorem? Ubi enim tuleras,

[42] *labefactare posset.*] Audacter sic edidi pro *possit*: jubente latinitatis lege certa.

[43] *in meis aedibus*] in area aedium consecrata. - - *in tanta tua injuria*, cum tu me publica injuria ipse adfecisses. mox *ornatissimis*, post *Anagninis* delevi, quod et a libris antiquis abfuit, teste Lambino, et sine substantivo stare non potest, denique non est epitheton municipum et similium. dixisset *honestissimis hominibus*.

Digitized by Google

ut mihi aqua et igni [44] interdiceretur? quod Gracchus de P. Popillio, Saturninus de Metello tulit. homines seditiosissimi de optimis ac fortissimis civibus non, ut esset interdictum, [45] quod ferri non poterat, tulerunt, sed ut interdiceretur. Ubi cavisti, ne meo me loco censor in senatum legeret? quod de omnibus, [46] etiam quibus damnatis interdictum est, scriptum est in legibus. Quaere hoc e Sex. Clodio, scriptore legum tuarum: jube adesse: latitat omnino: sed si requiri jusseris, invenient hominem apud sororem tuam, occultantem se, capite demisso. Sed si [47] patrem tuum, civem, medius fidius, egregium, dissimilemque vestri, nemo umquam sanus exulem appellavit, qui, cum de eo tribunus plebis promulgasset, adesse propter iniquitatem illius Cinnani temporis noluit, [48] eique imperium est abrogatum. Si in illo

[44] *interdiceretur.*] Nempe scriptum erat a Clodio, *interdictum sit*, in quo saepe argutatur, ut patet e sqq.

[45] *quod ferri non poterat.*] Nempe, ut factum esset, quod factum non erat. Sed Graevius e Mss. duobus et ed. W. edidit, *quod ferre non poterant*: ut edd. veteres omnes habent *quod ferri non poterat*: eaque vera lectio est, quam restitui. *Ferri*, ut opinor, per errorem operarum irrepsit in Gruterianam: nam ea prima sic habet, nec de ea mutatione aliquid admonuit Gruterus. Et hanc lectionem Graevius vulgatam vocat.

[46] *etiam quibus damnatis interdictum est.*] Sic edidi, pro *quibusdam*, ut edd. et scr. habent, de conjectura evidente virorum doctorum, quam et edidere Aldus Nepos et Gryphius: int. quibus post damnationem legitimam aqua et igni interdictum esset.

[47] *patrem tuum.*] App. Claudium, qui cum Servilio Isaurico consul fuit v. Planc. 21. Quod ei imperium abrogatum esse dicitur, P. Manutius interpretatur de imperio Consulari. Quo? quod in urbe habebat? de eo vero nihil proditum est. Immo post Consulatum obtinuit Macedoniam. Ergo de imperio in provincia intelligendum. sed quomodo de absente fieri talis lex potuit? nec de eo aliquid traditum reperio.

[48] *eique imperium est abrogatum.*] Mss. et edd. pr. *et aeque imp. e. a.* unde fecere *eique*. Graevius corrigit *eique inique*. Non bene coëunt, *qui - - noluit, eique*, etc. nec Cicero sic struit orationem. Fuit, opinor, *quod*, vel *quia*.

Digitized by Google

[49] poena legitima turpitudinem non habuit propter vim temporum: in me, cui dies dicta non est, qui reus non fui, qui numquam sum a tribuno plebis citatus, damnati poena esse potuit, ea praesertim, quae ne in ipsa qui-
32 dem rogatione [50] proscripta est? At vide, quid intersit inter illum iniquissimum patris tui casum, et hanc fortunam conditionemque nostram. Patrem tuum, civem optimum, clarissimi viri filium, qui si viveret, qua severitate fuit, tu profecto non viveres, L. Philippus censor avunculum suum praeteriit in recitando senatu. nihil enim poterat dicere, quare rata non essent, quae erant acta in ea republica, in qua se illis ipsis temporibus censorem esse voluisset. me L. Cotta, homo censorius, in senatu juratus dixit, se, si censor tum esset, cum ego aberam, meo loco senatorem recitaturum fuisse. Quis in meum locum judicem subdidit? quis meorum amicorum testamentum discessu meo fecit, qui mihi non idem tribuerit, [51] quod et si adessem? quis me non modo civis, sed socius recipere contra tuam legem et juvare dubitavit? Denique universus senatus multo ante, quam est [52] lata lex de me, GRATIAS AGENDAS CENSUIT CIVITATIBUS IIS, QUAE M. TULLIUM: tantumne? immo etiam, CIVEM OPTIME DE REPUBLICA MERITUM, RECIPISSENT. Et tu unus pestifer civis, eum restitutum negas esse civem, quem ejectum universus senatus non modo

[49] *poena legitima.*] Quae lege constituta esset in eum, qui citatus non adesset.

[50] *perscripta est.*] Mss. et edd. pr. *praescripta est*: unde Graevius bene facit *proscripta est.* v. Clav. Ante pro *dies dicta numquam est* edd. vett. *non est*, sic et alii Mss. et Gu. idque recepi. *Numquam* e sequentibus huc tractum.

[51] *quod et si adessem.*] Sensere viri docti duritiem loci. Ed. Juntae habet, *quod, si adessem*. melius. Credo excidisse aliquot syllabas, et fuisse *quod tribueret, si adessem.*

[52] *lata lex, de me gr.*] Vitiosa est interpunctio, quam correxi.

Digitized by Google

civem, sed etiam egregium civem semper putavit? At vero, ut annales populi Romani et monumenta vetustatis loquuntur, Caeso ille Quintius, et M. Furius Camillus, et M. Servilius Ahala, cum essent optime de republica meriti, tamen populi incitati vim iracundiamque subierunt: damnatique comitiis centuriatis cum in exsilium profugissent, rursus ab eodem populo placato sunt in suam pristinam dignitatem restituti. [53] Quodsi his damnatis non modo non imminuit calamitas clarissimi nominis gloriam, sed etiam honestavit: nam, etsi optabilius est, cursum vitae conficere sine dolore, et sine injuria; tamen ad immortalitatem gloriae plus affert, desideratum esse a suis civibus, quam omnino numquam esse violatum: [54] mihi, sine ullo judicio populi profecto, tum amplissimis omnium judiciis restituto, maledicti locum aut criminis obtinebit? Fortis et constans in optima ratione civis, P. Popillius, semper fuit. tamen ejus in omni vita nihil est ad laudem illustrius, quam calamitas ipsa. Quis enim jam meminisset, eum bene de republica meritum, nisi et ab improbis expulsus esset, et per bonos restitutus? Q. Metelli praeclarum imperium in re militari fuit, egregia censura, omnis vita plena gravitatis: tamen hujus viri laudem ad sempiternam memoriam temporis calamitas propagavit. Quodsi et 33
illis, qui expulsi sunt inique, sed tamen legibus reducti, inimicis interfectis, rogationibus tribuniciis, non auctoritate senatus, non comitiis centuriatis, non decretis Italiae, non desiderio civitatis, inimicorum

[53] *Quodsi iis damnatis.*] Lenius est *his*, quod e Ms. Gu. recepi. Consentiunt edd. vett. W. 1480. Junt.

[54] *mihi.*] Debebat esse *in me*: sed potuit simile facere consequens antecedenti.

Digitized by Google

injuria probro non fuit: in me, [55] qui profectus sum integer, abfui simul cum republica, [56] redii cum maxima dignitate, te vivo, fratre tuo altero consule reducente, altero praetore petente, tuum scelus, meum probrum putas esse oportere? Ac, si me populus Romanus incitatus iracundia, aut invidia, e civitate ejecisset, idemque postea mea in rempublicam beneficia recordatus, se collegisset, temeritatem atque injuriam suam restitutione mea reprehendisset: tamen profecto nemo tam esset amens, qui mihi populi tale judicium non dignitati potius, quam dedecori putaret esse oportere. nunc vero, cum me in judicium populi nemo omnium vocarit: condemnari non potuerim, qui accusatus non sim: denique ne expulsus quidem ita sim, ut, si contenderem, superare non possem: contraque a populo Romano semper sim desensus, amplificatus, ornatus: quid est, quare quisquam mihi se [57] ipsa populari ratione anteponat? An tu populum Romanum esse illum putas, qui constat ex iis, qui mercede conducuntur? qui impelluntur, ut vim afferant magistratibus? ut obsideant senatum? optent quotidie caedem, incendia, rapinas? quem tu tamen populum, nisi tabernis clausis, frequentare non poteras: cui populo duces Lentidios, Lollios, Plaguleios, Sergios praefeceras. O speciem dignitatemque populi Romani, quam reges, quam nationes exterae, quam

[55] *qui profectus sum integer*] i. e. nulla damnati one ejectus et notatus.

[56] *redii cum maxima dignitate.*] Secutus sum Manutium et Graevium, qui sic edidere pro vulgato *dicam maxima cum dignitate.* Res est evidens. Reditus enim mentionem factam patet e sequentibus. Ed. Junt. habet *cum m. d.* sine *dicam*, ut erat in Fr. pr.

[57] *ipsa pop. ratione.*] Addendum est *in*, quod prima in *ipsa* absorpsit: quamquam et *ipsa* h. l. mihi suspectum est. Supra dixerat *in ultima ratione*, quae est optimatium: haec est popularium.

Digitized by Google

[58] gentes ultimae pertimescant, multitudinem hominum ex servis, ex conductis, ex facinorosis, ex egentibus congregatam! Illa fuit pulchritudo populi Romani, illa forma, quam in campo vidisti tum, cum etiam tibi, contra senatus totiusque Italiae auctoritatem et studium, dicendi potestas fuit. Ille, ille populus est dominus regum, victor atque imperator omnium gentium, quem illo clarissimo die, scelerate, vidisti tum, cum omnes principes civitatis, omnes ordinum [59] atque aetatum omnium, suffragium se, non de civis, sed de civitatis salute ferre censebant: cum denique homines in campum, non tabernis, sed municipiis clausis, venerunt. Hoc ego populo, si tum consules 34
aut fuissent in republica, aut omnino non fuissent, nullo labore, tuo praecipiti furori atque impio sceleri restitissem. Sed publicam causam contra vim armatam [60] sine populi praesidio suscipere nolui: non quo mihi P. Scipionis, fortissimi viri, [61] vis intima, privati hominis, displiceret: sed Scipionis factum statim P. Mucius consul, qui in gerenda republica putabatur fuisse segnior, [62] gestam multis senatusconsultis non modo defendit, sed etiam ornavit: mihi aut, te inter-

[58] *g. u. pertimescant.*] Sic rescripsissem pro *pertimescunt*, etiam sine libris. At sic habent Mss. Dresd. Fr. Guelf. edd. W. Junt. Item mox cum Graevio *ex servis, ex conductis* dedi, quod et Ms. Gu. ed. Junt. habent.

[59] *atque aetatum omnium.*] Excidisse arbitror *homines*. nec enim *principes* hic intelligi possunt: *homines* et paullo post in hac re commemorantur. Itemque mox pro *venerunt* scribendum *venerant*: respondet τῷ *censebant*, pro quo dixisset *censuerunt*, si dixisset *venerunt*.

[60] *sine populi praesidio.*] Cum populus praesidio ipse careret, et obnoxius esset istis armatis Clodianis, adeoque mihi opem ferre non posset.

[61] *vis intima.*] Grutero placet P. Manutii conjectura, *ultima*. sed et hoc durum. Dixit et Tacit. XV, 2. *vires intimae* i. e. summae.

[62] *gesta.*] Hoc verbum mihi semper suspectum fuit, pro *gesta* scri-

Digitized by Google

fecto, cum consulibus, aut, te vivo, et tecum, et cum illis, armis decertandum fuit. Erant eo tempore multa etiam alia metuenda. ad servos, medius fidius, res pervenissēt. tantum homines impios ex vetere illa conjuratione inustum nefariis mentibus bonorum odium retinebat.

Hic tu me etiam gloriari vetas: negas esse ferenda, quae soleam de me praedicare: et homo facetus inducis etiam sermonem urbanum ac venustum: me dicere solere, esse me Jovem: eundemque dictitare, Minervam esse sororem meam. [63] Non tam insolens sum, quod Jovem esse me dico, quam ineruditus, quod Minervam sororem Jovis esse existimo. sed tamen, ego mihi sororem virginem ascisco: tu sororem tuam virginem esse non sivisti. Sed vide, ne tu te debeas Jovem dicere, quod tu jure eandem sororem et uxorem appellare possis. Et quoniam hoc reprehendis, quod solere me dicas de me ipso gloriosius praedicare: quis umquam audivit, cum ego de me, *nisi* coactus ac necessario dicerem? nam si, cum mihi furta, largitiones, libidines objiciuntur, ego respondere soleo, meis consiliis, periculis, laboribus, patriam esse conservatam, non tam sum existimandus de gestis rebus gloriari, quam de objectis non confiteri. sed si mihi ante haec durissima reipublicae tempora nihil

bendum *gestum*. literam ultimam absorpsit prima sequentis. Ita omnia bene se habent: *qui in gerenda rep. putabatur fuisse segnior, gestum* (int. a Scipione, interfecto Graccho)—*defendit*. Res est ita evidens, ut sic rescribere non dubitarim.

[63] *Non tam insolens*, etc.] Clodius respondisse videtur eo, quod Cicero se *servatorem urbis* dixerat, et in area domus suae, Minervae, Urbis custodi, signum posuerat. Ceterum locum sanum esse puto, et ironice haec dicta. Clodius insolentiam objecerat, Cicero multo magis se indoctum dicit, quod Minervam sororem suam dixisset, de Clodii scilicet criminatione. Sic et Olivetus. Libri quidam scr. et edd. *non tam ineruditus*. alii, ut Guelf. ed. Vict. *non tam eruditus*. illud recepit Graevius. Male. Ita *quod* esset pro *ut*, quod latinitas Ciceronis non patitur.

Digitized by Google

umquam aliud objectum est, nisi crudelitas illius temporis, cum a patria perniciem depuli: quid? me huic maledicto utrum non respondere, an demisse respondere decuit? Ego vero etiam reipublicae semper interesse putavi, me illius pulcherrimi [64] facti, quod ex auctoritate senatus, consensu bonorum omnium, pro salute patriae, gessissem, splendorem verbis dignitatemque retinere: praesertim cum mihi uni in hac republica, audiente populo Romano, opera mea hanc urbem et hanc rempublicam esse salvam, [65] jurato dicere fas fuisset. Exstinctum est jam illud maledictum crudelitatis, quod me, non ut crudelem tyrannum, sed ut mitissimum parentem, omnium civium studiis desideratum, repetitum, arcessitum vident. Aliud exortum est, objicitur mihi meus ille discessus: cui ego crimini respondere sine mea maxima laude non possum. Quid enim, pontifices, debeo dicere? Peccati me conscientia profugisse? At id, quod mihi crimini dabatur, non modo peccatum non erat, sed erat res, post natos homines pulcherrima. Judicium populi pertimuisse? At id nec propositum ullum fuit, et, si fuisset, duplicata gloria discessissem. Bonorum mihi praesidium defuisse? falsum est. Me mortem timuisse? turpe est. Dicendum igitur est id, quod non dicerem, nisi coac- 36
tus: (nihil enim umquam de me dixi sublatius, asciscendae laudis causa potius, quam criminis depellendi:) dico igitur, et quam possum maxima voce dico: Cum omnium perditorum et conjuratorum [66] incitata

[64] *facti, quod - - gessissem.*] Insolens est haec forma.

[65] *jurato dicere*] nempe in deponendo Consulatu, cum Metellus nihil nisi jurare sivisset, ubi populus juravit, verum jurasse Ciceronem, cum, se remp. conservasse, jurasset.

[66] *incitata vis.*] Sic Mss. plerique et edd. vett. In duobus, sed

Digitized by Google

vis, duce tribuno plebis, consulibus auctoribus, afflicto senatu, perterritis equitibus Romanis, suspensa ac sollicita tota civitate, non tam in me impetum faceret, quam per me in omnes bonos: me vidisse, si vicissem, tenues reipublicae reliquias; si victus essem, nullas futuras. quod cum judicassem: deflevi conjugis miserae discidium, liberorum carissimorum solitudinem, fratris absentis amantissimi atque optimi casum, subitas fundatissimae familiae ruinas: sed his omnibus rebus vitam anteposui meorum civium; remque publicam [67] concidere unius discessu, quam omnium interitu occidere malui. speravi, id quod accidit, me jacentem posse a vivis viris fortibus excitari: si una cum bonis interiissem, nullo modo posse recreari. Accepi, pontifices, magnum atque incredibilem dolorem: non nego: neque istam mihi ascisco sapientiam, quam nonnulli in me requirebant, qui me animo nimis fracto esse atque afflicto loquebantur. An ego poteram, cum [68] a tot rerum tanta varietate divellerer: quas idcirco praetereo, quod ne nunc quidem sine fletu commemorare possum: infitiari me esse hominem, et communem naturae sensum

bonis, Gruterus reperit *incita*: sed id poëticum est et recte repudiatum a Graevio. *Concitus* quidem apud prosaicos reperitur, sicut et *concitor*: sed non *incitus*. Per compendium excidit syllaba, ut infra in *praetextatos*, ubi omnes scripti habent *praetextos*.

[67] *concidere*.] Sic edidi cum Hotom. et Lambino. Mss. et edd. vett. *condere*, pauci a Grutero inspecti *concedere*. Neutrum sensum habet. *Condere* est e compendio. Manifeste Cicero lusit in *concidere* et *occidere*: quae concidunt, rursus erigi et restituti possunt; quae occidunt, plane pereunt. πολιν πεπτωκυιαν ανασωσας vel ανεσωσας etiam Graeci. Statim ipse Cicero: *me jacentem excitari posse*. Rem ita evidentem putavi, ut si corrigere ausus sim.

[68] *a tot rerum tanta varietate*.] Miror hic neminem haesisse. Quid est *divelli a tot rerum tanta varietate*? Non *varietas* inest in *tot rebus*? Cicero scripsit *suavitate* vel *caritate* hoc verius et efficacius. Vix abstinui manum a correctione textus. *Rerum caritas* eleganter pro rebus caris, ut Liv. XXIV, 6. *Hieronis caritas* pro *Hiero carus*.

Digitized by Google

repudiare? Tum vero neque illud meum factum laudabile, nec beneficium ullum a me in rempublicam profectum dicerem, si quidem ea reipublicae causa reliquissem, quibus aequo animo carerem: eamque animi duritiam, sicut corporis, quod, cum 37
uritur, non sentit, stuporem potius, quam virtutem putarem. Suscipere tantos animi dolores, atque ea, quae capta urbe, accidunt victis, stante urbe, unum perpeti, et jam se videre distrahi a complexu suorum, disturbari tecta, diripi fortunas, patriae denique causa patriam ipsam amittere, spoliari populi Romani beneficiis amplissimis, praecipitari ex altissimo dignitatis gradu, videre [69] praetextatos inimicos, nondum morte complorata, arbitria petentes funeris: haec omnia subire conservandorum civium causa, atque ita, ut dolenter absis, non tam sapiens, quam ii, qui nihil curant, sed tam amans tuorum ac tui, quam communis humanitas postulat: ea laus praeclara atque divina. Nam, qui ea, quae numquam cara ac jucunda duxit, animo aequo reipublicae causa deserit, nullam benevolentiam insignem in rempublicam declarat: qui autem ea relinquit, reipublicae causa, a quibus cum summo dolore divellitur, ei patria cara est: cujus salutem caritati anteponit suorum. Quare, disrumpatur licet ista furia, [70] [atque] audiat haec ex me, quoniam lacessivit. [71] Bis ser-

[69] *praetextatos inimicos.*] Non sine vi usus est hoc epitheto. nempe in funere et luctu praetexta deponitur: hi Consules, arbitria funeris petentes, praetextati sunt, et insultant funeri Ciceronis. Sic post a contrario commemorat, se senatum, etc. mutata veste vidisse.

[70] *atque audiat haec ex me.*] Offendit me *atque;* idque puto esse ab interpolatore, qui hoc cum *disrumpatur* connectendum putabat. Sed haec talis sententia, *disrumpatur licet*, solet absolute et in parenthesi dici. Quid autem est *audiat licet?* Itaque saltem uncis inclusi *atque.*

[71] *B. s. ut consul - - - cesserim.*] Haec corrupta esse videntur multis viris doctis. Sententia quidem aperta est. Dixit se servasse primum consulem togatum, victis armatis, deinde privatum, cum Coss.

Digitized by Google

vavi, ut consul togatus armatos vicerim, privatus consulibus armatis cesserim. Utriusque temporis fructum tuli maximum: superioris, quod ex senatus auctoritate, et senatum, et omnes bonos, mutata veste vidi: posterioris, quod et senatus, et populus Romanus, et omnes mortales, et privatim, et publice judicarunt, sine meo reditu rempublicam salvam esse non posse.

Sed hic meus reditus, pontifices, vestro judicio continetur. Nam, si vos me in meis aedibus collocatis, id quod in omni mea causa semper studiis, consiliis, auctoritatibus, sententiisque fecistis; video me plane ac sentio restitutum. sin mea domus non modo mihi non redditur, sed etiam monumentum praebet inimico doloris mei, sceleris sui, publicae calamitatis; quis erit, qui hunc reditum potius, quam poenam sempiternam putet? In conspectu praeterea totius urbis domus est mea, pontifices: in qua si manet illud, [72] non monumentum [urbis], sed sepulchrum, inimico nomine inscriptum; demigrandum potius aliquo est, quam habitandum in ea urbe, in qua tropaea et de me et de republica videam con-
88 stituta. An ego tantam aut animi duritiem habere, aut oculorum impudentiam possim, ut, cujus urbis servatorem me esse senatus omnium assensu toties judicarit, in ea possim intueri domum meam ever-

armatis cesserit. Sed forma verborum est vitiosa. Lambinus sic conformabat locum: *et cum consul togatus armatos vici, et cum privatus consulibus armatis cessi*. Cicero sane sic eleganter et suo more dicere poterat: sed mutatio nimis dura videtur. Lenius fuerit addere *ita* post *servavi*.

[72] *non monumentum urbis.*] Verbum *urbis* suspectum est mihi. Quid enim est *monumentum urbis*, quid *sepulcrum urbis?* E proxime superiori versu huc tractum est temere. *Monumentum* absolute dicitur saepe: hic autem ludit venuste in monumenti et sepulcri verbis. v. Clav. in h. v.

Digitized by Google

sam, non ab inimico meo, sed ab hoste communi, [73] et ab eodem exstructam et positam in oculis civitatis, ne umquam conquiescere possit fletus bonorum? Sp. Melii, regnum appetentis, domus est complanata. Ecquid aliud? aequum accidisse Melio populus Romanus judicavit: nomine ipso Aequimelii, [74] stultitia poena comprobata est. Sp. Cassii domus ob eandem causam eversa: atque in eodem loco aedes posita Telluris. In Vacci pratis domus fuit M. Vacci, quae publicata est et eversa, ut illius facinus memoria et nomine loci notaretur. M. Manlius, cum ab adscensu Capitolii Gallorum impetum repulisset, non fuit contentus beneficii sui gloria: regnum appetisse est judicatus: ergo ejus domum eversam duobus lucis convestitam videtis. Quam igitur majores nostri sceleratis ac nefariis civibus maximam poenam constitui posse arbitrati sunt; eandem ego subibo ac sustinebo, ut apud posteros nostros non exstinctor conjurationis et sceleris, sed auctor et dux fuisse videar? Hanc vero, pontifices, labem turpitudinis et inconstantiae poterit populi Romani dignitas sustinere, vivo senatu, vobis principibus publici consilii, ut domus M. Tullii Ciceronis cum domo Fulvii Flacci ad memoriam poenae publice constitutae conjuncta esse videatur? M. Flaccus, quia cum C. Graccho contra sa-

[73] *et ab eodem exstructam.*] Lambinus excidisse putabat *aedem.* Alii putant *domum* intelligi. Bene. Nam sic et post dicit, ut c. 58. Sed quomodo domus illa dicitur exstructa, cujus area visebatur? Arbitror esse intelligendum hoc de iis, quae in area domus vastatae posita sunt, ut porticu, de quibus post dicit. Sic *exstrui caput* dicitur apud Juvenalem: *mensa exstrui epulis* mox apud nostrum c. 38. Melius quidem nil occurrit.

[74] *stultitia poena.*] Hoc quidem verum esse non potest. Lenissima correctio est Hotomanni, corrigentis *stultitiae*: quamquam lenius, quam pro re, verbum videtur. Graevius scribi vult: *n. ipso Aequimelii Melii poena compr. est.* Libri ita sunt corrupti, ut nihil certi extricari possit.

Digitized by Google

lutem reipublicae fecerat, et senatus sententia est interfectus, et ejus domus eversa et publicata est: in qua porticum post aliquanto Q. Catulus de manubiis Cimbricis fecit. Ista autem fax ac furia patriae, cum urbem, Pisone et Gabinio ducibus, cepisset, occupasset, teneret, uno eodemque tempore et clarissimi viri mortui monumenta delebat, et meam domum cum M. Flacci domo conjungebat: ut, qua poena senatus affecerat eversorem civitatis, eadem iste, oppresso senatu, afficeret eum, quem patres conscripti
39 custodem patriae judicassent. Hanc vero in Palatio atque in pulcherrimo urbis loco porticum esse patiemini, furoris tribunicii, sceleris consularis, crudelitatis conjuratorum, calamitatis reipublicae, doloris mei defixum indicium ad memoriam omnium gentium sempiternam? quam porticum pro amore, quem habetis in rempublicam, et semper habuistis, non modo sententiis, sed, si opus esset, manibus vestris *disturbare* cuperetis, nisi quem forte illius castissimi sacerdotis superstitiosa dedicatio deterret.

O rem, quam homines soluti ridere *non desinant*: tristiores autem sine maximo dolore audire *non* possint! Publiusne Clodius, qui ex pontificis maximi domo religionem eripuit, is in meam intulit? hunc-cin' vos, qui estis antistites caerimoniarum et sacrorum, auctorem habetis et magistrum publicae religionis? O dii immortales! (vos enim haec audire capio) P. Clodius vestra sacra curat? vestrum numen horret? res omnes humanas religione vestra contineri putat? Hic non illudit auctoritati horum omnium, qui adsunt, summorum virorum? non vestra, pontifices, gravitate abutitur? Ex isto ore, religionis verbum

Digitized by Google

excidere aut elabi potest? [75] quam tu eodem ore, accusando senatum, quod [76] severe de religione decerneret, impurissime taeterrimeque violasti. Adspicite, 40 adspicite, pontifices, hominem religiosum, et, si vobis videtur, (quod est bonorum pontificum,) monete eum, modum quendam esse religionis: nimium esse superstitiosum non oportere. Quid tibi necesse fuit anili superstitione, homo fanatice, sacrificium, quod alienae domo fieret, invisere? quae autem te tanta mentis imbecillitas tenuit, ut non putares, deos satis posse placari, nisi etiam muliebribus religionibus te implicuisses? quem umquam audisti majorum tuorum, qui et sacra privata coluerunt, et publicis sacerdotiis praefuerunt, cum sacrificium Bonae Deae fieret, interfuisse? neminem, ne illum quidem, [77] qui coecus est factus. Ex quo intelligitur, multa in vita falso homines opinari: cum ille, qui nihil viderat sciens, quod nefas esset, lumina amisit; istius, qui non solum adspectu, sed etiam incesto flagitio et stupro polluit caeremonias, poena omnis oculorum ad caecitatem mentis est conversa. Hoc auctore tam casto, tam religioso, tam sancto, tam pio, potestis, pontifices, non commoveri, cum suis dicat se manibus domum civis optimi evertisse, et eam iisdem manibus consecrasse?

Quae tua fuit consecratio? Tuleram, inquit, ut mihi liceret. Quid? non exceperas, ut, si quod jus non esset rogare, ne esset rogatum? Jus igitur statue-

[75] *quam tu*] sic pro *cum tu* cum Lambino rescripsi: nisi quis malit in fine corrigere *violaris*, intellecto *religione*.

[76] *severe de relig. decerneret.*] Nempe, cum Clodius sacra polluisset.

[77] *qui coecus est factus.*] Intellige Metellum, qui, Palladium cum e flammis ardentis templi Vestae eripuisset, coecus factus est. Is materno genere erat propinquus Clodii. Sic bene Graevius.

Digitized by Google

tis esse, uniuscujusque vestrûm sedes, aras, focos, deos penates, subjectos esse libidini tribuniciae? in quem quisque per homines concitatos irruerit, quem impetu perculerit, hujus domum non solum affligere, quod est praesentis insaniae, quasi tempestatis repentinae, sed etiam in posterum tempus religione sempiterna obli-
41 gare? Equidem sic accepi, pontifices, in religionibus suscipiendis, caput esse, interpretari, quae voluntas deorum immortalium esse videatur: nec est ulla erga deos pietas, nisi honesta de numine eorum ac mente opinio, cum expeti nihil ab iis, quod sit injustum atque inbonestum, arbitrere. Hominem invenire ista labes tum, cum omnia tenebat, neminem potuit, cui meas aedes addiceret, cui traderet, cui donaret: ipse cum loci illius, cum aedium cupiditate flagraret, ob eamque causam unam, [78] una justa illa rogatione sua vir bonus dominum se in meis bonis esse voluisset: tamen illo ipso in furore suo non est ausus *meam* domum, cujus cupiditate inflammatus erat, possidere. Deos immortales existimatis, cujus labore et consilio sua ipsi templa tenuerunt, in ejus domum afflictam et eversam [79] per unius hominis sceleratissimi nefarium latrocinium immigrare voluisse? Civis est nemo in tanto populo, extra contaminatam illam et cruentam P. Clodii manum, qui rem ullam de meis bonis attigerit, qui non pro suis opibus in illa tempestate defenderit. at, qui aliqua se contagione praedae, [80] societatis,

[78] *una justa illa rogatione.*] Hoc vitiosum esse nemo dubitet. Lambinus corrigit *universa illa r.* nullo sensu: Gruterus *ista illa r.* deleto *una:* non melius. Quid si *injusta illa?* ita *vir bonus* bella ironia subjicitur. *dominum se - - voluisset*, pertinet ad cetera bona, quae diripienda dedit consulibus.

[79] *per vim hominis.*] Vitiose. *per vim* locum hic non habet, malque e Mss. duobus illatum est a Grutero. Edd. omnes, et Mss. alii: *per unius;* quod restituit Graevius. Sed id sane friget. Puto Ciceronem scripsisse *per istius.* Interea veterem lectionem servavi.

[80] *societatis, emtionis.*] Haec si vera, conjungenda essent cum

Digitized by Google

emtionis, contaminaverunt, [81] nullius neque privati neque publici judicii poenam effugere potuerunt. Ex his igitur bonis, quorum nemo rem ullam attigit, qui non omnium judicio scelleratissimus haberetur, dii immortales domum meam concupiverunt? Ista tua pulcra Libertas, deos penates et familiares meos lares expulit, [82] ut a te ipsa, tamquam in captivis sedibus, collocaretur? Quid est sanctius, quid omni religione munitius, quam domus uniuscujusque civium? hic arae sunt, hic foci, hic dii penates, hic sacra, religiones, caeremoniae, continentur: hoc perfugium est ita sanctum omnibus, ut inde abripi neminem fas sit. Quo 42
magis est furor istius ab auribus vestris repellendus, qui, quae majores nostri religionibus tuta nobis et sancta esse voluerunt, ea iste non solum contra religionem labefactavit, sed etiam ipsius religionis nomine evertit.

At quae dea est? Bonam esse oportet, [83] quandoquidem est abs te dedicata. Libertas, inquit, est. Eam tu igitur domi meae collocasti, quam ex urbe tota sustulisti? Tu, cum collegas tuos, summa potestate praeditos, negares liberos esse: cum in templum Castoris aditus esset apertus nemini: cum [84] hunc

praedae, ut esset societas emtae praedae. Sed forte ista duo verba sunt a glossatore; verbumque *societatis* interpretatur *contagionem; emtio* autem *praedam*.

[81] *nullius neque privati*, etc.] non, quod eo nomine in judicium vocati sint; nam id factum non est; sed quod per alias causas rei facti et damnati.

[82] *ut a te ipsa - - collocaretur*.] Sic edd. pr. et Mss. plerique. Male Gruterus e duobus dedit, *ut te ipsa collocaret*: nam hoc factum non est. Diserte enim ante dixit, Clodium dominum sedium fieri non esse ausum.

[83] *quandoquidem*.] Mss. quidam, etiam Gu. et edd. quaedam vett. *quoniam quidem*. Graevius suspicatur *quae quidem*. parum refert.

[84] *hunc clarissimum virum*.] M. Lucullum intelligit P. Manutius. Recte. v. c. 51.

Digitized by Google

clarissimum virum, summo genere natum, summis populi beneficiis usum, pontificem, et consularem, et singulari bonitate, et modestia praeditum (quem satis mirari, quibus oculis adspicere audeas, non queo) audiente populo Romano a pedisequis conculcari juberes: cum [85] indemnatum exturbares, privilegiis tyrannicis irrogatis: cum principem orbis terrae virum, inclusum domi contineres: cum [86] forum armatis catervis perditorum hominum possideres: Libertatis simulacrum in ea domo collocabas, quae domus erat ipsa indicio tui crudelissimi dominatus, et miserrimae populi Romani servitutis? Eumne potissimum Libertas domo sua debuit pellere, qui nisi fuisset, in
43 servorum potestatem civitas tota venisset? At unde inventa est ista Libertas? quaesivi enim diligenter. Tanagraea quaedam meretrix fuisse dicitur. ejus non longe a Tanagris simulacrum e marmore in sepulcro positum fuit. Hoc [87] quidam homo nobilis, non alienus ab hoc religioso Libertatis sacerdote, ad ornatum aedilitatis suae deportavit. Etenim cogitarat omnes superiores muneris splendore superare. Itaque omnia signa, tabulas, ornamentorum quod superfuit in fanis, et communibus locis, tota e Graecia, atque insulis omnibus, honoris populi Romani causa, [88] sane frugaliter domum suam deportavit. Is posteaquam intellexit, posse se, [89] interversa aedelitate, a L.

[85] *indemnatum*] ad Ciceronem pertinet.

[86] *forum - - possideres.*] Graevius malit *obsideres*. eleganter. Sed et illud rectum alibi est *tenere forum*, quod est *possidere*.

[87] *quidam homo nobilis.*] Appius Claudius, frater Clodii, qui aedilis fieri cogitabat, sed factus non est, quia post maluit praetor fieri.

[88] *sane frugaliter.*] Sine impensa, omnibus per fraudem et vim ablatis.

[89] *interversa aedilitate.*] Quomodo *interversa*, cum ipse sua sponte petitionem omiserit et se ad petitionem praeturae contulerit? An

Digitized by Google

Pisone consule praetorem renuntiari, si modo [90] eadem prima littera competitorem habuisset aliquem: aedilitatem duobus in locis, partim in arca, partim in hortis suis collocavit: signum de busto meretricis ablatum isti dedit, quod esset signum [91] magis istorum, quam publicae libertatis. Hanc deam quisquam violare audeat, imaginem meretricis, ornamentum sepulcri, a fure sublatam, a sacrilego collocatam? haec me domo mea pellet? [92] haec ultrix afflictae civitatis, republicae spoliis ornabitur? haec erit in eo monumento, quod positum est, ut esset indicium oppressi senatus ad memoriam sempiternam turpitudinis? O Q. Catule, (patremne appellem, an filium? recentior memoria filii est, et cum rebus meis gestis conjunctior:) tantumne te fefellit, cum mihi summa et quotidie majora praemia in republica fore putabas? [93] negabas fas esse, duos consules esse in hac civitate inimicos reipublicae. Duo sunt inventi, qui senatum tribuno furenti constrictum traderent: qui pro me patres conscriptos deprecari, et populo supplices esse, edictis atque imperio vetarent: quibus inspectantibus

legemus *intermissa?* pro *praetermissa;* quia aedilitatem in ordine magistratuum petendorum omittere volebat.

[90] *eadem pr. l. comp.*] Valde in. l. torquent, aut semet ipsos viri docti. Manutius refert ad tabulas publicas, earumque corruptelas, mutatis ceteris nominis literis. Pertinet sane ad fraudem, sed, ut opinor, tabellarum in suffragiis, in quibus tantum prima litera candidati scriberetur, quem quisque crearet.

[91] *magis istorum.*] Claudiorum fratrum, hominum libidinosorum.

[92] *haec ultrix afflictae civitatis.*] Quomodo sic dicatur illa Dea, non intelligo. Immo *victrix* fortasse legendum, quod passim cum *ultrix* commutatum est: *victrix* illa dicitur eleganter, quae quasi de afflicta civitate triumphat, quo modo illud verbum et alibi dicitur. Nisi vero aliud verbum in eo latet, quod respondeat *spoliis*, ut *civitas* respondet *reipubl.*

[93] *negabas fas esse*] i. e. fieri posse, quod id sc. nimis nefas esset. vid. Or. in Sen. p. Red. c. 4.

Digitized by Google

domus mea disturbaretur, diriperetur: qui denique ambustas fortunarum mearum reliquias, suas in domos comportari juberent. Venio nunc ad patrem. Tu, Q. Catule, M. Fulvii domum, cum is fratris tui socer fuisset, monumentum tuarum manubiarum esse voluisti, ut ejus, qui perniciosa reipublicae consilia cepisset, omnis memoria funditus ex oculis hominum ac mentibus tolleretur. Hoc si quis tibi aedificanti illam porticum [94] diceret, fore tempus, cum is tribunus plebis, qui auctoritatem senatus, judicium bonorum omnium neglexisset, tuum monumentum, consulibus non modo inspectantibus, verum adjuvantibus disturbaret, everteret, idque cum ejus civis, qui rempublicam ex senatus auctoritate consul defendisset, domo conjungeret: nonne responderes, id, nisi eversa civitate, accidere non posse?

44 At videte hominis intolerabilem audaciam cum projecta quadam et effrenata cupiditate. Monumentum iste numquam aut religionem ullam excogitavit: habitare laxe et magnifice voluit, duasque et magnas et nobiles domos conjungere. Eodem puncto temporis, quo meus discessus isti causam caedis eripuit, a Q. Sejo contendit, [95] ut sibi domum venderet: cum ille id negaret, primo se luminibus ejus esse obstructurum minabatur. [96] Affirmabat Postumus, se vivo, illam domum istius numquam futuram. Acutus adolescens ex ipsius sermone intellexit, quid fieri opor-

[94] *diceret - - responderes.*] Debebat esse *dixisset - - respondisses.*

[95] *ut Q. Postumius sibi.*] *Q. Postumius* recte delevit Graevius, qui id in Mss. Fr. Dresd. non reperit, nec est in Guelf. itemque nec in edd. W. Junt. Ald. P. Manut. etc. Victorius primus dedit. ante in R. Br. 1480. Med. erat *Q. Vestejus*: sed ante est *atque severe contendit.*

[96] *Aff. Postumius.*] Dedi *Postumus* ex edd. quibusdam vett. cum P. Manutio. Id est cognomen Seji, non *Postumius.*

Digitized by Google

teret: hominem veneno apertissime sustulit: emit domum, licitatoribus defatigatis, prope dimidio carius, quam aestimabat. Quorsum igitur haec oratio pertinet? domus mea illa prope tota vacua est: vix pars aedium mearum decima ad Catuli porticum accessit. [97] causa fuit ambulatio, et monumentum, et ista Tanagraea, oppressa libertate, Libertas. In Palatio, pulcherrimo prospectu, porticum cum conclavibus pavimentatam trecentum pedum concupierat, amplissimum peristylum; cetera ejusmodi, facile ut omnium domos et laxitate et dignitate superaret. Et homo religiosus, cum aedes meas idem emeret et venderet: tamen illis tantis tenebris non est ausus suum nomen emtioni illi adscribere. posuit scilicet Scatonem illum, hominem sua virtute egentem, ut is, qui in Marsis, ubi natus est, tectum, quo imbris vitandi causa succederet, nullum haberet, aedes in Palatio nobilissimas emisse se diceret. Inferiorem aedium partem assignavit non suae genti Fontejae, sed Clodiae, quam reliquit: [98] quem in numerum ex multis Clodiis nemo nomen dedit, nisi aut egestate, aut scelere perditus. Hanc 45
vos, pontifices, tam variam, tam novam in omni genere voluntatem, impudentiam, audaciam, cupiditatem comprobabitis?

Pontifex, inquit, affuit. Non te pudet, cum apud pontifices res agatur, pontificem dicere, non collegium pontificum affuisse: praesertim cum tribunus plebis, vel denuntiare potueris, vel etiam cogere? Esto: collegium non adhibuisti. quid? de collegio quis tan-

[97] *causa fuit.*] Quae *causa?* nihili est hoc, nec sensum habet. An scripsit *ea*, quod pro compendio *ca*, ut scriptum est in Ms. Guelf. acceptum? Sensus est: ea decimi pars, habuit ambulationem et porticum et simulacrum.

[98] *quem in numerum*, etc.] Haec non intelligo.

Digitized by Google

dem affuit ? posuerat enim auctoritatem in uno. quae est in his omnibus : sed tamen auget et aetas et honos dignitatem. opus erat etiam scientia : quam etsi omnes consecuti sunt, tamen certe peritiores vetustas facit. Quis ergo affuit ? [99] Frater, inquit, uxoris meae. Si auctoritatem quaerimus, etsi id est aetatis, ut nondum consecutus sit : tamen quanta est in adolescente auctoritas, ea, propter tantam conjunctionem affinitatis, minor est putanda. sin autem scientia est quaesita : quis erat minus peritus, quam is, qui paucis illis diebus in collegium venerat ? qui etiam tibi erat magis obstrictus beneficio recenti, cum se, fratrem uxoris tuae, fratri tuo germano antelatum videbat. etsi in eo providisti, ne frater te accusare posset. Hanc tu igitur dedicationem appellas, ad quam non collegium, non honoribus populi Romani ornatum pontificem, non denique [100] adolescentem quemquam, cum haberes in collegio familiarissimos, adhibere potuisti ? Affuit is, si modo affuit, quem tu impulisti, soror rogavit, mater coëgit. Videte igitur, pontifices, quid statuatis in mea causa de omnium fortunis. [1] Er-

[99] *Frater uxoris meae.*] Pinariae sc. v. Perison. Animadv. hist. c. 5. p. 200.

[100] *adolescentem qu.*] Lambinus addi volebat *scientem*. Ego intelligo *alium*, quod, ut ap. Graecos ἄλλος, interdum omittitur.

[1] *Verbone pontifices - - consecrare posse.*] *Verbone pontifices* habent omnes edd. pr. praeter W. quae habet *Ergo ne*, vitiose pro *Ergone*. Eadem omnes *consecrari*. Primus Victorius *consecrare*, forte vitio operarum. P. Manutius 1540. edidit *verone* per conjecturam. Viri docti conjecere *Verbone pontificis*. Sed Graevius in Mss. suis reperit *Ergone*, quod et Ms. Guelf. habet, item *consecari*. Et hoc recepit Graevius. Ego anceps diu haesi. *Verbone* verum esse non potest, quia id statim post est, *si aliquid dixerit*. *Pontifices* porro verum esse non potest. nam praeterquam quod *is* non habet, quo referatur ; nam ad superiora referri non potest, quia hic non est de illo pontifice Clodiano sermo, sed de toto genere ; mox praecessit *pontifices*. et frigide repetitur. Puto ergo scribendum *Ergone pontifices potestis - - - consecrare posse ?* aut *Ergo per pontifices - - - consecrari posse*, quia in *consecrari* omnes Mss. et edd. veteres consentiunt. Mox est *per pontificem dedicare*. Interea illud recepi, in quo una modo litera a me est.

Digitized by Google

gone pontificem putatis, si is postem tenuerit et aliquid dixerit, domum uniuscujusque consecrare posse? [2] At istae dedicationes, et templorum et delubrorum religiones, ad honorem deorum immortalium, sine ulla civium calamitate a majoribus nostris constitutae sunt. Est inventus tribunus plebis, qui consularibus copiis instructus, omni impetu furoris in eum civem irruerit, quem perculsum ipsa respublica suis manibus extolleret. Quid, si quis similis istius (neque enim 46
jam deerunt, qui imitari velint) aliquem mei dissimilem, cui respublica non tantum debeat, per vim afflixerit, domum ejus per pontificem dedicarit: id, vos [3] ista auctoritate constituetis, ratum esse oportere? Dicetis, quem reperiet pontificem? Quid? et tribunus plebis idem esse non potest pontifex? M. Drusus, ille [4] clarissimus tribunus plebis, pontifex fuit. ergo, si is Q. Caepionis, inimici sui, postem aedium tenuisset, et pauca verba fecisset, aedes Caepionis essent dedicatae? Nihil loquor de pontificio jure, nihil de ipsius verbis dedicationis, nihil de religione, caeremoniis: non dissimulo me nescire ea, quae, etiamsi scirem, dissimularem, ne aliis molestus, vobis etiam curiosus viderer: etsi effluunt multa ex vestra disciplina, quae etiam ad nostras aures saepe permanant. Postem teneri in dedicatione oportere videor audisse templi. ibi enim postis est, ubi templi aditus est et valvae. Ambulationis postes nemo umquam tenuit in dedicando: simulacrum autem, aut aram si dedicasti, sine religione loco moveri potest. Sed jam hoc dicere

[2] *An istae.*] Recte Graevius corrigit *At istae*, etc. Nexus orationis ita postulat.

[3] *ista auctoritate*] sc. consecrationis a pontifice factae.

[4] *clarissimus tribunus pl. p.f.*] Sic cum Graevio edidi, deleto *vir* post *clar.* quod ab omnibus Wss. et edd. pr. abest.

Digitized by Google

tibi non licebit, quoniam pontificem postem tenuisse dixisti.

Quamquam quid ego de dedicatione [5] loquor? aut quid de vestro jure, et religione contra, quam propo-
47 sueram, disputo? Ego vero, si omnia solemnibus verbis, veteribus et priscis institutis acta esse dicerem: tamen me reipublicae jure defenderem. An, cum tu ejus civis discessu, cujus unius opera senatus atque omnes boni civitatem esse incolumem toties judicassent, oppressam taeterrimo latrocinio cum duobus sceleratissimis consulibus rempublicam teneres: domum ejus, qui patriam a se servatam perire suo nomine noluisset, per pontificem aliquem dedicasses: posset recreata respublica sustinere? Date huic religioni aditum, pontifices: jam nullum fortunis communibus exitum reperietis. An, si postem tenuerit pontifex, et verba, ad religionem deorum immortalium composita, ad perniciem civium transtulerit, valebit ad injuriam nomen sanctissimum religionis: si tribunus plebis verbis non minus [6] priscis, et paene solemnibus, bona civis cujuspiam consecrarit, non valebit? Atqui C. Atinius, patrum memoria, bona Q. Metelli, qui eum ex senatu censor ejecerat, avi tui, Q. Metelle, et tui, P. Servili, et proavi tui, P. Scipio, consecravit, foculo posito in Rostris, adhibitoque tibicine. Quid tum? num ille furor tribuni plebis, ductus ex nonnullis [7] veterum

[5] *loquor, aut - - disputo.*] Sic scribendum mea esse sponte vidi, non *loquar aut disputabo*, ut est in vulgatis: nam in hac forma semper utitur Cicero tempore praesenti. Et jam erat disputatum, ut futuro locus non esset. Reperi deinde in Guelf. *disputo.*

[6] *priscis et paene solemnibus.*] Lambino videbatur legendum *plane.* Tale quid sane res desiderat. Suspicabar *bene solemnibus*, quia in libris veteribus scribitur *pene.*

[7] *veterum temp*] Mss. Gruteri *perveterum.* sic et Gu. Mox pro *religioni* Mss. Fr. Dresd. Gu. qui et *religavit* habet, *religionibus*, ut et ed. W. Junta, etc. Id aut recipiendum (excidit ultima syllaba case) aut *religione* scribendum. nam *religione obligare* dicitur, non *religioni.*

Digitized by Google

temporum exemplis, fraudi Metello fuit, summo illi et clarissimo viro? Certe non fuit. Vidimus, hoc idem Cn. Lentulo censori tribunum plebis facere. Numquid igitur is bona Lentuli religionibus obligavit? Sed quid ego ceteros? Tu, tu, inquam, capite velato, concione advocata, foculo posito, bona tui Gabinii, cui regna omnia Syrorum, Arabum, Persarumque donaras, consecrasti. Quodsi tum nihil est actum: quid in meis bonis agi potuit? sin est ratum, cur ille gurges, heluatus tecum simul [8] reipublicae sanguinem, ad coelum tamen exstruxit villam in Tusculano visceribus aerarii; mihi meas ruinas, quarum ego similem totam urbem esse passus non sum, adspicere non licuit? Omitto Gabinium: Quid? exemplo tuo 48
bona tua nonne L. Mummius, vir omnium fortissimus atque optimus, consecravit. quod si, quia ad te pertinet, ratum esse negas oportere: ea jura constituisti in praeclaro tribunatu tuo, [9] quibus in te conversis, recusares, alios everteres? sin ista consecratio legitima est: quid est, quod profanum in tuis bonis esse possit? An consecratio [10] nullum habet jus, dedicatio est religiosa? Quid ergo illa tua tum [11] obtestatio tibicinis? quid foculus? quid preces? quid prisca verba voluerunt? ementiri, fallere, abuti deorum immortalium numine ad hominum timorem quid voluisti?

ut supra 40. extr. et c. 51. *religione devincire.* Itaque dedi *religionibus.*

[8] *reip. sanguinem - - - visceribus aerarii*] e pecunia publica, in ipsis aerarii angustiis.

[9] *quibus - - recusares, alios everteres.*] Durius hoc est, ob duplicem constructionem. Hotomannus putabat, *uti recusares:* sed ita non fit mollius.

[10] *nullum habet jus.*] *Jus* aberat Ms. Lambini, abest et Gu. et ed. Rom. Br. Potest e superioribus intelligi. sed est durius. quomodo *consecratio* et *dedicatio* differant, v. in Clave in *Consecratio.*

[11] *obtestatio tibicinis*] v. Clavem in *obtest.*

Digitized by Google

Nam si est illud ratum: mitto Gabinium: tua domus certe, et, quicquid habes aliud, est Cereri consecratum. sin ille tibi ludus fuit, quid te impurius, qui religiones omnes pollueris aut ementiendo, aut stuprando? Jam fateor, inquit, in Gabinio me nefarium fuisse. quippe vides, poenam illam a te in alium institutam, in te ipsum esse conversam. Sed homo omnium scelerum flagitiorumque documentum, quod in Gabinio fateris, cujus impudicitiam pueritiae, libidines adolescentiae, dedecus et egestatem reliquae vitae, latrocinium consulatus vidimus: cui ne ista quidem ipsa calamitas injuria potuit accidere: id in me infirmas? et gravius esse dicis, quod uno adolescente, quam quod concione tota teste, fecisti?

49 Dedicatio magnam, inquit, habet religionem. Nonne vobis Numa Pompilius videtur loqui? discite orationem, pontifices, et vos flamines: etiam tu, rex, disce [12] a gentili homine: quamquam ille *gentem* istam reliquit: sed tamen disce ab homine religionibus dedito, justo, tum omnium religionum perito. Quid? in dedicatione, nonne, [13] et quis dicit, et quid, et quomodo, quaeritur? An tu haec ita confundis et perturbas, ut, quicumque velit, quod velit, quomodo velit, possit dedicare? quis eras tu, qui dedicabas? quo jure? qua lege? quo exemplo? qua potestate? ubi te isti rei populus Romanus praefecerat? Video enim esse legem veterem tribuniciam, quae vetet, injussu plebis aedes, terram, aram consecrare. neque

[12] *a gentili homine tuo.*] *Homine* aberat a Mss. Graevii, nec est in Gu. item edd. ante Victorium; quae tamen omnes hic sunt vitiosae. Victorius quidem non inseruit *hominem* sine libris bonis, nec tacuisset Gruterus, si non reperisset in libris suis. At *tuo* factum est e lectione vitiosa *at tu* in edd. vett. et Mss. Id itaque delevi. nam alterutrum quidem vitiosum est.

[13] *et quis dicit*, etc.] Scribendum est *dicat*.

Digitized by Google

tum hoc ille Q. Papirius, qui hanc legem rogavit, sensit, neque suspicatus est, fore periculum, ne domicilia, aut possessiones indemnatorum civium consecrarentur. neque enim id fieri fas erat, neque quisquam fecerat, neque erat causa, cur prohibendo non tam deterrere videretur, quam admonere. Sed quia consecrabantur aedes, non privatorum domicilia, sed quae sacrae nominantur: consecrabantur agri, [14] non ita ut nostra praedia, si quis vellet, sed ut imperator agros de hostibus captos consecraret: statuebantur arae, quae religionem afferrent, [15] [ipso] si loco essent consecratae: haec, nisi plebs jussisset, fieri vetuit. Quae si tu interpretaris de nostris aedibus atque agris scripta esse: non repugno. sed quaero, quae lex lata sit, ut tu aedes meas consecrares: ubi tibi haec potestas data sit: quo jure feceris. Neque ego nunc de religione, sed de bonis omnium nostrûm, nec de pontificio, sed de jure publico disputo. Lex Papiria 50 vetat, aedes injussu plebis consecrari. Sit sane hoc de nostris aedibus, ac [16] non de publicis templis. [17] Unum ostende verbum consecrationis in ipsa tua lege: si illa lex est, ac non vox sceleris, et crudelitatis tuae. Quodsi tibi tum in illo reipublicae naufragio omnia in mentem venire potuissent, aut si tuus

[14] *non ita, ut nostra.*] *Ita* mihi suspectum est.

[15] *ipso si loco e. e.*] Mss. quidam, etiam Gu. et ed. W. *ipsi*. Graevius utrumque vitiosum ac delendum putat. recte. *loco* est, ubi recte fieri potest.

[16] *non de publicis templis*] omnia templa sunt publica; sed addidit, ut responderet *nostris, non de publicis templis*, quorum consecratio lege populi mandatur. exempla sunt apud Livium.

[17] *Unum verbum consecrationis.*] Aliquid in tua lege esse de consecratione tibi mandanda et per te facienda, ut eam tu potestatem a populo accepisse videare.

Digitized by Google

scriptor in illo incendio civitatis non [18] syngraphas cum Byzantiis exsulibus et cum legatis regiis faceret, sed vacuo animo tibi ista non scita, sed portenta conscriberet: esses omnia, [19] si minus re, at verbis legitimis consecutus. Sed uno tempore cautiones fiebant pecuniarum, [20] foedera feriebantur provinciarum, regum appellationes venales erant, servorum omnium vicatim celebrabatur tota urbe descriptio, inimici in gratiam reconciliabantur, [21] imperia adscribebantur novae juventuti, Q. Sejo venenum misero parabatur, de Cn. Pompejo, propugnatore et custode imperii, interficiendo consilia inibantur, senatus ne quid esset, ut lugerent boni semper, ut capta respublica consulum proditione, vi tribunicia teneretur. Haec cum tot, tantaque agerentur: non mirum est, praesertim in furore animi et caecitate, multa illum et te fefellisse.

At videte, quanta vis sit hujus Papiriae legis, in re tali; non qualem tu affers, sceleris plenam et furoris. Q. Marcius, censor, signum Concordiae fecerat, idque in publico collocarat. hoc signum C. Cassius censor cum in curiam transtulisset, collegium vestrum consuluit, numquid esse causae videretur, quin id signum
51 curiamque Concordiae dedicaret. Quaeso, pontifices, et hominem cum homine, et tempus cum tempore, et

[18] *syngraphas cum exsulibus*, etc.] Paciscebatur cum iis pecuniam, pro qua Clodius eos lege restituerat. *cum legatis regiis*, ut reges a pop. Rom. appellarentur, cum senatus nollet, ut patet e seqq. et pro Sext.

[19] *si minus re, ut verbis legitimis.*] Non tu quidem vere jus accepisses istorum faciendorum, quia tota lex est vitiosa, at verbis tamen, quia in lege scriptum esset, ut tu consecrare mea bona posses.

[20] *foedera feriebantur provinciarum.*] Graevius in his sine caussa haeret, et interpungit post *feriebantur*, cetera corrupta putat. *foedera provinciarum* facta sunt cum Gabinio et Pisone, quae et supra commemorata sunt fortasse et cum aliis, qui opimas provincias expeterent.

[21] *imperia adscribebantur novae juventuti.*] Hoc non intelligo. nec conjecturis aliquid expeditum est. Et libri valde variant.

Digitized by Google

rem cum re comparate. Ille erat summa modestia et gravitate censor: hic tribunus plebis, scelere et audacia singulari. tempus illud erat tranquillum, et in libertate populi, et gubernatione positum senatus: tuum porro tempus, libertate populi Romani oppressa, senatus auctoritate deleta. res illa plena justitiae, sapientiae, dignitatis. censor enim, penes quem majores nostri (id quod tu sustulisti) judicium senatus de dignitate esse voluerunt, Concordiae signum volebat in curia, curiamque ei deae dedicare. Praeclara voluntas, atque omni laude digna. praescribere enim se arbitrabatur, ut sine studiis dissensionis, sententiae dicerentur, si sedem ipsam ac templum publici consilii religione Concordiae devinxisset. Tu cum ferro, cum metu, cum edictis, cum privilegiis, cum praesentibus copiis perditorum, [22] absentis exercitus terrore et minis, consulum societate et nefario foedere, servitute oppressam civitatem teneres, Libertatis signum posuisti magis [23] ad ludibrium pudicitiae, quam ad simulationem religionis. Ille in curia, quae poterat, sine cujusquam incommodo, dedicabat: tu in civis optime de republica meriti cruore ac paene ossibus simulacrum non libertatis publicae, sed licentiae, collocasti. Atque ille tamen ad collegium retulit: tu ad quem retulisti? Si quid deliberares, si quid tibi aut piandum, aut instituendum fuisset religione domestica: tamen instituto ceterorum vetere, ad pontificem detulisses. novum delubrum cum in urbis cla-

[22] *absentis exercitus terrore.*] Caesariani, ut supra dictum.

[23] *ad ludibrium impudentiae.*] Sic edd. omnes et Mss. noti. Sed Gruterus memorat, qui repererint *pudicitias*: et in Pal. nono fuisse *impudicitias*. Itaque edidi *pudicitiae*; nam evidens est, hic esse debere nomen rei bonae, ut post *religionis*. mala res non ludibrium fieri potest, sed res bona. Pertinet eo, quod libertatis illud signum erat meretricis simulacrum.

Digitized by Google

rissimo loco, nefando quodam atque inaudito instituto, inchoares: referendum ad sacerdotes publicos non putasti? At, si collegium pontificum adhibendum non videbatur: nemone horum tibi idoneus visus est, qui aetate, honore, auctoritate antecellunt, ut cum eo dedicationem communicares? quorum quidem tu non
52 contemsisti, sed pertimuisti dignitatem. An tu auderes quaerere ex P. Servilio, aut ex M. Lucullo: quorum ego consilio atque auctoritate rempublicam consul ex vestris manibus ac faucibus eripui: quibusnam verbis, aut quo ritu, primum hoc dico, civis domum consecrares; deinde civis ejus, cui princeps senatus, cui etiam ordines omnes, deinde Italia tota, post cunctae gentes, testimonium hujus urbis atque imperii conservati dedissent? Quid diceres, o nefanda et perniciosa labes civitatis? Ades, ades, Luculle, Servili, dum dedico domum Ciceronis, [24] ut mihi praeeatis, postemque teneatis. Es tu quidem cum audacia, tum impudentia singulari: sed tibi tamen oculi, vultus, verba cecidissent, cum te viri, qui sua dignitate personam populi Romani atque auctoritatem imperii sustinerent, verbis gravissimis perterruissent: neque sibi fas esse dixissent, furori interesse tuo, [25] atque in patriae parricidio et scelere. Quae cum videres, tum te ad tuum affinem, non delectum a te, sed relictum a ceteris contulisti. quem ego tamen credo, si est ortus

[24] *ut mihi praeeatis*] int. verba, carmen dedicationis, quod est Pontificis. At *postemque teneatis* quomodo dicitur? cum satis constet, postem teneri non a pontifice, qui stat ad foculum et praeit verba, sed a consecrante et carmen pontificis pronuntiante. Debebat esse *postem tenenti*. Sed tamen et post pontifex dicitur *postem tangere*, nescio, quomodo.

[25] *atque in patriae parr. et scelere.*] Dupliciter *interesse* struitur: utraque ratio recta; sed tamen est durius, eodem in loco dupliciter *strui verbum* idem. Suspicatus sum, delendum esse *atque*. nisi totum est a glossatore *furoris*.

Digitized by Google

[26] ab illis, quos memoriae proditum est ab ipso Hercule, perfuncto jam laboribus, sacra didicisse, in viri fortis aerumnis, non ita crudelem fuisse, ut in [27] vivi, et jam spirantis caput bustum suis manibus imponeret: [28] qui aut nihil dixit, aut fecit omnino, poenamque hanc maternae temeritatis tulit, ut mutam in delicto personam, nomenque praeberet: [29] aut, si dixit aliquid verbis haesitantibus, postemque tremebunda manu tetigit, certe nihil rite, nihil caste, nihil more institutoque perfecit. Viderat ille Murenam, vitricum suum, consulem designatum, ad me consulem cum Allobrogibus communis exitii indicia afferre: audierat ex illo, se a me bis salutem accepisse, separatim semel, iterum cum universis. Quare quis est, qui existimare possit, huic novo pontifici, primam hanc post sacerdotium initum religionem instituenti vocemque mittenti, non et linguam obmutuisse, et manum obtorpuisse, et mentem debilitatam metu concidisse: praesertim cum ex collegio tanto, non regem, non flaminem, non pontificem videret: fierique particeps alieni sceleris invitus cogeretur, et gravissimas poenas affinitatis impurissimae sustineret?

[26] *ab illis*, etc.] nempe *Pinariis*, quorum nomen ille affinis Clodii habebat, ut supra vidimus, et fortasse se ex illo genere ortum ferebat.

[27] *vivi et jam sp.*] Lambinus corrigit *etiam tum*. bene, ut opinor. nam *et jam spirantis* post *vivi* absurdum est. Et sunt Mss. hic vitiosi. Guelf. habet *ut in vim jam spirantibus capitibus caput suis m. imp.* a quo non multum abit ed. W.

[28] *qui aut nihil dixit, aut fecit omnino, poenamque.*] Sic hunc locum correxi e Ms. Guelf. et edd. R. 1480. Br. Med. Junt. in quibus totidem literis ac verbis haec sunt: idque sensus et series orationis requirit. et sic volebat Pantagathus corrigi: nec difficile erat correctionem reperire. Vulgo est: *qui aut nihil dixit, aut, si fecit, omnino poenam hanc*, etc.

[29] *aut, si dixit aliquid verbis haesitantibus.*] Sustuli vitiosam interpunctionem post *aliquid*. Pro *perfecit* Ms. Guelf. habet *perfeceris*. bene, opinor.

Digitized by Google

53 Sed, ut revertar ad jus publicum vindicandum, quod ipsi pontifices semper non solum ad suas caeremonias, sed etiam ad populi jussa accommodaverunt: habetis in commentariis vestris, C. Cassium censorem de signo Concordiae dedicando ad pontificum collegium retulisse, eique M. Aemilium, pontificem maximum, pro collegio respondisse, nisi eum populus Romanus nominatim praefecisset, atque ejus jussu faceret; [30] non videri ea recte posse dedicari. Quid, cum Licinia, virgo Vestalis, summo loco nata, sanctissimo sacerdotio praedita, T. Flaminino, Q. Metello, consulibus, aram, et aediculam, et pulvinar sub saxo sacro dedicasset, non eam rem ex auctoritate senatus ad hoc collegium Sex. Julius praetor retulit? cum P. Scaevola, pontifex maximus, pro collegio respondit, quod in loco publico Licinia, Caji filia, injussu populi dedicasset, sacrum [31] non videri. Quam quidem rem quanta severitate, quantaque diligentia [32] senatus sustulerit, ex ipso senatusconsulto facile cognoscetis. Recita senatusconsultum. SENATUSCONSULTUM. Videtisne, praetori urbano negotium datum, ut curaret, ne id sacrum esset? et ut, si quae essent incisae aut inscriptae litterae, tollerentur? O tempora! o mores! Tum censorem, hominem sanctissimum, simulacrum Concordiae dedicare pontifices in [33] templo inaugurato

[30] *non videri ea r. p. d.*] Quia praecedit *signum*, aut *id* legendum, aut *ea* delendum videatur. Si est a Cicerone, refertur ad id, quod supra dixerat c. 51. voluisse signum Concordiae, curiam ei Deae dedicare: ut *ea* referatur ad signum et ad curiam.

[31] *non videri esse.*] Graevius *esse* deleri volebat, quia in hac formula nunquam additur. Quia in optimo Ms. S. Victoris non fuit, teste Grutero, delevi.

[32] *senatus sustulerit.*] Non bene convenit verbum *sustulerit*. sensus requirit *gesserit*, *curarit*, aut simile quid. non enim videtur ad signum referri, sed ad totam actionem ejus rei, ut e seqq. patet.

[33] *templo inaugurato*] in curia, quae saepe templum ap. Ciceronem dicitur. *Inaugurato* redundat: nam in *templo* intelligitur, qui est

Digitized by Google

prohibuerunt: post autem senatus in loco augusto consecratam eam aram, tollendam ex auctoritate pontificum censuit, neque ullum est passus ex ea dedicatione litterarum exstare monumentum. tu, procella patriae, turbo ac tempestas pacis atque otii, quod in naufragio, reipublicae tenebris offusis, demerso populo Romano, everso atque ejecto senatu, dirueris, aedificaris, religione omni violata, [34] reipublicae tantum nomine contaminaris: in civis hujusce aedibus, et in urbe, quam suis laboribus ac periculis conservasset, monumentum deletae reipublicae collocaris, [35] ad equitum notam, ad dolorem bonorum omnium, [36] sublatoque Q. Catuli nomine incideris: id sperasti rempublicam diutius, quam, quoad mecum simul expulsa careret his moenibus, esse laturam?

At si, pontifices, neque is, cui licuit, neque id, quod fas fuit, dedicavit: quid me attinet jam illud tertium, quod proposueram, docere, non his institutis ac verbis, quibus caeremoniae postulant, dedicasse? Dixi a 54
principio, nihil me de scientia vestra, nihil de sacris, nihil de abscondito jure pontificum, dicturum. quae sunt adhuc a me de jure dedicandi disputata, non sunt quaesita ex occulto aliquo genere litterarum, sed sumta de medio, ex rebus palam per magistratus actis,

locus inauguratus: sed addidit aequandae orationis caussa, quod statim post est *loco augusto*, nempe sub saxo sacro, ut supra dixit.

[34] *reip. tantum nomine.*] Quorsum hic *tantum* valeat, non video. An *tantum non nomine c.* Graevius recepit *tamen*, ut habent edd. quaedam vett. Sed id valde friget: nec habet, quo referatur.

[35] *ad equitum notam.*] In equitibus hic merito haesit Lambinus. Conjecit *ejus*, sc. reipublicae. non placet. aliud hic latet, quod in mentem non venit. *ad temporum notam* alibi est: simile quid et hic esse debet.

[36] *subl. Catuli nomine incideris.*] Nempe, quia jam non Catuli, sed Clodii porticus erat. Graevius excidisse putat *tuum*; immo *tuo*: refertur enim oratio ad *quod*: *tu - - quod - - - dirueris - - - contaminaris - - collocaris - - incideris.*

Digitized by Google

ad collegiumque delatis, ex senatusconsulto, ex lege. Illa interiora, jam vestra sunt, quid dici, [37] quid praecipi, quid tangi, quid teneri jus fuerit. Quae si omnia ex Coruncanii scientia, qui peritissimus pontifex fuisse dicitur, acta esse constarent: aut si M. Horatius ille Pulvillus, qui, cum ejus dedicationem multi, propter invidiam, fictis religionibus impedirent, restitit, et constantissima mente Capitolium dedicavit, hujusmodi alicui dedicationi praefuisset: tamen in scelere religio non valeret; nedum valeat id, quod imperitus adolescens, novus sacerdos, sororis precibus, matris minis adductus, ignarus, invitus, sine collegis, sine libris, sine auctore, sine fictore, furtim, mente ac lingua titubante fecisse dicatur: praesertim cum iste impurus atque impius hostis omnium religionum, qui contra fas inter viros saepe mulier, et inter mulieres vir fuisset, ageret illam rem ita raptim et turbulente, ut neque mens, neque vox, neque lingua consisteret.

55 Delatum tum est ad vos, pontifices, et post omnium sermone celebratum, quemadmodum iste praeposteris verbis, omnibus obscoenis, idemtidem se ipse revocando, dubitans, timens, haesitans, omnia aliter, ac vos in monumentis habetis, et pronuntiarit, et fecerit. Quod quidem minime mirum est, in tanto scelere, tantaque dementia, ne audaciae quidem locum ad timorem comprimendum fuisse. Etenim, si nemo umquam praedo tam barbarus atque immanis fuit, qui cum fana spoliasset, deinde aram aliquam in litore deserto, somniis stimulatus, aut religione aliqua, con-

[37] *quid praecipere, quid tangi.*] Primum *praecipi* debet esse, ut simile sit ceteris: idque quia est in Mss. Gu. recepi. Sed idem non habet *quid tangi*, ut nec in suis reperit Graevius, abestque et ab edd. quibusdam vett. Et id sane intelligi potest in *teneri*: quia tamen et supra verbo tangendi usus est, non moverim loco.

Digitized by Google

secraret, non horreret animo, cum divinum numen scelere violatum, placare precibus cogeretur: qua tandem istum perturbatione mentis, omnium templorum atque tectorum totiusque urbis praedonem, fuisse censetis, cum pro detestatione tot scelerum unam aram nefarie consecraret? Non potuit ullo modo (quamquam et insolentia dominatus extulerat animos, et erat incredibili armatus audacia) non in agendo ruere, ac saepe peccare, praesertim illo pontifice, et magistro, qui cogeretur docere, antequam ipse didicisset. Magna vis est cum in deorum immortalium numine, tum vero in ipsa republica. Dii immortales suorum templorum custodem ac praesidem sceleratissime pulsum cum viderent, ex suis templis in ejus aedes immigrare nolebant. itaque istius vecordissimi mentem cura metuque terrebant. Res vero publica, quamquam erat exterminata mecum, tamen obversabatur ante oculos exstinctoris sui, et ab istius inflammato atque ignito furore jam tum me seque repetebat. Quare quid est mirum, si iste metus furore instinctus, scelere praeceps, neque institutas caeremonias persequi, neque verbum ullum sollemne potuit effari?

Quae cum ita sint, pontifices, revocate jam animos 56
vestros ab hac subtili nostra disputatione ad universam rempublicam, quam antea cum viris fortibus multis, in hac vero causa solis vestris cervicibus sustinetis. [38] Vobis universi senatus perpetua auctoritas, [39] cui

[38] *Vobis univ. senatus*, etc.] Haec periodus non bene cohaeret, estque structura ἀνακολουθος. Nam quod est in fine *arbitrabuntur*, non convenit primis. Ceterum Graevius bene hoc corrigit *arbitrantur*, ex quo *arbitrabantur*, ut habent libri quidam, etiam Gu. *et arbitrabuntur* factum.

[39] *cui vosmetipsi praestantissimi s.* etc.] *Praestantissimi* vitiosum esse, qui attenderit, facile sentiet, sensitque Manutius. Latere tamen in eo aliquid videtur. Quidam correxere *praestantissime*, probante valde Graevio. Mihi non placet. Sensus est: in quo vos semper in

vosmetipsi praestantissimi semper in mea causa praefuistis; vobis Italiae magnificentissimus ille motus, municipiorumque concursus; vobis campus, centuriarumque una vox omnium, quarum vos principes atque auctores fuistis, vobis omnes societates, omnes ordines, omnes, [40] qui aut re, aut spe denique sunt bona, omne vobis erga meam dignitatem studium, et judicium non modo commissum, verum etiam commendatum esse arbitrantur. Denique ipsi dii immortales, qui hanc urbem atque hoc imperium tuentur, ut esset omnibus gentibus posteritatique perspicuum, divino me numine esse reipublicae redditum, idcirco mihi videntur fructum ipsum reditus et gratulationis meae, ad suorum sacerdotum potestatem judiciumque revocasse. Hic est enim reditus, pontifices, haec restitutio, in domo, in sedibus, in aris, in focis, in diis penatibus recuperandis. quorum si iste suis sceleratissimis manibus tecta sedesque convellit: ducibusque consulibus, tamquam urbe capta, hanc unam domum, quasi acerrimi propugnatoris, sibi delendam putavit: tamen illi dii penates ac familiares mei, per vos in meam domum
57 mecum erunt restituti. Quocirca te, Capitoline, quem propter beneficia populus Romanus Optimum, propter vim Maximum nominavit, teque, Juno regina, et te, custos urbis, Minerva, quae semper adjutrix consiliorum meorum, testis laborum exstitisti, precor ac quae-

primis participes consiliorum de salute mea fuistis, et meam causam egistis. v. Clav. in *praeesse*. An Cicero scripsit *praesentissime*?

[40] *qui aut re aut spe - - boni*] non intellexere hoc viri docti, qui conjecere *specie*. *re boni sunt*, qui bene de republica sentiunt, quia in ea habent multum boni, rem familiarem, honores, etc. *spe boni*, qui possunt sperare, se quoque divites, honoratos fore. Et aliis locis ista duo in bonis civibus Cicero conjungit, malos autem fere nullam rem, nullam spem habere, ut pro Sextio et alibi. Sed Ms. Gu. habet *bona*: quod melius puto. Sallust. Catil. 21. *neque res neque spes bona ulla*. ubi v. Cort. Ibid. 20. *res mala, spes multo asperior*. Similia sunt apud Ciceronem, ut *neque in re, neque in spe bona esse*.

Digitized by Google

so: vosque, qui maxime me repetistis, atque revocastis, quorum de sedibus haec mihi proposita est contentio, patrii penates familiaresque, qui huic urbi et reipublicae praesidetis, vos obtestor, quorum ego a templis ac delubris pestiferam illam et nefariam flammam depuli: teque, Vesta mater, cujus castissimas sacerdotes ab hominum amentia, furore et scelere defendi: cujusque ignem illum sempiternum non sum passus aut sanguine civium restingui, aut cum totius urbis incendio commisceri. ut, si in illo paene fato reipublicae objeci meum caput pro vestris caerimoniis atque templis, perditissimorum civium furori atque ferro: et, si iterum, cum ex mea contentione interitus bonorum omnium quaereretur, vos sum testatus, vobis me ac meos commendavi, meque ac meum caput ea conditione devovi, ut, si et eo ipso tempore, et ante, et in consulatu meo, commodis meis omnibus, emolumentis, praemiis praetermissis, cura, cogitatione, vigiliis omnibus, nihil, nisi de salute meorum civium laborassem; tum mihi republica aliquando restituta liceret frui: sin autem mea consilia patriae non profuissent; ut perpetuum dolorem, avulsus a meis, sustinerem: hanc ego devotionem capitis mei, cum ero in sedes meas restitutus, tum denique convictam esse et commissam putabo. Nam nunc quidem, pontifices, non solum domo, de qua cognoscitis, sed tota urbe careo, in quam videor esse restitutus. Urbis enim celeberrimae et maximae partes adversum illud non monumentum, sed vulnus patriae contuentur. quem cum mihi conspectum morte magis vitandum fugiendumque esse videatis: nolite, quaeso, eum, cujus reditu restitutam rempublicam fore putastis, non solum dignitatis ornamentis, sed etiam urbis partibus velle

Digitized by Google

58 esse privatum. Non me bonorum direptio, non tectorum excisio, non depopulatio praediorum, non praeda consulum ex meis fortunis crudelissime capta permovet: caduca semper et mobilia haec esse duxi: non virtutis atque ingenii, sed fortunae et temporum munera: quorum ego non tam facultatem nunquam et copiam [41] expetendam putavi, quam et in utendo rationem, et in carendo patientiam. Etenim ad nostrum usum propemodum jam est definita [42] moderatio rei familiaris: liberis autem nostris satis amplum patrimonium paterni nominis ac nostrae memoriae, relinquemus. domo per scelus erepta, per latrocinium occupata, per religionis vim sceleratius etiam aedificata, quam eversa, carere sine maxima ignominia reipublicae, meo dedecore ac dolore non possum. Quapropter, si diis immortalibus, si senatui, si populo Romano, si cunctae Italiae, si provinciis, si exteris nationibus, si vobismetipsis, qui in mea salute principem semper locum auctoritatemque tenuistis, gratum et jucundum meum reditum intelligitis esse: quaeso obtestorque vos, pontifices, ut me, quem auctoritate, studio, sententiis restituistis, nunc, quoniam senatus ita vult, manibus quoque vestris in sedibus meis collocetis.

[41] *extendendam.*] Hoc Gruterus revocavit e Mss. et edd. pr. Ed. Junt. prima *expetendam* dedit, quod exemplum omnes deinde, Aldus, Vict. P. Manutius, etc. secuti sunt: eamque lectionem restitui, quia altera plane abhorret a sequentibus, quibus tamen id verbum commune est: sensit etiam Graevius.

[42] *moderatio rei fam.*] Dixit pro modo et magnitudine. Sensus est: Ego jam tantum habeo, quantum mihi satis est ad usum vitae meae.

TOM: VII. FINIS.

Digitized by Google

Google

Digitized by Google

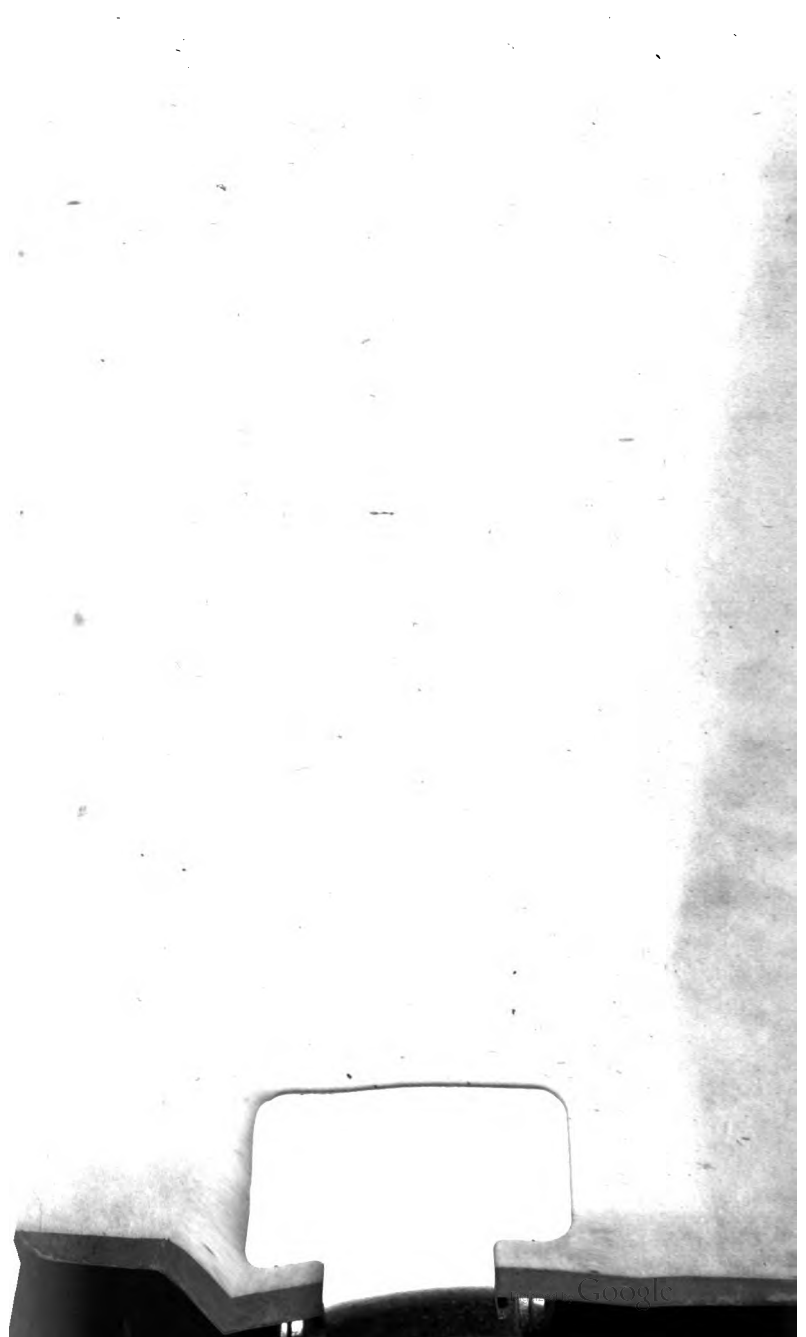
Google

Digitized by Google

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 06307 4424

Digitized by Google

Digitized by Google